

καθ' ὅλον τὸ τότε Χριστιανικὸν κράτος, ἐν Περσίᾳ¹⁾ καὶ Αἰγύπτῳ ἱερεῖς, ἵνα συλλέξωσι καὶ ἀντιγράψωσι τῶν Ἀποστόλων καὶ μαρτύρων τοὺς βίους, ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ μέχρι τῶν τότε χρόνων.

Τὸ σύγγραμμα Συμεὼν τοῦ Μεταφραστοῦ, εἶναι ἡ βάσις τῶν μετέπειτα ἐκδοθέντων μηναίων καὶ συναξαρίων, ἐδῶ καὶ ἐν Εὐρώπῃ. Ὅσακις ἀναφέρει τὰς ἐκκλησίας, τὴν θέσιν αὐτῶν καὶ τὰ Χριστιανικὰ ἔθιμα τῆς Κ/πόλεως, λαλεῖ ὡς ἄνθρωπος καλῶς γινώσκων τὴν πατρίδα αὐτοῦ. Ἐν τῇ μελέτῃ ταύτῃ τῶν ἡμετέρων ἐκκλησιῶν, μεγάλως ὠφελήθην ἀπὸ τὰς γνώσεις τοῦ Μεταφραστοῦ, καὶ λέγω ὅτι, οἱ μελετῶντες τὴν Κ/πολιν, καλὸν ἵνα ἔχωσιν ἀνὰ χεῖρας καὶ κατὰ νοῦν, τὰς ὀρθοτάτας καὶ ἀληθεστάτας παρατηρήσεις τοῦ Μεταφραστοῦ, τῶν μηναίων καὶ συναξαρίων, περὶ τῆς Κ/πόλεως. Ἀδίκως μέχρι τοῦδε ἡμελήσαμεν τὰ ἱστορικά ταῦτα συγγράμματα, πολλῶν ἐτέρων πολυτιμότερα.

Μετὰ τὸν Δουκάγγιον, ἐξεδόθησάν τινες συγγραφεῖς Βυζαντινοὶ, ἐκ τῶν ὁποίων δυνάμεθα ὀλίγα τινα νὰ προσθέσωμεν εἰς τὰ ἤδη γεγραμμένα τοῦ Δουκαγγίου. Πάντων ὅμως τῶν πρό μικροῦ ἐκδοθέντων Βυζαντινῶν συγγραμμάτων, πολυτιμότερα ἀναντιρρήτως εἶναι τὰ πρακτικὰ τοῦ ἐν Κ/πόλει πατριαρχείου, ἀπὸ τοῦ 1315ου μέχρι τοῦ 1402ου, εἰς τόμους δύο, τῶν ὁποίων ὁ πρῶτος ἐφάνη τῷ 1860ῳ καὶ ὁ δεύτερος τῷ 1862ῳ²⁾. Τὰ χειρόγραφα ταῦτα ἐπιγραφόμενα, « Συνοδικαὶ κρίσεις καὶ ἐκκλησιαστικῶν παρασημειώσεων ἔγγραφα σημειώματα, ἡ Κωδίκια τῶν συνοδικῶν παρασημειώσεων », ἀφηρέθησαν ἀπὸ τὸ πατριαρχεῖον τῆς Κ/πόλεως, μεσοῦντος τοῦ δεκάτου ἑκτοῦ αἰῶνος, τίνι τρόπῳ καὶ διὰ τίνος ἀγνοοῦμεν, καὶ ἐπωλήθησαν εἰς τὸν τότε ἐν Κ/πόλει διατρίβοντα πρέσβυν τῆς Ἀουστρίας, Βυσθέκιον, ἀποστείλαντα αὐτὰ εἰς τὴν βιβλιοθήκην τῆς Βιέννης³⁾. Ἐμείναν μέχρι τοῦδε ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ ταύτῃ, ἕως τοῦ ἐξεδόθησαν διὰ φροντίδος τῶν Κυρίων Μίκλοσιχ καὶ Μούλλερ. Οὐδὲν σύγγραμμα τῶν Βυζαντινῶν, προγενέστερον τῆς συντάξεως τῶν κωδικῶν τούτων, ἀφηγείται μετὰ τοσαύτης σαφηνείας καὶ ἀμεροληψίας, τὸν οἰκιακὸν κοινωνικὸν καὶ μοναστικὸν βίον τῶν Βυζαντινῶν. Πολλότατα ἐκκλησιαστικὰ καὶ μοναχὰ ἀναφέρονται ἐν τοῖς ἐγγράφοις τούτοις, πολλὰ ἀναφυόμενα ἐρίδες περὶ κτημάτων ἰδιωτικῶν καὶ ἐκκλησιαστικῶν ἐδικάζοντο ἐν τῇ μεγάλῃ Συνόδῳ, ἐκ τῶν ὁποίων διδασκόμεθα

¹⁾ Θεοφάνης. Τόμ. Α'. σελ. 36, 128, 134. « καὶ οὕτως ἐπλάτυνθη ἐν Περσίᾳ ὁ Χριστιανισμός. » σελ. 125. ²⁾ Acta Patriarchatus Constantinopolitani. MCCCXV—MCCGCH. ediderunt Fr. Miklosich et Jos. Müller. Τόμ. Α'. Vindobonae, 1860. Τόμ. Β'. 1862. Σάβα Μεσ. Βέλ. Τόμ. Γ'. σελ. η'. ³⁾ Busbequii omnia. Lugd. Batavorum, 1633. Ἐν σελ. 394, λέγει ὁ συγγραφεὺς. Reporto ... adhaec librorum Graecorum manuscriptorum tota plaustra, totas naves. Ἦτοι, « φέρω πρὸς τοῦτοις, βιβλίων Ἑλληνικῶν χειρογράφων ὁλοκλήρους ἀμάξας, ὁλόκληρα πλοῖα. »

οὐχὶ μόνον τὴν ὁσιότητα πολλῶν ἱερέων, ἀλλὰ καὶ τὴν φαυλόβιον δίαίταν πολλῶν μοναχῶν καὶ μοναστηριῶν¹⁾.

Ἐκ τῶν νεωστὶ ἐκδοθέντων Βυζαντινῶν συγγραμμάτων καὶ χρυσοβούλων, μαυθάνομεν τινα περὶ τῶν ἐν Κ/πόλει ἐκκλησιῶν. Κυρίως ὁμως τὰ συγγράμματα ταῦτα ἀφορῶσι τὰς ἐκκλησίας καὶ μονὰς ἐκτὸς τῆς Κ/πόλεως²⁾.

Τὸ τελευταῖον σύγγραμμα, ἐκ τοῦ ὁποίου ἠρανίσθη ὅσα περὶ τῶν ἡμετέρων ἐκκλησιῶν γινώσκομεν μετὰ τὴν ἄλωσιν, εἶναι τὸ δότομον πόνημα τοῦ Χαφῆζ Χουσεῖν Ἐφένδη, υἱοῦ τοῦ Χατζῆ Ἰσμαήλ ἐξ Ἐϊβάν σεράι, ἐνορίας πλησίον τοῦ Ἐγγρῆ-καπού. Τὸ σύγγραμμα τοῦτο ἐπικαλούμενον, «Κῆπος τῶν τεμενῶν»³⁾, συγγραφὴν προτροπῇ καὶ δαπάνῃ τοῦ Μουσταχίμ ζαδῆ, ἐπεξεργάσθη καὶ συνεπληρώθη ὑπὸ τοῦ Σεῖδ Ἀλῆ, ἀπὸ τοῦ 1248ου μέχρι τοῦ 1253ου τῆς Αἰγείρας, ἤτοι καθ' ἡμᾶς, ἀπὸ τοῦ 1832ου μέχρι τοῦ 1837ου. Ἐξεδόθη ἐν Κ/πόλει τῷ 1281ῳ τῆς Αἰγείρας (1864). Ἐν τῷ προλόγῳ ὁ Σεῖδ Ἀλῆς λέγει, ὅτι ἐπηύξησε τὸ ἔργον τοῦ Χαφῆζ, ἐρευνήσας πάσας τὰς πηγὰς καὶ τὰ περὶ τῶν τεμενῶν σωζόμενα ἔγγραφα. Ἐν τῷ πρώτῳ τόμῳ, ἐμπεριέχονται πάντα τὰ Μουσουλμανικὰ τεμένη τὰ ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τῶν τειχῶν τῆς Κ/πόλεως· ἐν τῷ δευτέρῳ, τὰ τοῦ Βοσπόρου καὶ τῶν Ἀσιατικῶν περιχώρων. Ὅλα τὰ τεμένη, οὐδενὸς ἐξαιρουμένου, περιγράφονται μετὰ πολλῆς σαφηνείας. Διττῶς ὠφελήθην ἀπὸ τὴν μελέτην τοῦ πονήματος τούτου. Πρῶτον, περιγράφων πολλὰ τεμένη, λέγει ῥητῶς, ὅτι τὸ πάλαι ἦσαν ἐκκλησίαι ἢ ἀνηγέρθησαν ἐπ' ἐδάφους ἐκκλησίας. Ἀτυχῶς ὁμως, ἀμφότεροι οἱ Ὀθωμανοὶ, οὐδόλως ἀναφέρουσιν ἂν τὰ τεμένη ταῦτα ἦσαν ἄλλοτε μοναὶ ἢ ἐκκλησίαι καθολικαί, ποῖον τὸ ἀρχαῖον αὐτῶν ὄνομα ἢ ἐπὶ τίνας ἁγίου ὀνόματι ἐτιμῶντο. Τούτων τινὰ, ἠδύναντο οἱ συγγραφεῖς νὰ μάθωσιν ἀπὸ τοῦς περιοικοῦντας Χριστιανοὺς. Τούλάχιστον ἐν τῇ περιγραφῇ τινων μεγάλων ἐκκλησιῶν, ἠδύναντο νὰ μνημονεύσωσι τὰ Βυζαντινὰ τῶν ἐκκλησιῶν τούτων ὀνόματα, τὰ ὁποῖα μέχρι σήμερον διεσώθησαν καὶ εἰς αὐτὰ τοῦ ἡμετέρου ἀναλαβητότου λαοῦ τὰ στόματα. Περιγράφοντες τὴν Ἀγίαν Σοφίαν, λέγουσιν ἀπλῶς, ὅτι τὸ πάλαι ἦτον ἐκκλησία. Δεύτερον καὶ τὸ μᾶλλον ἐνδιαφέρον τοῦ πονήματος τούτου εἶναι, ὅτι ἱστορήσαν τὸ ἔτος, πολλάκις δὲ τὸν μῆνα καὶ τὴν ἡμέραν τῆς μεταβολῆς τῶν ἐκκλησιῶν τούτων εἰς τεμένη Μουσουλμανικὰ.

¹⁾ Μ. καὶ Μ. Τόμ. Α'. σελ. 168, ὅπου ἱστορεῖται ὁ βίος τοῦ μητροπολίτου Φιλίππου. Ἰδ. σελ. 323, 333, 442, 443, 548. Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 274. Μ. Γλυκᾶς, σελ. 504.

²⁾ Ἐν ταῖς μοναῖς ἐδιδάσκοντο καὶ οἱ παῖδες τῶν ἐνοριῶν «καὶ ἐὰν παιδίᾳ κοσμικᾷ ἐν τῷ κοινοβίῳ μαυθάνωσιν.» Σύνταγμα, Ῥάλλη καὶ Ποτλῆ, Τόμ. Α'. 428, 431, β'.

³⁾ Χαδηκάτ-οὐλ-τζεζαμί. ⁴⁾ Ἡ ἀποσιώπησις τῆς προγενεστέρως τῶν ἐκκλησιῶν τούτων ἱστορίας, καταφαίνεται ἐν ὅλοις τοῖς συγγράμμασι τῶν Ὀθωμανῶν, τῶν πραγματευομένων τὰ τοῦ Βυζαντίου.

Πρὸς τούτοις μνημονεύουσι συχνότατα καὶ τοὺς μεταβαλόντας τὰς ἐκκλησίας ταύτας εἰς τεμένη.

Διὰ τοῦ συγγράμματος τούτου, συμπληροῦται ἡ ἱστορία τῶν εἰσέτι σωζομένων ἐκκλησιῶν τῆς Κ/πόλεως, τῶν ὁποίων τὴν μετὰ τὴν ἄλωσιν τύχην, οὐδεὶς Χριστιανὸς συγγραφεὺς ἰστόρησεν. Ὅλα τὰ τεμένη, τὰ ὑπὸ τῶν συγγραφέων τούτων καλούμενα ἐκκλησίαι, ἐπεσκέφθη οὐχὶ ἀπαξ ἀλλὰ πολλάκις. Ἀξιέταινος εἶναι ἡ περὶ τούτων σαφὴς γνῶσις τῶν Ὁθωμανῶν συγγραφέων. Οἱ ἱερεῖς οἱ Μουσουλμάνοι, ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἤρυσθην πάμπολλα περὶ τῶν ναῶν τούτων, οὐδέποτε διέφευσαν τοὺς λόγους τῶν ἄνω συγγραφέων. Ἐπεσκέφθη τεμένη τινὰ, ἄλλοτε ἐκκλησίας, μὴ περιγραφομένας ἢ μνημονευομένας ἐν τῷ συγγράμματι. Μετὰ λύπης λέγω, ὅτι πολλὰς ἐκκλησίας, ἀγνώστους μέχρι τοῦδε, ἐν Ὁθωμανικαῖς συνοικίαις εὕρισκομένας, τῶν ὁποίων τὰς πιστὰς εἰκόνας θέλω ἐκθέσει, ἀνεκάλυψα, τῶν ὁποίων τὰ ἐπὶ Βυζαντιῶν ὀνόματα ἀγνοῶ. Τινῶν ἄλλων τὴν ἱστορίαν ἀφηγοῦμαι καὶ ἐκτίθηναι τοὺς λόγους, οἵτινες μὲ πείθουσι νὰ εἶπω, ὅτι οὕτως ἐκαλεῖτο ὑπὸ τῶν Βυζαντιῶν ἡ ἐκκλησία αὕτη.

Ἐμπεριέχει δὲ πρὸς τούτοις τὸ σύγγραμμα τοῦτο, πολυτίμους τινὰς γνώσεις περὶ τοῦ ἀρχαίου Βυζαντίου, καταγεγραμμένας ἐν ταῖς περιγραφαῖς τῶν τεμενῶν. Λέγει, ὅτι τὸ τέμενος καλούμενον τοῦ Χεκὴμ τζελεπῆ, πλησίον τῆς Κόσκας¹⁾, ἀνεγερθὲν βασιλεύοντος τοῦ Σουλτὰν Σουλεϊμάν, ἦτο τὸ πάλαι σταῦλος ἐλεφάντων. Πρώτην φορὰν ἐκ τοῦ συγγράμματος τούτου μαθητόμεν, ὅτι τὸ πάλαι ἐτρέφοντο ἐν Κ/πόλει ἐλέφαντες, καὶ τὸν τόπον τοῦ περιβάλου, ἐν τῷ ὁποίῳ ἐνεκλείοντο τὰ ζῶα ταῦτα. Ἔτερον κτίριον ὁμοίον τούτου πιθανόν, εὕρσκεται ὀπισθεν τοῦ Μακροχωρίου, μέχρι σήμερον καλούμενον σταῦλος τῶν ἐλεφάντων, ἀπὸ τοὺς περιοικοῦντας γεωργούς καὶ ποιμένας²⁾. Περιγράφων ὁ Σελὺ Ἀλῆς, ἕτερον τέμενος καλούμενον Σουχέδα μεστζήδι³⁾, ἀναφέρει τὴν λέξιν φλόρια, παραφθορὰν μὲ φαίνεται τῆς Βυζαντινῆς μονῆς τοῦ Φλώρου⁴⁾. Ἄλλου ἀναφέρων τὸ τέμενος τοῦ Μποστὰν ζαδὲ⁵⁾, πλησίον τῆς Ψαμάθου, λέ-

¹⁾ Χαδηκὰτ, Τόμ. Α'. σελ. 89, ἀρ. 15. Ἡ Κόσκα εἶναι συνοικία παρὰ τὸ τέμενος καλούμενον Ἀζλελῆ. ²⁾ Ἐλ. Φιλ. Σύλλογος, ἔτος Γ'. σελ. 69. «Τέσσαρς δὲ ἤγαγεν ἐλέφαντας (ὁ Ἡράκλειος), οὓς δὴ καὶ εἰς τοὺς ἵππικους ἀγῶνας θηριάμβευσεν ἐπὶ τῇ τῆς πόλεως τέρψει.» Νικ. Πατριάρχου, σελ. 26. Μ. Ἀτταλιώτης, σελ. 48. Ὁ Π. Γύλλιος ἐν τῇ τοπογραφίᾳ τῆς Κ/πόλεως, 1632, σελ. 292, λέγει, ὅτι ἐτρέφοντο ἐλέφαντες ἐν κιστέρῃ τοῦ παλατιῦ «Τὰ Κόρου», Τουρκιστί, Τεκροῦρ-Σεράι. Θεοφάνης. Τόμ. Α'. σελ. 354, 389. Γ. Κωδινός, σελ. 403. ³⁾ Χαδηκὰτ, Τόμ. Α'. σελ. 128, ἀρ. 4. ⁴⁾ C. Christ. Βιβ. IV, σελ. 156. Γ. Κεδρηνός, Τόμ. Α'. σελ. 775. Β'. σελ. 22. Συναξ. Αὐγ. 18. Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 708. Β'. σελ. 510. Λέων ὁ Γραμ., σελ. 194. Νικ. Πατριάρχου, σελ. 43.

⁵⁾ Χαδηκὰτ, Τόμ. Α'. σελ. 62, ἀρ. 21.

γει, ὅτι καλεῖται καὶ τέμενος τοῦ Πετεινοχωρίου, ὀνόματος μέχρι σήμερον μι-
κρᾶς κώμης πλησίον τῆς Κ/πόλεως.

Ὁ Ὀθωμανὸς συγγραφεὺς ἀναφέρει τινὰ τεμένη ἀνεγερθέντα ἐπὶ τόπου ἐκ-
κλησιῶν, κατεδαφισθεισῶν διὰ τὸν σκοπὸν τοῦτον ἢ πρὸ πολλοῦ καταιρεπωμέ-
νων. Ἀτυχῶς ὁ Σεῖδ Ἀλῆς, ἀντιγράφων τὸν πρὸ ἐτῶν συντάξαντα τὸ πόνηγμα
Χαφῆζ Χουσεῖν, δὲν ἐπεσκέφθη ὁ ἴδιος ἅπαντα τὰ ὑπ' αὐτοῦ ἱστορηθέντα τεμέ-
νη. Περιγράφει τινὰ ὡς ἱστάμενα, τῶν ὁποίων καὶ θεμέλια καὶ τεῖχη πρὸ πολ-
λῶν ἐτῶν ἐξηφανίσθησαν. Τοιαῦτα μεταξὺ ἄλλων εἶναι τὸ τέμενος Σιδασή, ὁ-
πισθεν τοῦ αὐτοκρατορικοῦ τεμένους Σελιμιέ, καὶ τοῦ ἀμαξηλάτου Βαγεζήδ,
ἐπὶ τῆς εὐωνύμου πλευρᾶς τῆς λεωφόρου, ἀγούσης ἀπὸ τὰ Ἐξ μάρμαρα πρὸς
τὴν πόλιν τῆς Σηλυβρίας¹⁾, τοῦ ὁποίου τὸν ἐτοιμόρροπον καὶ μονήρη μιναρὲν
χάριν τὴν σωτηρίας τῶν περιοίκων, διέταξε νὰ κατεδαφίσωσιν, ὁ ἐκεῖθεν διαβαί-
νων Σουλτὰν Μαχμούδ. Περὶ τῶν κρημνισθέντων τούτων τεμενῶν, θέλω λαλή-
σει μετ' ὀλίγον, περιγράφων τὰς μέχρι τοῦδε ἀγνώστους ἐκκλησίας. Ταῦτα
λέγω, ἵνα καταδείξω ὅτι ὁ Σεῖδ Ἀλῆς συνέγραψε πολλὰ ἐτη μετὰ τὸν πρῶτον
συντάκτην τοῦ πονήματος τούτου Χαφῆζ Χουσεῖν Ἐφένδης, ἐπὶ τοῦ ὁποίου τὰ
τέμενη ταῦτα διεσώζοντο, διότι εὐκρινῶς ὑπ' αὐτοῦ περιγράφονται.

Μένει εἰσέτι ν' ἀναμνήσω ἕτερον περισπούδαστον σύγγραμμα, ἐκδοθὲν τῷ
1875ῳ ἐν Ἡαρισίῳ ὑπὸ τοῦ ἐραστοῦ τῶν Βυζαντινῶν γραμμάτων κόμητος
'Ριάντ²⁾. Ἐν τῷ πονήματι τούτῳ, ὁ συγγραφεὺς ἀφηγεῖται τὰς ἀρπαγὰς καὶ
συλλήσεις τῶν Βυζαντινῶν ἐκκλησιῶν ὑπὸ τῶν ἐν Ἀνατολῇ ἐμπορευομένων Ἰ-
ταλῶν, κυρίως δὲ ὑπὸ τῶν κατακτησάντων τὴν Κ/πολιν σταυροφόρων τῷ 1204ῳ.
Ἀπαριθμῶν τὰ ἱερὰ κειμήλια καὶ λείψανα ἀρπαγέντα ἀγορασθέντα ἢ κλαπέντα
ἐκ τῶν ἡμετέρων ἐκκλησιῶν, ἐμόχθησε ἵνα μάθῃ, ποῦ κατ' ἀρχὰς ἐκομίσθησαν
ταῦτα, ποῦ τέλος κατετίθησαν καὶ πόσα ἐξ αὐτῶν εἰσέτι διατηροῦνται ἐν ταῖς
ἐκκλησίαις τῆς Εὐρώπης.

Γινώσκωμεν ἐκ τῶν ἡμετέρων συγγραφέων ἐκκλησιαστικῶν καὶ πολιτικῶν,
ὅτι οὐχὶ μόνοι οἱ βασιλεῖς καὶ οἱ πατριάρχαι, ἀλλὰ καὶ πλείστοι ἰδιῶται καὶ
μοναχοὶ μετεκόμιζον εἰς Βυζάντιον λείψανα τῶν Ἀποστόλων καὶ μαρτύρων, εἰ-
κόνας ἀρχαίας καὶ παντοῖα ἄλλα, ἀνήκοντα εἰς περιφανεῖς ἁγίους τῆς ἐκκλη-
σίας. Ὅ,τι πολῦτιμον εὐρίσκετο ἐν ὅλῃ τῇ χώρᾳ τῆς Παλαιστίνης, εἶχε μετα-
κομισθῇ πρὸ πολλοῦ εἰς Κ/πολιν. Τοσαύτη ἦτο τῶν πρῶτων Χριστιανῶν ἢ πρὸς
τὰ λείψανα εὐλάβεια, ὥστε οὐδέποτε ἀνήγειραν ἐκκλησίαν, μονὴν ἢ εὐκτήριον
οἶκον, ἄνευ τῆς καταθέσεως τιμίων λειψάνων. Ἀπὸ τὰς πόλεις καὶ κώμας τοῦ

¹⁾ Χαδῆκὰτ, Τόμ. Α'. σελ. 121, ἀρ. 5, σελ. 147, ἀρ. 2. ²⁾ Des Dépouilles Religieuses enlevées à Constantinople au XIII siècle par les Latins, et des Documents Historiques nés de leur transport en Occident, par le Comte Riant. Paris, 1875.

κράτους πάντα τῶν ἐπιφανῶν μαρτύρων τὰ λείψανα, μετεφέροντο εἰς Βυζάντιον. Ἐκ τῶν ἡμετέρων συγγραφέων¹⁾, οὐδὲν ἄλλο μαρθάνομεν, εἰμὴ τὰ ἐν ταῖς ἐπιφανεστέραις ἐκκλησίαις τοῦ Βυζαντίου τεθησαυρισμένα λείψανα, τῶν ὁποίων πάμπολλα ἐδείκνυντο εἰς τοὺς πρεσβυτάς τῶν Χριστιανῶν καὶ Μουσουλμάνων. Τὰ μέχρι τοῦδε δημοσιευθέντα τῶν Εὐρωπαϊῶν συγγράμματα περὶ τοῦ ἀνεξαντλήτου πλοῦτου τῶν ἐν Κ/πόλει ἱερῶν λειψάνων, τεκμαίρουσιν, ὅτι οἱ ἡμέτεροι τὰ πλεῖστα ἀπεσιώπησαν. Μνημονεύουσι μόνον τὰς ἀρπαγὰς τῶν Λατίνων, τὴν ἀπώλειάν τινων σεπτῶν λειψάνων, καὶ τὴν μεταβολὴν τῶν μεγάλων ἐκκλησιῶν καὶ μονῶν εἰς Λατινικάς.

Εὐτυχῶς διὰ τὴν ἱστορίαν τῶν ἡμετέρων ἐκκλησιῶν, διεσώθησαν ἐν Εὐρώπῃ πάμπολλα ἔγγραφα μνημονεύοντα τὰς ἐκκλησίας ἐκ τῶν ὁποίων ἀφηρέθησαν τὰ λείψανα, τὴν μετακομιδὴν αὐτῶν ἐν Εὐρώπῃ, καὶ τὸν ναόν, ὅπου τέλος κατετέθησαν καὶ προσεκυνούντο. Τὰ πλεῖστα ἐκ τῶν ἐγγράφων τούτων ἐπεκυροῦντο ὑπὸ τῶν Λατίνων βασιλέων, ἀρχιερέων, καὶ τῶν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ λειτουργούντων, ἵνα μὴ ἀποπλανῶνται οἱ ἐν Εὐρώπῃ πιστοί. Τοσαύτη δὲ ἡ ἐν Εὐρώπῃ εὐλάβεια πρὸς τὰ λείψανα ταῦτα, ὥστε διὰ τῆς συρροῆς καὶ μεγαλοδωρίας τῶν πιστῶν, ἀνηγέρθησαν ἐπιφανεῖς ἐκκλησίαι, ἀνεκτίσθησαν γέφυραι καὶ ἀνωκοδομήθησαν φιλανθρωπικὰ καταστήματα²⁾.

Ὅλα τὰ λείψανα δὲν ἦσαν ἐπίσης ἀρεστά τοῖς Λατίνοις. Προϋτίμων τὰ λείψανα ἁγίων τιμωμένων ἐν τῇ Δύσει, ἀμελοῦντες τὰ τῶν ἁγίων τῆς Ἀνατολικῆς ἐκκλησίας, ἀγνώστων αὐτοῖς, ἢ μὴ μνημονευομένων ἐν τοῖς μαρτυρολογίοις αὐτῶν. Ἴνα δικαιολογήσῃ τὰς ἀρπαγὰς ταύτας, δὲν ἔπαυον διακηρύττοντες, ὅτι πλεῖστον τῶν Γραικῶν ἐσέβοντο τὰ λείψανα οἱ Λατίνοι³⁾. Ἄλλοι διελάλουν, ὅτι ἀνάξιοι τοσούτων ἱερῶν λειψάνων ἦσαν οἱ Γραικοί.

Μνημονεύουσιν οἱ Λατίνοι τρεῖς ἐκκλησίας, τὴν Ἁγίαν Σοφίαν, τὴν Παναγίαν τῶν Βλαχερνῶν καὶ τοῦ Βουκολέοντος, τὰς ὁποίας πλεῖστον τῶν ἄλλων, ἀπεγύμνωσαν τῶν ἱερῶν αὐτῶν λειψάνων. Ἐν ταῖς ἐκκλησίαις ταύταις, ἦσαν τεθησαυρισμένα τὰ εὐαγέστερα λείψανα, τοσούτω λατρευόμενα ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν. Ἡ Ἁγία Σοφία κατεῖχε μέγα μέρος τοῦ σταυροῦ⁴⁾. Ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ Βουκολέοντος, εὐρίσκομένη πῖθανόν ἐντὸς τοῦ ὁμωνύμου ἀνακτόρου⁵⁾ καὶ οὐδέποτε μνημονευομένη ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ Βυζαντίου, ἐφυλάττοντο πάντα τὰ λείψανα τοῦ πάθους, καλούμενα ἐνίοτε καὶ θησαυροὶ τοῦ πάθους. Ταῦτα τῷ 1234^ω μετεκομίσθησαν ἅπαντα εἰς Παρίσιους⁶⁾. Ἐκ τῶν πολλῶν τούτων, ἦσαν

¹⁾ Les textes Grecs ne donnent que peu de descriptions de reliquaires. Riant, σελ. 15, ἐν σημ. ²⁾ Riant, σελ. 13. ³⁾ Sperantes quod in partibus transmarinis, debeat iisdem reliquiis reverentia amplior exhiberi. Riant, σελ. 9, ἐν σημ. ⁴⁾ Riant, σελ. 17. ⁵⁾ Ἰδ. ἀνωτέρω, σελ. 112, τὴν περιγραφὴν τοῦ ἀνακτόρου τούτου. ⁶⁾ Riant, σελ. 17, 22.

μέγα τεμάχιον τιμίου ξύλου ἐν πολυτίμῳ θήκῃ φυλαττομένου, μέρος τῶν σπαργάνων τοῦ Χριστοῦ, ὁ στέφανος ὁ ἀκάνθινος, ἡ ἀγία λόγχη καὶ ὁ σπόγγος. Ἐκτὸς τῶν λειψάνων τούτων τοῦ πάθους, ἀφηρέθησαν καὶ πλείστα ἄλλα ἱερὰ κειμήλια, ἐκ τῶν ὁποίων καταφαίνεται ὁ φημιζόμενος πλοῦτος τῆς ἐκκλησίας ταύτης¹⁾. Τούτων τὰ πλείστα ἀπώλεσθησαν τῷ 1793ῳ ἐν ταῖς ταραχαῖς τῶν Παρισίων. Ἐκ τῆς ἱστορίας τῶν λειψάνων τούτων, μαθάνομεν τὰ ὅσα περὶ τῆς ἀμνημονεύτου ταύτης ἐκκλησίας γινώσκομεν. Ἐν τῇ ἀκολουθῷ περιγραφῇ τῶν μέχρι τοῦδε σωζομένων ἡμετέρων ἐκκλησιῶν, μνημονεύω τὰ λείψανα καὶ κειμήλια ἀφαιρεθέντα κατὰ καιροὺς ἐξ ἐκάστης ἐκκλησίας, πρὸς γνῶσιν τῶν ἡμετέρων, διότι ἐκ τοιούτων καὶ μόνων συγγραμμάτων, δυνάμεθα νὰ συμπληρώσωμεν τὴν ἱστορίαν τῶν ἐν Κ/πόλει ἡμετέρων ἐκκλησιῶν. Τὰ περὶ τῶν Βυζαντινῶν λειψάνων προγενέστερα συγγράμματα, εἶναι μικρᾶς ἀξίας, παραβαλλόμενα μετὰ τοῦ ἐμβριθοῦς τούτου πονήματος τοῦ κόμητος Ῥιάντ.

Ἡ ἐλεθρία σύλησις τῶν Βυζαντινῶν ἐκκλησιῶν ἤρχισεν ἀπὸ τῆς δωδεκάτης Ἀπριλίου τοῦ 1204ου, διαρχέσασα μέχρι τῆς δεκάτης ἑκτῆς τοῦ προσεχοῦς Μαΐου, ὅταν ἐστέφθη αὐτοκράτωρ τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους ὁ Βαλδουῖνος, καὶ ἀνέστειλε τὰς ἀρπαγὰς τῶν θεομανῶν σταυροφόρων. Αἱ ἀρπαγαὶ καὶ ἐρημώσεις τῶν ἐκκλησιῶν καὶ ἀνακτόρων, ἐξηκολούθουν μέχρι τέλους τῆς Λατινοκρατίας, ἀλλὰ τότε ὀλίγα καὶ ἄσημα λείψανα εἶχον διαφύγει τοὺς Λατίνους. Οἱ Βυζάντιοι, οἱ κατακρύψαντες ἐν τῇ πρώτῃ ὀρμῇ τῶν σταυροφόρων λείψανά τινα, δελεαζόμενοι ἀκολουθῶς ἀπὸ τῶν Λατίνων τὰ χρήματα, ἐπώλησαν τὰ πλείστα ἐξ αὐτῶν.

Μετὰ τὰ λείψανα τοῦ πάθους, ἐθήρευον τὰ λείψανα καὶ ἐνδύματα τῆς Θεοτόκου, τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων, τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου, τοῦ πρωτομάρτυρος Ἀγίου Στεφάνου, τοῦ Ἀγίου Λαυρεντίου, τοῦ Ἀγίου Γεωργίου καὶ τοῦ Ἀγίου Νικολάου. Οἱ Γάλλοι μάλιστα ἡμέλησαν πάντα τὰ ἱερὰ κειμήλια καὶ λείψανα τῶν Ἀγίων καὶ προφητῶν τῆς Παλαιᾶς διαθήκης, μετὰ τοσαύτης προθυμίας συλλεχθέντα ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν βασιλέων²⁾.

Ἐκτὸς τῶν λειψάνων, καταφαίνεται ἀπὸ ἀποστολᾶς ἐτέρας, ὅτι μετεκομίσθησαν εἰς Εὐρώπην ἱερὰ ἄμφια χρυσᾶ καὶ ἀργυρᾶ, θυμιατήρια, σταυροὶ μεγάλοι συνήθως περιεγόμενοι ἐν ταῖς λιτανείαις τῆς Κ/πόλεως, ἐπικαλύμματα τῶν ἁγίων τραπεζῶν, χρυσοφόαντα ἱμάτια τῶν κληρικῶν, καὶ τάπητες ἐκ χρυσοῦ ἀργύρου καὶ μετάξης διὰ τὰς ἐν Εὐρώπῃ ἐκκλησίας³⁾.

Κατὰ τὰς πρώτας ἡμέρας τῆς συλήσεως τῶν ἐκκλησιῶν καὶ ἀνακτόρων, πάμπολλα βιβλία τῶν ἐκκλησιῶν ἀπώλεσθησαν. Τὰ χρυσᾶ, ἀργυρᾶ καὶ ἐλεφάντινα

1) Baudouin II vienne solennellement confirmer le transfert dans la Sainte-Chapelle de Paris des grandes reliques de Boukoleon. Riant, σελ. 51.

2) Riant, σελ. 29. 3) Riant, σελ. 30.

ἐπικαλύμματα τῶν βιβλίων, διεχωρίζοντο ἀπὸ τὰ βιβλία ἀπορριπτόμενα ὡς ἄχρηστα. Ἐνεκα τούτου, διεσώθησαν μέχρι τοῦδε ἐν Εὐρώπῃ πάμπολλα τοιαῦτα Βυζαντινὰ τῶν βιβλίων ἐπικαλύμματα, τεκμαίροντα τὸ πλῆθος τῶν ἐν ταῖς ἐκκλησίαις ἐκκλησιαστικῶν βιβλίων, καὶ τὴν καλλιτεχνίαν τῶν Βυζαντινῶν χρυσοχόων.

Οἱ Βενετοὶ ἦσαν δεξιώτεροι τῶν Γάλλων ἄρπαγες. Γνωρίζοντες κάλλιον τοῦτον τὴν Κ/πολιν, τὰ πλοῦτη καὶ τὴν ἀξίαν τῶν ἐν ἐκάστῃ ἐκκλησίᾳ τεθησαυρισμένων κειμηλίων, ἤρπασαν καὶ μετεκόμισαν εἰς Βενετίαν, τὰ πολυτιμότερα κειμήλια τῶν Βυζαντινῶν ἐκκλησιῶν. Ταῦτα ὁμολογοῦσιν οἱ ἴδιοι αὐτῶν συγγραφεῖς ¹⁾.

Ἐν τῇ πυρκαϊᾷ τῆς ἐπιφανοῦς ἐκκλησίας τοῦ Ἁγίου Μάρκου ἐν Βενετίᾳ, τῷ 1231^ω, πάμπολλα λείψανα καὶ κειμήλια τῶν ἡμετέρων ἐκκλησιῶν ἀπωλέσθησαν. Μολαταῦτα, τὰ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ταύτῃ μέχρι τοῦδε σωζόμενα, τεκμαίρουσι τὸ πλῆθος τῶν τοιούτων κειμηλίων ἐν Βυζαντίῳ. Πάμπολλα χρυσοχοϊκὰ ἔργα Βυζαντινὰ, κοσμοῦσι τὰς θήκας τῶν λειψάνων ²⁾.

Οἱ Βενετοὶ οἱ φρονούντες ὅτι τὸ Βυζαντινὸν κράτος ἐμελλε νὰ ἦναι διὰ παντὸς ὑποτελὲς τῇ Βενετίᾳ, δὲν ἀφῆρσαν τοσαῦτα κειμήλια ὅσα οἱ Γάλλοι καὶ οἱ μετ' αὐτῶν συνεκστρατεύσαντες Γερμανοί. Ἐνεκα τούτου, ἔμειναν μετὰ τὴν ἀνάκτησιν τοῦ κράτους τῷ 1261^ω, πάμπολλα ἐν ταῖς ἐκκλησίαις ταῖς προκατεχομέναις ὑπὸ τῶν Βενετῶν.

Κατὰ τὴν μαρτυρίαν τῶν ἰδίων σταυροφόρων, τὰ λείψανα ἐφυλάττοντο ἐν θήκαις χρυσαῖς καὶ ἀργυραῖς, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἐπεγράφετο τὸ ὄνομα τοῦ ἐγκλεισμένου ἁγίου. Οἱ πλείστοι ἐκ τῶν σταυροφόρων, πάντῃ ἄπειροι τῆς Ἑλληνικῆς, κατέφευγον συνήθως εἰς τοὺς διερμηνεῖς αὐτῶν, Ἑλλήνας τοὺς πλείστους. Μολαταῦτα, μετεκόμισαν εἰς Εὐρώπην λείψανα ἀσήμενων μαρτύρων, ὁμωγύμων τῶν Ἀποστόλων. Ἐνεκα τούτου, ἀνεφάνησαν ἐν Εὐρώπῃ πολλὰ τῶν Ἀποστόλων λείψανα καὶ πολλὰ τοῦ αὐτοῦ ἁγίου μέλη.

Ἀναφέρω πρὸς ἀπόδειξιν τούτου, τὰ περὶ τοῦ Ἁγίου μανδηλίου ἱστορούμενα. Κατὰ τὸν Ριάντ ³⁾, τὸ Μανδήλιον τοῦτο μετεκομίσθη τῷ 1206^ω ἐν Γαλλίᾳ καὶ ἀπωλέσθη τῷ 1792^ω. Κατ' ἄλλον συγγραφέα ⁴⁾, ἡ εἰκὼν αὐτῇ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, καλουμένη τοῦ Αὐγάρου, ἐκομίσθη ἐκ Παλαιστίνης εἰς Κ/πολιν, ὑπὸ τοῦ Ῥωμανοῦ Λεκαπηνοῦ, γαμβροῦ Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου, μεσοῦντος τοῦ δεκάτου αἰῶνος. Ταύτην τὴν εἰκόνα φυλαττομένην ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ ἁ-

¹⁾ Riant, σελ. 52, 57. Πρὸ τῆς ἀλώσεως τοῦ 1204^{ου}, οἱ Βενετοὶ εἶχον ἀφαιρέσει πολλὰ λείψανα, ἀπὸ πολλὰς πόλεις τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους. ²⁾ «Καὶ καθόλου εἴτι ἔχει ὁ Ἁγιος Μάρκος εἶναι τῆς Ἁγίας Σοφίας.» Δωροθέου Ἱστορ. Βενετίᾳ. 1574, σελ. 374. Riant, σελ. 52. ³⁾ Σελ. 206. ⁴⁾ Del Santò Sudario. Da Pier Constantino Remondini, ἐν Γενούᾳ, 1876.

νακτόρου, ἐδωρήσατο Ἰωάννης ὁ Παλαιολόγος τῷ Γενουησίῳ Λεωνάρδῳ Μοντάλδῳ, τῷ 1364ῳ, χάριν εὐγνωμοσύνης. Ἀπὸ τοῦ 1388ου μέχρι τῆς σήμερον, ἡ εἰκὼν αὐτῆ, φυσικοῦ μεγέθους καὶ ἐπὶ λεπτοτάτῳ ὑφάσματος, εὑρίσκεται ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ Ἁγίου Βαρθολομαίου ἐν Γενούῃ. Ὁ συγγραφεὺς ἐξυμνεῖ τὴν γλυκύτητα τοῦ προσώπου τοῦ Σωτῆρος, ἀποκαλῶν τὸ ἔργον ὅλον, θαυμάσιον καλλιτέχνημα ¹⁾.

Πάμπολλα ἐκ τῶν λειψάνων τούτων, κατ' ἐξοχὴν τὰ τεθησαυρισμένα ἐν ταῖς ἐκκλησίαις τῶν ἀνακτόρων, ἀπέστειλαν οἱ Λατίνοι τῷ Πάπα, ἵνα διὰ προτροπῆς καὶ ἀρωγῆς αὐτοῦ, ἐνισχυθῶσιν ἐπὶ τοῦ θρόνου καὶ ἀντιστρατεύωνται ἐπιτυχῶς κατὰ τῶν πολλῶν τοῦ κράτους ἐχθρῶν. Ἄλλα ἐπωλήθησαν εἰς ἱερωμένους καὶ ἰδιώτας, ἀποστέιλαντας αὐτὰ εἰς Εὐρώπην καὶ πολλὰς διὰ τῶν προσκυνητῶν καρπομένους ὠφελείας. Τινὰ ἄλλα ἐκλάπησαν.

Ἐν τῷ καταλόγῳ τῶν λειψάνων ταύτων, καταχωρισθέντι ἐν τῷ τέλει τοῦ ποιήματος αὐτοῦ, ὁ Ῥιαντ μνημονεύει πάσας τὰς ἐν Κ/πόλει ἐκκλησίας ἐκ τῶν ὁποίων ἀφηρέθησαν τὰ λείψανα ταῦτα. Αἱ πλεῖσται μεγάλαι ἐκκλησίαι καὶ μοναὶ μνημονεύονται. Δὲν ἀναφέρεται ἡ μονὴ τοῦ Δαλμάτου ²⁾, τῆς ὁποίας ὁ ἡγούμενος ἦτον ἄλλοτε ἐξαρχὸς τῶν ἐν Κ/πόλει μονῶν. Εἰκάζω, ὅτι ἡ μονὴ αὕτη μετὰ τὸν Κοπρώνυμον μεταβληθεῖσα εἰς στρατῶνα, οὐδέποτε πλέον ἀνωκοδομήθη.

Ἀτυχῶς τὰ πλείοτε λείψανα τῶν Βυζαντινῶν ἐκκλησιῶν μετακομισθέντα εἰς Εὐρώπην, καθ' ὅλην τὴν ἐν Κ/πόλει κυριαρχίαν τῶν Λατίνων, ἀπωλέσθησαν κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἀναμορφώσεως καὶ τῆς Γαλλικῆς ἐπαναστάσεως τοῦ παρελθόντος αἰῶνος ³⁾.

Διαιρῶ τοὺς εὐαγεῖς οἴκους τῶν Βυζαντινῶν, εἰς τρεῖς τάξεις· εἰς ἐκκλησίας, καθολικὰς πολλάκις καλουμένας ⁴⁾, ὅπου συνεκκλησιαζόντο ἄνδρες καὶ γυναῖκες, εἰς μονὰς ἀνδρῶν, καλουμένας ἀνδρώας ⁵⁾, καὶ γυναικῶν γυναιχείας,

¹⁾ Il volto del Redentore di grandezza naturale, di colore rosso assai oscuro, ma di bellissimo disegno, e di uno sguardo severo e dolce così che e una meraviglia a guardarlo. Σελ. 6. Περί τῆς εἰκόνος ταύτης ἐπὶ Βυζαντινῶν, πρὸ Κεδρηνού, Τόμ. Α'. σελ. 308. ²⁾ Κ/πολις Βυζ., Τόμ. Α'. σελ. 303. ³⁾ En France . . . beaucoup des produits religieux de l'art grec ou latin du moyen âge ont succesivement disparu: les troubles de la Reforme et la Revolution ont sacrifié presque tous les autres. Riant, σελ. 175. ⁴⁾ «Οὐτὴς πρότερον καθολικῆς ἐκκλησίας, αὐτὸς δὲ Φώτιος ἐποίησεν αὐτὴν μονὴν γυναικείαν.» Γεωργ. Μοναχοῦ βίος τῶν Νέων Βασιλέων, σελ. 844. «Καθολικὴ γὰρ ἦν ἡ ἐκκλησία.» Συνέχ. Θεοφάνους, σελ. 656. ⁵⁾ Ἐνίοτε καὶ ἀνδρείας· «καὶ μονὴν πεποίηκε ἀνδρείαν.» Γεωργ. Μοναχοῦ βίος τῶν Ν. Βασιλέων, σελ. 842, 860. Αἱ μοναὶ καλοῦνται καὶ σεμνεῖα. Γεωργ. Ἀκροπολίτης, σελ. 92.

καὶ εἰς εὐνούχων ὀλίγας τινάς ¹⁾. Μοναὶ τινες ἐκαλοῦντο βασιλικαὶ, ἄλλαι πατριαρχικαὶ, ἀνήκουσαι τῷ Πατριάρχῃ. Ὑπῆρχον πρὸς τούτοις, καὶ οἶκοι εὐκτήριοι ἢ ἀπλῶς εὐκτήρια καλούμενοι, μικραὶ ἐκκλησίαι ἐντὸς τῶν οἰκῶν ἐπισήμων πολιτῶν ²⁾. Ἐν τοιοῦτον εὐκτήριον διεσώθη μέχρι τῆς σήμερον.

Εἰς τὰς ἐπιφανεῖς μονάς, ὑπῆρχον ἐνίοτε πολλαὶ ἐκκλησίαι ἢ θυσιαστήρια, χάριν τοῦ περιοικοῦντος λαοῦ, μὴ συγχωρουμένου νὰ ἐκκλησιάζηται μετὰ τῶν μοναχῶν καὶ μοναστηρίων. Λέγουσι τὰ Πατριαρχικὰ ἐγγράφα· «ἵνα πρῶτον μὲν ἐκτελῶνται αἱ τρεῖς λειτουργίαι καθ' ἑκάστην ἐβδομάδα, ἡ μὲν πρώτη κατὰ τὴν πέμπτην ἡμέραν τῆς ἐβδομάδος, ἐν τῷ καθολικῷ ναῷ τοῦ μοναστηρίου, αἱ δὲ λοιπαὶ δύο, τὴν τρίτην καὶ τὸ σάββατον, ἐν ἐτέρῳ τοῦ μοναστηρίου θυσιαστηρίῳ» ³⁾. Μοναὶ τινες ἦσαν κοινόδια μοναχῶν καὶ μοναστηρίων, καὶ ἐνεκα τῶν πολλῶν σκανδάλων, ἐκλείσθησαν ἀπὸ τινος Πατριάρχου ⁴⁾. Ὑπῆρχον ἐν ταῖς μοναῖς καὶ ἀδελφάτα, τῶν ὁποίων τινὰ ἐκαλοῦντο παραπεμπτά, διότι οἱ ἀδελφοὶ ἠδύναντο νὰ μεταφέρωσιν αὐτὰ εἰς ἐτέραν ἐκκλησίαν ⁵⁾.

Ὅλοι αἱ μοναὶ περιβάλλοντο μ' ἐρυμνὰ τεῖχη ⁶⁾. τοιαῦτα εἶναι τὰ κολοσσιαῖα τεῖχη τὰ μέχρι σήμερον ἰστάμενα, ἐρυμνότερα καὶ αὐτῶν τῶν χειρσαίων τειχῶν, φαινόμενα ἐκ δεξιῶν εἰς τὸν ἀναβαίνοντα τὸν λόφον τοῦ τεμένους Ζεϊρέκ, πάλαι μονῆς τοῦ Παντοκράτορος Χριστοῦ. Οἱ περίβολοι τῶν τοιοῦτων μονῶν σήμερον δὲν σώζονται. Ἀναφαίνονται ὁμῶς ἐκ πλαγίων καὶ ὅπισθεν πολλῶν τεμενῶν

⁴⁾ Μ. καὶ Μ. Τόμ. Α'. σελ. 13. Γ. Κεδρηνός, Τόμ. Α'. σελ. 645. Ζωναρᾶς, σελ. 135. Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 376, 704. Β'. σελ. 461. Συνέχ. Θεοφάνους, σελ. 365· «ὥσαύτως ἐκτίσεν εἰς τοὺς λεγομένους τόπους τὸν Ἅγιον Λάζαρον, κατασκευάσας μονὴν ἀνδρείαν εὐνούχων.» Λέων δ Γραμ., σελ. 274. «Εὐνούχος ἱερεῖται, ἐκτομίαις δὲ οὐ.» Συμ. Μεταφραστῆς, Τόμ. Α'. σελ. 237, 241. Σύνταγμα, Ῥάλλη καὶ Ποτλῆ, Τόμ. ΣΤ'. σελ. 295.

²⁾ Συναξ. Αὐγ. 11· «ἐν εὐκτηρίοις οἰκοῖς ἐνδοθεν οἰκῶν οὐκ ἐπιτελέσῃσι βράπτισμα.» Συμ. Μεταφραστῆς, Τόμ. Α'. σελ. 285, 289. Δούκας, σελ. 611. ³⁾ Μ. καὶ Μ. Τόμ. Β'. σελ. 261. Μοναὶ τινες παρεχωρήθησαν εἰς τοὺς πατριάρχας τῆς Ἀλεξανδρείας, Ἀντιοχείας καὶ Ἱεροσολύμων, ἵνα ἐν ταῦταις καταλύσωσιν οἱ ἐν Κ/πόλει διατρίβοντες τῶν πατριαρχείων τούτων μοναχοί. Μ. καὶ Μ. Τόμ. Α'. σελ. 380. Ἄλλων μονῶν μοναχοὶ ἐκαλοῦντο ἐξωμονῆται καὶ ξηνοκουρίται. Μ. Glos. λέξ. ἐξωμονιτάτον. ⁴⁾ «Καὶ πᾶν αὐτοῖς εἰσεσθάρη τὸ ἐναντίον . . . καὶ ἔργα πράττουσι μὴ τοι γε μοναχῶν, ἀλλ' οὐδὲ Χριστιανῶν ἀπλῶς ἄξια . . . ἀπ' ἀλλήλων διαιεσθῆναι τὰ μοναστήρια.» Μ. καὶ Μ. Τόμ. Β'. σελ. 81. Σύνταγμα, Ῥάλλη καὶ Ποτλῆ, Τόμ. Β'. 637, ΣΤ'. σελ. 380. ⁵⁾ «ἐπ' ἀδείας ἔχειν παραπεμπειν αὐτὸ, ὅπου καὶ βοῦλοιο.» ¹⁸⁾ σελ. 436. Μ. καὶ Μ. Τόμ. Α'. σελ. 317. Β'. σελ. 353, 424, 425. ⁶⁾ Ὁ περικλειόμενος χώρος ἐκαλεῖτο περίβολος, ἐνίοτε καὶ πρόναος.

C. Christ. Βιβ. Γ'. σελ. 18, 20. Παρὰ τοῖς Ἀττίνοις atrium. Texier. L'Arch. Byz., σελ. 10. Περί τῶν περιβάλων τῶν ἐκκλησιῶν, πρὸ. Σύνταγμα, Ῥάλλη καὶ Ποτλῆ, Τόμ. Β'. σελ. 480, 481.

ἐκτενεῖς κῆποι καὶ κοιμητήρια Μουσουλμανικά, κατέχοντες τὸν τόπον τοῦ πά-
λαι περιβόλου, καὶ ἀνήκοντες σήμερον εἰς τὸ τέμενος. Ἐντὸς τοῦ περιβόλου
ἡ τῶν κήπων, ἀνορύττονται πολλάκις ἐπιτύμβιοι ἐπιγραφαὶ καὶ κίονες μαρμά-
ρινοι. Ταῦτα, θέλω περιγράψει ἐκτενέστερον ἐν τῇ ἱστορίᾳ ἐκάστης ἐκκλησίας.

Ὅλαι αἱ μεγάλαι μοναὶ εἶχον ἐντὸς τῶν ἐκτενῶν αὐτῶν περιβόλων, κινστέ-
ρας σιτοβολῶνας καὶ οἰνοθήκας. Ὁ Βουονδελμόντης μνημονεύει τὴν κινστέραν
τῆς μονῆς τοῦ Παντοκράτορος, τοῦ Παντεπόπτου καὶ τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων.
Ὁ Μέγας Κωνσταντῖνος ἐδωρήσατο εἰς τὰς ἐκκλησίας σιτομέτρια, ἵνα ἐκ τού-
των διατρέφονται χῆραι καὶ ὀρφανά.

Τὰ ξύλινα παραπήγματα ἐπὶ τῆς παραλίας καὶ παρὰ τὰς ἀποβάθρας, ἐδέ-
σποζον «πλέον τῶν λοιπῶν», τὰ πτωχοτροφεῖα, νοσοκομεῖα καὶ οἱ λοιποὶ εὐα-
γεῖς οἶκοι καὶ φροντιστήρια. Ἐν τοῖς ἐγγράφοις τῶν Γενουηνσίων, μνημονεύον-
ται πολλαὶ μοναὶ κατέχουσαι τὰς ἀποβάθρας. Αἱ ἐκκλησίαι συνήθως ἐδίδον
βοήθειαν τοῖς ἀπόροις χρεωφειλέταις¹).

Φρονῶ ὅτι ἐκτὸς τῆς Ἀγίας Σοφίας καὶ τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων, οὐδεμία
ἐκκλησία ἐκ τῶν καλουμένων καθολικῶν εἶχε τὸ μέγεθος καὶ τὰ πλούτη τῶν
ἐν ταῖς μοναῖς ἐκκλησιῶν. Ἐνεκα τούτου διέσωσαν αὐτὰς οἱ Ὀθωμανοὶ, ἐνῶ
πλείσται ἄλλαι κατέπεσαν ἢ κατηδαφίσθησαν πρὸς ἀνέγερσιν τεμενῶν.

Αἱ ἐκκλησίαι μνημονεύμεναι καθ' ὅλην τὴν βασιλείαν τῶν Βυζαντινῶν, φαί-
νονται ταπειναί, συγκρινόμεναι μετὰ τῶν ἐν τῇ ἐσπερίᾳ Εὐρώπῃ Λατινικῶν ἐκ-
κλησιῶν καὶ αὐτῶν τῶν ὑψιτενῶν τεμενῶν, ἀνεγερθέντων ἐδῶ καὶ ἀλλαχόσε ὑ-
πὸ τῶν Μουσουλμάνων. Πρὸ τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου, ἐκκλησίαι μεγάλαι
πιθανὸν δὲν ἀνιδρύθησαν ἐν Βυζαντίῳ· λέγω πιθανόν, διότι οὐδεμία μέχρις ἡ-
μῶν διεσώθη ἐκτὸς τῆς μονῆς τῆς Χώρας, τὴν ὁποίαν πολλάκις ἀνέκτισαν καὶ
ἀνεκαίνισαν οἱ Βυζάντιοι. Τούτων τὰς πλείστας ἀνήγειραν ἐπὶ ναῶν Ἑλληνι-
κῶν ἡρειπωμένων καὶ ἱσταμένων²). Οὐδέποτε ἠδύναντο ἰδιῶται ἢ κοινότητες
πτωχαὶ ν' ἀνεγείρωσι πολυδάπανα κτίρια. Οἱ τότε Χριστιανοὶ συνεκκλησιάζον-
το ἅπαντες ἐντὸς τοῦ ναοῦ, οἱ μὲν ἄνδρες δεξιόθεν, αἱ δὲ γυναῖκες ἀριστερόθεν,
χωριζόμενοι διὰ τοῦ χοροῦ· ὅθεν καὶ ἡ ἀπ' ἀρχῆς διαίρεσις πάσης ἐκκλησίας εἰς
τρεῖς ὑποστάσεις. Ἐπὶ Λικινίου, ἐνεκα τῆς ἐπιμιξίας γυναικῶν καὶ ἀνδρῶν ἀπο-
στρεφομένης ὑπὸ πάντων τῶν ἐν Ἀνατολῇ βιούντων, διετάχθησαν αἱ γυναῖκες,

¹) Γ. Πυχμ. Τόμ. Β'. σελ. 588. Θεοφάνης. Τόμ. Α'. σελ. 43. Μ. Ἀτταλιώτης, σελ. 278. Μ. καὶ Μ. Τόμ. Β'. σελ. 448. ²) «Τοὺς δὲ ναοὺς τῶν Ἑλλήνων κατέστρεψεν ἕως ἐδάφους (Θεοδόσιος ὁ βασιλεὺς). Κωνσταντῖνος. . . τὰ ἱερὰ μόνον ἔκλεισε καὶ τοὺς ναοὺς τῶν Ἑλλήνων.» Πασχ. Χρον. Τόμ. Α'. σελ. 561. Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 34, 42. Κατὰ τὸν Γ. Κωδινόν, σελ. 130, ἡ Ἀγία Σοφία ἀνιδρύθη ἐπὶ εἰδωλείου. Συνέχ. Θεοφάνους, σελ. 656.

ἵνα ἐκκλησιάζωνται ἐν τῷ ὑπερῷῳ καλούμενῳ γυναικωνίτης, κατηχούμενον, καὶ παρ' ἡμῖν σήμερον γυναικεῖον ¹⁾. Τὴν διαταγὴν ταύτην παρεδέχθησαν καὶ πολλοὶ ἐκ τῶν πατέρων. Πρὸς τοῦτοις, ἵνα μὴ συμβαίνωσι σκάνδαλα καὶ συνεννοήσεις μετὰ τῶν ἀνω ὁρωμένων γυναικῶν, παραπετάσματα, βήλα καλούμενα, ἐκάλυπτον τὰς γυναῖκας ²⁾. Οἱ κατηχούμενοι ἢ οἱ ποθοῦντες νὰ γένωσι Χριστιανοί, σπανίως εἰσῆρχοντο ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, ἴσταντο ἀκρώμενοι τὴν ἱερὰν λειτουργίαν πρὸ τῶν προθύρων τοῦ ναοῦ. Χάριν τούτων καὶ τῶν μετανοούντων, ἀποβληθέντων τῆς ἐκκλησίας, ἔνεκεν ἀνομημάτων καὶ φαύλου βίου, ἀνήγειραν οἱ Χριστιανοὶ τὸν ὑπόστεγον νάρθηκα, ἵνα προφυλάττωνται οἱ ἐκεῖσε ἱστάμενοι ἀπὸ ὑετὸν καὶ χιόνα ³⁾.

Ταῦτα κάλλιστα καταφαίνονται ἐν τῷ ναῷ τῆς Ἁγίας Σοφίας, καὶ διαφωτίζουνσι τὴν μετέπειτα ἀρχιτεκτονικὴν τῶν Βυζαντινῶν ἐκκλησιῶν ⁴⁾. Προϊόντος τοῦ χρόνου, ὅταν οἱ πολῖται ἦσαν ἅπαντες Χριστιανοί, οἱ Βυζάντιοι ἀνήγειραν τὰς ἐκκλησίας αὐτῶν ἐπὶ τοῦ πρώτου τούτου σχεδίου τῆς Ἁγίας Σοφίας, ὅταν πάμπολλα μέρη τοῦ ναοῦ ἀνεγερθέντα διὰ τοὺς πρώτους Χριστιανούς, καὶ τοὺς προσερχομένους τῇ ἐκκλησίᾳ ἐθνικοὺς, ἦσαν πάντῃ περιττά ⁵⁾. Ἡ περιώνυμος μονὴ τοῦ Στουδίου, ἔνθα γυναῖκες οὐδέποτε εἰσῆρχοντο ⁶⁾, ἔχει εὐρύχωρον γυναικωνίτην, καὶ ἐκ τούτου εἰκάζω, ὅτι ἀνηγέρθη τὸ πρῶτον ὡς καθολικὴ ἐκκλησία, μεταβληθεῖσα ἀκολούθως εἰς μονήν. Ἡ μονὴ τοῦ Παντοκράτορος, μεγαλοπρεπὲς ἱδρυμα, εἶναι ἀνευ γυναικωνίτου. Ἐξαιρουμένων ὀλίγιστων ἐκκλησιῶν ἅπασαι ἔχουσι νάρθηκα, καὶ τινες, ὑπερῶν μικρὸν ὑπεράνω τῆς βασιλικῆς καλουμένης πύλης. Ἐνεκα τῆς ἐν τῷ ὑπερῷῳ στάσεως τῶν γυναικῶν, αἱ Βυζαντιναὶ ἐκκλησίαι δὲν εἶχον ἀνάγκην τοσούτου χώρου ὅσον αἱ Λατινικαί, ἔνθα ἀπ' ἀρχῆς συνεκκλησιάζονται ἀναμῆξ γυναῖκες καὶ ἄνδρες.

Ἐκ τῆς ἀρχαίας στάσεως τῶν γυναικῶν ἐν τῇ ἀριστερᾷ πλευρᾷ τοῦ ναοῦ, ἐπεκράτησεν ἐν ταῖς Βυζαντιναῖς ἐκκλησίαις ἡ ἀριστερόθεν ἀνοδὸς πρὸς τὰ ὑπε-

¹⁾ «Διὸ δὴ δευτέρον νόμον ἐτίθει, μὴ δεῖν προστάττειν ἄνδρας ἅμα γυναιξὶν ἐπὶ τὰς τοῦ Θεοῦ παρεῖναι εὐχάς.» Πατρολ. Τόμ. Κ'. Βιβ. Γ'. Κεφ. 53. Textier. L'Archit. Byz., σελ. 9' «καὶ ἡ βασίλισσα Εἰρήνη... ἀνῆλθεν... εἰς τὰ κατηχούμενα τῆς ἐκκλησίας.» Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 697. ²⁾ «Παραπετάσμασιν ἐπιτρέψκας τὰ ὑπερῶα διατείχιζεσθαι.» Συμ. ὁ Μεταφραστής, Τόμ. Α'. σελ. 1113, ἐν τῷ βίῳ Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου.

³⁾ Σύνταγμα, Ῥάλλη καὶ Ποτλῆ, Τόμ. Δ'. σελ. 405. Περὶ τῆς ἐν τῷ νάρθηκι στάσεως τῶν τεσσαρῶν τάξεων τῶν μετανοούντων, πρβ. σελ. 363, τοῦ ΣΓ'. Τόμου. ⁴⁾ Textier. L'Archit. Byz., σελ. 77. ⁵⁾ «Πολλὰ γὰρ τῶν ἐν ταῖς ἐκκλησίαις πάλαι γινομένων, νῦν ἄλλως ἐκράτησε γίνεσθαι.» Σύνταγμα, Ῥάλλη καὶ Ποτλῆ, Τόμ. Γ'. σελ. 491. ⁶⁾ «Κωλύει, οὐ μόνον τὸ καταμειναι γυναῖκα ἐν ἀνδρῶν μοναστηρίῳ, ἢ τὸ ἀνάπαλιν, ἀλλὰ καὶ τὸ ὅπως εἰσελθεῖν ἐν αὐτῷ, χάριν οἰσδῆποτε ὑποθέσεως.» Σύνταγμα, Ῥάλλη καὶ Ποτλῆ, Τόμ. Β'. σελ. 629.

ρῶα. Αἱ τρεῖς θύραι τῶν ἐκκλησιῶν, διὰ τῶν ὁποίων ἐκ τοῦ νάρθηκος εἰσέρχοντο εἰς τὸν ναόν, εἶναι ἐκ τῶν πρώτων σχεδίων, διότι διὰ τῆς δεξιᾶς εἰσέρχοντο οἱ ἄνδρες, διὰ τῆς ἀριστερᾶς αἱ γυναῖκες καὶ διὰ τῆς μέσης καλουμένης βασιλικῆς, οἱ ἱερεῖς καὶ οἱ βασιλεῖς.

Ἐπὶ τῶν ἐντὸς τοῦ Βυζαντίου καὶ εὐαγεῖς οἶκοι ξένων ἐθνῶν. Εἶχον τινες οἱ Λατῖνοι, ἐν τῇ παραλίᾳ τοῦ λιμένος, τοὺς ὁποίους ἀνέμνησα ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ Γενουηνοῦ ἐμπορείου. Τὸ Πασχάλιον τὸ χρονικὸν μνημονεῖ ἐκκλησίαν τῶν Γότθων ἐν Κ/πόλει τῷ 399^ω 1). Ἡ ἐκκλησία αὕτη πυρποληθεῖσα, οὐδέποτε πλέον ἀνηγέρθη ὡς Ἀρειανίζουσα. Οἱ Μωαμεθανοὶ εἶχον τέμενος μνημονευόμενον κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ δεκάτου τρίτου αἰῶνος, κείμενον πρὸς ἀνατολὰς τῆς συνοικίας τῆς ἐμπορικῆς τῶν Γενουηνοῦ. Μετὰ τὸν ἐμπρησμόν τοῦ τέμενους τούτου, κατόκησαν οἱ Μωαμεθανοὶ παρὰ τὴν πύλην τοῦ Ἀγίου Αἰμιλιανοῦ, νῦν Δαουδ-πασᾶ-καπουσοῦ, ἐπὶ τῆς Προποντίδος. Οἱ τάφοι τῶν ἐν Βυζαντίῳ πρὸ τῆς ἀλώσεως ἀποβιώσαντων Μωαμεθανῶν, ἀνευρίσκοντο ὡς πρὸ τινων χρόνων, ἐν τῷ Μουσουλμανικῷ κοιμητηρίῳ, ὀπισθεν τοῦ αὐτοκρατορικοῦ ναυστάθμου.

Μνημονεύεται πρὸς τούτοις μονὴ τῶν Ἀρμενιανῶν, πιθανόν τῶν Ἀρμενίων, καὶ Ἀρμένιοι ἐν Κ/πόλει, κατὰ τὸν δέκατον τέταρτον αἰῶνα 2). Ἄπαντες οἱ ξένοι ἐνεταφιάζοντο ἐν τόπῳ καλούμένῳ Πανδέκτη 3).

Εἶπον ἀρχήτερα ὅτι ἡ ρυμοτομία τῆς σημερινῆς Κ/πόλεως εἶναι πάντῃ διάφορος τοῦ ἀρχαίου Βυζαντίου καὶ τοῦτο ἐξάγω ἐκ τῶν ἡμετέρων σωζομένων ἐκκλησιῶν, εὐρισκομένων σήμερον τῶν πλείστων ἐπὶ τῶν δίδωον καὶ λεωφόρων, ἐνῷ τὸ πάλα ἄπασαι αἱ ἐκκλησίαι, καθὼς αἱ σημεριναί, εἶχον περίβολον.

Προσεπάθησα, ὅσον τὸ κατ' ἐμὲ, ἵνα ἀπεικονίσω τὰς ἐκκλησίας, μετὰ τῆς κόγχης σωζομένης ἐν ταῖς πλείσταις αὐτῶν. Εἷς τινες, τεῖχῃ ὕψηλᾳ, μεγαλόκλαδοι πλάτανοι καὶ κυπάρισσοι ἐπισκιάζουσι τὴν κόγχην, καὶ μικρὸν μέρος τῆς ἐκκλησίας φαίνεται ἐκ τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς. Ἡ ἐν ταῖς πλείσταις ἐκκλησίαις σωζομένη κόγχῃ καὶ ὁ μινάρῆς ὁ μετέπειτα ἀνεγερθεὶς παρὰ τὸν ναόν, καὶ οὐχὶ ἐπὶ τῶν τειχῶν τοῦ ναοῦ, εἶναι γνωρίσματα σαφέστατα πολλῶν Βυζαντινῶν ἐκκλησιῶν, μεταβληθεῖσιν εἰς τέμεν. Ἐν γένει, τῶν μὲν ἐπιφανεστέρων τεμενῶν τὰ τεῖχῃ, εἶναι ἐκ λίθου λαξευτοῦ, τῶν δ' ἐκκλησιῶν, καθὼς τῶν πλειοτέρων Βυζαντινῶν τειχισμάτων, ἐκ λίθου καὶ ὀπτῆς πλίνθου, ἐπικεκαλυμμένα ἄλλοτε διὰ κονιάματος πρὸ πολλοῦ καταπεσόντος 4).

1) «Καὶ ἐκτὴ ἡ ἐκκλησία τῶν Γότθων σὺν πολλῷ πλήθει Χριστιανῶν.» Τόμ. Α'. σελ. 567. Β'. σελ. 406. 2) Βασιλεύοντος τοῦ Νικηφόρου Φωκά, τῷ 967^ω, «διαμάχη τις μετὰ τῶν Βυζαντινῶν καὶ Ἀρμενίων συνέβαιεν ὡς πολλοὺς πρὸς τῶν Ἀρμενίων τραπῆναι τῶν ἀστυκῶν.» Ἄσων ὁ Γραμ., σελ. 64. «καὶ τὸν ἐντιμώτατον ἐπίσκοπον τῶν ἐνταῦθα Ἀρμενίων.» Ἐν ἐπιστολῇ τοῦ Πατριάρχου τῷ Καθολικῷ τῶν Ἀρμενίων. Μ. καὶ Μ. Τόμ. Α'. σελ. 158, 161. C. Christ. Βίβ. Α'. σελ. 153. 3) Συναξ. Ἰουλίου 29. 4) «La brique

Ἀνέμνησα τὴν κόγχην τῶν ἐκκλησιῶν, ὅτε μὲν στρογγύλην, ὅτε δὲ τρίκογχον, μετὰ τοῦ ἡμιτρούλου τῆς, διότι ἐν τῇ πλευρᾷ ταύτῃ τοῦ ναοῦ, ὑπὸ τὴν ἀγίαν τράπεζαν, ἦτο συνήθως ἐν ταῖς ἐκκλησίαις, κυρίως δὲ ἐν ταῖς μοναῖς, ὑπόγειον, ὅπου ἐνεταφιάζοντο οἱ ἡγούμενοι τῶν μονῶν, καὶ οἱ ἐπὶ σοφία καὶ ἀρετῇ διαπρέψαντες Χριστιανοί. Μέχρι σήμερον, πιθανόν σῶζονται πολλοὶ τάφοι τοιούτων ἀνδρῶν, ἐν ταῖς μεγάλας μοναῖς ταῖς εἰσέτι σωζομέναις¹⁾.

Μένει, πρὶν ἀρχίσω τὴν περιγραφὴν ἐκάστης ἐκκλησίας, νὰ μάθωμεν πόσας ἐκκλησίας ἀνήγειραν οἱ Γραικοὶ ἐντὸς τοῦ περιτετειχισμένου Βυζαντίου.

Ἐν τῷ ἄνω συγγράμματι τοῦ Δουκαγγίου, κατεγράφησαν πᾶσαι αἱ ἐκκλησίαι, αἱ μοναὶ καὶ τὰ εὐκτήρια τῶν Βυζαντινῶν. Λέγω μετὰ θάρρους, ὅτι ἐν ὅλῃ τῇ πολυτόμῳ συλλογῇ τῶν Βυζαντινῶν συγγραφέων, οὐδεμία σχεδὸν ἐκκλησία μνημονεύεται, μὴ καταγεγραμμένη ἐν τῷ συγγράμματι τοῦ Δουκαγγίου.

Κατὰ τὸν κατάλογον τοῦτον τοῦ πολυμαθοῦς Δουκαγγίου γενόμενον μετὰ τῆς συνήθους αὐτοῦ ἐπιμελείας, εἶχον οἱ Βυζαντινοὶ ἐκκλησίας τιμωμένας ἐπ' ὀνόματι

τῆς Ἀγίας Σοφίας.	1	τῶν Προφητῶν.	12 ³⁾
τοῦ Χριστοῦ.	1	τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων.	29 ⁴⁾
τῆς Ἀγίας Δυναμέως.	1	τῶν Μαρτύρων.	84 ⁵⁾
τοῦ Ἀγίου Πνεύματος.	1	τῶν Ἀγίων Παρθένων.	25 ⁶⁾
τῆς Ἀγίας Τριάδος.	1	Ἀγίων ἐτέρων.	9
τῆς Θεοτόκου.	36 ²⁾	τῶν Ἐννέα Ταγμάτων.	1
τοῦ Ἀρχαγγέλου Μιχαήλ.	11		
		ὅλας	212

était employée, de préférence, pour la construction des églises; elle se prête mieux à tous les caprices de l'architecture. Texier. L'Archit. Byz., σελ. 3.

¹⁾ Συνκξ. Ἀπριλ. 6' «ἐπισθεν τοῦ Ἀγίου βήματος ὑποκάτω τοῦ ἐδάφους, ἦτο τόπος κατασκευασμένος ὥσαν κοιμητήριον, διὰ νὰ ἀποτίθενται ἐκεῖ τὰ τίμια λείψανα τῶν Ἀγίων.» Ἰδ. Νοεμβ. 12, πρβ. καὶ τὴν σημ. ἐν σελ. 87 τοῦ Νοεμβ. «ἐν τῇ ἀνακομιδῇ τοῦ λειψάνου τοῦ Ἀγίου Νικολάου.» Μαΐου 20. «Τὸ σῶμα τοῦ Ἀγίου Χρυσοστόμου ἐτίθη ὑπὸ τὸ θυσιαστήριον τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων.» Ἰδ. Σεπ. 27, Ὀκτ. 12. Γ. Κωδινός, σελ. 72. Ἀέων δ Γραμ., σελ. 107' «τὸ δὲ ἅγιον Βῆμα ἐκείσε εἰσῆθ' διὰ τὰ ἐν αὐτῷ κείμενα τίμια λείψανα πατριαρχῶν τε καὶ Ἀποστόλων.» Ὁ λόγος περὶ τοῦ ναοῦ τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων ἀνακαινισθέντος ὑπὸ τῆς γυναικὸς τοῦ Ἰουστινιανοῦ, Θεοδώρας. Μ. Γλυκᾶς, σελ. 499.

²⁾ Ἡ Κ/πολις ἦτο κυρίως ἀφισρωμένη τῇ Θεοτόκῳ. C. Christ. Βιβ. Γ'. σελ. 30. ³⁾ Αἱ ἐκκλησίαι αὗται ἐκαλοῦντο καὶ προφητεῖα. C. Christ. Βιβ. Γ'. σελ. 4. ⁴⁾ Ἐκαλοῦντο καὶ ἀποστολεῖα' «ἐν τῷ σεπτῷ ἀποστολείῳ.» Φραντζῆς, σελ. 255. ⁵⁾ «Μαρτύρια» «τὸ λείψανον τῆς Ἀγίας Ἀναστασίας καὶ κατετίθη ἐν τῷ μαρτυρίῳ αὐτῆς τῷ ὄντι ἐν τοῖς Δομνίνου ἐμβόλοις.» M. Glos. λέξ. μαρτύριον. ⁶⁾ Παρθενεῖα, Monasteria virginum, ἐνίοτε καὶ παρθενῶνες. M. Glos. λέξ. παρθενεῖα.

Εἶχον μονὰς¹⁾ τιμωμένας ἐπ' ὀνόματι

τοῦ Χριστοῦ.	8	τῶν Μαρτύρων.	23
τῆς Θεοτόκου.	12	τῶν Ἀγίων Παρθένων.	4
τοῦ Ἀρχαγγέλου Μιχαήλ.	3	Ἀγίων ἐτέρων.	91
τῶν Προφητῶν.	10		
τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων.	7		
		ὅλας	158 ²⁾
		Ἐκκλησίας	212
		Ὅλας	370

Ἐν τῷ καταλόγῳ τούτῳ τοῦ Δουκαγγίου, ὁ ἀριθμὸς ὅλος εἶναι 381, ἀλλ' ἐμπεριέχονται αἱ ἔνδεκα ἐκκλησίαι τοῦ Γαλατᾶ, τὰς ὁποίας ἀφαιρῶ.

Εἰς τὸν κατάλογον τοῦτον προσθέτω καὶ τὰς ἀκολουθοῦς πέντε ἐκκλησίας καὶ δεκαεπτὰ μονὰς, μνημονευόμενας τὸ πρῶτον ἐν τοῖς Πατριαρχικοῖς ἐγγράφοις. Ἐκκλησία τῆς Παναγίας τῆς Καστελιωτίσσης, ναὸς τοῦ Ἀγίου Εὐδοκίμου, τοῦ Ἀπολύτου, τῶν Ἀγίων μαρτύρων Χριστοφόρου καὶ Ἀκυλίνου, τῆς Θεοτόκου τοῦ Μανδύλου³⁾. Μονὴ τῆς Κυρᾶς Μαρίας, τῆς Βαραγγιωτίσσης, τῆς Παισολύπης, τοῦ Πιγκέρνῃ, τοῦ Ἀκαταλήπτου, τοῦ Κύρ Νικολάου, τοῦ Ἀγίου Γεροντίου, Χριστοῦ τοῦ Ἀκαταλύτου, τῆς Ἐπουρανιωτίσσης, τοῦ Μαρούλη, τοῦ Μαγίστρου, τοῦ Κυπριανοῦ, τοῦ Ὑπομιμνήσκοντος, τῆς Ὑψηλῆς, τῶν Τριχιναρῶν, τῶν Ρουφιανῶν καὶ τῆς Παρακοιμωμένης⁴⁾. Ὅθεν ὅλος ὁ ἀριθμὸς τῶν Βυζαντινῶν ἐκκλησιῶν, μονῶν, μονοδρίων καὶ εὐκτηρίων, μνημονευομένων μέχρι τῆς ἀλώσεως, ἀνέρχεται εἰς 392⁵⁾.

Ὁ Σεῖδ Ἀλῆς μνημονεύει μετὰ μεγίστης ἀκριβείας, ἅπαντας τοὺς εὐαγεῖς οἴκους τῶν Μουσουλμάνων, καλῶν τοὺς μὲν, μονὰς, τε κ' ἐ⁶⁾, τοὺς δέ, εὐκτήρια,

¹⁾ Ταύτας ἐκάλουν ἐνίστα καὶ μοναχεῖζ, Sodalitium Monachorum. M. Glos. λέξις μοναχείον. Περί συστάσεως μονῶν, ἄξια ἀναγνώσεως εἶναι τὰ ἐν τῇ πρώτῃ τῶν Νεκρῶν τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ, σελ. 313. Ἀντιγράφω πρὸς τούτοις τοῦ Νικ. Χωνιάτου, σελ. 271, τὰς ὁρθὰς περὶ μονῶν σκέψεις, ἀποδοιδόμενας τῷ Μανουὴλ Κομνηνῷ « εἶδον γὰρ ἐν τόποις δυσσερευνητοῖς καὶ χωρίοις πανερήμοις καὶ σπηλαιῶν ὅποις καὶ ὄρων περικοπαῖς, τοῖς μονάζουσιν ἀποτάττει τὸ σκῆνωμα, καὶ παριδεῖν ταυτηνὴ τὴν ἐφ' Ἑλλησπόντῳ κειμένην Καλλιπολιν. » ²⁾ Ἐν Ῥώμῃ ὑπάρχουσι σήμερον μοναί, ἀνδρῶν 126, γυναικείαι 90, ὅλας 216.

Ἐφημ. Turquie, 3/15 Μαΐου 1874.

³⁾ M. καὶ M. Τόμ. Β'. σελ. 297, 399, 455, 551. Τόμ. Γ'. σελ. 57. ⁴⁾ M. καὶ M. Τόμ. Α'. σελ. 393, 423, 454, 461, 508, 529, Τόμ. Β'. σελ. 301, 379, 416, 424, 499, 501, 509, 525. Τόμ. Γ'. σελ. 19, 49. Τόμ. Δ'. σελ. 40, 493. ⁵⁾ Ὁ Δουκάγιος, κατὰ τινας, ἀπαριθμεῖ τῷ 1100ῷ, ἐν Ἀντιοχείᾳ 1200 ἐκκλησίας καὶ 360 μονὰς. C. Christ. Bιβ. Γ'. σελ. 4. ⁶⁾ Τεκμῆ, μοναστήριον δερβίσιδων. Μεστζῆδ, ἀ. ναός. Ἀζαμί, ἀ. τέμενος, τζαμίον. Ἀβρ. Μαλιάκα, Λεζικὸν Τουρκο-Ἑλληνικόν, ἐν Κ/πόλει, 1876.

μεστὴ δὲ, καὶ τὰ μεγάλα τεμένη, τζαμί'. 481 εἶναι ὅλα τὰ ἐντὸς τῆς περιτειχισμένης Κ/πόλεως τεμένη κατὰ τὸν συγγραφέα τοῦτον· 89 πλείοτερα τῶν ἄλλοτε ἐν Βυζαντίῳ ἐκκλησιῶν.

Ἐν τῷ καταλόγῳ τοῦ Ὁθωμανοῦ συγγραφέως, ἀναφέρονται ἅπαντα τὰ τεμένη, ἀνεγερθέντα ὑπὸ τοῦ κατακτητοῦ Μωάμεθ, καὶ τῶν μετ' αὐτοῦ εἰσβαλόντων εἰς τὸ Βυζάντιον. Τούτων τινὰ ἀνηγέρθησαν ἐπὶ κατηρειπωμένων ἐκκλησιῶν, γινὰ δὲ ἐπ' ἐδάφους ἐκκλησιῶν, καὶ ἄλλα ἐπ' ἐδάφους ἰδιωτικοῦ. Ἐκ τῶν Βυζαντινῶν ἐκκλησιῶν, τινὲς, οὐχὶ ὁμῶς αἱ ἐπιφανέστεραι, μετεβλήθησαν εἰς τεμένη, ζῶντος τοῦ κατακτητοῦ. Ἐκ πολλῶν συγγραφῶν πληροφορούμεθα, ὅτι ὅλαι αἱ ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ Βυζαντίου μνημονευόμεναι ἐκκλησίαι δὲν ἐσώζοντο μέχρι τῆς ὑπὸ τοῦ Μωάμεθ ἀλώσεως τῆς Κ/πόλεως. Τὰ πατριαρχικὰ ἑγγράφα, μνημονεύουσι ναοὺς ἀρχαίους ἡρειπωμένους, καὶ ἑτέρους ἐπ' ἀρχαίων ἀνεγερθέντας. Ἐκ τῆς ἀνω μελέτης τοῦ ἀριθμοῦ πασῶν τῶν ἐκκλησιῶν ἀνεγερθεῖσων ἀπὸ τοὺς χρόνους τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου μέχρι τῆς πτώσεως τοῦ κράτους, μανθάνομεν, ὅτι δὲν ἀνήγειραν οἱ φιλόδοξοι Βυζάντιοι τόσους ναοὺς, ὅσους οἱ διαδεχθέντες αὐτοὺς Μουσουλμάνοι.

Οἱ ἑκτενεῖς περίβολοι τῶν 176 Βυζαντινῶν μονῶν, οἱ κηποι καὶ αἱ ἄμπελοι¹⁾ ἐντὸς τῆς Κ/πόλεως, τοσάκις μνημονευόμενοι ἐν τοῖς πατριαρχικοῖς ἑγγράφοις, τεκμαίρουσι τὴν ἀραίωσιν τῶν ἐγκατοίκων, ὁσημέραι ἀποδημούντων, ἐνεκα τῆς ἀεργίας καὶ τῶν προσεγγιζόντων Ὁθωμανικῶν στίφων. Ἐνεκα τούτου, πάμπολλαι ἐκκλησίαι ἐπὶ τῶν Γραικῶν βασιλέων, κατέπεσαν πρὸ τῆς ἀλώσεως, καὶ ἄλλαι εὐθὺς μετὰ τὴν ἄλωσιν ἔμειναν εἰς συνοικίας, ὅπου συγκατώκησαν οἱ κατακτηταὶ Ὁθωμανοί. Βέβαιον εἶναι, ὅτι κατὰ τὸν δέκατον τέταρτον καὶ δέκατον πέμπτον αἰῶνα, δὲν εἶχε πλέον ἢ Κ/πόλις τοσοῦτους ἐγκατοίκους ὅσους εἶχεν ἐπὶ τοῦ ἐννάτου καὶ δεκάτου αἰῶνος²⁾. Πλείοτέρας ἐκκλησίας ἤθελον μεταβάλει τότε εἰς τεμένη, οἱ ἐνθουσιῶντες Ὁθωμανοί, ἂν ὁ ζήλος αὐτῶν δὲν ἐχαλινωγέιτο ἀπὸ τὴν σύνεσιν καὶ κραταιὰν θέλησιν τοῦ κατακτητοῦ³⁾.

Κατὰ τὸν Ὁθωμανὸν συγγραφέα, ἀνήγειραν οἱ Ὁθωμανοί, ζῶντος τοῦ Μωάμεθ, πεντήκοντα ἑννέα τεμένη, ἐκ τῶν ὁποίων ἓν, καλούμενον μέχρι σήμερον εὐκτήριον τοῦ πολέμου⁴⁾, κείμενον ἐντὸς τῆς πύλης τοῦ Ἀγίου Ῥωμανοῦ, ἀνηγέρθη ἐπὶ τοῦ τόπου, ὅπου κατὰ πρῶτον προσευχήθη ὁ κατακτητὴς τὴν ἡμέραν τῆς ἐν Κ/πόλει εἰσόδου αὐτοῦ⁵⁾.

¹⁾ Μ. καὶ Μ. Τόμ. Β'. σελ. 407, 410, 412, 414. ²⁾ Μ. καὶ Μ. Τόμ. Β'. σελ. 469.

³⁾ Ὁ διάδοχος αὐτοῦ ἔκλεισε τινὰς ἐκκλησίας, τὰς ὁποίας ἤνοιξεν ὁ υἱὸς αὐτοῦ Σελήμ. Ἱστορία Πολιτικῇ, σελ. 72. ⁴⁾ Χαρμπὴ μεστ-ζηδί. Καδχάκτ, Τόμ. Α'. σελ. 92, ἀρ. 20.

⁵⁾ Δούκας, σελ. 298. Τὰ γραφόμενα τοῦ Δούκα δὲν συμφωνοῦσι μετὰ τῶν τοῦ Σεῖδ' Ἀλή.

Ἐκτός τοῦ μεγάλου τεμένους τοῦ Μωάμεθ, ἀνεγερθέντος ἐπὶ τῆς θέσεως τῆς ἐκκλησίας τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων, ἀνήγειρε οὗτος προσέτι καὶ

ἕτερα	6	ὁ ἀρχιαρτοποιός	2
οἱ ποιμένες αὐτοῦ	2	οἱ τέκτονες τοῦ τεμένουσ του.	2
ὁ ἀρχιμάγειρος	1	ὁ κεραμεύς	1
οἱ ὁρομείς	3	ὁ σιδηρουργός	1
οἱ ἱερωμένοι	9	οἱ λογισταί	2
οἱ στρατιωτικοὶ	3	ὁ ἀρχιμαξηλάτης	1
οἱ κρεωπῶλαι	2	ὁ χαλκεύς	1
ὁ ὀρυζοπώλης	1	οἱ ξιφηφόροι	2
οἱ πωλῆται ὀσπρίων	1	ὁ ἀρχιθυρωρός	1
οἱ πυροβολισταί	2	οἱ ὑπουργοὶ αὐτοῦ	3
ὁ ἱματιοφύλαξ	1	ἕτεροι ἐλθόντες μετ' αὐτοῦ	11 ⁴)

59²)

Ταῦτα ἐνόμισα καλὸν νὰ ἱστορήσω, διότι ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐν Βυζαντίῳ ἐκκλησιῶν, κατὰ τινες, ἦτον ὑπέρτερος τοῦ ἄνω ἀριθμοῦ. Δεύτερον, νὰ καταδείξω ὅτι τὰ Ὁθωμανικὰ τεμένη, δὲν θεμελιούνται ἅπαντα ἐπ' ἀρχαίων ἐκκλησιῶν.

Λέγω δὲ ἐν παρόρῳ, ὅτι ἐξαριουμένης τῆς ἐκκλησίας τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς, ἀντικρὺ τῆς πόλης τῆς Σηλυβρίας, οὐδεμία ἐκκλησία Βυζαντινὴ πλησίον τῶν χερσαίων ἢ ἐκτὸς τῶν παραλίων τειχῶν, διεσώθη· διότι ἐπικειμένης τῆς κατὰ τῆς Κ/πόλεως ἐρόδου τοῦ Μωάμεθ, ὅλα τὰ ἐκτὸς τῶν τειχῶν κτίρια, κατηδαφίσθησαν ἀπὸ τοὺς Βυζαντίους.

Πρὸς εὐχερεστέραν κατάληψιν τῆς ἱστορίας τῶν σωζομένων ἐκκλησιῶν, δια-
 ρῶ αὐτὰς εἰς δύο τάξεις.

Ἡ μὲν πρώτη, ἐμπεριέχει τὰς Βυζαντινὰς ἐκκλησίας μεταβληθείσας εἰς τε-
 μένη Μουσουλμανικά, μέχρι τοῦδε γνωστὰς, ἡ δὲ δευτέρα, τὰς Βυζαντινὰς ἐκ-
 κλησίας, μέχρι τοῦδε ἀγνώστους.

Μετά τὴν περιγραφὴν τῶν ἐκκλησιῶν τούτων, μεταβληθεῖσιν τῶν πλείστων, καθὼς ἀνωτέρω εἶπον, εἰς τεμένη Μουσουλμανικὰ, περιγράψω τὰς τρεῖς Bu-

⁴⁾ Χρηστάτ., Τόμ. Α'. σελ. 25, 31, 32, 33, 39, 44, 45, 50, 52, 53, 55, 63, 68, 69, 70, 77, 85, 88, 92, 97, 107, 119, 122, 124, 125, 131, 132, 135, 137, 139, 148, 152, 157, 159, 166, 168, 170, 171, 173, 174, 184, 185, 195, 196, 197, 200, 204, 205, 209, 222, 224.

2) Ἐπὶ Γυλλίαν, κατὰ τὴν μαρτυρίαν αὐτοῦ, ὑπῆρχον τεμένη Μουσουλμανικὰ ἐν Κ/πό-
λει πλείων τῶν τριακοσίων, καὶ ἑξακόσται ἐκκλησίαι. Σελ. 329, 331. Ἐκ τούτων κατα-
φαίνεται, ὅτι οἱ πλείοτεροι συγγραφεῖς ἠγνόουν τὸν ἀληθῆ ἀριθμὸν τῶν τεμενῶν καὶ ἐκ-
κλησιῶν τῆς Κ/πόλεως.

ζαντινὰς ἐκκλησίας, εἰσέτι ὑπὸ τῶν Χριστιανῶν κατεχομένης, καὶ τινὰς ἐτέρας ἐκ θεμελίων ἐξαφανισθείσας, συχνάκις μνημονευομένης ἐν τοῖς συγγράμμασι τῶν Βυζαντίων. Ἡ θέσις τῶν ἐκκλησιῶν τούτων, σαφηνίζει τινὰ γεγονότα τῆς Βυζαντινῆς ἱστορίας. Ἐξαιρουμένων τῶν ἄνω τριῶν ὑπὸ τῶν Χριστιανῶν εἰσέτι κατεχομένων, ἅπασαι αἱ σημεριναὶ Γραικικαὶ ἐκκλησίαι τῆς Κ/πόλεως, ἀνηγέρθησαν μετὰ τὴν ἄλωσιν¹⁾.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ.

Αἱ μεχρι τοῦδε γινώσκται βυζαντιναὶ ἐκκλησίαι.

Μονὴ τῆς Παμμακαρίστου.

Νῦν, Φετιχιέ τζαμι²⁾).

Ἡ ἐκκλησία αὕτη καίμένη ἄνω τοῦ Ἀγίου Γεωργίου τοῦ Ποτηρᾶ, ἐπὶ τῆς ὁδοῦ καλουμένης Τελλῶ-σοκαγί, ἦτο μονὴ γυναικεία ἐγερθεῖσα κατὰ τὸν δωδέκατον αἰῶνα, παρὰ τοῦ Μιχαὴλ Δούκα πρωτοστράτορος καὶ τῆς συμβίας αὐτοῦ Μαρίας Δούκαινας πρωτοστρατορίσσης καὶ κτιτορίσσης³⁾, ἀδελφῆς τοῦ Ἀλεξίου Κομνηνοῦ. Ἀμφοτέρων αἱ εἰκόνες ἐνουπῆρχον ἐν τῷ ναῷ τούτῳ. Τὴν μονὴν ταύτην τιμωμένην ἐπ' ὀνόματι τῆς Θεοτόκου, μνημονεύουσιν ὁ Παχυμέρης, ὁ Ι. Καντακουζηνὸς καὶ ἄλλοι⁴⁾. Ἐν γένει ὁ ναὸς οὗτος περιφανὴς μετὰ τὴν ἄλωσιν, σπανιώτατα ἀναφέρεται ἐν τῇ Βυζαντινῇ ἱστορίᾳ, διότι ἀπ' ἀρχῆς κατῳ-

¹⁾ Αἱ σημεριναὶ τῆς Κ/πόλεως ἐκκλησίαι, μνημονεύονται ἐν σελ. 128 τοῦ Α' οὗ Τόμου τῆς Κ/πόλεως τοῦ Κ. Βυζαντίου. ²⁾ Χαδηκάτ, Τόμ. Α'. σελ. 157. ³⁾ C. Christ. Βιβ. IV., σελ. 93. Κ/πολις Πατρ., σελ. 96. «Πρωτοστράτωρ καλεῖται διὰ τὸ προηγεῖσθαι παντὸς αὐτὸν στρατοῦ.» Κωδ. Μ. Γλῶσ. λέξ. πρωτοστράτωρ. ⁴⁾ «Ἀρχιεμυδρίτης τῆς σεβασμίας βασιλικῆς καὶ πατριαρχικῆς μονῆς τῆς εἰς ὄνομα τιμωμένης τῆς πανυπεράγνου Δεσποίνης καὶ Θεομήτορος καὶ ἐπικεκλημένης τῆς Παμμακαρίστου.» Μ. καὶ Μ. Τόμ. Β'. σελ. 275, 312. Γ. Παχυμέρης, Τόμ. Β'. σελ. 183, 284, 291. Ὁ Καντακουζ. Τόμ. Β'. σελ. 498, διηγείται τὴν ἐν τῇ μονῇ ταύτῃ ἀφίξιν τοῦ μεγάλου λογοθέτου Γαβαλά. Ἱστορία Πολιτικῆ, σελ. 28, 29, 35. Ὁ Δούκας, σελ. 153, γράφων «τῶν ἐν τῇ μονῇ τῆς Παμμακαρίστου τῶν καλογήρων ὀνειδισμῶν,» ἐννοεῖ τοὺς καθηγουμένους καὶ προσετώτας τῆς μονῆς.

κησαν αὐτὸν αἱ μοναχαί. Κατὰ τὸ 1304ον, ὁ ἡγούμενος τῆς Παμμακαρίστου, πατριάρχης μετέπειτα γενόμενος, Ἰωάννης ὁ Ἰβος, κατέφυγε διὰ τινά καιρὸν ἐν τῇ μονῇ ταύτῃ¹⁾. Κατὰ τὸ 1397ον προεβιάσθη εἰς τὴν ἐπισκοπὴν τῶν παλαιῶν Πατρῶν, Νίφων ὁ ἡγούμενος καὶ ἀρχιμανδρίτης τῆς μονῆς ταύτης²⁾. Μετὰ τρία ἔτη, ἕτερος ἡγούμενος, ὁ Θεοφάνης, ἐγένετο μητροπολίτης Ἡρακλείας³⁾.

Μετὰ τὴν ἄλωσιν, ὁ Μωάμεθ διέταξε τοὺς Χριστιανοὺς ἵνα ἐκλέξωσι Πατριάρχην κατὰ τὴν ἀρχαίαν αὐτῶν συνήθειαν. Ἔδωσε δὲ εἰς τὸν ἐκλεχθέντα Πατριάρχην Γεννάδιον τὸν Σχολάριον, τὴν ἐκκλησίαν τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων διὰ πατριαρχεῖον, ἐκκλησίαν ἔχουσιν τὰ δευτερεῖα μετὰ τὴν Ἀγίαν Σοφίαν κατὰ τὸ μέγεθος καὶ κάλλος. Εὐγνωμονοῦντες οἱ Χριστιανοί, προέπεμψαν τὸν Πατριάρχην συνοδευόμενον ἀπὸ Ὀθωμανοῦ μεγιστᾶνος μέχρι τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων⁴⁾. Πόσους μῆνας διέμεινεν ἐδῶ ὁ Πατριάρχης, εἴν' ἀδύηλον⁵⁾. Νύκτα τινὰ εὐρέθη ἐκεῖ πτώμα φονευθέντος Ὀθωμανοῦ, « ἐν τῷ τοῦ ναοῦ περιαιλίῳ », κατὰ τὸν Φραντζήν⁶⁾. Φοβούμενοι ὁ Πατριάρχης καὶ οἱ περὶ αὐτόν, τῶν Ὀθωμανῶν τὰς ἀντεκδικήσεις, καὶ βλέποντες καὶ τὸν τόπον ἡρημωμένον Χριστιανῶν κατοίκων, ἤτησαν ἄδειαν ἀπὸ τὸν Σουλτάνον, καὶ μετέφεραν τὸ Πατριαρχεῖον ἐν τῇ μονῇ ταύτῃ τῆς Παμμακαρίστου, ὅπου συγκατάκουν εἰσέτι ὀλίγοι Χριστιανοί⁷⁾. Πιθανόν ὅτι συγχρόνως μετέφεραν τὰς εἰκόνας καὶ πάντα τὰ ἐκκλησιαστικὰ σκευῇ ἀνήκοντα εἰς τὴν ἐκκλησίαν τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων, ὅθεν καὶ ἡ παρὰ πάντων φημιζομένη λαμπρότης τῆς πατριαρχικῆς ταύτης ἐκκλησίας. Τὰς ἐν τῇ Παμμακαρίστῳ ἐνδιαιτωμένους μοναχὰς ὀλιγίστας, (διότι μετὰ τὴν ἄλωσιν ἡρημώθησαν αἱ μοναί), διέταξεν ὁ Πατριάρχης ἵνα παραλάβωσι τὴν ἐκεῖ πλησίον ἐκκλησίαν τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ τοῦ ἐν τῷ Τρούλῳ. Πατριαρχεύοντος τοῦ Γενναδίου, ἐπεσκέφθη τὸν ναὸν τοῦτον ὁ κατακτητὴς⁸⁾.

¹⁾ Νικ. Γρηγοράς. Τόμ. Α'. σελ. 240. ²⁾ Μ. καὶ Μ. Τόμ. Β'. σελ. 312. ³⁾ Μ. καὶ Μ. Τόμ. Β'. σελ. 312. ⁴⁾ Γ. Φραντζῆς, σελ. 307. Ἱστορία Πολιτικῆ, σελ. 84. Ἐν τῷ πονήματι τούτῳ, πάμπολλα μαθητόμενα περὶ τοῦ ναοῦ τούτου, πρὸ τῆς μεταβολῆς αὐτοῦ.

⁵⁾ Ἀθ. Κομν. Ὑψηλάντου τὰ μετὰ τὴν ἄλωσιν, ἐν Κ/πόλει, 1870. Ὁ συγγραφεὺς (σελ. 5) λέγει ὅτι τῷ 1459φ κατέλιπεν ὁ Γεννάδιος τὸν ναὸν τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων. Ἐπὶ τίνι μαρτυρίᾳ, ἀγνοῶ. Γνωρίζομεν μόνον, ὅτι τὸ τέμενος τοῦ Μωάμεθ, ἰδρυθὲν ἐπὶ τῆς ἐκκλησίας τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων, φέρει χρονολογίαν λίθειας 875. 1470 Μ. Χ. Χαδηκὰτ, Τόμ. Α'. σελ. 8. ⁶⁾ Σελ. 307. « ἐν ἐκείνοις γὰρ τοῖς μέρεσιν ἐναπέμειναν τινὲς ὀλίγοι Χριστιανοί. » ⁷⁾ « Ἐλαβὼν δὲ εἰς Πατριαρχεῖον τὸν ναὸν τῆς Παμμακαρίστου, ὅτι οἱ οἰκοῦντες ἦσαν κύκλῳ πάντες Χριστιανοί. » κτλ. Crusius Turcograecia, σελ. 15.

⁸⁾ Ἱστορία Πολιτικῆ, σελ. 83. Εἰκόνα τοῦ ναοῦ τούτου καὶ τοῦ περιβάλλου αὐτοῦ, κατεχώρισεν ὁ Κρούσιος ἐν τῇ Τουρκογραφικῇ, σελ. 190. Ἐχει ὁ ναὸς τρεῖς θόλους καὶ πάμπολλα δένδρα ἐν τῷ περιβάλλῳ.

Ὅλη ἡ ἱστορία τοῦ ἡμετέρου ἐν τῇ μονῇ ταύτῃ πατριαρχείου, εἶναι ραδιουργίαί καὶ συκοφαντίαι, οὐχὶ καθ' ἑνὸς μόνου, ἀλλὰ κατὰ πάντων τῶν Πατριαρχῶν, ραδιουργίαὶ ἐτέρων κληρικῶν ὀρεγομένων τὴν πατριαρχίαν, καὶ καταφευγόντων ἀνευθυβιάτως καὶ ἀσυνειδήτως, εἰς τὰς θύρας ἀλλοθρήσκων ἡγεμόνων.

Βασιλεύοντας τοῦ Σουλεϊμάν τοῦ μεγάλου, ἐπὶ τῆς δευτέρας πατριαρχείας τοῦ Ἱερεμίου, θόρυβος πολὺς συνέβη ἐν Κ/πόλει, τῶν Ὀθωμανῶν αἰτούντων νὰ ἐξωσθῶσιν ἅπαντες οἱ Χριστιανοὶ ἐκ τῶν ἐκκλησιῶν αὐτῶν, μικρῶν τε καὶ μεγάλων¹⁾. Ὁ τότε Μουφτῆς συνέταξε φετῶν, ὀρίζοντα, ὅτι δὲν ἐπιτρέπεται νὰ ὑπάρχωσι μοναὶ καὶ ἐκκλησίαι Χριστιανικαί, ἐντὸς πόλεως ἀλωθείσης διὰ σπάθης καὶ ἐφόδου. Ἐμελλόν οἱ Ὀθωμανοὶ, κρύφα τῶν Χριστιανῶν, νὰ ὀρμήσωσι καὶ καταδαφίσωσι πάσας τὰς ἐν Κ/πόλει ἐκκλησίας. Ἠκμαζε τότε ἐν Κ/πόλει, ἄρχων τις Γραικὸς τὸ ὄνομα Ξενάκης, λίαν εὐνοούμενος τοῦ δικαστοῦ τῆς Ῥωμυλίας. Τοῦτον, ἐν ἀγνοίᾳ τοῦ λαοῦ, συνεβούλευσεν οὗτος καὶ ὁ πρωθυπουργός, ἵνα εἰσάξωσιν ἐν τῷ μεγάλῳ συμβουλίῳ τοῦ κράτους, μάρτυρας Μουσουλμάνους, εἰσέτι ζῶντας καὶ ὑπὸ τὸν Μωάμεθ πολεμήσαντας. Ἄν οὗτοι μαρτυρήσωσιν, ὅτι Κωνσταντῖνος, ὁ βασιλεὺς τῶν Ῥωμαίων, παρέδωκεν ἀμαχητὶ τὰς κλεῖδας τῆς Κ/πόλεως τῷ κατακτητῇ, τότε δύνανται ν' ἀποτρέψωσι τὸν λαόν ἀπὸ τῆς μελετωμένην κατὰ τῶν ἐκκλησιῶν ἔφοδον. Εἴκοσιν ἡμερῶν διορίαν ἔλαβεν ὁ Πατριάρχης. Οἱ Χριστιανοὶ μετὰ σπουδῆς συνήχθησαν ἐν τῷ Πατριαρχείῳ, προσφέροντες χρήματα καὶ αὐτὴν τὴν ζωὴν αὐτῶν, ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τῶν ἐκκλησιῶν. Ἐπεμψάν ταχυδρόμους εἰς Ἀδριανούπολιν, ὅπου εἰσέτι ἔζων δὴ τοῦ Μωάμεθ στρατιῶται, καὶ φέροντες αὐτοὺς ἐν Κ/πόλει ἐν συνοδίᾳ κληρικῶν καὶ Ὀθωμανῶν φυλάκων, ἐπαρρησίασαν εἰς τὸν Πατριάρχην, ὑποδεχθέντα αὐτοὺς μετὰ μεγίστης φιλοφροσύνης καὶ ἀδροτάτων δώρων²⁾.

Τὴν ἐπαύριον, ὁ Πατριάρχης συνοδευόμενος ὑπὸ πλήθους λαοῦ καὶ τῶν δὴ Ὀθωμανῶν μαρτύρων, εἰσῆλθεν εἰς τὸ συμβούλιον τοῦ πρωθυπουργοῦ ἀφῆσας τοὺς μάρτυρας ἔξω. Μετὰ τινας λόγους τοῦ πρωθυπουργοῦ καὶ Πατριάρχου, εἰσῆλθον οἱ δὴ μάρτυρες, λέγοντες ὅτι ὀγδοήκοντα τέσσαρα ἔτη εἶναι σήμερον, ἀφότου ἔλαβε τὴν Κ/πολιν ὁ Μωάμεθ, ὅτι ἦσαν τότε ἀμφότεροι νέοι δεκαοκταετείς, καὶ στρατιῶται τοῦ Μωάμεθ. Ἐρωτήσαντος τοῦ πρωθυπουργοῦ

¹⁾ Ἡ ἀφήγησις τῶν συμβεβηκότων τούτων εἶναι λίαν συγκεχυμένη ἐν τῷ πονήματι τοῦ Ὑψηλάντου, «Τὰ μετὰ τὴν ἄλωσιν.» Δὲν συνέβησαν ταῦτα ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Σελήμ πατρὸς τοῦ Σουλεϊμάν· πρὸς τούτους πλανᾶται λέγων, ὅτι τινὲς ἐκκλησίαι τότε μετεβλήθησαν εἰς τεμένη, σελ. 50, 52. ²⁾ «καὶ ἐκάτεβη ὁ Πατριάρχης, εἰς τὴν αὐλὴν, καὶ ἡγχαλίσθη αὐτοὺς, καὶ τοὺς ἐδέχθη μετὰ πολλῆς ἀγάπης... καὶ ἐκάθισαν, καὶ φαγητὰ διάφορα τοὺς ἔφερε καὶ βούχα, καὶ ἀνεπαύθησαν.» Ἱστορ. Πολιτικὴ, σελ. 463. Ὑψηλάντου, Τὰ μετὰ τὴν ἄλωσιν, σελ. 62.

ἀν τὴν Κ/πολιν ἐκυρίευσε δι' ἐφόδου ὁ Μωάμεθ, ἡ ἂν αὕτη προσεκύνησεν, ἀπεκρίθησαν ἀμφοτέρω, ὅτι προσεκύνησεν.

Εἶπον οἱ μάρτυρες, ὅτι ὁ Μωάμεθ μετὰ πολυήμερον καὶ αἱματηρὰν πολιορκίαν, ἀπώλεσε πολλοὺς ἄνδρας, καὶ αἷμα πολὺ ἐχύνετο· κατέπεσαν δὲ πολλὰ μέρη τοῦ χερσαίου τείχους, καὶ πολλαὶ οἰκίαι. Ταῦτα βλέπων Κωνσταντῖνος ὁ βασιλεὺς τῶν Ῥωμαίων, καὶ φοβούμενος μὴ ἐπὶ τέλους κυριεύσῃ τὴν Πόλιν οἱ Ὀθωμανοὶ, καὶ θανατώσῃ τοὺς ὑπηκόους αὐτοῦ, ἐπεμψε πρέσβεις ἄρχοντας, προσκυνήσαντας τὸν Μωάμεθ καὶ ὑποσχομένους, ἂν γενῇ εἰρήνη, ν' ἀναπαύσῃ πάντας τοὺς μεγιστάνας Ὀθωμανούς. Ὁ δὲ Μωάμεθ παρεκλήθη, μετὰ τὴν παράδοσιν τῆς Πόλεως νὰ μὴ ἐνοχλήσῃ, ληστεύσῃ ἢ κακοποιήσῃ τοὺς Χριστιανούς, ἀλλ' ἀφήσῃ αὐτοὺς ἡσυχούς ἐν ταῖς οἰκίαις αὐτῶν ἀνευ ἀγγαρείας ἢ ἐτέρου βάρους. Ταῦτα παραδεχθεὶς ὁ Μωάμεθ μετὰ μεγάλης χαρᾶς, ἔδωκεν ὀρισμὸν ἐγγραφον, ὑποσχόμενος ἵνα ἅπαντα ταῦτα διαφυλάττῃ πιστῶς. Ἐξῆλθεν ἐκ τῆς Κ/πόλεως Κωνσταντῖνος τῶν Ῥωμαίων ὁ βασιλεὺς, ἐφθασεν εἰς τὴν σκηνὴν τοῦ Σουλτάνου, καὶ παρέδωκε τὰς κλεῖδας τῆς Κ/πόλεως. Ὁ Σουλτάνος ἐνηγκαλίσθη τὸν βασιλέα τῶν Ῥωμαίων, ἐκάθισεν αὐτὸν ἐκ δεξιῶν του, καὶ μετὰ τριήμερον εὐωχίαν ἐν τῷ στρατοπέδῳ, εἰσῆλθον ἀμφοτέρω οἱ βασιλεῖς εἰς τὴν Κ/πολιν, καὶ παρέδωκεν αὐτὴν ὁ Κωνσταντῖνος εἰς χεῖρας τοῦ Σουλτάνου.

Ταῦτα ὁ πρωτοपुरγός καὶ οἱ σύμβουλοι αὐτοῦ ἀνήγγειλαν τῷ Σουλεϊμάν. Διετάχθησαν ὁ Πατριάρχης καὶ οἱ Χριστιανοὶ ν' ἀπέλθωσι, καὶ μὴ ἐνοχληθῶσιν εἴτε ἡ ὀρησκεία εἴτε αἱ ἐκκλησίαι αὐτῶν, εἰς ἅπαντα τὸν αἰῶνα¹⁾).

Αὕτη εἶναι ἡ πρώτη κατὰ τῶν ἐκκλησιῶν καταδρομὴ, καὶ πῦρ ἀπάσαι αἱ ἐκκλησίαι ἤθελον μεταβληθῇ τότε εἰς τεμενὴ, ἂν διὰ τοιοῦτου μηχανήματος δὲν συνέτιζε τὸν λαὸν αὐτοῦ, ὁ μέγας μονάρχης Σουλεϊμάν.

Μετὰ τὰ ἀνω συμβάντα, ἐπὶ τῆς πατριαρχείας τοῦ Διονυσίου, κατεβιβάσθη ὁ μέχρι τοῦδε ἐπὶ τοῦ μεγάλου τρούλου τῆς Παμμακαρίστου σωζόμενος μέγας σταυρός, μακρόθεν φαινόμενος²⁾.

Τὴν ἐκκλησίαν ταύτην ἐδόμησαν οἱ Πατριάρχαι καὶ οἱ Χριστιανοὶ, ἀνεγείραντες καὶ μεγαλοπρεπὴ κελλία περὶ τὸν ναόν, οὐχὶ μόνον διὰ τὸν Πατριάρχην ἀλλὰ καὶ διὰ τοὺς ἐξωθεν προσκεκλημένους ἀρχιερεῖς. Ἀπαντες σχεδὸν οἱ Πατριάρχαι ἐνεταφιάζοντο ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ καὶ τῷ περιβόλῳ αὐτῆς. Ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ταύτῃ³⁾ πρὸ τῆς ἀλώσεως, ἐφαίνοντο οἱ τάφοι Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ,

¹⁾ «Καὶ ἐλευθερώθη ἡ καθολικὴ μεγάλη ἐκκλησία, καὶ αἱ ἐπίλοιποι ὅλαι ἐκκλησίαι τῆς Πόλεως καὶ τοῦ Γαλατᾶ.» Crusius. Turcograecia, σελ. 163. ²⁾ Ὑψηλάντου, Τὰ μετὰ τὴν ἄλωσιν, σελ. 94. Ἱστορία Πολιτικὴ, σελ. 178. Ἐκ τῶν λόγων τοῦ Νικ. Γρηγορά, Τόμ. Α'. σελ. 460, καταφαίνεται, ὅτι ἐφ' ὧν τῶν ναῶν, ἦσαν ἰδρυμένοι σιδηροὶ σταυροί.

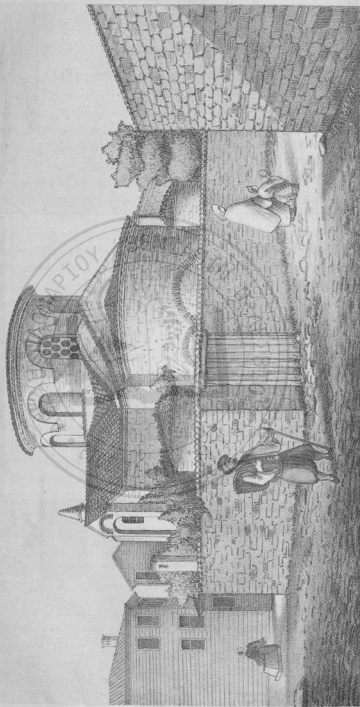
³⁾ Μ. Γλυκᾶς, σελ. 555. Συνέχ. Θεοφάνους, σελ. 361. Κ/πολις Πατρ. σελ. 86. Ἱστορ. Πολιτικὴ, σελ. 152.

τῆς κλεινῆς Ἀννης τῆς Κομνηνῆς καὶ Ἰωάννου τοῦ Παλαιολόγου. Ἐφυλάττοντο πρὸς τούτοις, ἐντὸς τοῦ ναοῦ τὰ λείψανα τῆς Ἀγίας Εὐφημίας, τῆς Ἀγίας Σολομονῆς, μητρός τῶν Μακκαβαίων, καὶ τῆς Ἀγίας Θεοφανοῦς, πρώτης συζύγου Λέοντος τοῦ Σοφοῦ. Ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ τείχους τῆς ἐκκλησίας, ἐπὶ μαρμαρίνου ζωστήρος, σώζεται διεξοδικὴ ἐπιγραφή λίαν δυσανάγνωστος. Ἡ ἀνατολικὴ τῆς ἐκκλησίας πλευρὰ εἶναι κατωφερεστάτη. Ἀνήγειραν ἐδῶ οἱ Βυζάντιοι ἐρμυρόν τεῖχος ὑψηλότατον καὶ ἰσοπεδώθη ὁ χώρος ὅλος, ὥστ' εἶναι εὐκόλον νὰ ἴδῃ τις ὅλον τὸν ἀρχαῖον χώρον τῆς μονῆς ταύτης. Ἐπὶ τῆς δυτικῆς πλευρᾶς πρὸ τῆς εἰσόδου τοῦ νάρθηκος, εἶναι τὰ κελλία τῶν Ὁθωμανῶν ἱερέων, ἀνεγερθέντα ἐπὶ τῶν πατριαρχικῶν κελλίων.

Ἡ Παμμακαρίστος ἔμεινεν εἰς χεῖρας τῶν Χριστιανῶν, μέχρι τοῦ 1561ου¹⁾, χρόνου 138. Περὶ τῆς ἐκκλησίας ταύτης λέγει ὁ Σεῖδ Ἀλῆς ὅτι αὕτη ἦτο μία ἀπὸ τὰς ἐκκλησίας, αἰτίνας ἀπὸ τῆς ἀλώσεως ἔμειναν εἰς χεῖρας τῶν Χριστιανῶν. Βασιλεύοντος δὲ Μουράδ τοῦ τρίτου, ἐνεκα διενέξεων, ἐλήφθη ἀπὸ τὰς χεῖρας αὐτῶν καὶ μετεβλήθη εἰς ἱερὸν τέμενος τῷ 1000ῳ ἔτει τῆς Αἰγείρας²⁾. Καλεῖται δὲ τέμενος τῆς νίκης. Ὁ Πατριάρχης Κωνσταντῖος αἰτιάται τὸν Μεχεμέτ πασὰν εὐνοοῦμενον τοῦ Σουλτάν Μουράδ, καὶ ἐκδικούμενον τὸν τότε Πατριάρχην Θεόκλητον, μὴ ἐκτελέσαντα τὰς πρὸς αὐτὸν ὑποσχέσεις του. Οἱ Χριστιανοὶ μετέφεραν εἰς τὸ νέον Πατριαρχεῖον, ὅλα τὰ λείψανα φυλαττόμενα ἐν τῇ Παμμακαρίστῳ, καὶ τὴν εἰκόνα τοῦ ναοῦ διὰ μωσαϊκοῦ, εἰσέτι σωζομένην ἐν τῷ ναῷ. Τῶν δὲ τάφων τῶν ἀνω μνημονευθέντων Ῥωμαίων βασιλέων, καὶ τῶν Πατριαρχῶν, πᾶν ἵχνος ἀπωλέσθη. Ἡ ἐκ μολύβδου πατριαρχικὴ σφραγὶς φέρει τὸ ἐντυπον τοῦ ναοῦ τῆς Παμμακαρίστου, ἐκ δὲ τοῦ ἄλλου, τὸ ὄνομα τοῦ Πατριάρχου³⁾.

Τὸ τρουλωτόν κτίριον ἐν τῇ δεξιᾷ πλευρᾷ τῆς ἀπέναντι εἰκόνας, εἶναι Τουρκικόν· ὁ δὲ μικρὸς τρούλος πλησίον τοῦ μιναρῆ, σώζει εἰσέτι τὰς ἐκ μωσαϊκοῦ εἰκόνας τῶν προφητῶν.

¹⁾ Ὑψηλάντου, τὰ μετὰ τὴν ἄλωσιν. Λέγει (σελ. 421), ὅτι μετεβλήθη εἰς τέμενος τῷ 1607ῳ, καὶ ἀποδίδει τὴν αἰτίαν εἰς πτώμα Τούρκου εὐρεθῆν πρὸ τοῦ ναοῦ, ὅπερ συνέβη ἐπὶ τῆς διαμονῆς τοῦ Πατριάρχου ἐν τῷ ναῷ τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων. Πλανᾶται καὶ ὁ Καντεμῆρ, λέγων, ὅτι μετεβλήθη ἐπὶ Σουλτάν Σελῆμ τοῦ πρώτου, πατὴρ τοῦ Σουλεϊμάν τοῦ μεγάλου. Κ/πολις Πατρ. σελ. 97. Κ/πολις Βυζαντίου, Τόμ. Α'. σελ. 575. Πατρ. Ἑλλάς. Γραφεῖ, σελ. 343. ²⁾ Χαδικάτ, Τόμ. Α'. σελ. 457. ³⁾ Κ. Πατρ. Ἑλλάς. Γραφεῖ, σελ. 346.

ΜΟΝΗ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΙΩΑΝΝΟΥ ΤΟΥ ΒΑΠΤΙΣΤΟΥ ΕΝ ΤΩ ΤΡΟΥΛΩ. — ΑΧΜΕΤ ΠΑΣΑ ΜΕΣΤΙΖΗΔΙ.

Μονή τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ ἐν τῷ Τρούλῳ.

Nūn, 'Αχμέδ πατᾶ μεστζηδὶ ¹⁾).

Ὁ ναὸς οὗτος τὸν ὁποῖον ἀπαξ μνημονεύει ὁ Φραντζῆς, κεῖται ὀλίγα βήματα πρὸς νότον τῆς Παμμακαρίστου ²⁾). Ἐδῶ εἰσῆλθον αἰμοναχαὶ τῆς μονῆς τῆς Παμμακαρίστου, ὅταν αὐτῇ, μετὰ τὴν ἄλωσιν, ἐγίνε πατριαρχεῖον. Περὶ τοῦ ναοῦ τούτου λέγει ὁ Φραντζῆς ³⁾: «τὰς δὲ οὐσας μοναχὰς ἐν τῇ Παμμακαρίστῳ, προσέταξεν ἀπελθεῖν ἐν τῇ μονῇ τοῦ Ἀγίου προφήτου Προδρόμου Ἰωάννου τοῦ ἐν τῷ τρούλῳ, ὅπου ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Ἰουστινιανοῦ τοῦ Πρινομήτου, ἡ Πενθέκτη Ἀγία Σύνοδος συνηθροίσθη· παλάτιον γὰρ τοῦτο περιφανὲς τῷ τότε καιρῷ ὑπῆρχεν ἐκεῖ ἐγγὺς τῆς Παμμακαρίστου κατὰ τὸ βόρειον μέρος.» Ταῦτα τοῦ Φραντζῆ ἐπανελάβον ἀμφοτέροι οἱ ἐπιφανεῖς χωρογράφοι τῆς Κ/πόλεως, ὁ κλεινὸς Πατριάρχης καὶ ὁ Κ. Βυζάντιος ⁴⁾. Ὁ τελευταῖος μάλιστα περιγράφων τὸν καλούμενον τρούλον τῶν ἐν τῇ Ἀκροπόλει Βυζαντινῶν ἀνακτόρων ⁵⁾, μνημονεύει τὴν Πενθέκτην σύνοδον αὐτόθι συνηθροισμένην (τῷ 680ῳ-681ῳ. Ἡ Σύνοδος αὕτη ἐκαλεῖτο Πενθέκτη «ὡς τὸ ὑπέρημα τῆς τε πέμπτης καὶ τῆς ἑκτῆς ἀναπληρώσασα» ⁶⁾). Συνῆλθον ἐν τῇ Συνόδῳ ταύτῃ διακόσιοι εἰκοσιεπτὰ ἐπίσκοποι ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ τοῦ Πρινομήτου, βασιλεύσαντος μέχρι τοῦ 711 ⁷⁾).

Ἀπαντες οἱ ἱστορήσαντες τὰ τῶν Συνόδων, μνημονεύουσι τὴν Σύνοδον ταύτην ὡς γενομένην ἐν τῷ τρούλῳ τοῦ βασιλικοῦ ἀνακτόρου, ἐν τῇ Ἀκροπόλει. Σφάλλει ὅθεν ὁ Φραντζῆς καὶ οἱ ἀντιγράψαντες αὐτόν, οὐδέποτε ἐπισκεφθέντες τὸν ναὸν τοῦτον, σκόλειον σήμερον τῆς Ὀθωμανικῆς συνοικίας. Οὐδέποτε ἠδύναντο νὰ συνέλθωσι διακόσιοι εἰκοσιεπτὰ ἐπίσκοποι ἐντὸς τοῦ ναΐσκου τούτου, μόλις χωροῦντος ἑκατὸν ἀνθρώπους. Πιθανόν, ὁ Φραντζῆς ἐννοεῖ τὸ ἐκεῖ παλάτιον κατρησιωμένον ἐν τοῖς χρόνοις αὐτοῦ, ἐν τῷ ὁποίῳ κατ' αὐτόν συνῆλθεν ἡ Πενθέκτη σύνοδος. Ὁ Φραντζῆς καθὼς καὶ πλείστοι ἄλλοι ἱστορικοὶ, σφάλλουσιν ἐν τῇ ἀφηγήσει τῶν πρὸ αἰώνων ἐν Βυζαντίῳ γεγονότων. Τὸ κτίριον τοῦτο εἶναι ἐρυμνὸν μὲν, ἀλλ' ἀκαλλέστατον, μετὰ κόγχης εὐρυχώρου, καλούμενον καὶ εὐκτήριον τοῦ Νασήφ Χότζα. Ἐπὶ τοῦ ἐξωτερικοῦ ἀριστεροῦ τείχους εἶναι δύο κιονόκρανα εὐτελοῦς τέχνης, φέροντα δύο σταυρούς.

¹⁾ Χαθηκάτ. Τόμ. Α'. σελ. 38. ²⁾ Ὁ Δουκάγγιος, C. Christ. Βιβ. IV., σελ. 402, πλανᾷται λέγων, ὅτι ἡ ἐκκλησίᾳ αὕτη ἦτο πλησίον τῶν Βλαχερνῶν. Monasterium... juxta Blachernas contiguum. Ἡ ἐνορία καλεῖται καὶ Γικζητζῆ μαχαλεσθ.

³⁾ Σελ. 307. ⁴⁾ Κ/πολις Πατρ. σελ. 67. Κ/πολις Σκ. Βυζαντίου, Τόμ. Α'. σελ. 576.

⁵⁾ Τόμ. Α'. σελ. 206. ⁶⁾ Σύνταγμα, Ῥάλλη καὶ Ποτλῆ, Τόμ. Β'. σελ. 294, 295. ΣΤ'. σελ. 23. ⁷⁾ Κ/πολις Βυζαντίου. Τόμ. Β'. σελ. 335.

Ἐν τῇ περιγραφῇ τοῦ τεμένους, οὐδὲν λέγει ὁ Σειδ' Ἀλῆς περὶ τοῦ χρόνου τῆς μεταβολῆς αὐτοῦ. Ἱστορῶν ὁμως τὴν ἀνίδρυσιν τοῦ εὐκτήριου Σαβὰκ ἐκ-
τός τῆς πόλης Ἑγγή-καπού¹⁾, λέγει ὅτι ὁ ἀνεγείρας τὸ εὐκτήριον τοῦτο Ἀχ-
μέτ πασᾶς μετέβαλεν εἰς τέμενος καὶ ἐκκλησίαν πλησίον τοῦ τεμένους Φετι-
χιέ, τῆς πάλαι Παμμακαρίστου. Ὁ πασᾶς οὗτος ἀπεβίωσε τῷ 1008^ω τῆς Αἰ-
γείρας, 1598^ω Μ. Χ. Ἐκ τούτου εἰκάζω, ὅτι ὁ ναὸς οὗτος μετὰ τὴν ἀποχώρησιν
τοῦ Πατριάρχου ἐκ τῆς Παμμακαρίστου τῷ 1591^ω, μετεβλήθη εἰς τέμενος, ὁ-
πὸ τοῦ ἀνω εἰρημένου πασᾶ, τοῦ ὁποίου τὸ ὄνομα φέρει εἰσέτι παρὰ τοῖς Ὀθω-
μανοῖς. Αἱ ἐκεῖ ἐνασκούμεναι μοναχαὶ ἀπῆλθον μετὰ τοῦ Πατριάρχου, διότι
ἄπασαν τὴν συνοικίαν ταύτην κατὰ τοὺς τότε χρόνους κατώκουν Ὀθωμανοί²⁾.

Μονὴ τοῦ Μανουήλ.

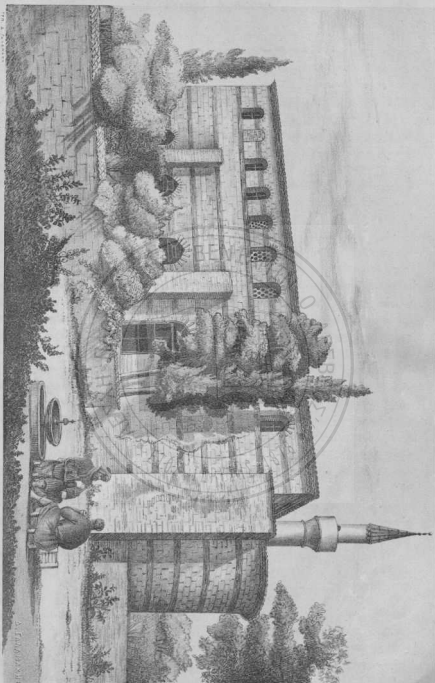
Νῦν, Κεφελή μεσεζζήδ³⁾.

Ἡ μονὴ αὕτη κτίριον δρομικόν⁴⁾, κεῖται ἐν τῇ συνοικίᾳ καλουμένη Σαλμάκ
τομπρούκ, πρὸς ἀνατολὰς τῆς κινστέρνῆς τοῦ Ἀσπαρος. Ἡ συνοικία αὕτη κα-
λεῖται καὶ ἀγορὰ τοῦ διερμηνέως· πλησίον εἶναι καὶ ὁδὸς τοῦ διερμηνέως, οὗ-
τω καλουμένη ἀπὸ τὸν πρῶτον τοῦ Σουλεϊμάν διερμηνέα, Γιουνούς Ἀγᾶ, ἐδῶ
κατοικήσαντα.

Τὴν μονὴν ταύτην πρῶτος ἀνήγειρεν ὁ Μανουήλ, ὀνομαστότατος στρατηγὸς
τῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ στρατευμάτων⁵⁾, ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοφίλου καὶ υἱοῦ
αὐτοῦ Μιχαήλ. Μετὰ πολλὰς ἀνδραγαθίας, κατὰ τῶν Ἀγαρηνῶν, νουσήσας, ἐ-
τελεύτησεν ἐν Ἀνατολῇ, τὸ δὲ σῶμα αὐτοῦ κομισθὲν εἰς τὸ Βυζάντιον, ἐτέθη
ἐν τῇ μονῇ ταύτῃ ὑπ' αὐτοῦ κτισθεῖσῃ. Ὁ συντάξας τὴν συνέχειαν τοῦ Θεοφά-
νους, λέγει⁶⁾, ὅτι ὁ Μανουήλ βαρυνόμενος τὰς ραδιουργίας τῶν ἀνακτόρων,
κατώκησε τὸν οἶκον αὐτοῦ κατὰ τὴν κινστέρναν τοῦ Ἀσπαρος, τὸν ὁποῖον μετὰ
ταῦτα ἀνήγειρεν εἰς σεμνεῖον τόπον, καὶ ἐκεῖσε ἐτάφη. Τὴν μονὴν ταύτην μι-
κρὰν κατ' ἀρχὰς, ἀνεκαίνισεν ἐκ βάθρων σχεδόν, Φώτιος ὁ Πατριάρχης, καὶ με-
τ' αὐτὸν Γεώργιος ὁ Λακαπηνός⁷⁾. Ἐν τῇ μονῇ ταύτῃ ἔζησε τινὰ καιρὸν καὶ ὁ

¹⁾ Χαδηκάτ, Τόμ. Α'. σελ. 233. ²⁾ Αὕτη νομίζω, εἶναι ἡ γυναικεία μονή, πλησίον
τῆς Παμμακαρίστου, μνημονευομένη ἐν τῷ πατριαρχικῷ ἐγγράφῳ τοῦ Ἱερεμίου τοῦ Βου,
τῷ 1578^ω. Σάθκ, Μεσ. Βιβλιοθήκη, Τόμ. Γ'. σελ. 548. ³⁾ Χαδηκάτ, Τόμ. Α'. σελ. 186,
443. ⁴⁾ «Εὐρέθη ἐν τῷ τοιοῦτῳ μετοχίῳ ἐκκλησίᾳ δρομική.» Μ. καὶ Μ. Τόμ. Δ'. σελ.
9, 17. «ἀνήγειρε τὴν Ἀγίαν Σοφίαν δρομικήν.» «δρομικὸν ξυλόστεγον ποιήσας.» Κωδ.,
σελ. 73. Texier, L'Archit. Byz., σελ. 40, 43. ⁵⁾ Λέων ὁ Γραμ., σελ. 218, 222.

⁶⁾ Σελ. 468, «ἀποκαταστήσας τὸν αὐτοῦ οἶκον μονασταῖς καταγώγιον, ἐν ᾧ κεκή-
δευτο.» Γενεσίου Βασίλ., σελ. 86. ⁷⁾ C. Christ. Bib. IV., σελ. 458. Γ. Κεδρηνός, Τόμ.
Β'. σελ. 487. Κ/πολις. Βυζαντίου, Τόμ. Α'. σελ. 369. Συνέχ. Θεοφάνους, σελ. 433.

МОНХ ТΟΥ МАНΟΥХА

ΚΕΦΕΛΗ ΜΕΙΤΖΗΔΙ

Μιχαήλ Δούκας ὁ Παραπινάκης (1071, 1078). Ἦτο μονὴ ἀνδρώα, ἐκαλεῖτο δὲ ἐνίοτε καὶ μονὴ τοῦ Μανουήλως. Τῷ 999^ω ἀνηγορεύθη Πατριάρχης ὁ Σέργιος, ἡγούμενος τῆς μονῆς τοῦ Μανουήλ, ἐκ τοῦ γένους τοῦ πατριάρχου Φωτίου¹⁾, ποιμένας τὴν ἐκκλησίαν εἰκοσιν ἔτη: «Ὁ μακαριώτατος Φώτιος τὴν τοῦ Μανουήλ μονὴν ἐκ κρηπίδων αὐτῶν σχεδόν, εἰς δὲ νῦν κάλλος καὶ μέγεθος ὁράται, κατέστησεν »²⁾.

Ἐν τοῖς πρακτικοῖς τῶν Συνόδων, μνημονεύεται ὁ Τρύφων, πρεσβύτερος τῆς μονῆς τοῦ Μανουηλίου.

Ἡ ἐκκλησία αὕτη πασῶν τῶν εἰσέτι σωζομένων ἐκκλησιῶν ἡ ἐπιμνηστέρα καὶ κατὰ τοὺς Βυζαντίους ἡ δρομικωτέρα, ἔχει πρὸς τὸν δεξιὸν τοίχον δύο ἐρυμνὰ ἐρείσματα, νεωτέρων χρόνων κτίρια, πρὸς ἀσφάλειαν τοῦ ἐτοιμορρόπου τοίχου. Εἰς πλείστα μέρη διεσχίσθησαν οἱ τοῖχοι καὶ πίπτουσιν αἱ πλίνθοι. Πλείσται θυρίδες ἀπεισιχίσθησαν. Ὅλον τὸ κτίριον δεικνύει προφανῆ σημεῖα ἐπικειμένης καταπτώσεως. Τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ ναοῦ εἶναι γυμνότατον παντὸς Βυζαντινοῦ καλλωπίσματος. Ἡ καλουμένη βασιλικὴ πύλη ἐκλείσθη, καὶ ἡ εἴσοδος εἶναι ἐκ τοῦ ἀριστεροῦ τοίχου. Νάρθηξ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ταύτῃ δὲν σώζεται. Ὑπὸ τὴν ἀριστερὰν πλευρὰν τοῦ ναοῦ, εἶναι ὑπόγειον ἐπιμνησ, ὅπου Ἀρμενιοὶ ἐργάζονται τὴν μέταξαν, καθὼς ἐργάζονται καὶ εἰς τινὰς ὑποστέγους κινστέρνας. Πόση ἦτον ἡ ἔκτασις τοῦ περιβάλλου τῆς μονῆς ταύτης, πόσοι μοναχοὶ ἐνδιητῶντο ἐν αὐτῇ, ἀγνοοῦμεν. Ἐκ τῆς δεξιᾶς πλευρᾶς τοῦ ναοῦ τούτου, εἶναι κήποι ἀνήκοντες εἰς τὸ τέμενος. Οὐδὲν κτίριον ἀρχαῖον αὐτόθι σώζεται. Τὰς ἄλλας τρεῖς πλευρὰς ὀρίζουσιν ὁδοί.

Ὁ Σεῖδ Ἀλῆς καλεῖ τὸ τέμενος τοῦτο Κεφελῆ-μεστῆζηδὶ, εὐκτήριον τοῦ Καφᾶ, ἡ εὐκτήριον Καφαῖον, μεταβληθὲν προτροπῇ Καφαίου τινός· προσθέτει δὲ, ὅτι τὰ πρὸς συντήρησιν αὐτοῦ χρήματα, προέρχονται ἀπὸ τὰ ἀφιερώματα τοῦ βασιλικοῦ τεμένους Σελιμιέ. Τοῦ δὲ ἁμβωνος, ιδρύματος τοῦ Ἀλῆ πασᾶ υἱοῦ τοῦ ἀρχιάτρου, ἡ διατήρησις χορηγεῖται ἀπὸ τοῦ βασιλικοῦ τεμένους Σουλεϊμανιέ. Περὶ δὲ τοῦ ἔτους τῆς μεταβολῆς, οὐδὲν λέγει.

Αἱ σωζόμεναι παραδόσεις ἐν τῇ ἐνορίᾳ ταύτῃ, κυρίως σήμερον ὑπ' Ἀρμενίων κατοικουμένη, σαφηνίζουν τὴν μέχρι τοῦδε ἀσαφῆ ἱστορίαν τοῦ τεμένους τούτου, καὶ συμπληροῦσι τὰ ἱστορούμενα τοῦ Σεῖδ Ἀλῆ.

Ὅταν τῷ 147^ω κατέκτησε τὸν Καφᾶν ὁ Σουλτάν Μωάμεθ, ἐκομίσθησαν ἐν Κ/πόλει ἐρήμῳ ἐγκατοίκων, ἐκ τοῦ Καφᾶ, πάμπολλοι Ἑβραῖοι, Γραικοὶ καὶ

¹⁾ Γ. Κεδρηνός, Τόμ. Β'. σελ. 449, 487. Ἰωήλου Χρονογρ. σελ. 60. Ἡ μονὴ αὕτη εἶχε καὶ παραλίαν ἀποβάθραν, «καὶ τὴν πλησιάζουσιν τῇ προτέρᾳ σκάλα ἡμῶν, ἑτέραν σκάλαν τῆς σεβασμίας μονῆς τοῦ Μανουήλ.» Μ. καὶ Μ. Τόμ. Γ'. σελ. 28, 50.

²⁾ Σύνταγμα, Ῥάλλη καὶ Ποτλῆ, Τόμ. Β'. σελ. 675.

Ἀρμένιοι¹⁾. Ἐκ τῶν Γενουηνσίων, πολλοὶ μὲν ἀπῆλθον εἰς Ἰταλίαν, τινὲς δὲ εἰς Γαλατὰν, ἅπαντες ἀποστρεφόμενοι τὴν θηριωδίαν τῶν ἐν Κριμαίᾳ Τατάρων. Οἱ Ἑβραῖοι ἀπεδήμησαν εἰς Χάσκιος, κώμην πλησίον τοῦ Γαλατᾶ, ὅπου οἱ ἀπόγονοι αὐτῶν καλούμενοι Καραῖται, εἰσέτι συγκατοικοῦσι μετὰ τῶν ὁμοφύλων Ἑβραίων. Οἱ Γραικοὶ φέροντες καὶ τινὰς εἰκόνας ἐκ τοῦ Καφᾶ, ἀνήγειραν τὴν ἐν Γαλατᾷ Παναγίαν τὴν Καρατιανήν²⁾. Οἱ Ἀρμένιοι, πολυπληθέστεροι τῶν Γραικῶν ἐν Καφᾷ, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τῶν Γενουηνσίων ἱστορικῶν, ἤτησαν ἀπὸ τὸν Μωάμεθ ἐκκλησίαν, καὶ παρέλαβον τὴν μονὴν ταύτην τοῦ Μανουήλ, εἴτε ἡρειπωμένην εἴτε πάντῃ ἔρημον Γραικῶν ἐνοριτῶν. Χρόνους πολλοὺς συνεκκλησιάζοντο ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ταύτῃ οἱ Καραῖοι Ἀρμένιοι, καὶ ἐκ τούτων καὶ τὸ σημερινόν ὄνομα τοῦ ναοῦ³⁾. Ὁ ναὸς οὗτος, καλούμενος ἐνόσω κατείχετο ἀπὸ τούς Ἀρμενίους, Σούρπ-Νιγγός, Ἅγιος Νικόλαος, πιθανὸν ἐγένετο ἐκκλησία Ἀρμενικὴ, λήγοντος τοῦ 1475ου, ὅταν οἱ Ὀθωμανοὶ ἐπανήλθον ἐκ τῆς ἐκστρατείας τοῦ Καφᾶ. Πόσα ἔτη διετήρησαν τὴν ἐκκλησίαν ταύτην οἱ Ἀρμένιοι, οἱ ἴδιοι ἀγνοοῦσιν. Ἐνοχλούμενοι ἀπὸ τούς περιοικοῦντας Ὀθωμανοὺς ὀρεγομένους τὸν περικαλλῆ τοῦτον ναόν, παρήτησαν αὐτὸν μεταβληθέντα πάραυτα εἰς τέμενος Μουσουλμανικόν.

Ταῦτα συμφωνοῦσι μετὰ τοῦ Σειδ' Ἀλῆ, γράφοντος, ὅτι τὰ εἰσοδήματα τοῦ τέμενους τούτου προσέρχονται ἀπὸ τὰ τεμένη Σελιμιέ καὶ Σουλεϊμανιέ, ἀμφοτέρω ἀνεγερθέντα πεντήκοντα καὶ πλειότερα ἔτη μετὰ τὴν ἐκστρατείαν τοῦ Καφᾶ. Εἰκάζω, ὅτι ἡ ἐκκλησία αὕτη μετεβλήθη εἰς τέμενος κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ δεκάτου ἑκτοῦ αἰῶνος.

Ἐκδιωχθέντες οἱ Ἀρμένιοι ἐκ τῆς Ἐκκλησίας ταύτης, κατήλθον οἱ πλεῖστοι εἰς τὴν παράλιον πόλιν τοῦ Μπαλατᾶ, ὅπου ἀνήγειραν τὸν αὐτόθι περικαλλῆ αὐτῶν ναόν, τιμώμενον ἐπ' ὀνόματι τοῦ Μιχαήλ Ἀρχαγγέλου. Ἡ λαμπρὰ ἐκκλησία αὕτη, θεμελιούται ἐπ' ἀρχαίῳ μικροῦ Βυζαντινοῦ ναοῦ, καλουμένου τοῦ Ἁγίου Εὐστρατίου⁴⁾, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τῶν ἐν τῷ ναῷ σήμερον λει-

¹⁾ Texier, L'Archit. Byz., σελ. 221· «καὶ τινὰς ἀποίκους εἰσένεγκεν. . . ἐκ τοῦ Καφᾶ» κτλ. Γ. Φραντζῆς, σελ. 308. Ceux de Caffa furent jetés dans un quartier désert de la capitale, pour y végéter dans l'abjection de la servitude. Histoire de la République de Gênes, par M. Emile Vincens. Paris. 1842, Τόμ. Β'. σελ. 288. ²⁾ Πατρ. Ἑλλάς. Γραφαί, σελ. 441. Ἐκ τῶν ἐγγράφων σωζομένων ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ταύτῃ μαθάνομεν, ὅτι τεσσαράκοντα χιλιάδας Ἀρμενίων, Γενουηνσίων καὶ ὀρθόδοξων μετεκόμισεν ἐκ Καφᾶ εἰς Κ/πολιν ὁ Μωάμεθ' ἀνήγειραν δὲ τὴν ἐκκλησίαν ταύτην ἐπὶ ῥεπιπίαν ἄλλου τινὸς ναοῦ, ἴσως τῆς Χρυσοπηγῆς. Ἐπυρπολήθη τῷ 1696ω καὶ ἀνεκτίσθη τῷ 1698ω. ³⁾ Keffé.... Caffa, ville de la Crimée, l'ancienne Théodosia. Bianchi. Dict. Turc-Français. Ἐπιθ. Κεφελή. ⁴⁾ Ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου τούτου, μαρτυρήσαντος ἐπὶ Διοκλητιανοῦ καὶ ἑορταζομένου τῇ 13ῃ Δεκ., δὲν μνημονεύεται ἀπὸ

τουργούντων ιερέων καὶ λαϊκῶν ἐπιτρόπων. Τὸ μόνον γνώρισμα τῆς Βυζαντινῆς ἐκκλησίας, εἶναι δύο σταυροὶ Βυζαντινοὶ¹⁾ ἐπὶ τῆς ἐξωτερικῆς πλευρᾶς τῆς κόγχης, δύο μέτρα ἄνω τῆς γῆς. Ταύτην τὴν ἀρχαίαν ἐκκλησίαν, εὗρηκαν οἱ Ἀρμένιοι ἔρημον Γραικῶν καὶ κατηρειπωμένην.

ὑπὸ τὴν ἀριστερὰν πλευρὰν τῆς ἐκκλησίας ταύτης, εἶναι ὑπόγειον φωτεινό-
τατον, ἐν τῇ γωνίᾳ τοῦ ὁποίου εἶναι μέγα φρέαρ τετράγωνον, καλούμενον ἀ-
γίασμα τοῦ Ἁγίου Ἀρτεμίου, μαρτυρήσαντος ἐπὶ Ἰουλιανοῦ τοῦ παραβάτου,
ἐν Ἀντιοχείᾳ, καὶ τοῦ ὁποίου τὸ λείψανον μετεκομίσθη εἰς Κ/πολιν. Εἰς τὸν
Ἅγιον τοῦτον κατέφευγον πάντες οἱ Κ/πολίται, οἱ πάσχοντες ἐντεροκήλας καὶ
νοσήματα τῶν γεννητικῶν μορίων. Ἐορτάζεται ἡ μνήμη αὐτοῦ τῇ 20ῇ Ὀκτω-
βρίου²⁾. Κατὰ τὸν Γ. Κωδινόν³⁾, ἀνήγειρεν ἐν Κ/πόλει τὸν Ἅγιον Ἀρτέμιον,
Ἀναστάσιος ὁ Δίκωρος, ἐπ' ὀνόματι τοῦ Προδρόμου. Μετὰ τὴν ἀνακομιδὴν τοῦ
λείψανου, ἐκλήθη ὁ ναὸς τοῦ Ἁγίου Ἀρτεμίου. Ἀτυχῶς δὲν ἀναφέρει τὸν τό-
πον ὅπου ἔκειτο ὁ ναὸς οὗτος, οὐδὲ δικαιούμεθα νὰ εἰπώμεν ὅτι τὸ ἀγίασμα
τοῦτο ἦτον ἐν τῷ ναῷ τοῦ Ἁγίου Ἀρτεμίου, διότι ἐν πολλαῖς ἐκκλησίαις ὑπάρ-
χουσιν ἀγιάσματα ἁγίων, ἀλλοίων τῶν ἐν ταῖς ἐκκλησίαις τιμωμένων⁴⁾. Ἐν-
τὸς τοῦ φρέατος, ἐν μέτρῳ ὑπὸ τὸ στόμιον, εἶναι πλᾶξ ἐντετειχισμένη, φέρου-
σα Ἀρμενιστὴ τὸ ὄνομα Ἀρδέμ. Ἀνω τοῦ στομίου, εἶναι πλᾶξ μαρμαρίνος μι-
κρά, ὕψους Μ. 0,45, φέρουσα τὸν ἅγιον ἀπειροχάλως γεγλυμμένον καὶ ἐκα-
τέρωθεν αὐτοῦ, ὁ ἍΓΙΟΣ ΑΡΤΣ(Ε)ΜΗ(Ι)ΟΣ. Πλησίον τοῦ φρέατος ἐπὶ τοῦ
τοιχοῦ εἶναι πλᾶξ ἐπιτύμβιος, ὕψους Μ. 1,14, καὶ πλάτους Μ. 0,42, φέρουσα
γυναῖκα ὀδυρομένην, καὶ παρὰ τὸν ποδῆρᾴ αὐτῆς χιτῶνα τρία τέκνα, μετὰ τῆς
ἐπιγραφῆς, ΑΥΚΕΑ ΗΡΑΚΩΝΤΟ(Σ), Αὐκέα Ἡρακῶντος· εἶναι ἔργον καλλιτέ-
χνου. Ἀνευρέθη ἐν ταῖς ἀνασκαφαῖς τῆς ἐκκλησίας.

Ἐν τῷ δεξιῷ τοίχῳ τῆς ἐκκλησίας ταύτης, εἶναι θύρα ὀρειχάλκινος, δίπτυ-
χος, ὕψους Μ. 1,90, καὶ πλάτους Μ. 1,11. Ἐκάστη πτυχὴ σύγκειται ἐκ δύο τε-
μαχίων, κρατουμένων διὰ παραστάδων σιδηρῶν. Τὰ τεμάχια ταῦτα εἶναι πλήρη
ἀναγλύφων, μὲ γραφὰς Γερμανικὰς. Τὰ μὲν τρία εἶναι ὅμοια, ἀπεικονίζοντα τὸν
Χριστὸν διώκοντα ἐκ τοῦ ναοῦ τοὺς κολλυθιστάς. Τὸ δὲ τέταρτον καὶ μεγαλῆ-
τερον ἐν τῷ ἄνω καὶ δεξιῷ μέρει τῆς θύρας, ἀπεικονίζει τὸν Ἅγιον Γεώργιον
λογχεύοντα τὸν δράκοντα, καὶ νεάνιδα στεφανηφόρον ἐπὶ μεμονωμένου λόφου,
μετὰ πύργων. Ἐν τῷ ἀέρι φαίνεται ἕτερος δράκων ὁρμῶν κατὰ τοῦ ἥρωος. Ὑ-

τοὺς Βυζαντίους. Ἡ Σύναξις αὐτοῦ ἐτελεῖτο ἐν τῷ ναῷ τοῦ Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου, πλη-
σίον τῆς Ἁγίας Σοφίας. Συναξ. Δεκ. 13 καὶ Ἰαν. 9. Ὁ Χάμμερ, C/polis, Τόμ. Α'. σελ.
466, λέγει ὅτι ἦτο Βυζαντινὴ ἐκκλησίᾳ, τιμωμένη ἐπ' ὀνόματι τοῦ Ταξιάρχου· ἐπὶ τίνι
μαρτυρίᾳ, ἄγνωστῇ. ¹⁾ Σταυροὶ ἐπὶ σφαίρας. ²⁾ Συναξ. Ὀκτ. 20. ³⁾ Σελ. 90. C.
Christ. Βιβ. IV. σελ. 119. Πασχ. Χρον. Τόμ. Β'. σελ. 386. ⁴⁾ Ὁ Χάμμερ, C/polis,
Τόμ. Α'. σελ. 466, λέγει ὅτι τὸ ἀγίασμα τοῦτο εἶναι τοῦ Ἁγίου Δημητρίου.

περάνω τῶν ἀναγλύφων τούτων εἶναι θάλασσα κυμαινομένη, ἐν τῇ ὁποία φαίνεται ἄρμα συρόμενον ὑπὸ δύο ἵππων, ἐντὸς τοῦ ὁποίου κάθεται ἥρως τις κρατῶν νέαν μοχθοῦσαν νὰ διαφύγῃ. Ὅπισθεν τοῦ ἥρωος εἶναι τρίαίνα· ὅλον τὸ ἔργον εἶναι ἀκομψὸν καὶ ἄτεχνον.

Τῶν τριῶν ὁμοίων τεμαχίων ἡ γραφὴ εἶναι ἡ ἀκόλουθος.

JESUS-KAM-INTIMPEL-UNDMACHT-AUS-STRIK-E-GE
ISEL-UDRIB-AUS-D-WEXLER-U-DER-KAUFER-IOA2KIZI

Ὁ Ἰησοῦς ἦλθεν εἰς τὸν ναὸν καὶ ποιήσας ἐκ σχοινίων μᾶστιγα, ἀπεδίωξε τοὺς κολλυβιστὰς καὶ ἐμπόρους. Τὰ τελευταῖα γράμματα ἀναφέρονται εἰς τὸ εὐαγγέλιον τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου. Κεφ. 2. στίχ. 15 ⁴⁾).

Τοῦ τετάρτου τεμαχίου ἡ γραφὴ εἶναι οὕτως.

GEORGIUSMITHELDENMUTH-DEN-GIE
FTIGDRACHENTODENTHUT-727

Ὁ Γεώργιος μετὰ θάρρους ἥρωϊκοῦ θανάτου ἐκ τὸν δηλητήριον δράκοντα ²⁾).

Κατὰ τινες, αἱ γραφαὶ αὗται εἶναι τοῦ δεκάτου ἑκτοῦ αἰῶνος, κατ' ἄλλους, νεωτέρας ἐποχῆς· βέβαιον εἶναι ὅτι τὰ ἀνάγλυφα ταῦτα δὲν εἶναι ἔργα Βυζαντινῶν καλλιτεχνῶν. Κατὰ τοὺς Ἀρμενίους ἱερεῖς τοῦ ναοῦ, αἱ πλάκες αὗται ἀνωρύχθησαν ἐν τοῖς ἀνακτόροις τοῦ Τόπ-καπῆ, ἐν τῇ Ἀκροπόλει, ἐπιστατοῦντος Ἀρμενίου ἀρχιτέκτονος, καὶ ὡς ἀχρηστοὶ τοῖς Ὀθωμανοῖς, παρεδόθησαν τοῖς Ἀρμενίοις. Πιθανὸν τὸ σεραὶ Τόπ-καπῆ, εἶναι ἡ πύλη Τόπ-καπῆ.

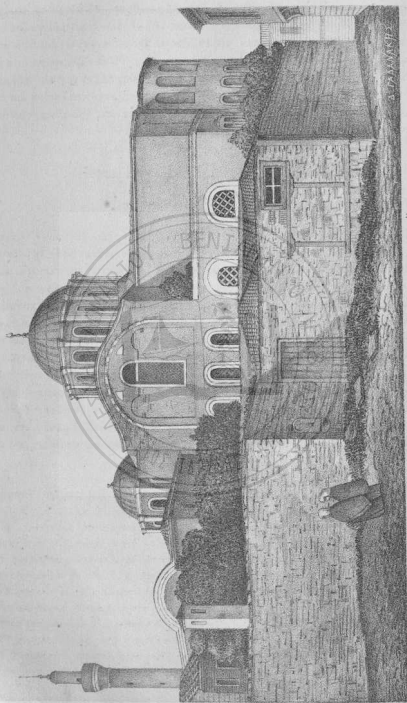
Εἶναι γνωστὸν, ὅτι κατὰ τὸν δωδέκατον αἰῶνα, ἐπὶ τῆς κατακτῆσεως τῆς Ἀγγλίας ὑπὸ τοῦ Βιλλέλμου τοῦ νόθου, Ἀγγλὸς εὐπατρίδης ἀπεχθανόμενος τὴν διοίκησιν τοῦ Βιλλέλμου, ἀπεδήμησεν ἐξ Ἀγγλίας, καὶ ἐρχόμενος εἰς Κ/πολιν, ἀνήγειρεν ἐκκλησίαν μετὰ δύο προύλων, τιμωμένην ἐπ' ὀνόματι τοῦ Ἀγίου Νικολάου καὶ τοῦ Ἀγίου Ἀβγουστίνου ἐπισκόπου τῆς Κανταβριγίας ³⁾). Ἡ ἐκκλησία αὕτη κειμένη ἐντὸς τῆς Κ/πόλεως, μέσον τῆς πύλης τῆς Ἀδριανουπόλεως καὶ τοῦ παλατιοῦ «Τὰ Κύρου», μετεβλήθη εἰς τέμενος Μουσουλμανικὸν τῷ 1630Ϟ ⁴⁾). Φρονῶ, ὅτι κατεδαφισθείσης τῆς ἐκκλησίας ταύτης, διό-

¹⁾ «Καὶ ποιήσας φραγέλιον ἐκ σχοινίων πάντας ἐξέβαλεν ἐκ τοῦ ἱεροῦ, τὰ τε πρόβατα καὶ τοὺς βόας, καὶ τῶν κολλυβιστῶν ἐξέχευε τὸ κέρμα, καὶ τὰς τραπέζας ἀνέστρεψε.»

²⁾ Ἀμφότερας τὰς ἐπιγραφὰς ταύτας ἀναφέρει καὶ ὁ Χάμμερ, C/polis, Τόμ. Α'. σελ. 467, λέγων, ὅτι εἶναι ἔργον Γερμανοῦ γλύπτου. Πόθεν καὶ πότε ἐκομίσθησαν ἐν Κ/πόλει, ἀποσιωπᾷ. Ἀμφότεραι κατεχωρίσθησαν ἐν τοῖς τεύχεσι τοῦ Ἑλλ. Φιλολογικοῦ Συλλόγου, λίαν ἡμαρτημέναι, εὐρισκόμεναι ἐν τῇ Ἀρμενικῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ Γαλατᾶ (γρ. Μπαλατᾶ).

³⁾ C. Christ. Ββ. IV. σελ. 430. Κ/πολις Βυζαντίου, Τόμ. Α'. σελ. 427. ⁴⁾ Belin. Histoire de l'Eglise Latine de C/ple. Paris. 1872, σελ. 20.

ΖΕΪΡΕΚ ΤΖΑΜΙ

ΜΟΝΗ ΤΟΥ ΠΑΝΤΟΚΡΑΤΟΡΟΣ

τι ἔχνος αὐτῆς οὐδέποτε ἠδυνήθην νὰ εὕρω, ἀφῆρέθησαν ἐξ αὐτῆς τὰ τεμάχια ταῦτα, τὰ ὁποῖα συνήρμωσαν εἰς τρόπον ὥστε νὰ καλύψωσι καὶ τινα γράμματα. Τὰ ἀνάγλυφα ταῦτα ἐχρίσθησαν τῷ 1874^ω μὲ βαφὴν πηκτὴν, ὥστε τὰ πρόσωπα καὶ αἱ χεῖρες μόλις φαίνονται. Ταῦτα φρονῶ, ὅτι δὲν ἀνήκουσιν εἰς τὸν δωδέκατον αἰῶνα, ἐποχὴν τῆς ἀνεγέρσεως τῆς Ἀγγλικῆς ἐκκλησίας. Ἀλλοδαπὸς τις, ἴσως Γερμανὸς, ἐκαλλώπισε τὴν Λατινικὴν ταύτην ἐκκλησίαν διὰ τῶν καλλιτεχνικῶν τούτων ἔργων, χυθέντων πιθανόν ἐν τοῖς γνωστοῖς τῶν τότε χρόνων χυτηρίοις τῆς Νουρεμβέργης.

Μονὴ τοῦ Παντοκράτορος Χριστοῦ.

Nūn, Zeirēk tζami¹⁾).

Ἡ μεγάλη ἀνδρῶα μονὴ αὕτη, κεῖται ἄνω τῆς πύλης τῶν ἀλεύρων²⁾, ἐπὶ τῆς δεξιᾶς πλευρᾶς τῆς λεωφόρου, ἀγούσης ἀπὸ τὴν πύλην ταύτην πρὸς τὸ ὕδραγωγεῖον τοῦ Οὐάλεντος. Εἶναι καταφανὴς ἀπὸ τὸν λιμένα καὶ τὰ πλείστα μέρη τοῦ ἀπέναντι Σταυροδρομίου. Ταύτην τὴν μονὴν ἀνήγειρεν ἡ Εἰρήνη σύζυγος Ἰωάννου τοῦ Κομνηνοῦ, καὶ θυγάτηρ τοῦ βασιλέως τῆς Οὐγγαρίας, ἀποβιώσασα τῷ 1124^ω³⁾. Συνεργία Νικηφόρου, οἰκιστάτου τινὸς τῶν βασιλέων, ἀνήγειρεν ἡ βασιλὶς αὕτη, γυνὴ⁴⁾ συνετὴ καὶ σωφρονεστάτη, τὸν ναὸν τοῦτον τοῦ Παντοκράτορος Χριστοῦ, ὑπερέχοντα κατὰ τὴν ἔκτασιν καὶ ἀνάπαυσιν τῶν ἐν αὐτῇ ἀσκουμένων μοναχῶν, πάσας τὰς ἐν Κ/πόλει τότε ὑπαρχούσας μονάς. Μὴ δυνηθεῖσας τῆς βασιλίδος ν' ἀποπερατώσῃ τὴν πολυδάπανον οἰκοδομὴν καὶ ἐπαρκέσῃ εἰς ἀνάπαυσιν τῶν μοναχῶν, παρεκίνησε τὸν σύζυγον αὐτῆς Ἰωάννην ἵνα τελειώσῃ τὸ ἔργον ἑαυτῇ⁵⁾. Ἐξ αὐτῶν δὲ τῶν χρόνων, ἡ μονὴ αὕτη τοῦ Παντοκράτορος ἦτο, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τῶν Βυζαντινῶν συγγραφέων, ἡ λαμ-

¹⁾ Χαδγκάτ, Τόμ. Α'. σελ. 118, ἀρ. 4. ²⁾ Οὐν-καμπάν. ³⁾ Ducange. Familiae Aug. Byzantinae, σελ. 179. Συναξ. Αὐγ. 13. Μ. καὶ Μ. Τόμ. Α'. σελ. 135. ⁴⁾ Εἰρήνην.... σωφρονεστάτην τε ὥσπερ τινὰ καὶ ἀρετῆς εἰς τὰ μέγιστα μεταποιουμένην.... εὐ δὲ ποιοῦσα διετέλει τὸν πάντα τῆς ζωῆς αἰῶνα, τοὺς ἅσι ἐφ' ὅτιον ἐκείνης δεόμενοι ἦσαν.» Κίνναμος, σελ. 9. Ταῦτα πληρέστατα συμφωνοῦσι μετὰ τῶν Συναξαριστῶν, ὑπερεπαινούτων τὸν βίον τῆς βασιλίδος ταύτης. Ν. Γρηγοράς, Τόμ. Α'. σελ. 273: «ἐν τῇ σεβασμιά βασιλικῇ μονῇ τοῦ δεσπότου καὶ σωτῆρος ἡμῶν Χριστοῦ, καὶ ἐπικεκλημένη τοῦ Παντοκράτορος.» Μ. καὶ Μ. Τόμ. Α'. σελ. 135. Μονὴ τοῦ Παντοκράτορος Χριστοῦ, μνημονεύεται ἐν Ἀθῶ. Μ. καὶ Μ. Τόμ. Β'. σελ. 216. ⁵⁾ «Καὶ τὸν Ἰσαάκιον... τῇ μονῇ τοῦ παντοκράτορος εἰργνυσιν, ἣ τὸν βασιλεῖα Ἰωάννην ἔσχε δομήτορα.» Νικ. Χων., σελ. 66, 151. «Μνήμη τῆς αἰοδίμου καὶ παμμακαρίτου βασιλίσσης καὶ κτιτορίσσης... μετονομασθείσης Ἐννης μοναχῆς.» Συναξ. Αὐγ. 13. Ὁ Φρκατζῆς, σελ. 210, ὀνομάζει αὐτὴν Ὑπομονήν.

προτάτη καὶ πλουσιωτάτῃ μονῇ τῆς Κ/πόλεως¹⁾. Μνημονεύεται δὲ συχνότατα ἐν τῇ πολιτικῇ καὶ ἐκκλησιαστικῇ ἱστορίᾳ τοῦ Βυζαντίου.

Κεῖται ἐπὶ τεχνητοῦ λόφου. Πρὸς ἀνατολὰς, ὑποκρατοῦσι τὰ χῶματα ἐρυμνότατα τείχη πολλῶν μέτρων ὕψους, ἐντὸς τῶν ὁποίων κατὰ τὴν συνθήειαν τῶν Βυζαντιῶν, ἐνετειχίσθησαν μαρμάρινοι κίονες καὶ κολοσσαῖοι λίθοι. Πρὸς βορρᾶν, κατηδαφίσθησαν τὰ πλείστα μέρη τοῦ τείχους τοῦ περιδόλου. Ὅπισθεν τῶν τειχῶν τούτων, πρὸς βορρᾶν τοῦ ἱεροῦ βήματος, σώζεται εἰσέτι ἡ μεγίστη τοῦ ναοῦ δεξαμενὴ, κατὰ πρῶτον μνημονευθεῖσα ὑπὸ τοῦ Ἰταλοῦ Βουονδελμόντη τῷ 1422ω. Ταύτην περιγράφει ὁ Γάλλος Chevalier, καὶ μετ' αὐτὸν ὁ Χάμμερ. Ἐπὶ τῆς δεξαμενῆς ταύτης πλήρους ὕδατος μέχρι σήμερον, ὥκοδομήθησαν εὐκτήριον καὶ οἰκίαι Ὀθωμανικαί²⁾. Ἐκ τῶν σωζομένων τούτων κτιρίων, καταφαίνεται ἡ τὸ πάλαι ὕμνουμένη λαμπρότης τῆς μονῆς³⁾. Ἀμφότεροι, ἡ Εἰρήνη καὶ ὁ σύζυγος αὐτῆς Ἰωάννης, συνετάφησαν ἐν τῇ μονῇ ταύτῃ⁴⁾.

Κατὰ τοὺς χρόνους Μανουὴλ τοῦ Κομνηνοῦ, καὶ Ἰωσήφ ἡγουμένου τῆς μονῆς ταύτης, ἐκομίσθη ἐν Κ/πόλει ἡ σεβασμία εἰκὼν τοῦ Ἁγίου Δημητρίου, εὐρισκομένη ἐν Θεσσαλονίκῃ. Ἐξῆλθον ἐκ τῆς Κ/πόλεως οἱ ἄρχοντες τῆς Συγκλήτου, πολλοὶ ἱερωμένοι, καὶ ἅπαντες οἱ κληρικοὶ τῆς μονῆς ταύτης, καὶ μετὰ πολλῆς πομπῆς καὶ ψαλμωδίας, εἰσῆξαν αὐτὴν ἐν τῇ μονῇ ταύτῃ, χάριν τῆς ὁποίας πολὺς λαὸς πανταχόθεν συνέρρεεν.

Ἐτέραν εἰκόνα τῆς Θεοτόκου κατεῖχεν ἡ μονὴ αὕτη, ἔργον, κατὰ τοὺς Βυζαντιοὺς, τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Λευκᾶ, ἀποσταλθεῖσαν ἐκ Παλαιστίνης, καὶ δωρηθεῖσαν Πουλχερίᾳ τῇ βασιλίδι παρὰ τῆς νύμφης αὐτῆς Εὐδοκίας τῆς Ἀθηναίας. Μιχαὴλ ὁ Παλαιολόγος μετὰ τὸν διωγμὸν τῶν Λατίνων τῷ 1261ω, φθάσας πρὸ τῆς Χρυσῆς πόλης, διέταξε νὰ κομίσωσιν ἐκεῖ τὴν εἰκόνα ταύτην, τὴν ὁποίαν προπορευομένην, ἠκολούθουν ὁ βασιλεὺς καὶ οἱ περὶ αὐτόν, «σχολαίω ποδὶ», δεικνύοντες οὕτως, ὅτι διὰ τῆς θείας ἀντιλήψεως ἀνέκτισαν τὴν Κ/πολιν⁵⁾. Ἐ-

¹⁾ Ἐπὶ τῶν Κομνηνῶν, οἱ ἐν τῇ μονῇ ταύτῃ ἐνασκούμενοι μοναχοὶ, ἦσαν 700. C. Christ. Βιβ. Δ'. σελ. 84. Γ. Παχυμέρης, Τόμ. Α'. σελ. 402. Πρὸ τῆς ἀνεγέρσεως τῆς μονῆς ταύτης, πρωτίστη ἐν Βυζαντίῳ μονὴ ἦτον ἡ τῶν Δαλματῶν. Ποῦ ἔκειτο ἡ μονὴ αὕτη, εἰν' ἄγνωστον εἰσέτι. Οὐδόλως μνημονεύεται κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τοῦ κράτους. Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 684. ²⁾ Voyage de la Propontide et du Pont Euxin, par I. B. Le Chevalier. Paris. 1800, Τόμ. Α'. σελ. 108. Hammer, C/polis. Τόμ. Α'. σελ. 560. ³⁾ Καὶ ἐτάφη ἐν τῇ σεβασμίᾳ Βασιλικῇ καὶ περικαλλεῖ μονὴ τοῦ Παντοκράτορος. Φραντζῆς, σελ. 421. Πρὸς καὶ ὅσα περὶ τῆς μονῆς ταύτης ἱστορεῖ ὁ ἴδιος, ἐν σελ. 156, 157, 191, 203, 210. Σύνταγμα, Ῥάλλη καὶ Ποτλῆ, Τόμ. Ε'. σελ. 94. Π. Γύλλιος, σελ. 283. ⁴⁾ Συναξ. Ὀκτ. 26. Μ. καὶ Μ. Τόμ. Δ'. σελ. 214. Νικ. Χωνιάτης, σελ. 151, 332. ⁵⁾ Γ. Παχυμ. Τόμ. Α'. σελ. 160, Τόμ. Β'. σελ. 284. Γ. Ἀκροπ. Χρον. Συγγραφή, σελ. 197. «Πεζὸς γὰρ ἐβαδίζε, προήρχετο δὲ τούτου τῆς Θεομήτορος ἡ εἰκὼν.»

δω παρὰ τὸν ναὸν ἐτάφη Μανουὴλ ὁ Κομνηνός, ἀποβιώσας τῷ 1143ω¹⁾. Τὸν τάφον αὐτοῦ περιγράφει ὁ Νικήτας. « Οὐκ ἐν αὐτῷ τῷ τεμένει, ἀλλ' ἐν τῷ περὶ τοῦτον ἥρῳ ». Ταῦτα εἰς μάτην ζητοῦμεν σήμερον, διότι ἐκτὸς τοῦ ναοῦ, τὰ πάντα ἐξηφανίσθησαν. Ἐφυλάττετο πρὸς τούτοις ἐν τῷ ναῷ τούτῳ, ὁ λίθος ἐπὶ τοῦ οὐοῦ διεθρυσθεῖτο, ὅτι μετὰ τὴν ἀπὸ τοῦ σταυροῦ καθαίρεσιν, ἐσφυρνήσθη τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ, καὶ τὸν οὐοῦ φυλαττόμενον πρότερον ἐν Ἐφέσῳ, μετεκόμισεν ὁ ἴδιος Μανουὴλ εἰς τὰ ἀνάκτορα τοῦ Βυζαντίου, καὶ ἐκεῖθεν εἰς τὴν μονὴν ταύτην²⁾. Ἐνεκα τούτων ὧν, μεγίστη ἦτο τοῦ λαοῦ ἡ συρροὴ ἐν τῷ ναῷ τούτῳ καὶ πλοῦσι τῶν Χριστιανῶν τὰ δωρήματα. Τὰ ἐγκαίνια τῆς μονῆς ταύτης ἐτελοῦντο τῇ 4ῃ Αὐγούστου. Ἐδῶ εἰσέρχοντο οἱ βασιλεῖς μετὰ τῶν ἀκολουθῶν αὐτῶν κατὰ τὴν μνήμην τῆς Μεταμορφώσεως τῇ 6ῃ Αὐγούστου³⁾. Ἐδῶ ἐτάφησαν ἡ Εἰρήνη σύζυγος τοῦ Ἀνδρόνικου τοῦ Πρεσβυτέρου⁴⁾, Μανουὴλ ὁ Παλαιολόγος, οἱ δύο υἱοὶ αὐτοῦ Θεόδωρος καὶ Ἀνδρόνικος, καὶ ἡ Εὐγένεια θυγάτηρ τοῦ Γατελουζίου, αὐθέντου τῆς Λέσβου⁵⁾.

Ἐπὶ τῆς βασιλείας τῶν Λατίνων, ἡ μονὴ αὕτη μετεβλήθη εἰς Λατινικὴν ἐκκλησίαν. Μόνος ἐκ τῶν ἡμετέρων, Νικήτορος ὁ Γρηγοράς⁶⁾ λέγει, ὅτι ἡ μονὴ αὕτη ἦτο τὰ βασίλεια τῶν Λατίνων. Πιθανόν ὅτι κατόκησαν οὗτοι τὴν πλοῦσίαν ταύτην μονήν, χωροῦσάν κατὰ τινες, ἐπτακοσίους μοναχοὺς τοῦ τάγματος τοῦ Ἁγίου Ἀντωνίου. Εἰχάζω ὅτι παρέλαβον τὴν μονὴν ταύτην οἱ Βενετοί, διότι τὰ καλούμενα βασιλῆα ἐν τῇ Ἀκροπόλει, καὶ τὰ τῶν Βλαχερινῶν, ἦσαν κατὰ τὴν ἐν Γαλατᾷ γενομένην διανομὴν τοῦ κράτους, μερὶς τῶν Γάλλων⁷⁾.

Τῷ 1432ω διὰ φραγγίτιδος τοῦ ἱστορικοῦ Φραντζῆ καὶ τοῦ φίλου αὐτοῦ Μακαρίου τοῦ Μακρῆ, « πᾶν καλὸν πρὸς σύστασιν καὶ εὐκοσμίαν εἰς τὴν αὐτὴν μονὴν προὔχωρησε »⁸⁾.

Εἰς μνήμην τῆς ἀνακτήσεως τῆς Κ/πόλεως, ἐστῆσαν ἐπὶ κίονος, πρὸ τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων, τὸν ἀνδριάντα τοῦ ἀρχιστρατήγου Μιχαήλ. Νικ. Γρηγοράς, Τόμ. Α'. σελ. 202. ¹⁾ Ν. Χωνιάτης, σελ. 289. Ἐρραϊμίος, στίχ. 4830—34. ²⁾ Περὶ τοῦ λίθου τούτου λέγει ὁ Βονδελμάντιος. In monasterio Pantocratoris est lapis ubi Ioseph revolvit Christum in syndone. C. Christ. Βιβ. Δ'. σελ. 81. ³⁾ Κωδ. Κουροπ., σελ. 81. Μ. καὶ Μ. Τόμ. Β'. σελ. 429. ⁴⁾ Νικ. Γρηγοράς, Τόμ. Α'. σελ. 273. Τὰ χρήματα αὐτῆς « πᾶν τοι πλεῖστα τυγχάνοντα, δέδωκε τοῖς πικρίν αὐτῆς » τὰ ἐπίλοιπα ἐδαπανήθησαν εἰς ἐπισκευὴν τῆς Ἀγίας Σοφίας. ⁵⁾ Γ. Φραντζῆς, σελ. 134, 191, 203. ⁶⁾ Τόμ. Α'. σελ. 85. Πρὸς καὶ τὰ ὅσα γράφει ὁ Πάπας Ἰννοκέντιος Τρίτος, περὶ τῆς ἀρπαγῆς τῆς εἰκόνης τῆς Θεοτόκου ἐκ τῆς Ἀγίας Σοφίας, μετακομισθείσης εἰς τὸν ναὸν τοῦ Παντοκράτορος, ἐκκλησίαν τῶν Βενετῶν. Τ. καὶ Th. Τόμ. Β'. σελ. 46. ⁷⁾ C. Christ. Βιβ. IV., σελ. 80. Ὁ Σγουρόπουλος περὶ τῆς ἐν Φλωρεντίᾳ Συνόδου, Βιβ. Δ'. σελ. 46, περιγράφει τὰς ἐν τῷ ναῷ τοῦ Ἁγίου Μάρκου ἐν Βενετίᾳ εὐρισκομένας εἰκόνας καὶ ἱερὰ κειμήλια τῆς μονῆς τοῦ Παντοκράτορος. Κ/πολις Βυζαντίου. Τόμ. Α'. σελ. 554. ⁸⁾ Γ. Φραντζῆς, σελ. 457.

Μικρόν πρό τῆς τελευταίας ἀλώσεως, ὅταν οἱ Βυζάντιοι ἀπεμωράνθησαν ἀπὸ τὸν φόβον τῶν Ὀθωμανῶν καὶ τὰς αἰτήσεις τῶν ἐν Εὐρώπῃ Λατίνων, προσῆλθον οἱ μὴ ἀποδεχόμενοι τὴν μετὰ τῶν Λατίνων ἔνωσιν, ἐν τῇ μονῇ τοῦ Παντοκράτορος ἐν τῷ κελλίῳ τοῦ Γενναδίου Σχολαρίου, αὐτόθι μονάζοντος, λέγοντες αὐτῷ, « καὶ ἡμεῖς τί ποιήσομεν; » Ἐγκλεισθεὶς ἐν τῷ κελλίῳ τοῦ ἔγραψε τὴν γνώμην αὐτοῦ, ἀποτρέπων τὸν λαὸν ἀπὸ τὴν μελετωμένην ἔνωσιν. « Γινώσκετε ἀθλιοὶ πολῖται τί ποιεῖτε, καὶ σὺν τῷ αἰχμαλωτισμῷ ὃς μέλλει γενέσθαι εἰς ὑμᾶς ἐσχάσατε καὶ τὸ πατροπαράδοτον καὶ ὠμολογήσατε τὴν ἀσέβειαν ». Τότε ἀπασαι αἱ μοναχαὶ ἐξ ἄλλων μονῶν ἐκεῖσε ἐν τῷ περιβόλῳ τοῦ ναοῦ συναθροισθεῖσαι, μετὰ τῶν ἡγουμένων, ἱερέων καὶ ἁπαντος τοῦ λαοῦ, ἐξεφώνησαν τὸ ἀνάθεμα. Ὁ χυδαῖος καὶ ἀγοραῖος λαὸς ἐξελθὼν ἐκ τῆς αὐλῆς τῆς μονῆς, κατέφυγον εἰς καπηλεῖα, καὶ κρατοῦντες τὰς φιάλας πλήρεις ἀκράτου, ἀνεθεμάτιζον τοὺς ἐνωτικούς, πίνοντες εἰς πρᾶσθειαν τῆς εἰκόνος τῆς Θεοτόκου, τῆς ἐν τῇ μονῇ ταύτῃ προσκυνουμένης ¹⁾.

Ἐνώπιον τοῦ ναοῦ τούτου, σώζεται σήμερον λάρναξ μεγίστη ἀρχαία, χρησιμεύουσα ὡς κρήνη, μήκους Μ. 2,54, ὕψους Μ. 1,85 καὶ πλάτους Μ. 1,21, φέρουσα ἔχνη σταυρῶν.

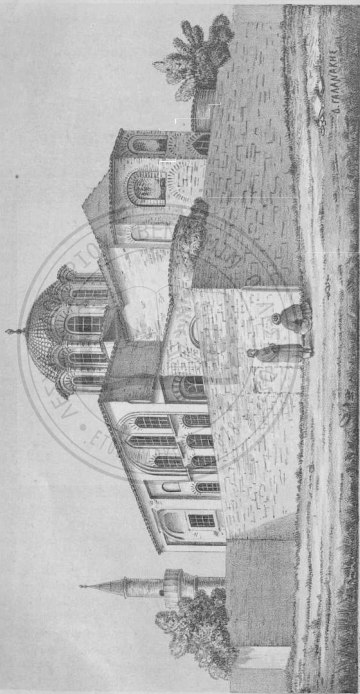
Ἡ μονὴ αὕτη ἔχει μεγαλοπρεπὴ νάρθηκα. Αἱ μονόλιθοι παραστάδες τῆς βασιλικῆς πύλης, ἐξ ἐρυθροῦ στικτοῦ μαρμάρου εἰν' ἀξιοθαύμαστοι. Τὸ ἐσωτερικόν τοῦ ναοῦ, γυμνὸν παντὸς Βυζαντινοῦ κοσμήματος, εἶναι φωτεινότατον. Ἡ οἰκοδομὴ ὅλη τεκμαίρει ὅτι ἀνηγέρθη ἀνευ πολλῆς δαπάνης. Εἶναι κατ' ἐμὲ, ἐξαιρουμένης τῆς Ἀγίας Σοφίας, ἡ λαμπρότερα τῶν σωζομένων Βυζαντινῶν ἐκκλησιῶν, ὑπερτέρα τῆς χθαμαλῆς καὶ πνιγρᾶς μονῆς τῆς Παμμακαρίστου.

Μετὰ τὴν ἄλωσιν, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ αὐτοῦ ἱστορικοῦ Δούκα, εἰσῆλθον ἐν τῇ μονῇ τοῦ Παντοκράτορος, κναφεῖς καὶ σκυτοτόμοι Ὀθωμανοί ²⁾. Ἦσαν δὲ κατ' αὐτὸν αἱ μοναὶ ἔρημοι.

Περὶ τούτων οὐδὲν λέγει ὁ Σελδ' Ἀλῆς, οὐδὲ περὶ τοῦ χρόνου τῆς μεταβολῆς τοῦ ναοῦ εἰς τέμενος. Καλεῖται τέμενος τοῦ Ζεϊρέκ, ἀπὸ σχολὴν λογίου τινὸς ἱερέως καλουμένου Ζεϊρέκ Μεχεμέδ ἐφένδη, ἐκεῖσε πλησίον κατοικήσαντος, καὶ ἀποβιώσαντος εἴκοσιν ἔτη μετὰ τὴν ἄλωσιν ³⁾. Τὸ μὲν βακούφι αὐτοῦ ἀνήκει εἰς τὸ τέμενος τοῦ Σουλτάν Μωάμεθ τοῦ κατακτητοῦ, ἡ δὲ διατροφή αὐτοῦ προέρ-

¹⁾ Δούκας, σελ. 253, 260. Κατωτέρω, σελ. 263, ὁ αὐτὸς συγγραφεὺς ἱστορεῖ τὴν ἐρήμωσιν τῆς Ἀγίας Σοφίας, ἕνεκα τῆς ἐκεῖ γενομένης ἐνώσεως τῶν δύο ἐκκλησιῶν.

²⁾ « Ἐν γὰρ τῇ μονῇ τοῦ Παντοκράτορος εἰσῆλθον κναφεῖς οἰκοῦντες καὶ ἐργαζόμενοι, σκυτοτομοῦντες ἐν μέσῳ τοῦ ναοῦ. » Μ. Δούκας, σελ. 318. ³⁾ Χαδηκᾶτ, Τόμ. Α'. σελ. 418. Καλεῖται ἐνίοτε καὶ Κιλισᾶ-τζαμιῖ. Παρὰ τὸν ναὸν εἶναι στενὴ ὁδὸς καλουμένη, Κιλισᾶ-τζαμιῖ-σοκαγῖ, ἥτοι ὁδὸς τοῦ Κιλισᾶ-τζαμιῖ. Πάμπολλα τέμενη, ἄλλοτε ἐκκλησίας, καλοῦσιν οἱ Ὀθωμανοὶ, Κιλισᾶ-τζαμιῖ.

ΜΟΝΗ ΤΟΥ ΠΑΝΤΕΠΟΠΤΟΥ.

ΕΣΚΙ ΙΜΑΡΕΤ ΜΕΙΣΤΖΗΔΙ.

Α. ΓΑΛΑΝΑΚΗΣ

χεται ἀπὸ τὴν Ἀγίαν Σοφίαν. Ἐκ τῶν γραφομένων τοῦ ἡμετέρου Δούκα περὶ τῆς εἰσβολῆς τῶν κναφίων καὶ σκυτοτόμων Ὀθωμανῶν, καὶ ἀπὸ τοῦ Σεῖδ Ἀλῆ τοῦς λόγους, εἰκάζω ὅτι ἡ μονὴ αὕτη μετεβλήθη εἰς τέμενος εὐθὺς μετὰ τὴν ἀλῶσιν.

Μονὴ τοῦ Παντεπόπτου.

Νῦν, Ἑσκή ἱμαρὲτ μεστζηδὶ¹⁾.

Τὴν μονὴν ταύτην, κατὰ τινες ἀνδράων, κατ' ἄλλους γυναικείαν, πρώτη ἀνήγειρεν ἡ Ἀννὰ Δούκαινα μήτηρ τοῦ Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ²⁾. Ὁ κλεινὸς Πατριάρχης Κωνσταντίας λέγει, ὅτι ἦσαν δύο μοναί, μία ἀνδρῶα καὶ ἑτέρα γυναικεία³⁾. Ἰχνη διπλῆς μονῆς δὲν εὗρηκα πλησίον τοῦ ναοῦ τούτου. Τὴν μονὴν ταύτην μνημονεύει ὁ Νικήτας Χωνιάτης. Ἐκ τῆς μαρτυρίας τούτου καὶ τοῦ Παχυμέρη⁴⁾ καταφαίνεται, ὅτι ἡ μονὴ ἦτον ἀνδρῶα ἀπ' ἀρχῆς. Ἐν τῇ μονῇ ταύτῃ ἐνεκλείοντο πολλάκις οἱ ἀπειθοῦντες κληρικοὶ⁵⁾. Ὁ Δάνδολος, ὁ συγγραφεὺς τὰ χρονικά τῆς Βενετίας, μαρτυρεῖ ὅτι κατὰ τὸ 1221ον, μετεκομίσθη ἐκ τῆς μονῆς ταύτης εἰς Βενετίαν τὸ λείψανον τοῦ Ἀγίου Παύλου, μαρτυρήσαντος ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ Κοπρωνύμου⁶⁾. Ἡ ἐκκλησία αὕτη πολλάκις ἀναφέρεται ὡς ἐκκλησία Λατινικὴ ἐπὶ τῆς ἡγεμονίας τῶν Λατίνων.

Ἐπὶ τῆς ἐφόδου τῶν σταυροφόρων, κατὰ τὰ μέρη τοῦ Πετρίου, μέσον Φαναρίου καὶ Μπαλατᾶ, τῇ 9ῃ Ἀπριλίου 1204, ὁ Μούρτζουφλος μετὰ τοῦ Βυζαντινοῦ στρατοῦ, ἐστρατοπέδευσεν ἐν τῷ περιβόλῳ τῆς μονῆς ταύτης, ὅθεν καταφαίνεται ὁ λίμην, καὶ μέγα μέρος τοῦ Βοσπόρου⁷⁾. Ὁ περιβόλος οὗτος μέχρι

¹⁾ Χαδικάτ, Τόμ. Α'. σελ. 33. Καλεῖται ἐνίοτε ἡ ἐνόρια, Ἑσκή ἱμαρὲτ μαχαλεσά. Κ/πολις Πατρ., σελ. 108, καὶ Κομπέ-τακισή μαχαλέ. Ἑσκή, παλαιόν. ἱμαρὲτ, κατάστημα φιλανθρωπικὸν ἐνθα δωρεὰν δίδεται τοῖς πτωχοῖς φαγητόν. Ἀδρ. Μαλιάκκα, Λεξικὸν Τουρκο-Ἑλληνικόν. ²⁾ Τοῦτο ἡ μήτηρ (δὴλ. Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ) γένουσα, ἐκούσα ἐξέστη, καὶ τὴν τοῦ Παντεπόπτου μονὴν, ἣν αὕτη εἰδείματο κατοικεῖν. Μ. Γλυκάς, σελ. 622. ³⁾ Κ/πολις Πατρ., σελ. 107. «Οἱ τότε τῇ τοῦ Παντεπόπτου μονῇ προσκαθήμενοι.» «οἱ δ' ἐπὶ τῆς τοῦ Παντεπόπτου μονῆς μοναχοί.» Γ. Παχυμ. Τόμ. Α'. σελ. 314, 315. «οἱ δέ τις μοναχὸς Γρηγόριος ἐν τῇ τοῦ Παντεπόπτου μονῇ.» Ἰδ. Τόμ. Β'. σελ. 185.

⁴⁾ Ν. Χωνιάτης, σελ. 36. Μ. καὶ Μ. Τόμ. Α'. σελ. 230. Μνημονεύεται καὶ νομοκάνων εὐρεθεῖς ἐν τῇ μονῇ ταύτῃ, ἐμπεριέχων τὴν ἀπαρίθμησιν καὶ τάξιν τῶν ἐκκλησιῶν.

⁵⁾ Ἐν ταῖς μοναῖς ἐνεκλείοντο ἐνίοτε καὶ κακοῦργοι ἰδιώται. «καὶ τὸν μὲν Λεόντιον βίνοκοπήσας ἐν τῇ τοῦ Δαλμάτου μονῇ φυλάσσεσθαι προσέταξε.» Γ. Κεδρ. Τόμ. Α'. σελ. 777. Νικ. Χωνιάτης, σελ. 315, 361. ⁶⁾ C. Christ. Βιβ. Δ'. σελ. 80. ⁷⁾ «Ὅπερ ἰδὼν ὁ Δούκας... τὴν Βασιλείον αὐλαίαν προσετατάχαι διαταθῆναι κατὰ τὸν ἐν τῇ μονῇ

σήμερον σωζόμενος, ἐρείδεται ἐπὶ θολωτῶν ἐρυμνῶν ὑπογείων, ἅτινα ὑπερύψωσαν τὴν θέσιν τῆς ἐκκλησίας. Τὰ ἐρυμνά ταῦτα κτίρια, ἀνήκοντα μέχρι σήμερον εἰς τὸ τέμενος τοῦτο, ἦσαν ἀναμφιβόλως τὰ σιτοφυλάκια καὶ αἱ ἀποθήκαι τῶν μοναχῶν. Παρὰ τὴν δεξιὰν πλευράν τοῦ τεμένους, σώζεται ἀγίασμα ξηρὸν, καλούμενον ὑπὸ τῶν περιρικούντων Χριστιανῶν, τοῦ Ἁγίου Νικολάου. Ὁ ἄνω καὶ κάτω περίβολος ἐνοικιάζεται εἰς πτωχὰς Χριστιανικὰς οἰκογενείας. Ἡ ἐκκλησία ὅλη περιβάλλεται μὲ τείχος. Ἀπορώ ὅτι ὁ πατριάρχης Κωνσταντῖος θέτει τὸ τέμενος τοῦτο πλησίον τῶν τειχῶν, ἐνῶ κεῖται ἐπὶ λόφου ὑψηλοῦ, 200 περίπου βήματα πρὸς δυσμὰς τῆς ποτὲ μονῆς τοῦ Παντοκράτορος ¹⁾.

Ἡ μονὴ αὕτη μετεβλήθη εἰς τέμενος ἀπὸ τὸν κατακτητὴν τὸν ἴδιον, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Σειδ Ἀλῆ. Ἀνήκει εἰς τὸ βακούφιον τῆς Ἁγίας Σοφίας. Ὁ κατακτητὴς ἀνεγείρας ἐν τῷ ἰδίῳ αὐτοῦ τεμένει ὀκτὼ διδασκῆρια, διέταξε νὰ μεταβληθῇ ἡ ἐκκλησία αὕτη εἰς τροφεῖον. Ἐνεκα τούτου, ἐμεινεν ἡ ἐπωνυμία αὕτη ἡ ὀθωμανικὴ εἰς τὸ τέμενος τοῦτο. Μετὰ τὴν ἀποπεράτωσιν τοῦ τεμένους τοῦ κατακτητοῦ, ἔγινε τέμενος ὁ ναὸς οὗτος.

Ἀπὸ τὸν ναὸν τοῦτον ἀφῆρσαν οἱ Λατῖνοι ἱερὸν ἕλιν καὶ ἱερὰς ἀκάνθας σωζομένας μέχρι τοῦδε ἐν Βενετία. Μετεκομίσθησαν πρὸς τούτοις μετὰ τὸ σῶμα τοῦ Ἁγίου Παύλου τοῦ μάρτυρος, μνημονευθέντος ἀνωτέρω, τὸ τοῦ Ἁγίου Παύλου πατριάρχου Κ/πόλεως καὶ τῆς Ἁγίας Μαρίνης. Ταῦτα ἅπαντα ἀποβλήθησαν ²⁾.

Ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Θεοδώρου τοῦ Τήρωνος.

Νῦν, Κελισὰ μεστζηδί ³⁾.

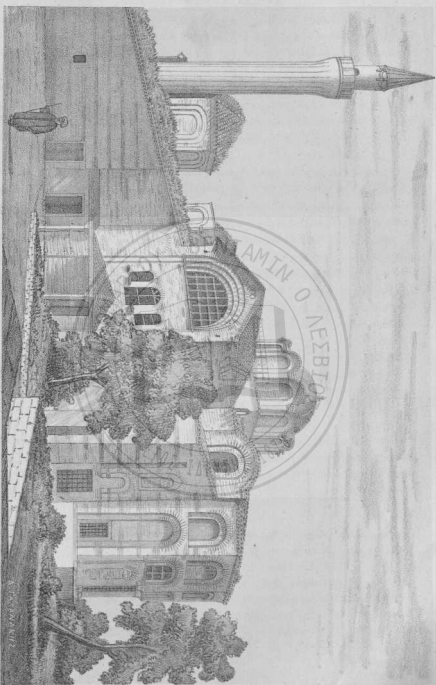
Τὸν ναὸν τοῦτον κείμενον ἐπὶ τινος σχολιᾶς καὶ στενῆς διόδου τῆς πλατείας Βεφᾶ, πρὸς βορρᾶν τοῦ τεμένους τοῦ Σουλτὰν Μωάμεθ, πρῶτος ἀνήγειρε Σφωράκιος ὁ πατρίκιος ἐν τοῖς χρόνοις Ἀρκαδίου καὶ Θεοδοσίου τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ ⁴⁾, βασιλευσάντος μέχρι τοῦ 450οῦ. Εἶναι ὅθεν ἐκ τῶν ἀρχαιοτάτων ναῶν τῆς Κ/πό-

τοῦ Παντεπόπτου κολωνῶν, ὅθεν ἦσαν ὁραταὶ μὲν αἱ νῆες κτλ.» Ν. Χωνιάτης, σελ. 752. Τ' αὐτὰ σχεδὸν λέγει καὶ ὁ Ἑρραΐμιος, στίχ. 7067,

«ἐπὶ κολωνοῦ πλησίον Παντεπόπτου,

ἐνθα θεατὰ τῶν ἐχθρῶν ἦσαν σκάφη.»

¹⁾ Σφάλλει ὁ Χάμμερ καλῶν τὴν ἐκκλησίαν ταύτην, Φετιχιέ, ὄνομα τῆς Παμμακαρίστου. C/polis, Τόμ. Α'. σελ. 384. Παμμακάριστον, καλεῖ τὴν ἐν Φαναρίῳ πατριαρχικὴν ἐκκλησίαν τοῦ Ἁγίου Γεωργίου. Ἡ περιγραφὴ τῆς Κ/πόλεως ὑπὸ τοῦ Χάμμερ, εἶναι λίαν ἡμαρτημένη. ²⁾ Riant, σελ. 478. ³⁾ Χαδηκᾶτ, Τόμ. Α'. σελ. 487, 207. ⁴⁾ Γ. Κωνδινός, σελ. 82.

ΝΑΟΣ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΤΟΥ ΤΗΡΑΝΟΥ.

I

ΚΕΑΙΙΑ ΜΕΙΤΤΖΗΛ.

λεως. Ὁ Σφωράκιος οὗτος ὑπάτευσεν κατὰ τὸ 452, παρεστάθη δὲ καὶ ἐν τῇ Συνόδῳ τῆς Χαλκηδόνος¹⁾. Ἡ ἐκκλησία αὕτη, καθὼς καὶ ἡ συνοικία ὅλη καλουμένη «τὰ Σφωρακίου», συχνότατα μνημονεύονται ἐν τῇ Βυζαντινῇ ἱστορίᾳ. Ὁ Κωδινὸς λέγει, ὅτι μετὰ 133 ἔτη, βασιλεύοντος τοῦ Μαυρικίου, ἐπυρπολήθη ἡ ἐκκλησία αὕτη. Ὁ Θεοφάνης προσθέτει, ὅτι ὁ βασιλεὺς Ἀναστάσιος, λήγοντος τοῦ ἑκτοῦ αἰῶνος, προσέταξέ τινας τῶν ἀρχόντων, ἐκ τοῦ ἀμύωνος τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Θεοδώρου τῶν Σφωρακίων²⁾ ἵνα παραδεχθῶσι τὴν προσθήκην τοῦ τρισαγίου, τὴν ὁποίαν διὰ γραμμάτων ἐπεκύρωσεν ὁ πατριάρχης Τιμόθεος³⁾. Ἐνεκα τούτου, ἐστασίασαν οἱ πολῖται.

Ὁ Ἅγιος Θεόδωρος ἐμαρτύρησεν ἐπὶ τῆς βασιλείας Μαξιμιανοῦ καὶ Μαξιμίνου τῷ 291ῳ, ἥτο δὲ ἐκ τῶν καλουμένων στρατιωτῶν Τηρώνων⁴⁾. Ἡ μνήμη αὐτοῦ ἐτελεῖτο τὸ Σάββατον τῆς πρώτης ἐβδομάδος τῶν νηστειῶν, ἐν τῷ μαρτυρικῷ αὐτοῦ ναῷ⁵⁾. Ἐν τοῖς συναξαρίοις σώζεται λόγος Νεκταρίου πατριάρχου Κ/πόλεως, σαφηνίζων τὸ αἶτιον τῆς ἐορτῆς τοῦ Ἁγίου τούτου κατὰ τὸ πρῶτον Σάββατον τῶν νηστειῶν.

Ὁ Δουκάγγιος ὁ μετὰ τῶς αὐτῆς ἐπιμελείας συγγράφας πάντα τὰ τῆς Χριστιανικῆς Κ/πόλεως, πλανᾷται ἐνίοτε ἐν τῇ τοποθεσίᾳ τινῶν αὐτῆς ἐκκλησιῶν καὶ συνοικιῶν, διότι οὐδέποτε ἐπισκέφθη τὴν Κ/πολιν. Ἐν τῷ Πασχαλίῳ τῷ Χρονικῷ, λέγεται ὅτι κατὰ τὴν στάσιν τοῦ Νίκα⁶⁾, ἐξήψα τὴν Ὀκτάγωνον, καὶ αὐτοῦ τοῦ πυρός, ἐκάυθη τὰ περίεξ τοῦ Ἁγίου Θεοδώρου τοῦ Σφωρακίου, δίχα τοῦ σκευοφυλακίου τοῦ φρουρίου τοῦ ἁγίου οἴκου⁷⁾. Ὅθεν λέγει ὅτι δὲν ἔκειτο μακρὰν τῆς Ἁγίας Σοφίας ἡ συνοικία τοῦ Σφωρακίου, διότι ἡ Ὀκτάγωνος ἦτο πλησίον τῆς Μεγάλης ἐκκλησίας. Τὸ Χρονικὸν λαλεῖ περὶ ἑτέρου Ὀκταγώνου, πλησίον τοῦ Ἁγίου Θεοδώρου τοῦ Τήρωνος. Μνημονεύει πρὸς τούτοις τὴν Νεαράν τοῦ Ἰουστινιανοῦ, γράφουσαν, ὅτι δύο εὐαγεῖς οἶκοι ἦσαν ἠνωμένοι τῇ Ἁγίᾳ Σοφίᾳ, ὁ Ἅγιος Θεόδωρος καὶ ἡ Ἁγία Εἰρήνη.

Κατὰ τὸν Κωδινὸν τὸν Κουροπαλάτην⁸⁾, τέσσαρα ἐκ τῶν δώδεκα φλαμούλων, τῶν κρατουμένων ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ παρόντος τοῦ βασιλέως, εἶχον ἀπεικο-

¹⁾ C. Christ. Βιβ. Δ'. σελ. 139. ²⁾ Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 245. ³⁾ Συναξ. Σεπτ. 25. ⁴⁾ Τὸν ἅγιον τοῦτον ἐπικαλεῖται ὁ Πτωχοπρόδρομος, «Γεώργιον, Δημήτριον, Τύρωνα (ἢ Τήρωνα), στρατηλάτην». Κοραῖ, Ἀτακτα, Τόμ. Α'. σελ. 14. ⁵⁾ Συναξ. Φεβρ. 17. «ἐπὶ τῷ τελεσθῆναι τὰ ὅσια Θεοδώρῳ τῷ Χριστομάρτυρι κατὰ τὴν ἐβδόμην τῆς πρώτης τῶν νηστειῶν.» Νικ. Χων., σελ. 301. Κακῶς γράφεται ἐν τοῖς συναξαρίοις, τὰ Φωρακίου. Τὸ λάθος τοῦτο πρὸ πολλοῦ διώρθωσεν ὁ Δουκάγγιος. C. Christ. Βιβ. Δ'. σελ. 139. Σύντογμα, Ῥάλλη καὶ Ποτλῆ, Τόμ. ΣΤ'. σελ. 464. ⁶⁾ Περὶ τῆς στάσεως τοῦ Νίκα, πρβ. Θεοφ. Τόμ. Β'. σελ. 435. ⁷⁾ Τόμ. Α'. σελ. 623. ⁸⁾ Σελ. 48. Πρβ. καὶ τὴν σημ. ἐν σελίδι 285.

νισμένους τοὺς Ἀγίους Δημήτριον, Προκόπιον, Θεόδωρον τὸν Τήρωνα καὶ τὸν ἀρχάγγελον Μιχαήλ.

Ἐν τῇ ἐνορίᾳ ταύτῃ, κοινῶς σήμερον καλουμένη Βεφά Μειδάν, ἦτο καὶ ἡ οἰκία τοῦ ἱστορικοῦ Νικήτα τοῦ Χωνειάτου, πυρποληθεῖσα κατὰ τὴν δευτέραν πυρκαϊάν, ἀναφλεχθεῖσαν ὑπὸ τῶν Λατίνων σταυροφόρων τῷ 1204^ω 1).

Ἡ ἐκκλησία αὕτη, ἐπὶ Βυζαντίων, ἐκαλεῖτο καὶ Φανερωτῆς, διότι εἰς τὸν Ἅγιον τοῦτον κατέφευγον, ὅσοι ἀπώλεσαν χρήματα ἢ πράγματα ἕτερα. Κατὰ τὴν 3 Ἀπριλίου, διηγοῦνται τὰ συναξάρια, ὅτι ἄνθρωπος ἀπολέσας δοῦλον χρέσιμον, προσῆλθεν εἰς τὸν ναὸν τοῦτον, ὅπου παρέμεινε τρεῖς ἡμέρας, ἰκετεύων τὸν Ἅγιον ἵνα φανερώσῃ τὸν τόπον ὅπου εὕρισκετο ὁ ὑπρέτης.

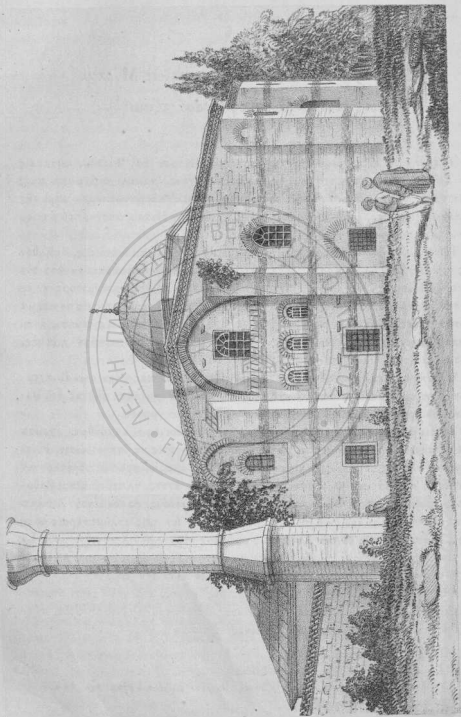
Μικρὸν μέρος τῆς ἐκκλησίας ταύτης, βλέπει ὁ διὰ τῆς ὁδοῦ διαβαίνων. Ὑπέφερε πολλάκις ὑπὸ τῶν πυρκαϊῶν, διότι λίαν συμπεπυκνωμένα εἶναι τὰ περὶ τὸν ναὸν Ὀθωμανικὰ οἰκήματα.

Γέρων ἱερεὺς τοῦ ναοῦ τούτου, μὲ εἶπεν ὅτι πρό τινας χρόνου, μετὰ πυρκαϊάν ὀλεθριωτάτην, ἔμειναν οἱ τροῦλοι τοῦ ναοῦ, ἄνευ μολύβδου καὶ κεράμων διὰ τина ἔτη, ἀλλ' ἡ βροχὴ οὐδόλως διεπέρασε τοὺς θόλους. Ἐπὶ τοῦ ἐξωτερικοῦ τοίχου τοῦ νάρθηκος, σώζονται εἰσέτι, ἐντὸς θυρεῶν, Βυζαντινοὶ σταυροί. Εἰσῆλθομεν ὀπισθεν τῆς ἐκκλησίας, ὅπου τὰ κελλία τῶν ἱερέων, ὅθεν ἀπεικονίσαντο αὐτήν. Ἀτυχῶς ἐκ τῆς ὁδοῦ, οὐχὶ μόνον δὲν φαίνεται τὸ μέγεθος τῆς ἐκκλησίας, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ οἱ τροῦλοι εἶναι πάντα ἀφανεῖς.

Ἡ ἐκκλησία αὕτη μετεβλήθη εἰς τέμενος ἀπὸ τὸν μουλὰ Γκιουρανῆ, ὅστις ἀνήγειρεν ἐκ θεμελιῶν καὶ ἕτερον τέμενος, καλούμενον τέμενος τοῦ Γκιουρανῆ²⁾, μὲ τὸ ὅποσον ἦνωσε καὶ τὸν ναὸν τοῦτον³⁾. Μετέβαλεν εἰς τέμενος καὶ ἑτέραν ἐκκλησίαν κειμένην ἐπὶ τῶν παραλίων τειχῶν τοῦ Γαλατᾶ, καλουμένην μέχρι σήμερον τέμενος τοῦ Μοναστηρίου. Προσέτι, ἕτερον τέμενος ἀνίδρυσε πλῆσιον τῶν παλαιῶν ἀνακτόρων. Τὸ ἴδιον αὐτοῦ τέμενος ἐτελείωσε τῷ 876^ω τῆς Αἰγείρας, 1471 μ. Χ. Ἀπεβίωσε δὲ τῷ 893^ω τῆς Αἰγείρας, 1487 μ. Χ. Ἡ ἐκκλησία αὕτη εἶναι ἐξ ἐκείνων, αἵτινες μετεβλήθησαν εἰς τεμένη, βασιλεύοντος τοῦ κατακτητοῦ⁴⁾.

1) «Ὁ γὰρ οἶκος ἡμῶν ἐν τοῖς Σφωρακίῳ ἰδρυμένος, ὑπὸ τοῦ δευτέρου πυρὸς ἠφάνισται.» Νικ. Χων. σελ. 776. «Σύναξις τῶν Ἀγίων Ἀναργύρων Κύρου καὶ Ἰωάννου, εἰς τὸπον καλούμενον Φωρακίον» (γρ. Σφωρακίου). Συναξ. Ἰαν. 31. «Ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ταύτῃ ἐφυλάττετο καὶ ἡ χάρις τοῦ Ἀγίου Θεοδώρου, μετακομισθεῖσα ἐν Καίτῃ τῷ 1210^ω. C. Christ. Ββ. Δ'. σελ. 140. 2) Καδηκᾶτ, Τόμ. Α'. σελ. 207. 3) Ἐνεκα τούτου καλεῖται ἡ ἐνορία αὕτη ἐνίοτε παρὰ τοῖς Ὀθωμανοῖς, Σέμς ἐδδὶν Μολά Γκιουρανῆ. 4) Ὁ Γύλλιος, σελ. 58, λέγει. In tertiam vallem tumulus, in quo aedes est Divi Theodori.

ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΤΩΝ ΑΓΙΩΝ ΠΕΤΡΟΥ ΚΑΙ ΜΑΡΚΟΥ

ΚΟΤΖΑ ΜΟΥΣΤΑΦΑ ΠΑΣΑ ΤΖΑΜΙΪ

Ἐκκλησία τῶν Ἀγίων Πέτρου καὶ Μάρκου.

Nūn, Kōdžā Mouttafā pasā tζami¹⁾).

Ἡ ἐκκλησία αὕτη τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων Πέτρου καὶ Μάρκου, κεῖται εἰς τὸ Ἐιθάν-σεράι, πλησιέστατα τοῦ παραλίου τείχους, καὶ ὀλίγα βήματα πρὸς ἀνατολὰς τῆς ὁμωνύμου πύλης τοῦ Ἐιθάν-σεράι. Ὅ,τι γινώσκουμεν περὶ τῆς ἐκκλησίας ταύτης, ἐραυίζομεθα ἀπὸ τὸν Συμεὼν τὸν Μεταφραστὴν, τοῦ ὁποίου ἰδοὺ τὰ λεγόμενα.

Τῷ 458ω²⁾, δύο πατρίκιοι τοῦ Βυζαντίου, Γάλλιος καὶ Κάνδιδος, ἀπῆλθον εἰς τὸν Ἅγιον Τάφον, χάριν προσκυνήσεως. Ἐκεῖ δολίως ἀφῆρπασαν ἀπὸ τὸν οἶκον Ἑβραίας τινὸς παρθένου, τὴν ἐκεῖ φυλαττομένην καὶ προσκυνουμένην ἐσθῆτα τῆς Θεοτόκου, καὶ μετέφεραν αὐτὴν εἰς Κ/πολιν, κρύψαντες εἰς τὸ κτήμα αὐτῶν, κείμενον πλησίον τῶν Βλαχερνῶν. Ἐδῶ ἐπὶ τοῦ κτήματος τούτου, ἀνῆγειραν μετὰ ταῦτα τὴν ἐκκλησίαν ταύτην, ἐν τῇ ὁποίᾳ προσεκυνοῦτο ἡ εἰσθῆς, ἕως τοῦ κατετέθη διὰ παντός ἐν τῷ ναφ τῶν Βλαχερνῶν.

Μολονότι ἡ ἐκκλησία αὕτη εἶναι τόσῳ πλησίον τοῦ παλατίου τῶν Βλαχερνῶν, μνημονευομένου τοσάκις κατὰ τοὺς τελευταίους μάλιστα αἰῶνας τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους, οὐδόλως ἀναφέρουσιν αὐτὴν οἱ συγγραφεῖς.

Ἐν τῷ μικροτάτῳ αὐτῆς περιβόλῳ κεῖται μαρμάρινος κολυμβήθρα, ἔχουσα τρεῖς βαθμίδας, διὰ τῶν ὁποίων κατέβαινον οἱ μέλλοντες νὰ βαπτισθῶσιν. Εἶναι σήμερον πλήρης πετρῶν καὶ χωμάτων. Ταύτην, νομίζω, πρῶτος παρετήρησεν ὁ κλεινὸς πατριάρχης Κωνσταντίας. Ἐτέρα ὁμοία αὐτῆς, πλατυτέρα καὶ βαθυτέρα, σώζεται ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ Ὀθωμανικοῦ τεμένου, καλουμένου Ζεϊνέμπ Σουλτάν, ἀπέναντι τοῦ ἐν Κ/πόλει τηλεγραφείου. Ἐν ταῖς κολυμβήθραις ταύταις, ἐβαπτίζοντο οἱ ἐθνικοὶ κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας τοῦ Χριστιανισμοῦ. Ἐν τῇ εἰσόδῳ τοῦ τεμένου τούτου εἶναι τεθαμμένος ὁ Τζαμπέρ, υἱὸς τοῦ Ἀβδουλ-λάχ, σύγχρονος τοῦ Μωάμεθ, ἐλθὼν εἰς Κ/πολιν μετὰ τοῦ Ἐγιοῦ³⁾.

Ὅπισθεν τοῦ τεμένου τούτου, εἶναι ἐκτενὴς κήπος, ἀπὸ τὸν ὁποῖον ἀπεικονίσσαμεν τὴν ἐκκλησίαν. Ἡ μετὰ τὴν ἄλωσιν ἱστορία τοῦ τεμένου τούτου, σχετίζεται μεθ' ἑτέρας ἐκκλησίας καλουμένης τὸ πάλαι,

¹⁾ Χαδηκὰτ, Τόμ. Α'. σελ. 167. ²⁾ Συναξ. Ἰουλίου 2. Λέων ὁ Γραμ. σελ. 114.

³⁾ Χαδηκὰτ, Τόμ. Α'. σελ. 161.

Μονή τοῦ Ἀγίου Ἀνδρέου ἐν τῇ Κρίσει.

Νῦν, Κοδζά Μουσταφᾶ πασᾶ τζαμιτ').

Ἡ μονὴ αὕτη²⁾, κειμένη ἐν τῇ συνοικίᾳ τῆς Ψαμάθου καλουμένη Τζουμά παζάρ, ἦτο γυναικεία. Νομίζω ὅτι ὁ Πατριάρχης πλανᾷται, γράφων ὅτι τὴν ἐκκλησίαν ταύτην ἀνήγειρεν ἡ Ἀρκαδία ἀδελφὴ Θεοδοσίου τοῦ νεωτέρου³⁾. Κατὰ τὸν Συμεὼν τὸν Μεταφραστὴν⁴⁾, ὁ Ἅγιος Ἀνδρέας, ἐπ' ὀνόματι τοῦ οὐοίου ἐτιμᾶτο ἡ ἐκκλησία αὕτη, ἐμαρτύρησεν ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ Κοπρωνύμου, καὶ τὸ σῶμα αὐτοῦ «ἐν ἱερῷ τόπῳ κατετίθετο, Κρίσις τῷ τόπῳ τὸ ὄνομα». Ἐκ τῶν γραφομένων τούτων τοῦ Μεταφραστοῦ, καταφαίνεται, ὅτι ὁ τόπος οὗτος πρὸ πολλοῦ ἐκαλεῖτο Κρίσις, καὶ ὅτι ἡ ἐκκλησία ἡ ἐκεῖ ἀνιδρυθεῖσα, οὐδεμίαν σχέσιν εἶχε μετὰ τῆς ἐκεῖ γενομένης κρίσεως.

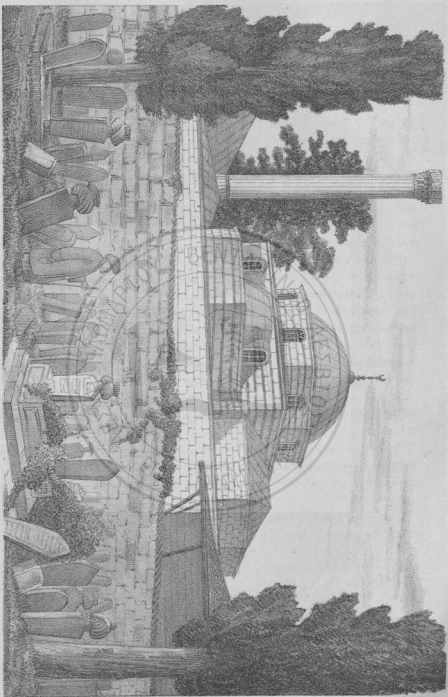
Περὶ τοῦ ναοῦ τούτου, λέγει ὁ Παχυμέρης⁵⁾, ὅτι «ἡ Ραούλαινα Πρωτοθεσιτάρισσα ἐν τῇ τοῦ Ἀγίου Ἀνδρέου μονῇ τοῦ τῆς κρίσεως, ἱερὸν οἶκον εἰς κάλλος ἐξησκημένον καὶ μέγεθος, ἀνίστα». Σεβομένη δὲ τὸν πατριάρχην Ἀρσένιον ζῶντα καὶ τελευτήσαντα, ἐδεήθη τοῦ βασιλέως ἵνα καταθέσῃ τὸ σῶμα τοῦ ἀποθανόντος πατριάρχου, ἐν τῇ μονῇ τοῦ Ἀγίου Ἀνδρέου παρ' αὐτῆς ἀνεγερθεῖσιν. Ἐκτοτε ὁ βασιλεὺς, ἡ σύγκλητος καὶ πάντες σχεδὸν οἱ ἱερωμένοι μετὰ πολλοῦ λαοῦ, μεθ' ὕμνων περιφανῶν καὶ λαμπάδων μετεκόμισαν τὸ λείψανον τοῦ πατριάρχου, πρῶτον εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἀγίας Σοφίας, μετὰ ταῦτα εἰς τὸν ναὸν τοῦτον τοῦ Ἀγίου Ἀνδρέου. Ἐκτοτε τιμὰς ἐτέλουν εἰς τὸν νεκρὸν τοῦ πατριάρχου τούτου, τοῦ βασιλέως προθύμως καταβάλλοντος τὰς δαπάνας τῆς τελετῆς.

Μετὰ τινα καιρὸν, οἱ ὁπαδοὶ τοῦ πατριαρχεύσαντος Ἀρσενίου, Ἀρσενιάται καλούμενοι, ἤτησαν νὰ κομίσωσι τὸ λείψανον τοῦ Ἀρσενίου ἀπὸ τὸν ναὸν τοῦ Ἀγίου Ἀνδρέου, καὶ «ἐνταφιάσωσιν αὐτὸ ἐν τῷ μεγίστῳ τῆς Ἀγίας Σοφίας ναῷ»⁶⁾.

Ὅτι ἡ μονὴ αὕτη ἦτο γυναικεία, τεκμαίρεται ἀπὸ τ' ἀκόλουθα τῶν πατριαρχικῶν ἐγγράφων⁷⁾. Κατὰ τὸ 1371, «Μοναχὸς τις ἀπὸ τῆς σεβασμίας μονῆς....

¹⁾ Χαδικάτ, Τόμ. Α'. σελ. 161. ²⁾ «Τῆς τοῦ Ἀγίου Ἀνδρέου τοῦ ἐν τῇ κρίσει μονῆς.» Γ. Παχυμ. Τόμ. Β'. σελ. 433. ³⁾ Κ/πολις Πατρ. σελ. 109. ⁴⁾ Τόμ. Β'. σελ. 4128.

⁵⁾ Τόμ. Β'. σελ. 85, 433. Νικ. Γρηγορᾶς, Τόμ. Α'. σελ. 167. Ἐν τῇ μονῇ ταύτῃ κητέλυσε διὰ τινα χρόνον, ὁ πατριάρχης Βέκκος. Νικ. Γρηγορᾶς, Τόμ. Α'. σελ. 178. Κατὰ τὸν αὐτὸν συγγραφεὰ πλησίον τῆς μονῆς ταύτης κατόκει καὶ ἡ Ραούλαινα. ⁶⁾ Νικ. Γρηγορᾶς, Τόμ. Α'. σελ. 262. Muralt. Chron. Byz. Τόμ. Β'. σελ. 448. ⁷⁾ Μ. καὶ Μ. Τόμ. Α'. σελ. 548.

ΜΟΝΗ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΑΝΔΡΕΟΥ ΕΝ ΤΗ ΚΡΙΣΙΕΙ

ΚΟΤΖΑ ΜΟΥΣΤΑΦΑ ΠΑΣΑ ΤΖΑΜΙΙ.

τῆς Ὁδηγητρίας, ὁ παπᾶς Ἰωάσαφ, συνεφθείρετο μετὰ τινος μοναχῆς ἀπὸ τῆς σεβασμίας μονῆς τοῦ Ἁγίου ἐνδόξου μεγαλομάρτυρος Ἀνδρέου τοῦ ἐν τῇ κρίσει». Κατὰ τὸ 1400¹⁾, «ἡ προηγουμένη τῆς σεβασμίας μονῆς τοῦ Ἁγίου ὁσιομάρτυρος Ἀνδρέου τοῦ ἐν τῇ Κρίσει, κυρὰ Θεογνωσία μοναχὴ κτλ. » Καὶ πάλιν κατὰ τὸ 1401, «αἱ ἐνασκούμεναι τῇ σεβασμίᾳ καὶ θείᾳ μονῇ τοῦ Ἁγίου καὶ ἐνδόξου ὁσιομάρτυρος Ἀνδρέου τοῦ ἐν τῇ Κρίσει, μετὰ τῆς καθηγουμένης αὐτῶν, ἀναδραμούσαι ἐγκλησιν ἐποιήσαντο κατὰ τοῦ Λουκά»²⁾.

Ὁλος ὁ ἀρχαῖος περίβολος τῆς μονῆς ταύτης, ἐν τῇ ὁποίᾳ κατὰ τὰ πατριαρχικὰ ἐγγράφα, ἐνδιητῶντο ὀλίγαι μοναχαί, εἶναι σήμερον πλήρης οἰκιῶν Ὀθωμανικῶν. Τάφοι, κρήναι, κελλία τῶν ἱερέων καὶ τινα δωμάτια, ἐν τοῖς ὁποίοις διδάσκονται τὰ τέκνα τῆς Ὀθωμανικῆς ἐνορίας, ἐπλήρωσαν ὅλον τὸν πρὸ τοῦ νάρθηκος περίβολον. Ἐν τῷ περιβόλῳ τούτῳ, ἵσταται κυπάρισσος γηραιά, ὑψικομος καὶ ξηροτάτη, ἐπὶ τῆς ὁποίας περιτυλίσσεται ἄλυσις λεπτὴ σιδηρᾶ, διήκουσα μέχρι τῆς ῥίζης τοῦ δένδρου. Τὴν ῥίζαν καὶ τὴν ἄλυσιν περιβάλλει παλαιὸν ξύλινον περίφραγμα, ἐντὸς τοῦ ὁποίου εἰσήρχετο ὁ μέλλων νὰ κριθῇ. Ὁθεν καὶ ἡ προσηγορία τοῦ ναοῦ, ὁ Ἅγιος Ἀνδρέας ἐν τῇ Κρίσει.

Ἴδου τὰ περὶ τῆς ἀλύσεως ταύτης διαθρυλλούμενα, τὰ ὁποῖα πιθανώτατα εἶναι παραδόσεις Βυζαντιναί. Διὰ τῆς ἀλύσεως ταύτης ἐδικάζοντο οἱ ὀφειλέται χρημάτων. Ὁ ἀρνούμενος τὸ ὀφείλημα εἰσήγετο ὑπὸ τὴν ἄλυσιν, ἥτις ἀνήρχετο ἂν εἶχεν ἀποτίσει τὸ ὀφείλημά του, κατήρχετο ἂν εἰσέτι ὠφείλει. Πρὸ πολλῶν χρόνων, Ἑβραῖος εἰσῆξεν εἰς δίκην Ὀθωμανόν, αἰτοῦντα χρήματα πρὸ καιροῦ τῷ Ἑβραίῳ δανεισθέντα. Ὁ Ἑβραῖος ἐκράτει ῥάβδον, ἐντὸς τῆς ὁποίας ἐκρυψεν ὅσα ὠφείλειν εἰς τὸν Ὀθωμανόν. Μέλλων δὲ νὰ ἐγγίσῃ τὴν ἄλυσιν, παρεκάλεσε τὸν Ὀθωμανόν νὰ κρατῇ τὴν ῥάβδον. Ἡ ἄλυσις ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τοῦ Ἑβραίου ἀνῆλθε, κατῆλθε δὲ ἐπὶ τοῦ Ὀθωμανοῦ, ἀποδείξασα ὅτι Ὀθωμανὸς οὐδὲν εἶχε νὰ λάβῃ ἀπὸ τὸν Ἑβραῖον. Ἐνεκα τούτου, κατηργήθη ἔκτοτε ἡ διὰ τῆς ἀλύσεως ταύτης δίκη. Τὴν σήμερον οὐδεμία χρῆσις γίνεται τῆς ἀλύσεως, φυλαττομένης εἰσέτι χάριν τῶν φιλοθεαμόνων. Ὁ Κύριος Βυζάντιος λέγει περὶ τῆς ἀλύσεως ταῦτα «λογοποιοῦνται ἄρρητ' ἀθέμιτα, τῶν ὁποίων τὰ πρωτότυπα ἀνευρίσκει τις καὶ παρὰ τοῖς Βυζαντινοῖς χρονογράφοις»³⁾. Ἐγὼ εἰσέτι δὲν εὐτύχησα νὰ εὕρω τὰ τοιαῦτα.

Πάμπολλα μέρη τοῦ ναοῦ τούτου εἶναι ἰδρύματα Ὀθωμανικά. Κατὰ τὸ ὀπισθεν καὶ νότιον μέρος τοῦ ναοῦ, ὅπου εἶναι τὰ κελλία τῶν ἱερέων, ὑπάρχουσι στοαί, λείψανα πιθανόν τῆς Ἑλληνικῆς ταύτης μονῆς.

Ἀμφοτέρους τοὺς ἄνω εἰρημένους ναοὺς, μετέβαλεν εἰς τεμένη ὁ Κοδζᾶ

¹⁾ Μ. καὶ Μ. Τόμ. Β'. σελ. 353. ²⁾ Μ. καὶ Μ. Τόμ. Β'. σελ. 506. ³⁾ Κ/πολις Βυζαντίου, Τόμ. Α'. σελ. 334.

Μουσταφᾶ πασᾶς. Ἐνίοτε ὁ ἐν Ἐιδάν-σεράϊ, καλεῖται τέμενος τοῦ Ἀτῆκ Μουσταφᾶ πασᾶ, ὁ δὲ Σεῖδ Ἀλῆς ὀνομάζει αὐτόν ἐν τῇ περιγραφῇ καὶ τῶν δύο τεμενῶν, Κοδζᾶ Μουσταφᾶ πασᾶ, λέγων ὅτι ἀμφοτέρω τὰ τεμένη ταῦτα ἦσαν τὸ πάλαι ἐκκλησίαι. Ἐν τῷ τεμένει τῆς Ψαμάθου, κατὰ πρῶτον ἀνηπτον φῶτα ἐπὶ τῶν μιναρédων, τὴν παραμονὴν τῶν γενεθλίων τοῦ προφήτου. Ταῦτα ἰδὼν ὁ Σουλτὰν Ἀχμέτ, διέταξε διὰ φερμανίου ν' ἀνάπτωνται ὅμοια φῶτα ἐφ' ὧν τῆς Κ/πόλεως τῶν μιναρédων¹⁾).

Τῷ 1765^ω, μέρος τοῦ τροῦλου καὶ τινα παραπλήσια κτίρια, κατέπεσαν ἀπὸ σεισμόν καὶ ἐκ νέου ἀνεκαινίσθησαν.

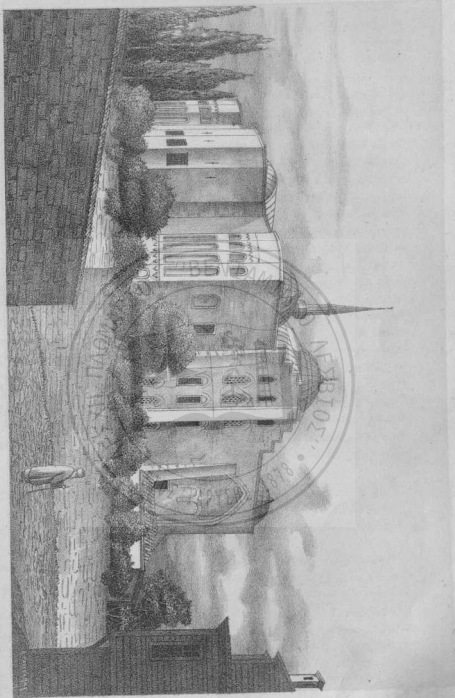
Ὁ Βεζύρης Μουσταφᾶ πασᾶς ἦτο, κατὰ τὸν Σεῖδ Ἀλῆν, Εὐρωπαῖος²⁾. Ἐν καιρῷ τοῦ Σουλτὰν Βαϊαζήδ, ἦτον ὑπηρετὴς εἰς τ' ἀνάκτορα καὶ ἐφημίζετο ὡς ἐπιδεξιώτατος κουρεύς. Κατὰ τινα φήμην, γενόμενος ἀρχιθυρωρὸς, ἐξύρισε τὰς τρίχας τοῦ προσώπου αὐτοῦ, κατὰ τῶν Εὐρωπαίων τὴν συνήθειαν, καὶ ἀπερχόμενος εἰς Ῥώμην, ἐμβήκεν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ ἐκεῖ διατρίβοντος ἡγεμονόπαιδος Τζέμ ἀδελφοῦ τοῦ Βαϊαζήδ. Παρὰ τούτῳ ὑπηρετεῖ ὡς κουρεύς, καὶ ξυρίσας τὸν ἡγεμονόπαιδα μὲ ξυράφιον δηλητηριασμένον, ἐπροξένησε τὸν θάνατον τοῦ νέου. Ἐλθὼν εἰς Κ/πολιν, ἔλαβε τὴν διοίκησιν τῆς Ῥωμυλίας³⁾. Ἀκολούθως, ἀποπεμφθέντος τοῦ Βεζύρου Ἀχμέτ πασᾶ, ἀνηγορεύθη Βεζύρης ὁ Μουσταφᾶ πασᾶς. Ὀλίγον μετὰ ταῦτα, ἀνέβη εἰς τὸν θρόνον ὁ Σουλτὰν Σελήμ, καὶ ὑποπτευόμενος τὸν Μουσταφᾶ, ὡς συνεργούντα ἐν ἀναδιβάσει ἐπὶ τοῦ θρόνου τὸν ἀδελφόν αὐτοῦ Ἀχμέτ, ἐνθυμούμενος δὲ καὶ τὸν φόνον τοῦ Τζέμ, ἐκαρτόμησε τὸν Μουσταφᾶ πασᾶν ἐν Προύση. Τὸ δὲ σῶμα αὐτοῦ ἐρρίφθη ἐπὶ δυσώδους κοπρῶνος. Ταῦτα συνέβησαν τῷ 1512^ω⁴⁾. Τὸ σῶμα αὐτοῦ ἐτάφη ἐν τινὶ Ὀθωμανικῇ μονῇ τῆς Προύσης. Ἡ μονὴ αὕτη τοῦ Ἁγίου Ἀνδρέου, μετεβλήθη εἰς τέμενος τῷ 1483^ω. Περὶ τοῦ ἐτέρου ὁμωνύμου τεμένου ἐν Ἐιδάν-σεράϊ, οὐδὲν λέγει ὁ Σεῖδ Ἀλῆς. Πιθανὸν μετεβλήθησαν συγχρόνως.

Ναὸς τῆς Ἁγίας Θεοδοσίας.

Νῦν, Γκιουλ τζαμιτ⁵⁾).

Ὁ ναὸς οὗτος κεῖται πρὸς νότον τῆς ἐνορίας Τζουμπαλῆ, ἐν τῇ Ὀθωμανικῇ συνοικίᾳ καλουμένῃ Κιουτζούκ Μουσταφᾶ πασᾶ. Ὁ Δουκάγγιος καὶ τινες ἄλ-

¹⁾ Χαδηνάτ, Τόμ. Α'. σελ. 163. ²⁾ Ἐφρενδζ, ἐφρεντζί, Φράγκος, Εὐρωπαῖος. Ἄβρ. Μαλιάκκ, Δεξικὸν Τουρκο-Ἑλληνικόν «(Κοτζᾶ) Μουσταφᾶ πασᾶς, ἀρνησιθρησκὸς Γραικός, υἱὸς ἱερέως, μοθηπρότατος, φιλαργυρότατος καὶ πανουργότατος.» Κ/πολις Βυζαντίου, Τόμ. Β'. σελ. 443. ³⁾ Ὑψηλάντου, Τὰ μετὰ τὴν ἄλωσιν, σελ. 29. ⁴⁾ Ἱστορία Πολιτικῇ, σελ. 71. ⁵⁾ Χαδηνάτ, Τόμ. Α'. σελ. 186.

ΝΑΟΙ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΓΕΩΡΓΙΑΣ : ΚΑΙ ΤΗΣ ΤΖΑΜΙ

λοι θέτουσι τὴν ἐκκλησίαν ταύτην ἐκτὸς τῆς Κ/πόλεως¹⁾. Ἡ ἐορτὴ τῆς Ἀγίας ταύτης ἐτελείτο τῇ 29ῃ Μαΐου, ἐν τῷ ναῷ τούτῳ καὶ ἐν τῇ μονῇ τοῦ Δεξιοκράτους, ὅπου κατὰ τὸν συναξαριστὴν, ἔκειτο τὸ σῶμα τῆς Ἀγίας²⁾.

Ὁ Παχυμέρης ἀφηγεῖται «θαυμάσιον τῆς ὁσιομάρτυρος Θεοδοσίας» ἐν τῷ ναῷ τούτῳ γενόμενον, βασιλεύοντος Ἀνδρονικοῦ τοῦ Παλαιολόγου. Ἐνεκα τούτου, παννυχὶς ἐτελέσθη, τοῦ Βασιλέως μετὰ πάσης τῆς Συγκλήτου καὶ τοῦ πατριάρχου, περὶ βαδίζοντων πρὸς τὸν ναὸν τῆς ὁσιομάρτυρος³⁾.

Περὶ τοῦ κτίτορος τῆς ἐκκλησίας ταύτης οὐδὲν ἀναφέρουσιν οἱ Βυζάντιοι. Παράδοξος ἡ σιωπὴ αὕτη, διότι ἡ ἐκκλησία εἶναι μεγίστη, ὕψηλὴ, καὶ μέχρι τοῦδε ἐν καλλίστῃ καταστάσει. Ὁ Δούκας⁴⁾ ἱστορῶν τὴν ἄλωσιν τῆς Κ/πόλεως λέγει· «ἔτυχε γὰρ ἐν ἐκείνῃ τῇ φοβερᾷ ἡμέρᾳ τῆς συντελείας τῆς πόλεως, ἐορτάζεσθαι καὶ πανηγυρίζειν τὴν μνήμην τῆς ὁσιομάρτυρος Θεοδοσίας. Ἐτελείτο οὖν ἐορτὴ πάνδημος· ἦσαν γὰρ καὶ ἀφ' ἐσπέρας πλείστοι καὶ πλείσται διανυκτερεύσαντες ἐν τῇ σορῷ τῆς ὁσίας, αἱ πλείονες δὲ πρῶλ, ἡμέρας γενομένης, αἱ γυναῖκες σὺν τοῖς ἀνδράσιν αὐτῶν ἀπερχόμενοι εἰς προσκύνησιν, φέρουσαι κηροὺς καὶ θυμιάματα, περικεκαλλωπισμέναι καὶ περικεκοσμημέναι οὖσαι, ἐξαίφνης ἐν ταῖς παγίαι τῶν Τούρκων ἐνέπεσον· ποῦ γὰρ εἶχον ἐννοῆσαι τὴν ἐξαίφνης ὀργὴν εἰς τοσοῦτον εὖρος τῆς πόλεως.»

Ὁ Λεονκλάβιος λέγει, ὅτι ἡ ἐκκλησία αὕτη τῆς Ἀγίας Θεοδοσίας μεταβλήθη εἰς τέμενος καλούμενον τοῦ Χασάν πασᾶ⁵⁾. Ὁ συγγραφεὺς τοῦ μεγάλου Βελγικοῦ Χρονικοῦ λέγει, ὅτι τὸ σῶμα τῆς Ἀγίας ἔκειτο ἐν τῷ ναῷ τούτῳ, καὶ ὅτι τοῦτο μετὰ πολλῶν ἄλλων λειψάνων ἐρρίφθη εἰς τὰς ὁδοὺς ἐπὶ τῆς ἀλώσεως. Ταῦτα ἀντιφάσκουσι μὲ τὰ γραφόμενα τῶν συναξαριστῶν, λεγόντων, ὅτι τὸ σῶμα τῆς Ἀγίας εὐρίσκετο ἐν τῇ μονῇ τοῦ Δεξιοκράτους.

Ἡ ἐκκλησία αὕτη σήμερον καλεῖται Γκιούλ-τζαμι, τέμενος τοῦ ρόδου, δι' αἰτίαν ἄγνωστον. Ὁ Πατριάρχης λέγει, ὅτι οὕτως ἐκλήθη διὰ τὴν καλλονὴν αὐτοῦ⁶⁾.

Ὁ ναὸς οὗτος ἐκτὸς τῆς βορεινῆς αὐτοῦ πλευρᾶς, εἶναι περικυκλωμένος ἀπὸ Ὀθωμανικὰ οἰκήματα. Οἱ τροῦλοι καὶ ἅπαντα τὰ τεῖχη διατηροῦνται εἰσέτι ἐν καλλίστῃ καταστάσει. Λαμπρὰ καὶ περικαλλεστάτῃ εἶναι ἡ ἐσωτερικὴ ἐκκλη-

¹⁾ C. Christ. Βιβ. Δ'. σελ. 190. «Ὁ δὲ μέγας δοῦξ Λουκάς ὁ Νοταρᾶς ἵνα φυλάττῃ ἐν τοῖς μέρεσι τοῦ Πατρίου καὶ ἕως τῆς πόλεως τῆς Ἀγίας Θεοδοσίας.» Γ. Φραντζῆς, σελ. 254. ²⁾ Συναξ. Μαΐου 29. Μ. καὶ Μ. Τόμ. Α'. σελ. 532. ³⁾ Γ. Παχυμ. Τόμ. Β'. σελ. 452. ⁴⁾ Σελ. 293. ⁵⁾ C. Christ. Βιβ. Δ'. σελ. 190. Οὕτως ἐξηγῶ τὰ κακῶς γεγραμμένα τοῦ Λεονκλαβίου, Casanis Bassae messita. ⁶⁾ Κ/πολις Πατρ., σελ. 117. Τοῦ αὐτοῦ, Ἐλᾶς. Γραφαί, σελ. 442. Σήμερον, πάμπολλοι καλοῦσι τὴν ἐκκλησίαν ταύτην, Ῥόδον τὸ ἀμάραντον, πλανηθέντες πιθανὸν ἐκ τῆς Τουρκικῆς ἐπωνυμίας τοῦ ναοῦ.

σία. Ἐνεκα τούτου, φρονῶ, ὅτι ἀνηγέρθη ἡ μάλλον ἀνεκαινίσθη, κατὰ τοὺς τελευταίους αἰῶνας τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους.

Ἡ ἐκκλησία αὕτη, παρὰ τὴν συνήθειαν τῶν Ὀθωμανῶν, μετεβλήθη εὐθὺς μετὰ τὴν ἄλωσιν, εἰς ἀποθήκην τῶν μηχανῶν καὶ ἐφοδίων τοῦ αὐτοκρατορικοῦ ναυστάθμου. Ἀκολούθως, κατὰ διαταγὴν τοῦ Σουλτὰν Σελήμ τοῦ Δευτέρου, ἀνηγέρθη μιναρές, καὶ μετεβλήθη εἰς τέμενος. Ὁ Σουλτὰν Σελήμ διεδέχθη τὸν πατέρα αὐτοῦ Σουλεϊμὰν τῷ 1566ω, καὶ ἀπεβίωσε τῷ 1574ω¹⁾. Ὅθεν ἐν τῇ ὀκταετίᾳ ταύτῃ μετεβλήθη εἰς τέμενος ἡ ἐκκλησία αὕτη, οὕσα ἀπὸ τοὺς χρόνους τῆς ἀλώσεως μέχρι τῆς ἐποχῆς ταύτης, ἀποθήκη τοῦ ναυστάθμου.

Μονὴ τῆς Παναχράντου.

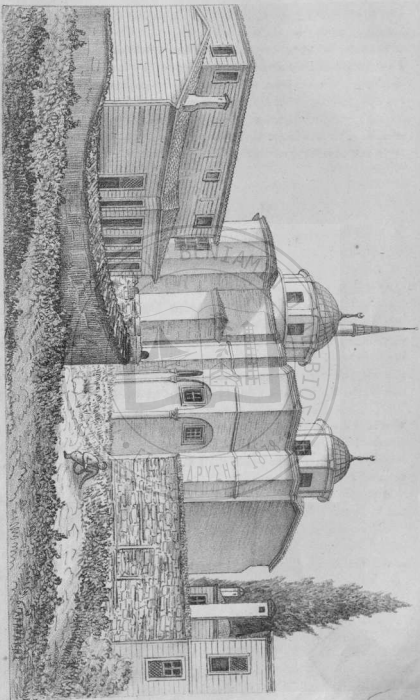
Νῦν, Φεναρῇ Ἰησᾶ μεστζηδί²⁾.

Ἡ ἀνδρῶα μονὴ αὕτη κεῖται ἐν τῇ συνοικίᾳ καλουμένῃ Χαλιτζηλὰρ χιοσκιῶ, καὶ πολλάκις Ἀβτζηλὰρ χιοσκιῶ, ἐν τόπῳ λίαν χθαμαλῷ, ὀπισθεν τοῦ τεμένους τοῦ κατακτητοῦ. Πανταχόθεν περικυκλουμένη ὑπὸ συνοικιῶν Ὀθωμανικῶν, εἶναι ἔνεκα τούτου, τῶν ἄλλων Βυζαντινῶν ἐκκλησιῶν ἡ μάλλον ἄγνωστος, καὶ ὀλίγιστοι τὴν ἐπισκέπτονται. Κεῖται πρὸς τὴν δυτικὴν πλευρὰν τοῦ Ἑτ Μειδάν, τοῦ ἄλλοτε πεφλημένου ἐνδιατήματος τῶν ἀτιθάσων Γενιτζάρων, τοὺς ὁποίους ἐδῶ ἐθανάτωσεν ὁ Σουλτὰν Μαχμουῦδ διὰ πυρός καὶ μαχαίρας τῷ 1826ω. Ὅλοι οἱ ὀπισθεν αὐτῆς ἐκτεινόμενοι κῆποι, οἱ κατέχοντες τὴν θέσιν τοῦ Ἑτ Μειδάν, ἦσαν, εἰκάζω, ὁ περίβολος τῆς μονῆς ταύτης, διότι μετὰ τὴν ἐξόντωσιν τῶν Γενιτζάρων, ἀσασκαπτομένης τῆς γῆς, ἀνωρύχθησαν πολλαὶ ἐπιτάφιοι ἐπιγραφαὶ, σήμερον ἀπολεσθεῖσαι. Ἐπὶ τῆς πλατείας ταύτης ὠκοδομήθησαν πάμπολλαι οἰκίαι Ὀθωμανικαί.

Περὶ τοῦ πρώτου ἱδρυτοῦ τῆς μονῆς ταύτης, οὐδὲν ἀναφέρουσιν οἱ Βυζάντιοι. Γεώργιος ὁ Παχυμέρης λέγει, ὅτι ἐν τῇ μονῇ τῆς Παναχράντου, κατέφυγεν ὁ πατριάρχης Ἰωάννης Βέκκος³⁾, ἀκμάσας ἐπὶ Μιχαὴλ τοῦ Παλαιολόγου καὶ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ. Ὁ δὲ Νικ. Γρηγοράς⁴⁾ προσθέτει, ὅτι ὁ Βέκκος «λάθρα τὸν θρόνον καταλιπὼν, ὑπεχώρησε καὶ συνέκλεισεν ἑαυτὸν εἰς τὴν τῆς Παναχράν-

¹⁾ Κ/πολις Βυζαντίου, Τόμ. Β'. σελ. 398, 399. ²⁾ Χ. Τζ. Τόμ. Α'. σελ. 157.

³⁾ «Τῇ τῆς Παναχράντου μονῇ ἑαυτὸν δίδωσι.» Γ. Παχυμ. Τόμ. Α'. σελ. 455. Β'. σελ. 49. ⁴⁾ Τόμ. Α'. σελ. 460. Κατὰ τὸν Muralt, Chron. Byz. Τόμ. Β'. σελ. 437, κατέφυγεν ὁ Βέκκος ἐν τῇ μονῇ ταύτῃ τῇ 8ῃ Μαρτίου 1279.

MONH THE PANAXPANTOY

I

ФЕНАФ ИИА МЕЛТЗДИ

του μονήν, δείσας μὴ πρόβασιν τὴν ἄθροαν μεταβολὴν τῶν πραγμάτων λαβόν-
τες τινές, διασπαράξωσι τοῦτον δραμόντες ἐξαίφνης».

Περὶ τοῦ πατριάρχου Ἰωάννου Βέκκου, λατινοφρονήσαντος μετὰ τοῦ αὐτο-
κράτορος, μεταμεληθέντος δὲ κατόπιν, πλείστα ἀναφέρουσιν οἱ Βυζαντινοὶ συγ-
γραφεῖς¹⁾.

Ἡ παντελής σιωπὴ τῶν Βυζαντινῶν συγγραφέων, τῶν συναξαρίων, καὶ τῶν
πατριαρχικῶν ἐγγράφων περὶ τῆς ἐκκλησίας ταύτης, μὲ πείθει, ὅτι εἶχε καὶ
ἕτερον ὄνομα ἢ μονὴ αὕτη, ἄγνωστον τὴν σήμερον.

Ἡ ἐκκλησία αὕτη μετεβλήθη εἰς Λατινικὴν ἐπὶ τῆς Λατινοκρατίας. Ἐφυ-
λάττετο ἐν αὐτῇ μέρος τῆς κάρας τοῦ Ἁγίου Ἀποστόλου Φιλίππου. Ὁ Δου-
κάγγιος, πρῶτος ἐδημοσίευσε Λατινικὸν ἐγγράφον, τοῦ ὁποῦ τοις κυριώτερον τε-
μάχια μεταγλωττίσῃ χάριν τῆς ἱστορίας τοῦ ναοῦ τούτου²⁾. «Ἡμεῖς Λεγέριος
ἡγούμενος τῆς Ἁγίας Σοφίας, καὶ γραμματεὺς τοῦ κράτους τῆς Κ/πόλεως, καὶ
Στέφανος ὁ ταμίης τῆς αὐτῆς ἐκκλησίας, καὶ ὁ Γουαλτέριος ἡγούμενος τῆς
Παναγίας τῆς Παναχράντου, δηλοποιοῦμεν, ὅτι εὐπατρίδαί τινες τῆς Αὐτοκρα-
τορίας τῆς Κ/πόλεως, παρεκάλεσαν ἡμᾶς ταπεινῶς καὶ εὐσεβῶς, ἵνα, χάριν τοῦ
Θεοῦ καὶ τῆς σωτηρίας τῶν ψυχῶν, δώσωμεν αὐτοῖς τινὰ λείψανα ἁγία, διὰ τὴν
πατρίδα αὐτῶν. Γινώσκοντες τὴν εὐσέθειαν αὐτῶν, ἐδώσαμεν μέρος τῆς κάρας
τοῦ Ἁγίου Φιλίππου τοῦ Ἀποστόλου, φυλαττομένης ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τῆς Πανα-
γίας τῆς Παναχράντου, περικυκλωμένης διὰ ταινιῶν χρυσῶν ἐπὶ τῶν ὁ-
ποίων εἶναι ἐπιγεγραμμένον τὸ ὄνομα τοῦ Ἀποστόλου Ἑλληνιστί. Ἰκετεύομεν
ὅθεν πάντας τοὺς μέλλοντας νὰ λάβωσι τὰ λείψανα ταῦτα, ἵνα ἐνθουμῶνται καὶ
ἡμᾶς ἐν ταῖς προσευχαῖς αὐτῶν. Τὰ γράμματα ἐσφραγισμένα μετὰ τῶν ἡμετέ-
ρων σφραγίδων, ἐγγράφησαν ἐν μηνὶ Ἰανουαρίῳ τοῦ 1214³⁾.

Πρῶτος ὁ Πατριάρχης Κωνσταντίας παρετήρησεν, ὅτι ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς
πλευρᾶς τῆς ἐκκλησίας, ἐπὶ ξωστήρος μαρμαρίνου, σώζονται τ' ἀκόλουθα γράμ-
ματα⁴⁾.

† Ἐκ πόθου ἱδρυσε τὸν νεὼν περικαλλέα Κωνσταντ ὃν ὀλβιον ἔμ-
πλεον οὐρανίων φαέων οἰκήτορα καὶ πολιοῦχόν τε ἀνάδειξον πανάχραντε προαί-
ρεσιν ἀντιμετροῦσα ναὸς τὸ δῶρον μ

Τὰ γράμματα ταῦτα εἶναι μολυβδωτά. Ἐλλείπει ἡ ἀρχὴ καὶ τὸ τέλος, ὅπου

¹⁾ Κ/πολις Βυζαντίου, Τόμ. Β'. σελ. 522. Συναξ. Μαΐου 13. Γ. Φραντζῆς, σελ. 25.

²⁾ C. Christ. B:6. Δ'. σελ. 93. ³⁾ Τὸ λείψανον τοῦτο ἀπωλέσθη τῷ 1793φ. Riant, σελ. 197. ⁴⁾ Ἐν τῷ συγγράμματι τοῦ Πατριάρχου, σελ. 106, οὕτως γράφεται ἡ ἐπι-
γραφὴ. Ἐκ πόθου ἱδρυσε νεὼν περικαλλῆ Κωνσταντ . . . ὃν ὀλβιον ἔμπλεον ἀρε-
τῶν οὐρανίων φαινὸν οἰκήτορα καὶ πολιοῦχον ἀνάδειξον Πανάχραντε . . . προαίρεσιν ἀν-
τιμετροῦσα . . . ναὸς τὸ δῶρον.

πιθανὸν ἐπεγράφετο καὶ ἡ χρονολογία. Τὰ μολυβδωτὰ ταῦτα γράμματα, ἀναφαίνονται ἐπὶ τινῶν ἐπιγραφῶν τῶν χειρσαίων τειχῶν. Τὰ γράμματα ἐπληροῦντο διὰ μολυβδου ἵνα μακρόθεν καταφαίνωνται ¹⁾. Ὅλοι αἱ μολυβδωταὶ ἐπιγραφαὶ εἶναι τοῦ τελευταίου αἰῶνος τοῦ κράτους.

Κατὰ τὸ ἄνω ἐγγράφον τοῦ Δουκαγγίου, καὶ ἐξ ἄλλων τῶν Λατίνων ἐγγράφων τοῦ δεκάτου τρίτου αἰῶνος, μακρόθεν ὅτι ἡ ἐκκλησία αὕτη ὑπῆρχε τότε ὅθεν εἰκάζω, ὅτι ὁ ἐν τῇ ἄνω ἐπιγραφῇ μνημονευόμενος Κωνσταντῖνος, ἀνεκαίνισεν ἡ ἐπεσκεύασε τὸν ναὸν τοῦτον, καὶ κατὰ τὴν συνθήειαν τῶν Βυζαντινῶν, ἐκλήθη ἰδρυτὴς αὐτῆς.

Ἡ ἐκκλησία αὕτη ἀπεικονισμένη ἐκ τοῦ ὀπισθεν αὐτῆς κήπου, εἶναι διπλῆ. Ἡ ἄνω ἐπιγραφή εὐρίσκεται ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς ἐκκλησίας. Φρονῶ λοιπόν, ὅτι αὐτὴ μόνη, ἰδρῶθῃ ἀπὸ τὸν ἐν τῇ ἐπιγραφῇ μνημονευόμενον Κωνσταντῖνον. Κιονόκρανά τινα καθὼς καὶ τινα κοσμήματα ἐπὶ τοῦ ἐξωτερικοῦ τοίχου, εἶναι τῆς ἐσχάτης ἀτεχνίας ἔργα. Ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν εἶναι ἅγισμα τοῦ προφήτου Ἡλίου, κατὰ τὸν λόγον τῶν ἐκεῖ πλησίον οἰκούντων Χριστιανῶν, λίαν ἡμελημένον.

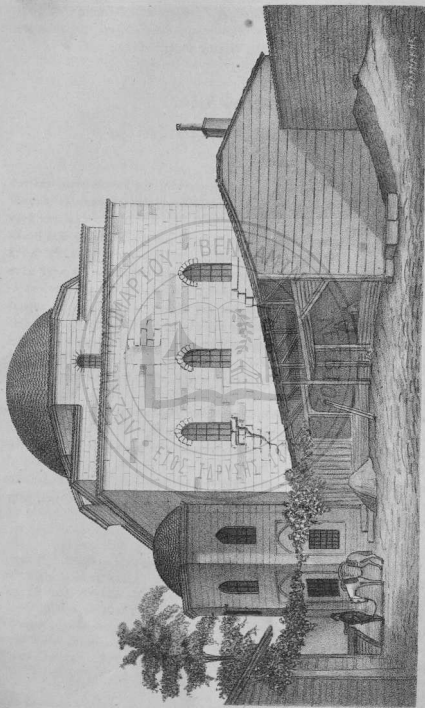
Ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ταύτῃ εἰσῆλθον. Μία μόνη θύρα φαίνεται εἰς τὸν ἐξωτερικὸν τοῖχον τοῦ νόρθου, ἐστρωμένου διὰ λίθων καὶ πλίνθων. Ἐν τῷ ἐσωτερικῷ, αἱ δύο ἐκκλησίαι διαχωρίζονται διὰ παχυτάτου τοίχου, ἔχοντος ἐν τῷ μέσῳ αὐτοῦ μέγα ἄνοιγμα ἀφιδωτὸν, διὰ τοῦ ὁποῦ συκοινωνοῦσιν. Ἀμφοτέραι ἔχουσι τροῦλον καὶ κόγχην. Τὸ κτίριον εἶναι εἰσέτι ἐρυμνότατον, ἀλλὰ παντὸς Βυζαντινοῦ κοσμήματος γεγυμνωμένον.

Οἱ Χριστιανοὶ κηπουροὶ καὶ παντοπωλᾶι, ἐν τῇ συνοικίᾳ ταύτῃ ἐνοικοῦντες, καλοῦσι τὴν ἐκκλησίαν ταύτην τοῦ Ἁγίου Μηνᾶ, λέγοντες, ὅτι ἐπὶ τῆς μεταβολῆς αὐτῆς εἰς τέμενος, μετεκομίσθη ἡ εἰκὼν τοῦ Ἁγίου Μηνᾶ, ἐν τῇ σημερινῇ ὁμωνύμῳ ἐκκλησίᾳ τῆς Ψαμάθου ²⁾. Λέγω ὁμῶς ὅτι, ἐξαιρουμένων τινῶν μεγάλων ἐκκλησιῶν, τῶν ὁποίων τὰ ὀνόματα διεφυλάχθησαν ἐν τῇ μνήμῃ τῶν περιοικούντων Χριστιανῶν, αἱ ἐπίλοιποι συγχρότατα καλοῦνται ἐκκλησίαι τοῦ Ἁγίου Μηνᾶ. Ἐν τῇ συνοικίᾳ ταύτῃ, κατέκουν τὸ πάλαι οἱ Βυζάντιοι οἱ ἐργαζόμενοι τὰ ἐρίππια καὶ τοὺς χαλινούς, οἱ διδάξαντες τὴν τέχνην ταύτην εἰς τοὺς Ὀθωμανούς, τοὺς ἐργαζομένους σήμερον εἰς τὸν Σαρὰτζ-χανέ ³⁾, ἐργοστάσια πρὸς ἀνατολὰς τοῦ τεμένους τοῦ κατακτητοῦ. Σήμερον συνοικία Χριστιανικὴ δὲν ὑπάρχει πλησίον τοῦ τεμένους τούτου ⁴⁾.

Ἡ ἐκκλησία αὕτη μετεβλήθη εἰς τέμενος, λήγοντος τοῦ δεκάτου πέμπτου αἰῶνος, ἀπὸ τὸν Φεναρῇ Ἰησᾶ, ἀφιερῶσαντα τὰ βακούφια τοῦ τεμένους εἰς τοὺς

¹⁾ Ἰδ. ἄνωτέρω, σελ. 56, 57. ²⁾ Ἡ ὑπὸ τοῦ Μελετίου καλουμένη τοῦ Ἁγίου Πολυκάρπου. Γεωγρ. Τόμ. Γ'. σελ. 93. ³⁾ Τὸν Σαρὰτζ-χανέ ἐκλαμβάνει, ὡς κινστέρναν ὁ Γόλλιος, σελ. 266. ⁴⁾ Πατρ. Ἐλᾶς. Γραφί, σελ. 444.

ΜΟΝΗ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ

ΔΕΜΙΡΤΖΗΛΑΡ ΜΕΙΤΖΗΔΙ

ἀπογόνους αὐτοῦ. Δικαστὴς ὦν ἐν Προύση, ἀπεβίωσε καὶ ἐκεῖ ἐτάφη τῷ 902^ω τῆς Αἰγείρας, 1496 μ. Χ. Ὁ ἄμβων εἶναι ἰδρυμα τοῦ βεζύρου Βαϊράμ πασᾶ. Ἀτυχῶς δὲν μνημονεύει ὁ Σελὺ Ἀλῆς τὸ ἔτος τῆς μεταβολῆς.

Μονὴ τοῦ Λιβός.

Nūn, Δεμιρτζηλὰρ μεστζηδὶ ¹⁾.

Ἡ μονὴ αὕτη κεῖται πρὸς ἀνατολὰς τοῦ τεμένους τοῦ κατακτητοῦ, ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ λόφου. Ὁ ὕψηλός αὐτῆς τροῦλος εἶναι πανταχόθεν καταφανής. Συχνότατα μνημονεύεται ἐν τῇ Βυζαντινῇ ἱστορίᾳ. Ὁ ἰδρύσας τὴν μονὴν ταύτην ἦτον ὁ πατρίκιος Κωνσταντῖνος ὁ Αἰψ, ὁ πῆσῶν ἐν τῷ μεταξὺ Ῥωμαίων καὶ Βουλγάρων πολέμῳ, βασιλευόντος Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου ²⁾. Κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ συγγράψαντος τὴν συνέχειαν τοῦ Θεοφάνους, ἡ μονὴ αὕτη ἔκειτο «πλησίον τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων» ³⁾. Τὰ ἐγκαινία τοῦ ναοῦ τούτου ἐπετέλεσεν ὁ Κωνσταντῖνος, προσκαλέσας καὶ Λέοντα τὸν βασιλέα. Ἐγκαινιζομένου τοῦ ναοῦ, σφοδρὸς λιψῆ ἐπνευσε καὶ πάντες ἐν τόποις ὑπαίθροις προσέφυγον. Ταῦτα ἀναφέρει ὁ συγγραφεὺς ἵνα αἰτιολογήσῃ τὸ ὄνομα τῆς μονῆς. Γεώργιος ὁ μοναχός ⁴⁾, ἀφηγητὸς τὰ ἐγκαινία τοῦ ναοῦ, λέγει ὅτι ἡ μονὴ ἔκειτο ἐν τῇ ἐνορίᾳ καλουμένῃ Μερδοσαγγάρη. Περὶ τοῦ Κωνσταντίνου ἰδρυτοῦ τῆς μονῆς ταύτης, ὀλίγα γινώσκομεν ⁵⁾.

Ἐν τῇ μονῇ ταύτῃ ἐνεταφιάσθη Ἀνδρόνικος ὁ Παλαιολόγος, ὁ πρὸ τοῦ θανάτου αὐτοῦ μοναχὸς γενόμενος, τὸ ὄνομα Ἀθανάσιος ⁶⁾. Μετὰ πολλῆς λαμπρότητος καὶ κόσμου, ἐκομίσθη τὸ λείψανον αὐτοῦ ἐν τῇ μονῇ ταύτῃ, τὴν ὁποίαν ἀνωτέρω καλεῖ «τὴν Λείψῃ μονήν».

Κατὰ τὸν Νικηφόρον Γρηγοράν, ἡ δέσποινα Θεοδώρα, μήτηρ Ἀνδρονίκου Παλαιολόγου τοῦ πρεσβυτέρου, ἀνεκαίνισε τὴν μονήν, καὶ ἐνεκα τούτου, μετεκομίσθη ὁ νεκρὸς ἐν τῇ μονῇ ταύτῃ ⁷⁾.

¹⁾ Χαδηκάτ, Τόμ. Α'. σελ. 415, ἀρ. 24. ²⁾ Συνέχ. Θεοφάνους, σελ. 389. ³⁾ Συνέχ. Θεοφάνους, σελ. 371. «τοῦ Λιβός... μονὴν ἐγγιον τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων.» Γ. Κεδρηνός, Τόμ. Β'. σελ. 266. ⁴⁾ Σελ. 866. Γ. Κεδρηνός, Τόμ. Β'. σελ. 266. Λέων ὁ Γραμ., σελ. 280. C. Christ. Βιβ. Δ'. σελ. 92. Κ/πολις Βυζαντίου, Τόμ. Α'. σελ. 376.

⁵⁾ Κωνσ. ὁ Πορφυρογεννήτος, Τόμ. Γ'. σελ. 484, 370. «ὁ πρῶτος Σπαθάρης Κωνσταντίνος καὶ δομέστικος τῆς ὑπουργίας, ὁ τοῦ Λιβός, ὁ νῦν ἀνθύπατος πατρίκιος καὶ μέγας ἐταίρειάρχης.» ⁶⁾ Γ. Παχυμέρης, Τόμ. Β'. σελ. 378, 424. ⁷⁾ Τόμ. Α'. σελ. 463. I. Καντακουζ., Τόμ. Α'. σελ. 193.

Οἱ βασιλεῖς εὐρισκόμενοι ἐν Κ/πόλει ἀπῆρχοντο κατὰ τὴν ἐορτὴν τῶν γενεσίων τῆς Θεοτόκου, εἰς τὴν σεβασμίαν μονὴν τοῦ Λιβός¹⁾.

Ἐν τῇ μονῇ ταύτῃ ἐτάφη καὶ ἡ δέσποινα Κυρά Ἄννα, ἡ ἀπὸ Ῥωσσίας, σύζυγος Ἰωάννου τοῦ Παλαιολόγου, ἀποθανοῦσα ἐκ νόσου λοιμώδους τῷ 1406²⁾.

Ἐκ τῶν γραφομένων τοῦ Φραντζῆ³⁾, λέγοντος, « συνέδραμον τοσαῦται ὅσαι οὐκ ἐχώρησαν εἰς τε τὴν τοῦ Λιβός μονὴν καὶ τῆς Κυρᾶς Μάρθας » καταφαίνεται ὅτι ἡ μονὴ αὕτη ἦτο γυναικεία.

Ὁ ναὸς οὗτος κατὰ τὰ γραφόμενα τοῦ Σεῖδ Ἀλῆ, ἀνιδρύθη ὑπὸ τοῦ Ἀλῆ Ἐφένδη, ἀρχιχειρουργοῦ τοῦ κατακτητοῦ Μωάμεθ. Μετὰ παρέλευσιν χρόνου, τὸ κτίριον κατηρειπώθη, καὶ κατώκησαν αὐτὸ οἱ ἐκεῖσε μέχρι σήμερον ἐργαζόμενοι σιδηρουργοὶ Ὀθωμανοί. Κατὰ τὸ 1762 (1176 τῆς Αἰγείρας), ὁ διαχειριζόμενος τὰς προσόδους τοῦ βακουφίου, ἀνωκοδόμησε τὸν ναὸν ὅπως σήμερον φαίνεται⁴⁾. Νομίζω ὅτι ὁ ναὸς οὗτος οὐδέποτε κατέπεσεν, ἀλλ' ἐπεσκευάσθη τὸ ἐσωτερικὸν αὐτοῦ, διότι σώζεται μέχρι σήμερον καὶ τὸ βῆμα. Ἡ ἐνορία αὕτη καλεῖται Τζιρτζῆρ μαχαλεσῆ, καὶ κοινῶς Δεμιρτζηλάρ, οἱ σιδηρουργοί.

Ἡ μονὴ τῆς Χώρας.

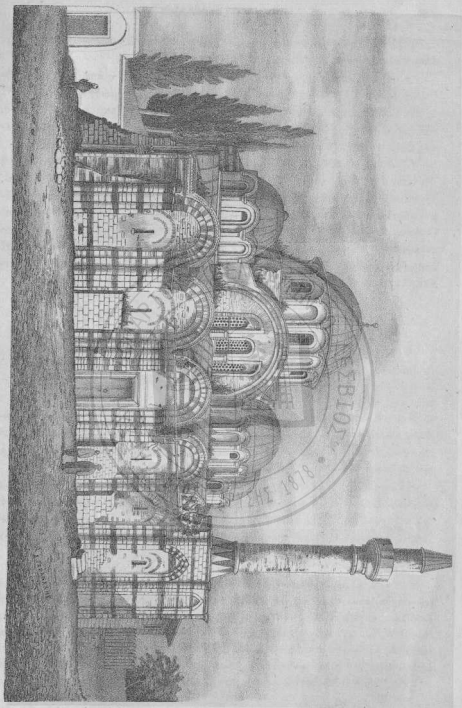
Νῦν, Καχοιέ τζαμι⁵⁾.

Ἡ μονὴ αὕτη κοινῶς καλουμένη ἐν τῇ Βυζαντινῇ ἱστορίᾳ, « μονὴ τῆς Χώρας », ἐτιμᾶτο ἐπ' ὀνόματι τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ. Κεῖται πρὸς ἀνατολὰς τοῦ χερσαίου τείχους, τοῦ ἐκτεινομένου ἀπὸ τῆς πύλης τῆς Ἀδριανουπόλεως μέχρι τοῦ παλατίου Τὰ Κύρου.

Ἡ ἐπωνυμία τῆς μονῆς ταύτης ἀπεπλάνησε πολλοὺς συγγραφεῖς ἡμετέρους καὶ ἀλλοδαπούς⁶⁾. Ἡ μετάφρασις τεκμαίρει σαφῶς, ὅτι οἱ πλείστοι ἀγνοοῦσι τὸν λόγον αὐτῆς. Χωρὶον καὶ χώραν ἔλεγον οἱ Βυζάντιοι τὴν ἔξω τῶν χερσαίων τειχῶν πεδινὴν γῆν. Πλησίον τῶν τειχῶν, οὐδεὶς ἠδύνατο ν' ἀνεγείρῃ κτίρια, εἴτε

¹⁾ Κωδ. Κουροπ., σελ. 80. ²⁾ Γ. Φραντζῆς, σελ. 110. ³⁾ Γ. Φραντζῆς, σελ. 144.

⁴⁾ Ὁ Σεῖδ Ἀλῆς, δὲν μνημονεύει τὸ ὄνομα τοῦ διαχειριστοῦ, Τουρκ. μουτεβελλῆ πρὸς τούτοις, δὲν μνημονεύει τὴν ὑπὸ τῶν Χριστιανῶν πρώτων τοῦ ναοῦ ἀνίδρυσιν. ⁵⁾ Χαδηκάτ, Τόμ. Α'. σελ. 159. ⁶⁾ Quare vero χώρας appellatum sit, nescio. Δούκας, σελ. 616, σημ. τοῦ Βουλιαλάδου. « Ἐν τῇ μονῇ τῆς ἀχωρήτου χώρας, » τοῦ Ἱ. Καντακουζηνοῦ, μετεγλωττίσας τις in regione solitaria. « Ἐν τῇ μονῇ τῆς χώρας. » Δούκας Κερ. 38, in vici illius monasterio. C. Christ. Κερ. Δ'. σελ. 180. Κ/πόλις Πατρ., σελ. 10. « Ἡ μονὴ τῆς χώρας » μετεγλωττίσθη le couvent de la ville. Μ. καὶ Μ. Τόμ. Β'. σελ. 363.

λίθινα εἴτε ξύλινα, ἵνα μὴ γένωνται ταῦτα ἐνέδραι τῶν πολιορκούντων τὰ τείχη. Γνωστὸν εἶναι, ὅτι πολλὰκις κατηδάφισαν τὰ ἐκτὸς τῶν παραλίων τειχῶν ἀνεγερθέντα κτίρια καὶ ξύλινα παραπήγματα. Δὲν ἠδύναντο ν' ἀνεγείρῳσιν ἐν τῇ καλουμένῃ χώρᾳ, κτίρια, εἰ μὴ τόσα βήματα μακρὰν τῆς ἐνώπιον τῶν τειχῶν τάφρου. Ὅταν οἱ Γενουήνσιοι ἔλαβον τὴν ἄδειαν νὰ περιταφρεύσωσι τὸν Γαλατᾶν, κατὰ τὸ 1303, ὁ βασιλεὺς Μιχαὴλ ὁ Παλαιολόγος διέταξε νὰ μὴν ἀνεγείρῳσιν οὔτε ἐκκλησίας οὔτε οἰκίας, εἰ μὴ ἐξήκοντα πήχεις μακρὰν τῆς τάφρου¹⁾. Πιθανὸν ὅτι καὶ ὀπισθεν τῶν χερσαίων τειχῶν, ἔμενεν ἐξήκοντα πήχεων ἀπόστασις πάντῃ κενὴ οἰκιῶν καὶ ἐτέρων κτιρίων. Αὕτη μετὰ τῆς ἀπωτέρω γῆς, ἐκαλεῖτο τὸ πάλαι χώρα, καὶ κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τοῦ κράτους, κάμπος²⁾. Ἡ μονὴ αὕτη ἦτον ἐκτὸς τῶν χερσαίων τειχῶν τοῦ Κωνσταντίνου, καθὼς καὶ τὸ πλησίον ἀνάκτορον καλούμενον τὸ πάλαι «τὰ Κύρου», καὶ παρὰ τοῖς Ὀθωμανοῖς Τεκφούρ σεράι καὶ Τεκὴρ σεράι. Ὅτι «τὰ Κύρου», περὶ τῆς ἀνεγέρσεως τοῦ ὁποίου ἀσαφὴ καὶ πολλὰκις ἀντιφάσκοντα εἶναι τῶν Βυζαντινῶν τὰ διηγήματα, εὐρίσκετο ἐν τῇ θέσει ταύτῃ, πρὸ τῆς ἀνεγέρσεως τῶν χερσαίων τειχῶν ὑπὸ Θεοδοσίου τοῦ νεωτέρου τῷ 413^ω, καταφαίνεται ἀπὸ τὰ αὐτόθι τεῖχη, τὰ ὁποῖα χάριν τοῦ κτιρίου τούτου, ἔγιναν μοναπλᾶ καὶ παχύτατα. Ἐντὸς τοῦ τείχους τούτου, ἡνοίχθη ἡ καλουμένη Κερκόπορτα, ἵνα δι' αὐτῆς εἰσέρχωνται ἐν τῷ περιβόλῳ οἱ Βυζαντινοὶ στρατιῶται. Διὰ τῆς πύλης ταύτης, κατὰ πρῶτον εἰσῆλθον οἱ Ὀθωμανοὶ τῇ 29ῇ Μαΐου 1453. Βέβαιον εἶναι, ὅτι ἡ μονὴ αὕτη, καθὼς καὶ «τὰ Κύρου», ἦσαν ἐκτὸς τῆς τότε περιτετειχισμένης πόλεως. Ἐνεκα τούτου, ἔμεινεν εἰς τὸν ναὸν τοῦτον, μέχρι τῆς ἀλώσεως, τὸ ὄνομα ἡ μονὴ τῆς Χώρας, τῆς ὁποίας τὴν ἀληθὴ σημασίαν καὶ πολλοὶ ἐκ τῶν ἰδίων Βυζαντινῶν ἠγνοῦν. Εἶναι λοιπὸν μία ἐκ τῶν ἀρχαιοτάτων τοῦ Βυζαντίου ἐκκλησιῶν.

Ὁ Δουκάγγιος τάττει τὴν ἐκκλησίαν ταύτην ἐν ταῖς ἐκκλησίαις τῶν προαστείων³⁾, ἐνῷ ὁ Γύλλιος τὴν περιγράφει, ὡς οὖσαν ἐντὸς τῆς Πόλεως.

Ἐμακρηγόρησα περὶ τοῦ ὀνόματος τῆς μονῆς ταύτης, διότι ἔνεκα τῶν ἐν αὐτῇ εἰσέτι σωζομένων εἰκόνων, πάμπολλοι ἐκ τῶν ἡμετέρων καὶ ξένων ἐπισκέπτονται αὐτήν⁴⁾.

Ἄν τὰ περὶ τῆς θέσεως τῆς ἐπιφανοῦς ταύτης μονῆς ἀληθεύωσι, τότε σφάλ-

¹⁾ Ἰδ. ἀνωτέρω, σελ. 220 ²⁾ Συναξ. Σεπτ. 25. «Πρὸς τὸ πεδίον τὸ ἀνακείμενον ἐν τῷ λεγομένῳ Ἐβδόμῳ, ὃ κάμπον οἱ Ῥωμαῖοι κατονομάζουσι.» Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 443. Β'. σελ. 479. ³⁾ Monasteria Suburbana. C. Christ. Βιβ. Δ'. σελ. 480.

⁴⁾ Ἡ Τουρκικὴ λέξις Καχριε, καὶ ἐνίοτε Καριε, εἶναι μὲ φαίνεται παραφθορὰ τῆς Ἑλληνικῆς «χώρα». Ἡ μονὴ αὕτη, τὸ πάλαι ἐκαλεῖτο ἀπλῶς «Χώρα.» Περὶ τούτου λέγει ὁ Χάμμερ, C/polis, Τόμ. Α'. σελ. 385. Der Nahmen Kahrije ... ist eine blosse Verstümmelung aus dem Griechischen nämlich τῆς χώρας.

λουσιν οἱ Βυζάντιοι, καλοῦντες τὸν μέγαν Ἰουστινιανόν, πρῶτον δομήτορα τῆς ἐκκλησίας ταύτης.

Ὅτι ἡ μονὴ αὕτη ἦτον ἔξω τῶν χερσαίων τειχῶν τοῦ Κωνσταντίνου, μαρτυρεῖται ἀπὸ τὸν Μεταφραστὴν Συμεών, διηγούμενον τὸ μαρτύριον τοῦ Ἁγίου Βαβύλα, ἐν ἔτει 298ῳ Μ. Χ., ἑορταζόμενον τῇ 4ῃ Σεπτεμβρίου. Ὁ Ἅγιος οὗτος μετὰ τινων παίδων, ἀπεκεφαλίσθη ἐν Νικομηδείᾳ ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Μαξιμιανοῦ. Χριστιανοὶ δέ τινες, «ἐλθόντες διὰ νυκτὸς ἐβάλαν τὰ λείψανα τῶν Ἀγίων μέσα εἰς ἓν μικρὸν πλοῖον, καὶ τὰ ἐπῆγαν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν..... τὰ ἐνταφίασαν ἔξω τοῦ τείχους τῆς πόλεως κατὰ τὸ βόρειον μέρος, ὅπου εἶναι μοναστήριον, Χώρα ὀνομαζόμενον»¹).

Ταῦτα δὲν συμφωνοῦσι μετὰ τῶν γραφομένων τοῦ Νικηφόρου Γρηγορά. «Ἐδομήθη γὰρ αὕτη τὸ ἀρχαῖον πρὸς βασιλέως Ἰουστινιανοῦ ἐπιμήκης τὸ σχῆμα»²). Τὴν ἐκκλησίαν ταύτην μικρὰν τότε καὶ ἄσημον, πιθανὸν ἀνεκαίνισεν, οὐχὶ δὲ ἀνίδρυσεν ὁ Ἰουστινιανός. Μετὰ καιρὸν «τοῦ χρόνου ταύτην μέχρι κρηπιδων συντρίψαντος, ἄλλων ἐκ βάθρων ἀνήγειρε νέων, εἰς ὃ καὶ νῦν ὁρᾶται σχήματος, ἡ τοῦ βασιλέως Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ πενθερά»³). Ταύτην τὴν ἐκκλησίαν, ἱδρυμα τῆς πενθερᾶς τοῦ Κομνηνοῦ Ἀλεξίου, ἀνεκαίνισεν, ἐκόσμησε καὶ ὑπερεπλούτησεν ὁ ἐπιφανὴς Θεόδωρος ὁ Μετοχίτης, ἐκτὸς τοῦ «μεσαιτάτου νεώ». Ἡ ἐκκλησία λοιπὸν αὕτη, καθὼς σήμερον φαίνεται, ἔσθθεν καὶ ἔξωθεν, εἶναι ἔργον τοῦ Θεοδώρου τοῦ Μετοχίτου⁴). Ἐν τῇ μονῇ ταύτῃ ἐνδιέτριψε τὰς τελευταίας ἡμέρας τοῦ βίου αὐτοῦ ὁ παλυτλήμων οὗτος πατρίκιος καὶ ἐδὼ ἀπεβίωσε καὶ ἐτάφη τὸν Μάρτιον τοῦ 1332ου⁵).

Ἐν ταύτῃ τῇ μονῇ ἐνδιέτριψε καὶ ὁ πεφιλημένος τοῦ Μετοχίτου, Νικηφόρος ὁ Γρηγοράς. Διέταξαν «τοὺς ἐν τῇ μονῇ τῆς ἀχωρήτου χώρας τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ προσαγορευομένης» ἐνασκουμένους μοναχοὺς ἵνα μὴ συγχωρῶσιν οὐδένα νὰ εἰσέλθῃ παρὰ τῷ Γρηγορᾷ, κατηγορουμένῳ ἐπὶ δυσσεbeia⁶).

¹) Συναξ. Σεπτ. 4. Τὸ Ἑλληνικὸν κείμενον λέγει: «ἔξω τειχέων... ἔνθα ἐστὶ μονὴ χώρα ἱπονομαζομένη.» C. Christ. Βιβ. Δ'. σελ. 181. «παρόντος καὶ τοῦ ἀπὸ τῆς σεβασμίας μονῆς τῆς χώρας ἱερομονάχου Κυροῦ Κορνηλίου,» τῷ 1400ῳ Μ. καὶ Μ. Τόμ. Β'. σελ. 363.

²) Τόμ. Α'. σελ. 459. ³) C. Christ. Βιβ. Δ'. σελ. 181. ⁴) Περὶ τοῦ Θεοδώρου, πρὸς τὰ γραφόμενα τοῦ Κ. Σάβα, ἐν τῷ πρώτῳ Τόμῳ τῆς Μεσ. Βιβλιοθήκης, σελ. ιθ'. λς'. «Ὁ μέντοι Λογοθέτης τοῦ Γενικοῦ, ἄρτι τοῦ νεουργεῖν ἐπέπαυτο τὴν τῆς χώρας μονὴν, ἐκόσμος ὁ ἐνδὸν ἐτύγχανε κόσμος.» Νικ. Γρηγ. Τόμ. Α'. σελ. 303. «κατὰ τὴν αὐτῷ νεουργηθεῖσαν μονὴν τῆς χώρας.» Ἰδ. Τόμ. Α'. σελ. 309, 1045. Γ. Φραντζῆς, σελ. 36. «τὴν μονὴν τοῦ Ζωοδότου, τὴν καλουμένην τῆς Χώρας.» ⁵) «Κατέλυσε δὲ ἀπέναντι καὶ πλησίον παρὰ τῇ ἱερᾷ μονῇ τῆς Χώρας.» Νικ. Γρηγ. Τόμ. Α'. σελ. 425, 459, 474. Ἰ. Καντακουζ. Τόμ. Α'. σελ. 54, 209. Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 586. Μ. καὶ Μ. Τόμ. Β'. σελ. 363.

⁶) Πικρῶς παραπενοεῖται κατὰ τῶν φυλάκων αὐτοῦ. Ἐν τῇ μονῇ ταύτῃ (1347), συνέ-

Μιχαήλ ὁ σύγγελος, πολλὰ παθὼν ἐπὶ τῶν εἰκονομάχων βασιλέων, προσελήθη ἀπὸ τὴν Θεοδώραν καὶ τὸν υἱὸν αὐτῆς Μιχαήλ, εἰς Κ/πολιν. Ὑπήκουσεν, ἀλλὰ δὲν ἐδέχθη τὸν πατριαρχικὸν θρόνον. Γενόμενος πάλιν σύγγελος, ἡσύχασεν ἐν Κ/πόλει, καὶ «τὴν μεγίστην μονὴν τῆς Χώρας εἰς ἰδίαν ἐξουσίαν καὶ ἀνάπαυσιν δέχεται»¹⁾.

Ἐν τῇ μονῇ ταύτῃ, κατέκλεισεν ὁ Ἡράκλειος τὸν Κρίσπον γαμβρὸν τοῦ Φωκᾶ, «ποιήσας αὐτὸν κληρικόν,» κατηγορούμενον, ὅτι ἀνταρσίαν κατ' αὐτοῦ ἐμελέτα, καὶ ἐδῶ ἐτελεύτησε²⁾. Κατὰ τὸν Κωδινόν³⁾, ὁ ἐδῶ περιορισθεὶς Κρίσπος «ἔκτισε ταύτην τὴν μονὴν εἰς κάλλος καὶ μέγεθος, δωρήσας καὶ κτήματα πολλὰ. Ἦτο δὲ κατὰ τὸν χωρογράφον τοῦτον, πρότερον, εὐκτήριον ἡ Χώρα. Ἐκλήθη δὲ χώρα, διότι «τῶν Βυζαντινῶν χωρίον ἦν ἐκεῖ, καθὰ καὶ ἡ τοῦ Στουδίου μονὴ ἔξω τῆς πόλεως ὑπῆρχεν». Ἡδύνατο σαφέστερον νὰ ἐκφρασθῇ ὁ Κωδινός· ἐκ τῶν λόγων του ὁμῶς καταφαίνεται, ὅτι ἡ χώρα ἦτον ἄλλοτε ἔξω τῆς πόλεως.

Ἐν ταύτῃ τῇ μονῇ τῆς Χώρας, ἐνεκλείσθη καὶ ὁ Κ/πόλεως Κύρος⁴⁾, πατριαρχεύσας ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ Κοπρωνύμου. Ἡ ἐορτὴ αὐτοῦ ἐτελεῖτο ἐν τῇ μονῇ ταύτῃ τῇ 8ῃ Ἰανουαρίου⁵⁾. Ἐδῶ ἐτάφη καὶ ἕτερος πατριάρχης ὁ Γερμανός, υἱὸς Πατρικίου τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ἀκμάσας ἐπὶ τῆς βασιλείας Λέοντος Ἰσαύρου τοῦ εἰκονομάχου, κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ἐννάτου αἰῶνος⁶⁾.

Αὕτη εἶναι ἡ πρὸ τῆς ἀλώσεως σύντομος ἱστορία τῆς ἐπιφανοῦς ταύτης μονῆς. Ἦτο λοιπὸν τὸ πρῶτον εὐκτήριον, ἐν τῇ ἐπικαλουμένη χώρᾳ ἐκτὸς τῶν τειχῶν, ἀνεγερθὲν πιθανόν ὡς ἐκκλησία τοῦ αὐτοῦ μέχρι τῆς σήμερον ἱσταμένου παλατίου «Τὰ Κύρου». Τὸ εὐκτήριον τοῦτο ἀνεκαίνισεν, οὐχὶ δὲ ἐκ βάθρων ἀνίδρυσεν ὁ Ἰουστινιανός, καὶ μετὰ τοῦτον ὁ ἐν αὐτῷ ἐγκλεισθεὶς Κρίσπος. Ἄλλοι μεταγενέστεροι πιθανόν ἐκόσμησαν τὴν μονὴν ταύτην. Καθὼς ὁμῶς φαίνεται τὴν σήμερον, εἶναι κατὰ τὰς μαρτυρίας τῶν πλειοτέρων Βυζαντινῶν συγγραφέων, ἔργον κυρίως τοῦ Μετοχίτου Θεοδώρου, ἐκτὸς τοῦ μεγάλου τρούλου.

Ἐτελοῦντο ἐν Κ/πόλει ἐπὶ τῶν Βυζαντινῶν βασιλέων, δύο λιτανεῖαι ἐπίσημοι·

γραψὲ τὴν πολύτιμον αὐτοῦ ἱστορίαν. Τόμ. Β'. σελ. 1045. Ἱ. Καντακουζ. Τόμ. Γ'. σελ. 172. Συναξ. Ἰαν. 2. «Μνήμη τοῦ ἐν Ἀγίοις πατρὸς ἡμῶν Κοσμᾶ... τοῦ ἐν τῇ σεβασμῇ μονῇ τῆς Χώρας.» Ἐν τῇ συνόδῳ τῆς Νικαίας παρεστάθη καὶ ὁ Συμεὼν, «ἡγούμενος τῆς Χώρας.» C. Christ. Biβ. Δ'. σελ. 181. «Ἐν ἐτέρᾳ μονῇ τῇ Χώρᾳ προσαγορευομένη.» Ἱ. Καντακουζ. Τόμ. Β'. σελ. 213. ¹⁾ C. Christ. Biβ. Δ'. σελ. 180. ²⁾ Γ. Κεδρηνός, Τόμ. Α'. σελ. 713. Λέων ὁ Γραμ. σελ. 148. Μ. Γλυκᾶς, σελ. 512. ³⁾ Σελ. 121. «μετὰ δὲ ταῦτα Κρίσπον εἰς τὸ λεγόμενον τῆς Χώρας περιεῖχθαι σημναῖον, ὃς ζήσας ἐν αὐτῷ, αὐτοῦ ἐτελεύτησε.» Νικ. Πατριάρχου, σελ. 7. ⁴⁾ Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 586.

⁵⁾ Συναξ. Ἰαν. 8. ⁶⁾ Συναξ. Μαΐου 12. «ἐνταφιάσθη δὲ εἰς τὸ εὐαγὲς μοναστήριον τῆς Χώρας.» Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 648.

ἡ μὲν ἦτον ἡ ἐξοδος τοῦ σταυροῦ ἐκ τῶν ἀνακτόρων, γινομένη περὶ τὴν 28ην Ἰουλίου, περιανομένου εἰς πάσας τὰς ἐκκλησίας, ἀγυίας καὶ οἰκίας, μέχρι τῆς ἀνακομιδῆς αὐτοῦ ἐν τῷ μεγάλῳ παλατίῳ τῇ 14ῃ Αὐγούστου. Ἡ πάνδημος λιτανεὶα αὕτη ἐγένετο, ἵνα προφυλάξῃ ὁ Θεὸς τοὺς πολίτας ἀπὸ τὰ ὀλέθρια νοσήματα, ἐπιπολάζοντα κατὰ τὸ καλούμενον δεκαπενταύγουστον¹⁾).

Ἡ εἰκὼν δὲ τῆς Ὁδηγητρίας, ἔργον καὶ αὐτὴ τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Λουκά, περὶ τῆς ὁποίας ἀμύπολλα ἱστορήσαν οἱ Βυζάντιοι, ἐν καιρῷ πολιορκίας ἐφέρετο ἐπὶ τῶν τειχῶν, πρὸς ἐνθάρρυνσιν τῶν μαχητῶν. Ἐμενεν ἐν τῷ παλατίῳ καθ' ὅλην τὴν μεγάλην νηστείαν τοῦ Πάσχα. Τὴν Δευτέραν τῆς Διακαινησίμου, «μετὰ τῶν ἐν τέλει», προέπεμπεν αὐτὴν ὁ βασιλεὺς, «μέχρι καὶ τῶν Ὑψηλῶν ἐκτός». Μετὰ τὴν λιτανεΐαν, κατετίθετο ἡ εἰκὼν ἐν τῇ σεβασμίᾳ μονῇ τῆς Χώρας, εἰς κοινήν ἀπάντων προσκύνησιν.

Οἱ Ὁθωμανοὶ, τὴν ἡμέραν τῆς ἀλώσεως, εἰσελθόντες διὰ τῆς Κερκοπόρτας, «ἐν τῷ παλατίῳ (ἁπλ. τῶν Βλαχερνῶν) κατέδραμον . . . καὶ ἐν τῇ μονῇ τῆς Χώρας, ἐν ᾗ καὶ ἡ εἰκὼν τῆς πανάγνου μου Θεομήτορος ἦν εὕρισκομένη τότε»²⁾. Ταύτην τὴν εἰκόνα, γυνώσκοντες τοῦ πολλοῦ κόσμου, ἐχώρισαν εἰς τέσσαρα τεμάχια, καὶ ἐλεηλάτησαν ἅπασαν τὴν πλουσίαν ταύτην μονήν. Ἡ Κερκόπορτα, ἦν ἀνωτέρω ἱστορήσα³⁾, ἀπέχει ὀλίγα βήματα ἀπὸ τὴν μονήν τῆς Χώρας. Ὅθεν καὶ ἡ λεηλασία αὐτῆς γενομένη ὀλίγην ὥραν μετὰ τὴν εἰσόδον τῶν Ὁθωμανῶν διὰ τῆς Κερκοπόρτας, καθὼς ὁ ἴδιος Δούκας μαρτυρεῖ.

Ἄνω τῆς μεγάλης θύρας διὰ τῆς ὁποίας εἰσῆρχοντο ἐκ τοῦ ἐσωτερικοῦ νάρθηκος εἰς τὸν ναόν, εἶναι ἡ εἰκὼν τοῦ Θεοδώρου τοῦ Μετοχίτου, διὰ μωσαϊκοῦ, προσφέροντος τῷ ἐπὶ θρόνου καθημένῳ Σωτῆρι Χριστῷ, τὸ σχέδιον τοῦ ναοῦ. Ταύτην ὁλημέραι φθειρομένην ἀντέγραφεν ὁ καλλιτέχνης Κ. Ὁρφανουδάκης διὰ φροντίδος τῶν ΚΚ. Κ. Στ. Καραθεοδωρῇ καὶ Γ. Α. Δημητριάδου. Ἐκατέρωθεν τοῦ Σωτῆρος καθημένου, εἶναι τὰ γράμματα ΙΘ. ΧΡ. καὶ «ἡ χώρα τῶν ζώντων». Ὅπισθεν τοῦ Μετοχίτου γονυπετοῦντος, «ὁ πᾶσι λογοθέτης τοῦ Γενικοῦ Θεόδωρος ὁ Μετοχίτης». Ἡ καλύπτρα πιθανόν εἶναι ὁμοία τῆς δωρηθείσης αὐτῷ παρὰ τοῦ βασιλέως Ἀνδρονίκου⁴⁾. Τοὺς Ἑλληνικοὺς στίχους εὕρισκομένους ἐπὶ τοῦ ἐσωτερικοῦ τοίχου, κατέγραφεν ὁ Δουκάγγιος, καὶ μετ' αὐτόν, ἕτεροι χωρογράφοι.

¹⁾ Συναξ. Ἰουλίου 31. Αὐγ. 14. «τῇ δὲ κῆ τοῦ Ἰουλίου μηνὸς ἄρχεται περιπολεῖν καὶ ἀγιάζειν πάντα τόπον καὶ πᾶσαν οἰκίαν τῆς Θεοφυλάκτου καὶ βασιλίδος πόλεως, ἀλλὰ μὴν καὶ τὰ τεῖχη.» Κωνστ. Πορφυρογ. Τόμ. Α'. σελ. 538.

²⁾ Μ. Δούκας, σελ. 288. ³⁾ Ἰδ. ἀνωτέρω, σελ. 63.

⁴⁾ . . . τὸν καλὸν μετοχίτην,
Λογοθέτην μέγιστον, σοφίας λῆξιν,
Φοροῦντα χρυσὴν ἐρυθρὰν τὴν καλύπτραν,

Ἡ ἐκκλησία αὕτη μετεβλήθη εἰς τέμενος ἀπὸ τὸν εὐνοῦχον Ἀλῆ πασά, δις πρωθυπουργήσαντα¹⁾. Ἐγένετο πρωθυπουργός τὸ πρῶτον τῷ 1491ῳ καὶ ἐπαύθη τῷ 1493ῳ²⁾. Κατὰ τὴν δευτέραν αὐτοῦ πρωθυπουργίαν ἀρχίσασαν τῷ 916ῳ τῆς Αἰγείρας, 1510 Μ. Χ., ἐστάλη κατὰ τοῦ ἀποστάτου Σεΐτάν Κουλή, εἰς τὸ Γκιοκ τζαί τῆς Ἀνατολῆς, ὅπου μαχόμενος ἀπεβίωσε τῷ 917ῳ τῆς Αἰγείρας, 1511 Μ. Χ.³⁾.

Ὁ Ἀλῆ πασᾶς οὗτος, καλούμενος καὶ Τζόρλουλου, διότι ἐκ τῆς Τυρρολόης κατήγετο, ἐφημιζέτο διὰ τὰς πρὸς τοὺς λογίους Ὀθωμανοὺς μεγαλοδωρίας αὐτοῦ. Ἀνήγειρε τὸ τέμενος, καλούμενον ἐκ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ, Ἀτῆκ Ἀλῆ πασά, παρὰ τὸν πορφυροῦν κίονα⁴⁾, τὸ τοῦ Ζιντζηρλή κουγιού εἰς τὸ Καρά-Γκιουμπρούκ καὶ ἔτερον ἐν τῇ πλατείᾳ τάρρω. Τὸ ἰδίόν του, ἀνήγειρε κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Σεῖδ Ἀλῆ τῆς Αἰγείρας, 1497 Μ. Χ. Πιθανόν ὅτι μετέβαλε καὶ τὸ τέμενος τοῦτο, κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους, διότι μετὰ ταῦτα διηγεβίον πολυάσχολον. Ἡ μονὴ λοιπὸν τῆς Χώρας, ἔμεινε διὰ τινα ἔτη εἰς χείρας τῶν Χριστιανῶν, ἡ μέχρι τῆς εἰς τέμενος μεταβολῆς αὐτῆς, ἦτο κενὴ καὶ ἀχρηστος.

Ὁ ναὸς οὗτος ἔχει ὅνῃ νάρθηκας, τοὺς ὁποίους ἐκόσμησε διὰ μωσαϊκοῦ καὶ τειχογραφιῶν Θεόδωρος ὁ Μεταχίτης. Τὰ μωσαϊκὰ τοῦ δευτέρου νάρθηκος, εἶναι ἐξ ἡμικύκλια, εἰκονίζοντα τὸν Χριστὸν θεραπεύοντα ποικίλα νοσήματα. Εἶναι καὶ πάμπολλαι εἰκόνες ἐπὶ τῶν τοῦλων τοῦ δευτέρου νάρθηκος, καὶ τῶν τοίχων τοῦ ναοῦ. Τὰ χρώματα εἶναι ζωηρότατα, τὸ μωσαϊκὸν εἰς πλείστα μέρη σώον, αἱ εἰκόνες εἶναι πασῶν τῶν σωζομένων Βυζαντινῶν εἰκόνων αἱ ὠραιότεραι, διὰ τὰ χρώματα τῶν ἐνδυμάτων, τὴν ἁρμονίαν τῶν μελῶν, καὶ τὴν ἐκφρασιν τῶν προσώπων. Δὲν ἔχουσι τὸ ξηρὸν καὶ ἀκαμπτον τῶν κοινῶν Βυζαντινῶν εἰκόνων. Ὁ μεσαίτατος τοῦλος, σωζόμενος ἀπὸ τοὺς πρώτους χρόνους τῶν Βυζαντινῶν, διεσχίσθη. Ὑδατὰ ὀμβρία καταρρέουσιν εἰς τινα μέρη, καταφθείροντα τὰς πολυτίμους εἰκόνας, καὶ καθυγραίνοντα τὰ τεῖχη. Ἐν τῷ ναῷ σώζονται μάρμαρα ποικίλα ἁρμονικῆς συναρμογῆς.

Ἐν τῇ ἐπισκευῇ τοῦ ναοῦ γενομένη πέρυσιν, ἀνεφάνησαν αἱ εἰκόνες διὰ μωσαϊκοῦ τῶν ἀποστόλων Πέτρου καὶ Παύλου, ἐκατέρωθεν τῆς βασιλικῆς πύλης, ἐπικεκαλυμμέναι ἄλλοτε δι' ἀσβέστου. Τὸ πλεῖστον τοῦ μωσαϊκοῦ κατέπεσεν. Ἔτεραι δύο ὅμοιαι, καὶ τοῦ αὐτοῦ ζωγράφου ἔργα, ἀνεφάνησαν ἐντὸς τοῦ ναοῦ.

Ἦν δῶρον αὐτῷ συνανέχοντι κράτος,

Ἄναξ ὁ λαμπρὸς παρέσχεν Ἀνδρόνικος.

Κ/πολις. Πατρ. σελ. 403, ἐν σημ. «Λαγοθέτης τοῦ Γενικοῦ,» τῶν δημοσίων φόρων λογιστής. Θεοφάνης, Τόμ. Β'. σελ. 518. ¹⁾ Κ/πολις Βυζαντίου, Τόμ. Β'. σελ. 413. ²⁾ Χαδηκάτ, Τόμ. Α'. σελ. 151. ³⁾ Ἱστορία Πολιτικῆ, σελ. 62. ⁴⁾ Καλεῖται καὶ Σαδηφτζηλάρ τζαμί. Χαδηκάτ, Τόμ. Α'. σελ. 450.

Τὰς τελευταίας ταύτας οἱ Ὀθωμανοὶ ἔχρισαν ἐκ νέου δι' ἀσθέστου. Πάμπολλαι βαγαὶ ἐπὶ τῆς ὁροφῆς καὶ τῶν τρούλων ἐφράγησαν. Αἱ εἰκόνες ἐκαθαρίσθησαν, καὶ κάλλιον σήμερον διακρίνονται, ἐνεκα τοῦ λευκοῦ κονιάματος καὶ τῶν πλειοτέρων παραθύρων.

Ἡ ἐκκλησία αὕτη, μικρὰ ἀλλ' ἐπιφανεστάτη, κεῖται ἐν συνοικίᾳ τῆς Κ/πόλεως τοῖς πλείστοις ἀγνώστῳ, καὶ εἰς δίοδον στενοτάτην. Ἐκτὸς τῆς δυτικῆς τοῦ ναοῦ πλευρᾶς, εἶναι περικυκλωμένη ἀπὸ πενιχρὰ Ὀθωμανικὰ οἰκήματα. Ἡ δυτικὴ πλευρὰ ἐμπεριέχει τινὰς κήπους, ὑπόγεια βαθέα, ἀψίδας, τείχη κρημνισθέντα Βυζαντινὰ, ἄλλοτε τῶν μοναχῶν καταλύματα, τὰ ὅποια καταρρίπτουσιν οἱ γείτονες ἵνα οἰκοδομήσωσι τὰ ἰδία των.

Μονὴ τῶν Ἀγίων Σεργίου καὶ Βάχχου.

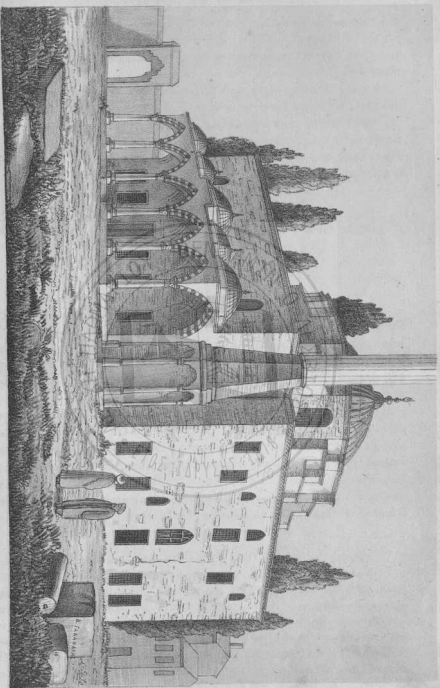
Νῦν, Κιουτζούκ Ἀγία Σόφια τζαμιτ').

Ἡ ἐκκλησία αὕτη, ἱδρυμα Ἰουστινιανοῦ τοῦ μεγάλου²⁾, κεῖται ὀπισθεν τοῦ ἱποδρόμου, πλησίον τῆς ποτὲ πύλης Σιδηρᾶς, νῦν δὲ Τσαταλδη-καποῦ. Ἐκαλεῖτο τὸ πάλαι καὶ μονὴ τοῦ Ὀρμίσδου, ἐκ τοῦ ὀνόματος τῆς συνοικίας ταύτης οὕτω καλουμένης³⁾. Ἐδῶ πλησίον κατῴκει ὁ Ἰουστινιανὸς πρὶν βασιλεύσειν, καὶ ἐδῶ εἰσέτι διασώζονται ἀψίδες τινὲς τῆς οἰκίας αὐτοῦ, ἐρειδόμεναι ἐπὶ τῶν παράλιων τειχῶν⁴⁾.

Πλησίον τῆς ἐκκλησίας ταύτης, ἀνήγειρεν ὁ Ἰουστινιανὸς καὶ ἑτέραν, τιμωμένην ἐπ' ὀνόματι τῶν Ἀποστόλων Πέτρου καὶ Παύλου, μὴ σωζομένην τὴν σήμερον. Τὰ προπύλαια τοῦ ναοῦ τοῦτου μνημονεύει ὁ Προκόπιος, ὑπερεπαινῶν τὴν λαμπρότητα τοῦ κτιρίου καὶ τοὺς μαρμαρίνους κίονας τοὺς ὑποκρατοῦντας « ἐν ἡμικύκλῳ » τὰ κατηχούμενα καὶ τοὺς θόλους⁵⁾. Ὁ ναὸς οὗτος μνημονεύεται ἐν τῷ βίῳ τοῦ Ἀγίου Θεοφάνους, κλεισθέντος « ἐν τῇ μονῇ Ὀρμίσδου, Σεργίου καὶ Βάχχου, τῇ παρακειμένη τῷ παλατίῳ »⁶⁾. Σήμερον ἡ γραφὴ « παρακειμένη τῷ

1) Χαδικάτ. Τόμ. Α'. σελ. 188. 2) Προκ. Περὶ κτισμάτων, Τόμ. Γ'. σελ. 186.

3) « Παρὰ τὴν βασιλεῶς αὐλὴν, ἡ Ὀρμίσδου τὸ παλαιὸν ἐπώνυμος ἦν. » Προκ. Περὶ κτισμάτων, Τόμ. Γ'. σελ. 186. Ζώσιμος, σελ. 92, 143. 4) Κωδινός, σελ. 125. Τὸν βίον τῶν ἁγίων τούτων ἱστόρησεν Συμεὼν ὁ Μεταφρ. Τόμ. Β'. σελ. 1,005. 5) « Καὶ τὸν ναὸν δὲ τῶν Ἀγίων Σεργίου καὶ Βάχχου ἐχόμενα τοῦ παλατίου πρὸς θάλασσαν... καὶ πᾶσαν αὐτοῦ τὴν πρόνῃν ὑπαρξίν τοις δυοῖς τούτοις ἀφιερῶσας ναοῖς μοναστήριον περιφανῶν ἀνδρῶν ἀπεπλήρωσε. » Γ. Κεδρηνός, Τόμ. Α'. σελ. 642. 6) C. Christ. Βιβλ. Δ'. σελ. 135. Συναξ. Μαρτ. 12. Συνέχ. Θεοφάνους, σελ. 154. Κωδ. Κουροπ., σελ. 718. Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. II.

ΜΟΝΗ ΤΩΝ ΑΓΙΩΝ ΣΕΡΓΙΟΥ ΚΑΙ ΒΑΚΧΟΥ. | ΚΙΟΥΤΖΟΥΚ ΑΓΙΑ ΣΟΦΙΑ ΜΕΣΤΙΖΗΛ.

παλατίῳ », εἶναι ἀκατάληπτος, διότι τὸ τεῖχος τὸ διήκον ἀπὸ τὴν Ἀγίαν Σοφίαν μέχρι τῆς θαλάσσης, καὶ ὀρίζον τ' ἀνάκτορα πρὸς δυσμὰς, εἶναι περίπου ἑπτακόσια μέτρα μακρὰν τῆς μονῆς ταύτης. Πρὸ τοῦ 1268ου, τὰ τεῖχη τῶν Βυζαντινῶν ἀνακτόρων, ἦσαν πλησιέστατα τῆς μονῆς, κατερχόμενα ἀπὸ τὸν ἱππόδρομον, καὶ λήγοντα παρὰ τὴν οἰκίαν τοῦ Ἰουστινιανοῦ¹⁾. Παρὰ τὴν παραλίαν, σώζεται μικρὰ πύλις ἀρχαία, ἄγουσα ἀπὸ τοῦ ναοῦ πρὸς τὴν θάλασσαν. Ἦτο πύλη ἰδίᾳ τῆς μονῆς.

Ἐν τῇ μονῇ ταύτῃ, ἐχρημάτισεν ἡγούμενος ὁ εἰκονομάχος πατριάρχης Ἰαννῆς, ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Μιχαὴλ καὶ υἱοῦ αὐτοῦ Θεοφίλου, τὸν ὁποῖον ὁ Κεδρηνός²⁾ καλεῖ « δράκοντα ἐν ἐκκλησίᾳ φωλεύσαντα ». Ἠγούμενος τῆς μονῆς ταύτης, ἦτο καὶ ὁ Μεθόδιος, ὁ πατριαρχεύσας ἐπὶ τῆς ἀναστηλώσεως τῶν εἰκόνων³⁾.

Κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Δουκαγγίου, φαίνεται ὅτι, ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ταύτῃ ἐλειτούργουν οἱ πρεσβευταὶ τοῦ Πάπα, ὅσάκις δι' ὑποθέσεις τῆς ἐκκλησίας ἐπέμποντο εἰς Κ/πολιν. Ὁ Πάπας Βιγίλιος, ὁ ἐλθὼν εἰς Κ/πολιν, φοβούμενος τὴν ὀργὴν τοῦ Ἰουστινιανοῦ, διότι ἀφώρισε τὸν πατριάρχην Μηνᾶν, ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ταύτῃ, ὡς ἐν ἀσύλῳ προσέφυγεν⁴⁾. Οὐδέποτε ὁμως παρεχώρησαν τὴν ἐκκλησίαν ταύτην τοῖς Λατίνοις, ἀλλ' ἐπέτρεπον αὐτοὺς ἐν τινὶ μέρει τοῦ ναοῦ, ἵνα τελῶσι τὰς αὐτῶν λειτουργίας κατὰ τὴν συνήθειαν τῆς ἐν Ῥώμῃ ἐκκλησίας. Καθ' ὅλον τὸν Βυζαντινὸν βίον, ἡ μονὴ αὕτη μνημονεύεται ὡς ἐκκλησία ἡ μάλ-
λον μονὴ Βυζαντινὴ.

Ἡ μνήμη τῶν Ἀγίων τούτων, ἐτελεῖτο τῇ 7ῃ Ὀκτωβρίου. Ἐν τῷ ναῷ τούτῳ ἐκκλησιάζετο ὁ βασιλεὺς μετὰ πομπῆς τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ τῆς Διακαινησίμου⁵⁾.

Ἐντὸς τοῦ ναοῦ τούτου ἐπὶ ζωστήρος ἐπιστηλίου, εἶναι γεγραμμένοι στίχοι Ἑλληνικοί, τοὺς ὁποίους κατὰ πρῶτον ἐδημοσίευσεν ὁ Νικόλαος Ἀλεμάννος, ἐν ταῖς σημειώσεσι τοῦ Προκοπίου. Βότρυες καὶ σταφυλαὶ παρὰ τὴν ἐπιγραφὴν, ἀναμνηνίσκουσι τὸν Βάχχον τῶν Ἑλλήνων. Ταύτας ἀντέγραψαν ὁ Δουκάγγιος καὶ οἱ ἡμέτεροι χωρογράφοι.

¹⁾ Ἰδ. ἀνωτέρω, σελ. 120, ὅπου ἐλάλησα πλατύτερον περὶ τῆς θέσεως ταύτης τῶν ἀνακτόρων. ²⁾ Γ. Κεδρηνός, Τόμ. Β'. σελ. 144. Συνέχ. Θεοφάνους, σελ. 649. «ὁ τρισκατάρτος (Ἰαννῆς) καθεστὼς καὶ μονῆς τῶν ἀθλοφόρων Σεργίου καὶ Βάχχου τῆς βασιλευσιν ἀφωρισμένης προβάθμιοις.» Γενεσίου βασιλ., σελ. 75, 83. ³⁾ C. Christ. Bib. Δ'. σελ. 135. Συνέχ. Θεοφάνους, σελ. 151. ⁴⁾ Γ. Κεδρηνός, Τόμ. Α'. σελ. 658, 659. Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 349. «ὁ δὲ φοβηθεὶς τὴν ὀργὴν τοῦ βασιλεῖος, τῷ θυσιαστηρίῳ Σεργίου τοῦ μάρτυρος . . . προσέφυγεν.» «Ὁ ἐπίσκοπος Ῥώμης Βιγίλιος . . . προσφυγίῳ χρησάμενος εἰς τὸν Ἅγιον Σέργιον τοῖς ἐπὶ κλην τῶν Ὁρμίσδου.» Μαχλὰζ Χρονογρ., σελ. 485. Σιλεντιάριος, σελ. 148. Σύνταγμα, Ῥάλλη καὶ Ποτλῆ, Τόμ. Δ'. σελ. 412.

⁵⁾ Κ. Πορφυρογέν., Τόμ. Α'. σελ. 86.

Ἄνωθεν τῶν βασιλικῶν πυλῶν ἐν τοῖς κατηχομένοις, ἦτον εὐκτήριον τῆς Θεοτόκου, ὅπου προσήχето ὁ βασιλεὺς. Τὴν σήμερον τὸ εὐκτήριον τοῦτο εἶναι δωμάτιον, ὅπου ἡ Α. Μεγαλειότης ἀναπαύεται, ὡς ἂν ἐπισκέπτηται τὸ τέμενος τοῦτο ¹⁾.

Ὁ ναὸς οὗτος μετεβλήθη εἰς τέμενος ²⁾, ὀλίγα ἔτη μετὰ τὴν ἄλωσιν, ἀπὸ Ἀγᾶ τινος Χουσεῖν τ' ὄνομα, ἀποκεφαλισθέντα ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Σουλτὰν Βαϊεζήδ υἱοῦ τοῦ κατακτητοῦ ³⁾. Εἶναι τεθαμμένος εἰς ἰδιαιτέρον μαυσωλεῖον ἐντὸς τοῦ τεμένους. Ὁ Σεῖδ Ἀλῆς λέγει, ὅτι ὁ μιναρὲς δὲν θεμελιούται ἐπὶ τοῦ ναοῦ.

Περὶ τοῦ ναοῦ τούτου μετὰ τὴν ἄλωσιν, λέγει ὁ Γύλλιος, ὅτι διεσώζετο εἰσέτι τὸ ὄνομα τὸ Χριστιανικὸν τοῦ ναοῦ ⁴⁾ εἰς τὰ στόματα τοῦ Γραικικοῦ λαοῦ. Ἐκ τῆς περιγραφῆς τοῦ ναοῦ, καταφαίνεται ὅτι ὁ Γύλλιος ἐπεσκέφθη τὸν ναὸν τοῦτον τὸν ὅποιον μετὰ πολλῆς σαφηνείας περιγράφει.

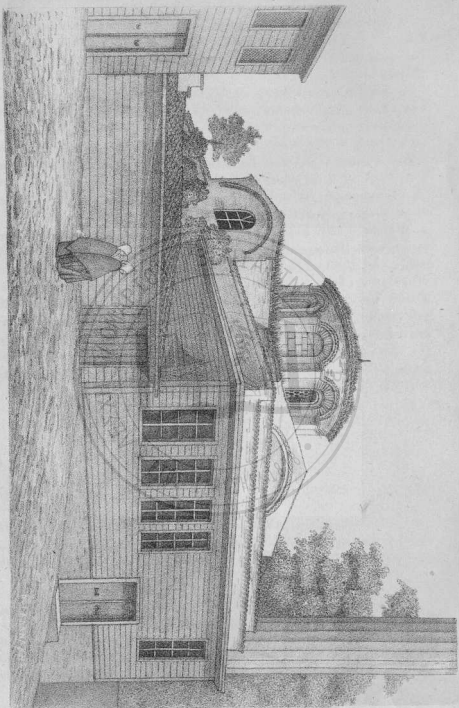
Ἡ ἐκκλησία αὕτη σήμερον, εἶναι εἰς τινὰ μέρη ἐτοιμόρροπος, κατ' ἐξοχὴν ἡ πρὸς τὸν σιδηρόδρομον πλευρὰ αὐτῆς. Κατὰ τὴν μαρτυρίαν τῶν ἐν τῷ τεμένει ἱερέων, ὁ παρὰ τὸν ναὸν διερχόμενος σιδηροὺς δρόμος, κλονίζει τὸ κτίριον ὅλον, καὶ διερράγη ὁ τοῦλος εἰς τινὰ μέρη. Πλείστα θυρίδες ἐκλείσθησαν. Λίθοι καὶ πλίνθοι καταπίπτουσιν ἐκ τῶν τειχῶν, γεγυμνωμένων τοῦ κονιάματος, καὶ δεικνύντων τὴν πολλὴν τῶν Βυζαντινῶν ἀπειροκαλίαν εἰς τεῖχη διὰ κονιάματος ἐπικεκαλυμμένα. Τόσα ὑπὲρ τοῦ κόσμου τῆς ἐκκλησίας ταύτης δαπανηθέντα ὑπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ, τεκμαίρουσιν, ὅτι μεταγενέστεροι καὶ τοῦ Ἰουστινιανοῦ πενήστεροι, ἀνῆγειραν μετέπειτα ἢ ἀνεκαίνισαν τὰ νῦν ἱστάμενα τεῖχη τοῦ ναοῦ, τεῖχη κατ' ἐμὲ ἀνάξια τῶν Βυζαντινῶν βασιλέων.

Μονὴ τοῦ Μυρελαίου.

Νῦν, Βουδρουὺμ (τζαμιτ⁵⁾).

Ἡ γυναικεία μονὴ αὕτη, κατὰ τοὺς πλείστους ἐκ τῶν Βυζαντινῶν συγγραφέων, ἀνηγέρθη ὑπὸ τοῦ Ῥωμανοῦ Λακαπηνοῦ, βασιλεύσαντος ἀπὸ τοῦ 920ου μέχρι τοῦ 946ου ⁶⁾, καλουμένη ἐκ τούτου, μονὴ βασιλικὴ καὶ μονὴ τοῦ Ῥωμανοῦ.

¹⁾ Κ. Πορφυρογέν. Τόμ. Α'. σελ. 88. ²⁾ Χαδηκὰτ, Τόμ. Α'. σελ. 188. ³⁾ Ὁ Χάμμερ, C/polis, Τόμ. Α'. σελ. 376, λέγει ὅτι ὁ ναὸς οὗτος καὶ ἡ Ἀγία Σοφία μετεβλήθησαν συγχρόνως εἰς τέμενη. ⁴⁾ Cujus nomen duntaxat Graeci etiam nunc retinent. Π. Γύλλιος, Βιβ. Β'. κεφ. 14. ⁵⁾ Χαδηκὰτ, Τόμ. Α'. σελ. 55. Ὁ συγγραφεὺς (σελ. 63) μνημονεύει καὶ ἕτερον τέμενος τοῦ αὐτοῦ ὀνόματος πλησίον τοῦ Σουλταϊμανιέ. ⁶⁾ Συνέχ. Θεοφάνους, σελ. 404, 473, 896. Κ/πολις Βυζαντίου, Τόμ Β'. σελ. 347.

МОНАХЪ ТОВАРИЩА. | БОГАТЫРЬ ТОВАРИЩА

λέγει ὁ Σκυλίτσας¹⁾, ὅτι τὸ σῶμα τοῦ Λακαπηνοῦ ἐτέθη ἐν τῇ παρ' αὐτοῦ νεουργηθείσῃ μονῇ τοῦ Μυρελαιοῦ. Λέων ὁ Γραμματικός²⁾ διηγείται, ὅτι ὁ Ῥωμανὸς μετὰ τὴν ἐκ τοῦ θρόνου κατάρθασιν αὐτοῦ, ἀνεπαύετο ἐν τῇ νήσῳ Πρώτῃ, ὅπου ἀπεβίωσε, «καὶ τὸ σῶμα αὐτοῦ ἐν τῇ πόλει διακομισθὲν ἐν τῇ αὐτοῦ ἀπετέθη μονῇ». Ἐν τῇ μονῇ ταύτῃ ἐνεταφιάσθησαν ἡ σύζυγος Θεοδώρα, καὶ ἡ θυγάτηρ Ἑλένη τοῦ Ῥωμανοῦ Λακαπηνοῦ³⁾. Ἐν τῇ μονῇ ταύτῃ ἀπετέθησαν καὶ τὰ ὀστέα τοῦ βασιλέως Μαυρικίου, ὄντα πρότερον πλησίον τῆς Ξυλοκέρκου πύλης. Κατὰ τὸν Σουΐδαν, τὸ Μυρέλαιον ἦτον ἄλλοτε οἶκος τοῦ Κρατεροῦ⁴⁾. Ὁ Κωδινὸς μνημονεύει δύο Μυρέλαια, ἐν τοῖς ὁποίοις ἔρρεον πολλὰ μύρα καὶ ἕνεκα τούτου, ἐκλήθησαν Μυρέλαια.

Ὅπισθεν τοῦ Μυρελαιοῦ, ὑπῆρχε κτίριον καλούμενον Χρυσοκάμαρον⁵⁾. Τοῦτο καὶ τοῦ πλησίον τῆς μονῆς μνημονευομένου ξενώνας, ἔχνη σήμερον δὲν σώζονται. Ταῦτα τῶν Βυζαντινῶν συγγραφέων, ἀποδεικνύουσιν ὅτι ὁ Λακαπηνὸς δὲν ἀνήγειρε τὸν ναὸν τούτον, διότι ἀρχήτερα αὐτοῦ δύο αἰῶνας, Κωνσταντῖνος ὁ Κοπρῶνυμος, διαβαίνων ἐκεῖθεν, ἐκάλεσε τὸ Μυρέλαιον Ψαρέλαιον, ἕνεκα τῶν ἰχθύων καὶ ἐλαιῶν, ἐκ τῶν ὁποίων συνήθως ἐτρέφοντο αἱ ἐκεῖ μονάζουσαι⁶⁾.

Τὴν σήμερον ὁ ναὸς οὗτος κείμενος πρὸς βορρᾶν τῆς Βλάχκας, ἐν συνοικίᾳ καλουμένῃ Λαλελὴ Χαμάμ, πλησίον στενιστάτης διόδου, περικυκλοῦται ἀπὸ τεῖχῃ ὕψηλᾳ, κυπαρίσσους καὶ οἰκήματα Ὀθωμανῶν. Μεγάλως ἐδυσκολεῦθμεν νὰ ἴδωμεν τὸν ναὸν, ἐωσότου εἰσέλθωμεν εἰς παραπλήσιον κηπὸν Ὀθωμανικόν. Ὁ Κ. Βυζάντιος μνημονεύει τὸν Γάλλον Περτουσιεὶρ κακίζοντα «τὸ ἀρρυθμον τῆς οἰκοδομῆς, καὶ τῆς τῶν κιόνων ἀρμονίας τὸ πλημμελές»⁷⁾.

Ὁ Σελδ' Ἀλῆς λέγει ὅτι τὸ τέμενος τοῦτο, ἄλλοτε ἐκκλησίᾳ, καλεῖται Βουδροῦμ τζαμι, ἕνεκα τῶν ὑπ' αὐτὸ ὑπογείων⁸⁾. Ὁ Ἰδρύσας τὸ τέμενος τοῦτο εἶναι

1) C. Christ. Βιβ. Δ'. σελ. 459. 2) Α. ὁ Γραμ., σελ. 334. Μ. καὶ Μ. Τόμ. Α'. σελ. 43, Τόμ. Β'. σελ. 354, 355, Τόμ. Γ'. σελ. viii. Γ. Κεδρηνός, Τόμ. Β'. σελ. 325, 649.

3) «Θνήσκει Θεοδώρα ἡ σύζυγος Ῥωμανοῦ, καὶ θάπτεται ἐν τῇ Μυρελαίῳ.» Γ. Κεδρηνός, Τόμ. Β'. σελ. 300. «Ἡ δὲ Αὐγούστα Ἑλένη... ἐν τῇ μοναστηρίῳ τῇ παρὰ τοῦ πατρὸς αὐτῆς Ῥωμανοῦ βασιλέως συσταθέντι, τῇ ὄντι εἰς τὸ Μυρέλαιον, θάπτεται.» Συνέχ. Θεοφάνους, σελ. 404, 473. 4) «Πρὸς τὸν λεγόμενον οἶκον Κρατεροῦ.» Γ. Κωδινός, σελ. 65. 5) Γ. Κωδινός, σελ. 407. 6) «Ἡ λεγομένη τοῦ Ψαρέλαιου μονῇ, πρότερον Μυρόδυνος ἐκαλεῖτο.» Γ. Κωδινός, σελ. 409. Ὁ συγγραφεὺς οὗτος λέγει: «οἱ δὲ ἐκεῖσε μοναχοὶ τνικακῶτα ἐξέφυγον.» Φρονῶ ὅτι δέον νὰ διορθωθῇ τὸ κείμενον, «αἱ δὲ ἐκεῖσε μοναχαί.» Μ. καὶ Μ. Τόμ. Β'. σελ. 354. 7) Κ/πολις Βυζαντίου, Τόμ. Α'. σελ. 282.

8) Μπουδρούμ, ὑπόγειον. Ἄβρ. Μαλιάκκ, Λεζικὸν Τούρκο-Ἑλληνικόν. Ὁ Γύλλιος, σελ. 248, λέγει, ὅτι ὑπὸ τὸν ναὸν εἶναι κιστέρνα, ὑποκρατουμένη ὑπὸ ἐξήκοντα μαρμαρίνων κιόνων. Ὁ Χάμμερ, C/polis, Τόμ. Α'. σελ. 478, παράγει τὴν λέξιν Μπουδρούμ ἐκ τῆς Βυζαντινῆς, Βούδρομος.

ὁ βεζύρης Μεσίχ 'Αλῆ πασᾶς, ὅστις ἀγωνιζόμενος νὰ σθέσῃ πυρκαϊὰν ἐν Γαλατᾷ, κατέπεσεν ἀπὸ τὸν ὄροφον οἰκίας τινὸς, ἐθλάσε τὸν πόδα του, καὶ ἐκ τῶν πληγῶν αὐτοῦ ἀπέβιώσε τῷ 907ῳ τῆς Αἰγείρας, 1501 Μ. Χ. Τὸ τέμενος τοῦτο ἐπλούτισεν ὁ ἱδρυτής. 'Ανήγειρε καὶ ἕτερον τέμενος ἐπ' ὀνόματι αὐτοῦ, καλούμενον τέμενος τοῦ Μεσίχ πασᾶ¹⁾).

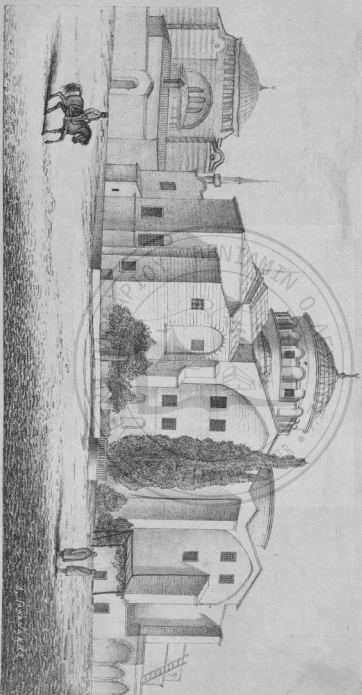
Ἐκκλησία τῆς Ἀγίας Εἰρήνης.

Νῦν, Ὀπλοθήκη καὶ Μουσεῖον.

Τὴν ἐκκλησίαν ταύτην οὐδέποτε μεταβληθεῖσαν εἰς τέμενος²⁾, πρῶτος ἀνήγειρε Κωνσταντῖνος ὁ μέγας³⁾. Ταύτην καθὼς καὶ τὴν πλησίον Ἀγίαν Σοφίαν, τοῦ αὐτοῦ αὐτοκράτορος ἱδρυμα, κατέκαυσεν ὁ ἀγέλατος καὶ συρφετός ὄχλος, ἐν τῇ στάσει καλουμένῃ τοῦ Νίκα τῷ 516ῳ, βασιλεύοντος τοῦ Ἰουστινιανοῦ⁴⁾. Ἀμφοτέρως τὰς ἐκκλησίας ταύτας ἀνήγειρεν ἐκ νέου, ἐπὶ τῆς αὐτῆς θέσεως, ὁ αὐτοκράτωρ οὗτος⁵⁾.

Μεταξὺ τῶν δύο τούτων ἐκκλησιῶν, ὅπου σήμερον εἶναι πλατεῖα λεωφόρος, ἀνήγειρε συγχρόνως ὁ Ἰουστινιανὸς τὸν καλούμενον ξενῶνα τοῦ Σαμφών, συγχρότατα μνημονευόμενον εἰς τὰ Βυζαντινὰ χρονικά. Ὑπῆρχον καὶ ἕτεροι δύο ἐκκλησίαι ἐπ' ὀνόματι τῆς Ἀγίας Εἰρήνης τιμώμεναι· ἡ μὲν, ἔκειτο παρὰ τὴν βόρειον παραλίαν τῆς πόλεως, ὅπου εἶναι σήμερον ὁ σταθμὸς τοῦ Ῥωμυλικοῦ σιδηροδρόμου, ἡ δὲ, ἐν Γαλατᾷ⁶⁾. Ἡ ἐκκλησία αὕτη καθὼς σήμερον φαίνεται,

¹⁾ Περί τοῦ Βεζύρου τούτου λέγει ὁ Κ. Βυζάντιος· «ἐφρονεύθη τὸν Ὀκτώβριον 1500, ἀπὸ τῆς καταπτώσεως τῶν λίθων ἐκσπενδονισθέντων ἀπὸ τῆς ἐν τῇ πυρκαϊᾷ τοῦ Γαλατᾷ ἐκρήξεως τῆς πυριταποθήκης.» Κ/πολις, Τόμ. Β'. σελ. 413. ²⁾ Κ/πολις Πατρ., σελ. 38. Tzerphané. ³⁾ Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 285. Γ. Κωδινός, σελ. 73. ⁴⁾ Προκοπίου, Περί κτισμάτων, Τόμ. Γ'. σελ. 173· «μετὰ γὰρ τῆς Σοφίας τὸν νεὼν οὐδενὸς δεύτερον.» ⁵⁾ Ἰδ. σελ. 182. Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 48, 278, 371. Κωδινός, σελ. 131. Χρον. Πασχ. Τόμ. Α'. σελ. 621. ⁶⁾ «Ἐπιλαβόμενος κτίζειν σπουδαίως καὶ βέλτιον τὴν μεγάλην ἐκκλησίαν... καὶ πάντας τοὺς καυθέντας τῆς πόλεως δημοσίους τόπους.» Χρον. Πασχ. Τόμ. Α'. σελ. 628. ⁷⁾ Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 353. Συναξ. Αὐγούστου 8. «Ἐπιβαλόμενος δὲ τὸν πρὸς θάλασσαν τῆς Ἀγίας Εἰρήνης οἰκοδομήσειν νεὼν κτλ.» Νικ. Χων. σελ. 269· «κατ' αὐτὸ μάλιστα τοῦ κόλπου τὸ στόμα, Εἰρήνης μάρτυρος ναὸς ἱδρύται.» Προκοπίου, Τόμ. Γ'. σελ. 195. Τὴν Ἀγίαν Εἰρήνην ἐν Γαλατᾷ, μνημονεύει ὁ Μαλαλᾶς, Χρονογρ., σελ. 486.

ΝΑΟΣ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΕΙΡΗΝΗΣ

ΟΠΑΘΗΚΗ ΚΑΙ ΜΟΥΣΕΙΟΝ

εἶναι ἱδρυμα τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Μετά τινα χρόνον ἀνεγερθεῖσας καὶ τῆς ἐτέρας Ἀγίας Εἰρήνης ἐν τῇ παραλίᾳ, ἐκαλεῖτο αὕτη ἡ παλαιὰ Ἀγία Εἰρήνη¹⁾.

Πλησίον αὐτῆς, ἦσαν δύο ἀσκητήρια, τὰ ὅποια ὁμοῦ μετὰ μέρους τοῦ νάρθηκος καὶ τοῦ ξενώνου τοῦ Σαμφῶν ἐπυρπολήθησαν τῷ 548ω, τριάκοντα δύο ἔτη μετὰ τὴν ἀνίδρυσιν τῆς ἐκκλησίας²⁾. Ἀπὸ τοὺς ἱστορικοὺς τοῦ Βυζαντίου καταφαίνεται, ὅτι τότε δὲν ἐχωρίζετο καθὼς σήμερον ἡ Ἀγία Εἰρήνη ἀπὸ τὴν Ἀγίαν Σοφίαν, διὰ τείχους³⁾. Παρὰ τὴν ἐκκλησίαν ταύτην, καλουμένην ἐνίστε ἐπὶ τῶν Βυζαντινῶν καὶ πατριαρχεῖον, δὲν διεσώθησαν μέχρις ἡμῶν ἔχνη τῶν ἀσκητηρίων καὶ ἐκκλησιῶν πλησίον αὐτῆς εὕρισκομένων. Ἰδίους ἱερεῖς ἡ ἐκκλησία αὕτη δὲν εἶχεν, ἀλλ' ἱερούργουν ἐν αὐτῇ οἱ ἱερεῖς τῆς Ἀγίας Σοφίας. Ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ταύτῃ συνήθως παρευρίσκετο καὶ ὁ πατριάρχης, ὅστις ἐν τῇ Ἀγίᾳ Σοφίᾳ μόνον ἐλειτούργει κατὰ τὰς μεγάλας ἢ δεσποτικὰς ἑορτὰς, παρόντων καὶ τῶν βασιλέων. Ἐνεκα τούτου, ἐκαλεῖτο ἡ Ἀγία Εἰρήνη, καθὼς προεῖπον, πατριαρχεῖον.

Ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ταύτῃ, πυρποληθεῖσα ἐν τῇ στάσει τοῦ Νίκα, καὶ ἀνεγερθεῖσα ἐπὶ τοῦ ἀρχαίου σχεδίου παρὰ τοῦ φιλοκόσμου Ἰουστινιανοῦ, συνεκροτήθη ἐπὶ Θεοδοσίου τοῦ μεγάλου τῷ 367ω, ἡ δευτέρα Οἰκουμενικὴ σύνοδος, κατὰ Μακεδονίου τοῦ πνευματομάχου⁴⁾, ἥτις ἀνεκήρυξεν ὡς δόγμα τῆς ἐκκλησίας, τὸ ὁμοούσιον τῆς Ἀγίας Τριάδος, κατὰ τοῦ Ἀρείου καὶ τῶν πολυπληθῶν Ἀρειανιζόντων Χριστιανῶν.

Ἐνεκα τούτου καὶ παρ' ἡμῖν καὶ παρὰ τοῖς ξένοις, σεβαστὸς εἶναι ὁ ναὸς οὗτος, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἀνευρῆκε θεραπείαν ἢ πρὸ πολλοῦ διχαστομένη ἐκκλησία.

Σῶζεται εἰσέτι ἄνω τοῦ θυσιαστηρίου, ὁ μέγας σταυρὸς ἐπὶ τοῦ τρούλου τῆς

¹⁾ C. Christ. Βιβ. Δ'. σελ. 147. «τὴν Ἀγίαν Εἰρήνην τὴν παλαιάν.» Γ. Κωδινός, σελ. 73. Γ. Παχυμ. Τόμ. Β'. σελ. 45. Τὴν παρὰ τὴν θάλασσαν Ἀγίαν Εἰρήνην, ἀνωκοδόμησεν ὁ Μαρκιανὸς ὁ Πρεσβύτερος· «τὴν ἐγγυτάτῃ θάλασσαν πόνῳ τε καὶ δαπάναις πολλαῖς ἀναχώσας, ἄχρι τότε τὰς τοῦ ἱεροῦ θύρας σχεδὸν ἐπικλύζουσας, οὕτω τὴν κρηπίδα τοῦ ναοῦ καταβάλλεται ὡς ἂν κτλ.» Συμ. ὁ Μεταφρ. Τόμ. Α'. σελ. 441, 1380. Γ'. σελ. 884. Τῆς μεγάλης ἐκκλησίας ταύτης ἔχνη σήμερον δὲν σώζονται. ²⁾ Γ. Κωδινός, σελ. 99. Γ. Κεδρηνός, Τόμ. Α'. σελ. 679. «καὶ τὰ δύο ἀσκητήρια τὰ πλησίον τῆς Ἀγίας Εἰρήνης.» Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 287, 374. ³⁾ «Καὶ νῦν εἰσὶν εἰς ἓνα περίβολον ἄμφω ὁρώμεναι.» C. Christ. Βιβ. Δ'. σελ. 147. ⁴⁾ Γ. Κωδινός, σελ. 260. Λέων ὁ Γραμ., σελ. 101. Μ. Γλυκᾶς, σελ. 502. Χρον. Πασχ. Τόμ. Α'. σελ. 562. «Συγκροτεῖ γοῦν ὁ αὐτὸς Θεοφιλέστατος βασιλεὺς (ὁ Θεοδοσίος) σύνοδον, διὰ μελέτης ἔχων καὶ τοὺς ἀπὸ Μακεδονίου πρὸς ἑωσιν συναγαγεῖν κτλ.» Συμεὼν ὁ Μεταφρ. Τόμ. Γ'. σελ. 893. Γ. Κεδρηνός, Τόμ. Α'. σελ. 553, 554. «ἡ δὲ ἁγία καὶ οἰκουμενικὴ σύνοδος τὸ ὁμοούσιον ἐκύρωσε, προσέθηκε δὲ τῷ συμβόλῳ καὶ τὴν θεολογίαν τοῦ πνεύματος.» Θεοφάνης. Τόμ. Α'. σελ. 107, 108. Μ. Γλυκᾶς, σελ. 502. Σύνταγμα, Ῥάλλη καὶ Ποτλῆ, Τόμ. Β'. σελ. 165.

κόγχης καὶ τὸ πλησίον ἱερὸν καλούμενον φρέαρ. Κατὰ παράδοξον σύμπτωσιν, ὁ ναὸς ἐντὸς τοῦ ὁποίου τοσαύτη μεταξύ τῶν Χριστιανῶν σύμπτωσις ἐγεννήθη, εἶναι σήμερον πλήρης ἀρχαίων καὶ νέων ὀπλῶν¹⁾.

Ἐν τῷ περιβόλῳ τοῦ ναοῦ, εἶναι τὸ ἀρχαιολογικὸν μουσεῖον, ἐν τῷ ὁποίῳ οἱ εἰσερχόμενοι δύνανται ἀκωλύτως νὰ περιέλθωσιν ἅπαντα τὰ μέρη τοῦ ὠραίου τούτου ναοῦ, διατηρουμένου μέχρι σήμερον ἐν καλλίστῃ καταστάσει, μετὰ τοσούτων αἰώνων συμφορὰς πυρκαϊᾶς καὶ σεισμοῦ.

Ὁ ναὸς τῆς Ἀγίας Σοφίας.

Nūn, Τζαμιὶ Ἀγία Σόφια κεμπήρ²⁾.

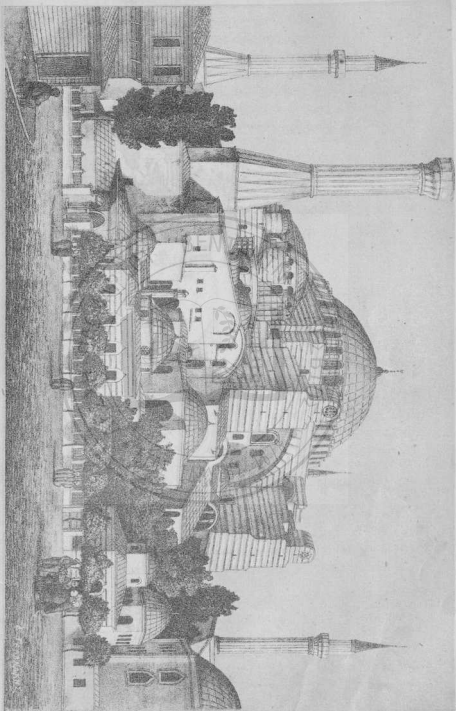
Ἦτοι, τέμενος μέγα τῆς Ἀγίας Σοφίας.

Ἀναφέρω τὴν ἐκκλησίαν ταύτην, ἵνα ἱστορήσω τινὰ διαφυγόντα τὴν προσοχὴν τῶν Βυζαντινῶν καὶ τῶν ἡμετέρων συγχρόνων τοπογράφων. Ἐβδομήκοντα τέσσαρας σελίδας, εἰς φύλλον μέγα, κατέχει τοῦ Δουκαγγίου ἡ περιγραφή³⁾. Ταύτην ἀντέγραψαν ἅπαντες οἱ μεταγενέστεροι. Ἐκ τῶν ἡμετέρων, κάλλιστα περιγράφει τὸν ναὸν τοῦτον ὁ κλεινὸς Σχαρλάτος Βυζάντιος⁴⁾. Μετὰ τοῦτον ἀνέλαβεν ὁμοιον ἔργον ὁ Γερμανὸς Saltzenberg, τοῦ ὁποίου τὸ πόνημα ἐδημοσιεύθη ἐν Βερολίνῳ τῷ 1854ῳ εἰς μέγιστον φύλλον. Ὁ συγγραφεὺς οὗτος, οὐχὶ μόνον κατεμέτρησε τὸ εὖρος, πλάτος καὶ ὕψος τοῦ ναοῦ, ἀλλ' ἀπεικόνισε καὶ ἅπαντα τὰ διὰ μωσαϊκοῦ καὶ ὑελογραφίας κοσμήματα. Ἐπεξεργάσθη τὸ περιφανὲς τοῦτο τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἱδρυμα, ὅταν διὰ διαταγῆς τοῦ τότε βασιλεύοντος Ἀβδουλ-Μετζήδ τῷ 1848ῳ, ἐπεσκευάσθη ὁ ναὸς ὅλος, ἀνωρθώθησαν πάμπολλοι κίονες, κυρίως τῶν κατηχουμενίων, καὶ ἐξέσθησαν τὰ κονιάματα τὰ ἐπικαλύπτοντα ἀρχαίας Βυζαντινὰς εἰκόνας.

Ἐνεκα τούτων ὅλων, πάντῃ περιττόν εἶναι νὰ περιγράψω ἐγὼ σήμερον τὸν ναὸν τοῦτον. Ἐκαλεῖτο τὸ πάλαι ἡ μεγάλη ἐκκλησία⁵⁾.

Πρῶτος ὁ Λαβάρτ παρητήρησεν, ὅτι ἡ Ἀγία Σοφία δὲν βλέπει κατ' εὐθείαν πρὸς τὸν ἀνατέλλοντα ἥλιον, καθὼς ἅπασαι αἱ Βυζαντιναὶ ἐκκλησίαι, ἀλλὰ

¹⁾ Κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Π. Γυλλίου, Βιβ. Β'. κεφ. Β', οἱ Ὀθωμανοὶ κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 16ου αἰῶνος ἐκάλουν τὴν Ἀγίαν Εἰρήνην, μικρὰν Ἀγίαν Σοφίαν. ²⁾ Χαθηκάτ, Τόμ. Α'. σελ. 3. ³⁾ C. Christ. Βιβ. Γ'. σελ. 5—78. ⁴⁾ Κ/πολις Βυζαντίου, Τόμ. Α'. σελ. 464. ⁵⁾ «Τὰ μὲν οὖν τῆς Κ/πόλεως ἐκκλησίαις, ἥνπερ μεγάλην καλεῖν νενομίκασι.» Προκοπίου, Τόμ. Γ'. σελ. 479.

ΜΑΘΕ ΤΗΝ ΑΓΙΑΝ ΣΟΦΙΑΝ

ΤΖΑΜΙ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΣΟΦΙΑΣ ΚΕΝΤΡΙΟΝ

κλίνει ὀλίγον πρὸς νότον. Τοῦτο κατὰ τὸν ἄνω συγγραφέα ἐγένετο, ἵνα ἡ ἐκκλησία ἀνιδρυθῇ παράλληλος μετὰ τῶν παραπλησίων ἀνακτόρων τῶν Βυζαντινῶν¹⁾.

Ἐν τῷ δεξιῷ ὑπερώῳ τοῦ ναοῦ, εἶναι μαρμαρίνος τοῖχος, ὕψους δύο μέτρων, χωρίζων τὸ ὑπερῶον εἰς δύο ἄνισα μέρη. Ὁ τοῖχος φέρει ἀνάγλυφα κοσμήματα, τῆς ἐσχάτης ἀπειροκαλίας ἔργα. Φρονῶ ὅτι ἐν τῷ ἐσωτέρῳ χώρῳ, συνηδρίαζεν ἡ ἱερά σύνοδος μετὰ τοῦ πατριάρχου, κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τοῦ κράτους. Ἀναγινώσκουμεν ἐν τοῖς πατριαρχικοῖς ἐγγράφοις, « καθίσαντες ἐν τοῖς δεξιῷς κατηχοουμενείοις τῆς ἀγιωτάτης τοῦ Θεοῦ μεγάλης ἐκκλησίας » καὶ πάλιν, « συνόδου συγκροτηθείσης ἐν τοῖς δεξιῷς κατηχοουμενείοις τῆς μεγάλης ἀγιωσύνης αὐτοῦ »²⁾.

Πλησίον τοῦ διατεχίσματος τούτου, ἐπὶ τοῦ μαρμαρίνου ἐδάφους, ἐνέγλυψέ τις Henricus Dandolo, τὸ ὄνομα τοῦ δουκὸς τῆς Βενετίας, τοῦ ἀρχηγοῦ τῶν Βενετῶν ἐπὶ τῆς σταυροφορίας τοῦ 1204ου. Ὁ γηραιὸς οὗτος ἡγεμὼν ἀπεβίωσεν ἐν Κ/πόλει τῷ 1205ῳ, καὶ ἐτάφη ἐν Ἀγίᾳ Σοφίᾳ. Οὐδέποτε ὁμῶς ἐφαντάσθησαν οἱ Βενετοὶ νὰ ἐνταφιάσωσιν ὑπὸ τὰς μαρμαρίνους πλάκας τοῦ ὑπερώου, καὶ ἐν τόπῳ ἀφανεῖ, τὸν περιδοξὸν αὐτῶν ἡγεμόνα. Αἱ λευκαὶ χαραγαὶ ἐπὶ τοῦ φαιοῦ μαρμάρου, τεκμαίρουσι τὴν πρό μικροῦ γενομένην ἐργασίαν.

Ἐπὶ τῶν μαρμάρων τοῦ ὑπερώου, σώζονται τὰ συνήθη ἀριθμητικὰ γράμματα τῶν Βυζαντινῶν, καλῶς διατηρούμενα μέχρι τῆς σήμερον. Αἱ χαραγαὶ τῶν γραμμάτων τούτων, ἔργα τῶν λιθοξόων, εἶναι λίαν καθαρὰ καὶ ἀτριβεῖς. Εἰκάζω ἐκ τούτου, ὅτι ὀλίγος λαὸς ἀνέβαινεν ἐπὶ τοῦ ὑπερώου· ἄλλως, ἀπίθανον εἶναι, μετὰ παρέλευσιν τοσούτων αἰώνων νὰ μὴ ἐξαλειφθῶσι τὰ γράμματα ταῦτα.

Τὰ κιονόκρανα τῶν κιόνων τοῦ ὑπερώου, ἅπαντα τῶν Βυζαντινῶν ἔργα, τὰ ὁποῖα « ἐλάμπρυνεν » ὁ βασιλεὺς Ῥωμανὸς³⁾, φέρουσι μονογράμματα τῶν Βυζαντινῶν βασιλέων⁴⁾. Τὰ ἐκ τῆς ὀροφῆς τοῦ ὑπερώου καταπίπτοντα μωσαϊκὰ, πωλοῦνται εἰς τοὺς ξένους.

Εἶχεν ἡ Ἀγία Σοφία βασιλεύοντος τοῦ Ἰουστινιανοῦ, κληρικούς χιλίους. Ἡ Νεαρά τοῦ Ἡρακλείου, βασιλεύσαντος κατὰ τὸν ἑβδόμον αἰῶνα ὀρίζει⁵⁾

¹⁾ Mais au lieu de tracer l'axe de Sainte-Sophie de l'ouest à l'est, ils furent obligés de l'incliner vers le sud et de donner au sanctuaire la direction de l'est-sud-est. Labarte. Le palais, σελ. 18. ²⁾ Μ. καὶ Μ. Τόμ. Α'. σελ. 538, 540, 541. Τόμ. Β'. σελ. 2, 6, 98. Τὰ ἔγγραφα ταῦτα εἶναι ἅπαντα τοῦ δεκάτου τετάρτου αἰῶνος. ³⁾ Μ. Γλυκᾶς, σελ. 583. ⁴⁾ Ἐν τῷ ναῷ τούτῳ ἐτελεῖτο καὶ ἡ Σύναξις τοῦ μεγάλου Βασιλείου. Συναξ. Ἰαν. 1. « Ἡ βασίλισσα ἀνῆλθεν εἰς τὰ κατηχοούμενα τῆς ἐκκλησίας. » Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 697. ⁵⁾ Σύνταγμα, Ῥάλλη καὶ Ποτλῆ, Τόμ. Β'. σελ. 230. « Περὶ τοῦ ὀρισμένου εἶναι τὸν ἀριθμὸν τῶν κληρικῶν τῆς ἀγιωτάτης μεγάλης ἐκκλησίας Κ/πόλεως, καὶ τῆς Ἀγίας Θεοτόκου ἐν Βλαχέρναις. » Γ. Κωδινός, σελ. 142.

Πρεσβυτέρους	80	Ἀναγνώστας	160
Διακόνους	150	Ψάλλτας	25
Διακονίσσας	40	Θυρωροὺς	75
Ὑποδιακόνους	70 ¹⁾	ὅλους	600

Ὁ ἀριθμὸς οὗτος ἡλαττοῦτο κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τοῦ κράτους, ὅταν τὰ εἰσοδήματα τῆς ἐκκλησίας μόλις εἰς φωταψίαν αὐτῆς ἐπῆρκουν²⁾).

Αἱ διακονίσσαι σπανιώτατα μνημονεύονται ἐν τῇ Βυζαντινῇ ἐκκλησίᾳ. Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος γράφων μεσοῦντος τοῦ δεκάτου αἰῶνος, λέγει σαφῶς· «διέρχεται διὰ τοῦ γυναικίτου νάρθηκος, ἐν ᾧ καὶ τὴν συνήθη στάσιν κέκτηνται αἱ τῆς αὐτῆς μεγάλης ἐκκλησίας διακονίσσαι»³⁾. Ἡ ἀριστερὰ ἄκρα τοῦ νάρθηκος τῆς Ἀγίας Σοφίας, χωρίζεται διὰ τοίχου· ἐδῶ εἶναι ἡ πρὸς τὸ ὑπερῶον σκολιὰ ἀνοδος, καὶ ἐδῶ πιθανόν ἦτο καὶ ἡ στάσις τῶν διακονισσῶν. «Θεοδόσιος δὲ ὁ βασιλεὺς νόμον ἔγραψε γυναῖκα εἰς διακονίσσαν μὴ προβαίνειν, εἰ μὴ ὑπερβῇ τὰ ἐξήκοντα ἔτη κατὰ τὸν ἀπόστολον»⁴⁾. Διακονίσσαι ἐλέγοντο καταχρηστικῶς καὶ μονάστριαί τινες.

Ἵπῃρχεν ἐντὸς τοῦ ναοῦ τῆς Ἀγίας Σοφίας, τόπος καλούμενος, ὅτε μὲν ἄσυλον, ὅτε δὲ προσφύγιον καὶ καταφυγὴ, ὅπου προσέφευγον εἴτε ἐκ δειλίας, εἴτε ἐκ φόβου οἱ καταδιωκόμενοι⁵⁾. Τῷ 1343ω, ἀπηγορεύθη τῶν τοιούτων ἡ εἰσοδος ἐν τῷ ναῷ, ἵνα μὴ διαταράττωνται οἱ προσευχόμενοι. Διέταξεν ὁ τότε

1) «Τοὺς δὲ ὑποδιακόνους ταῖς θύραις τῶν ἁγίων ἐκκλησιῶν ἐφίστασθαι ὥριστο.» Σύνταγμα, Ῥάλλη καὶ Ποτλῆ, Τόμ. Γ'. σελ. 244, ἐν τῷ 43ω κανόνι τῆς ἐν Λαοδικεῖᾳ Συνόδου. 2) Μ. καὶ Μ. Τόμ. Β'. σελ. 52· «950 ἐργαστήρια ἦσαν ἀφιερωμένα εἰς τὴν Ἀγίαν Σοφίαν.» Κ/πολις Βυζαντίου, Τόμ. Γ'. σελ. 526. Ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ, τὰ ἐργαστήρια ἦσαν 4400. Ἰουστίν. Ναβέλλα. XLII. M. Glos. λέξις Δεκτικῆς. Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος, Τόμ. Α'. σελ. 804, μνημονεύει ὑπουργοὺς τοῦ νάρθηκος, ἀναγνώστας τῶν Β'. ἐβδομάδων, δοσιαρίους τοῦ ἁγίου φρέατος, ὑπαδιακόνους, δομέστικον τῶν ὑποδιακόνων, καὶ διπουτάτους τῆς Ἀγίας Σοφίας. 3) Τόμ. Α'. σελ. 482. Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 442.

4) Σύνταγμα, Ῥάλλη καὶ Ποτλῆ, Τόμ. Β'. σελ. 459, 254, 255. Δ'. σελ. 477.

5) Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 363, 365, 368, 445, 453. Κ. Πορφυρογ. Τόμ. Α'. σελ. 647. Ἰ. Καντακουζ. Τόμ. Β'. σελ. 300. C. Christ. Βιβ. Γ'. σελ. 73. Ὁ Δουκάγγελος μνημονεύει ἅπαντας τοὺς Βυζαντινοὺς συγγραφεῖς τοὺς γράφοντας περὶ ἄσολου. «Εὐτρώπιος ὁ τοῦ βασιλικοῦ τότε κοιτῶνς. . . πείθει βασιλέα νομοθετῆσαι μὴ εἰσελθεῖν τισι τῶν αἰτίαν ἔχόντων προσφεύγειν τῇ ἐκκλησίᾳ, ἢ προσφεύγοντας ἐξελθεῖν κατὰ πᾶσαν ἄδειαν αὐτοὺς ἐξωθεῖν.» Συμ. ὁ Μεταφραστής, Τόμ. Α'. σελ. 4109, ἐν τῷ βίῳ τοῦ Χρυσαστόμου. Θεοφλ. Ἱστορ., σελ. 329. Ἄσυλον σεβαστὸν ἦτον καὶ ἡ κολυμβήθρα· «εἰς τὸ τῆς Σοφίας ἱερὸν φεύγουσιν, ἕς τε τὸν θείον λουτρῶνα ἐλθεῖν, τῆς ἐνταῦθα κολυμβήθρας ἀπριεῖ εἶχοντο.» Πρακοπ. Τόμ. Γ'. σελ. 404. Νικ. Γρηγοράς, Τόμ. Β'. σελ. 748· «ἱερὸν τῆς Ἀγίας Σοφίας, ἀσύλου πάλαι καταφυγῆς κεκτημένον προνόμιον.»

βασιλεύων Ἰωάννης ὁ Παλαιολόγος, «ὥς ἂν εὐρίσκωνται οἱ ῥηθέντες πρόσφυγες εἰς τοὺς ἄνωθεν καὶ ἐξ ἀρχῆς τεταγμένους τόπους τῶν προσφυγίων, καὶ οὐδὲν ἔχουσι φόβον καὶ δειλίαν τινὰ τοῦ ἀποσπασθῆναι αὐτόθεν βίᾳ παρά τινος τῶν ἀπάντων». Ἐκ τούτων σαφῶς καταφαίνεται, ὅτι κατὰ τοὺς τότε χρόνους, τὸ ἀσύλον ἦτον ἐν τῷ νάρθηκι.

Φαίνεται ὅτι ἐλησημονήθη ὁ ἀληθὴς τόπος τοῦ ἀσύλου ἐν τῷ ναφ αὐτῷ ὑπὸ τὰ δεξιὰ κατηχούμενα, ὅπου εὐρίσκετο καὶ ὁ καλούμενος πρωτεύδικος ὁ δικάζων καὶ μεριμνῶν περὶ τῶν προσφύγων τούτων ¹⁾.

Ὁ τόπος ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ὅπου ἐδίκαζεν ὁ πρωτεύδικος, ἐκαλεῖτο πρωτεκδικεῖον, καὶ ἀνάσταθμος ὁ τόπος ὅπου ἴσταντο οἱ κατηγορούμενοι. Κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας τοῦ κράτους, ὅλον τὸ ἱερόν, οἱ κίονες τῆς τραπέζης τοῦ θυσιαστηρίου, καὶ πολλοὶ τάφοι ἦσαν ἀσύλον ²⁾. Τὸ προνόμιον τοῦτο ἐκπαλαί ἰδιον τῆς Ἀγίας Σοφίας, παρεχωρήθη ἀκολούθως καὶ ἐτέραις ἐκκλησίαις, διότι μνεῖα αὐτοῦ γίνεται πολλάκις ἐν τῇ Βυζαντινῇ ἱστορίᾳ ³⁾.

Οἱ βασιλεῖς καὶ οἱ ἄρχοντες πολλάκις ἠθέτησαν τὸ ἀσύλον, καὶ οὐχὶ μόνον ἀπέσυραν ἐκ τῆς ἐκκλησίας τοὺς πρόσφυγας, ἀλλ' ἐσφαξαν αὐτοὺς ἐντὸς αὐτοῦ τοῦ ἀσύλου.

Ἐκ τῶν πολλῶν περὶ τούτων ἱστορουμένων, ἀφηγοῦμαι τὰ ἐν ἔτει 695^ω συμβάντα, ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Λεοντίου ⁴⁾, ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τῶν Βλαχερνῶν. «Καὶ ὁ μὲν Μαῦρος ἅμα τοῦ ῥηθέντος Στρούθου ἐν Βλαχέρναις πορευθεὶς, εὔρε τὸν Τιθέριον κρατοῦντα τῇ μιᾷ χειρὶ τὸ κιονάκιον τῆς Ἀγίας Τραπέζης ⁵⁾... καὶ τῇ ἄλλῃ τίμια ξύλα, καὶ ἐν τῷ τραχήλῳ φυλακτὰ: ἔξωθεν δὲ τοῦ βήματος παρακαθίζομένην Ἀναστασίαν τὴν τοῦ πατρὸς αὐτοῦ μητέρα, ἧτις τοῖς ποσὶ τοῦ Μαύρου κυλινδουμένη ἤτειτο μὴ ἀποκτανθῆναι τὸν αὐτῆς ἐγγονα Τιθέριον, ὥς μηδὲν ἄτοπον πράξαντα: αὐτῆς δὲ τοὺς πόδας τούτου κατεχούσης... εἰσελθὼν ὁ Στρούθος ἐνδὸν τοῦ βήματος, βίᾳ ἀφῆρπασεν αὐτόν: καὶ τὰ μὲν τίμια ξύλα ἐξ αὐτοῦ ἄρας, ἐπάνω τῆς ἁγίας τραπέζης ἐπέθηκε, τὰ δὲ φυλακτὰ εἰς τὸν ἴδιον ἐξήρτησε τράχηλον: καὶ λαβόντες τὸν παῖδα ἐπὶ τῷ ἄνω Καλλινίκῃς πα-

¹⁾ Γ. Κωδινός, σελ. 207. «Ἴνα μὴ ὁ ἐπίσκοπος παρενοχλῆται, ἕτρωσαν ἐκδικοί.» Συμ. ὁ Μεταφραστής, Τόμ. Α'. σελ. 272. Ὁ πρῶτος τῶν ἐκδίκων ἐκαλεῖτο πρωτεύδικος, καὶ ἐκκλησιέδικος. Γ. Κεδρηνός, Τόμ. Β'. σελ. 902. Νικ. Χωνιάτης, σελ. 446. Περί προσφύγων, πρβ. Σύνταγμα, Ῥάλλη καὶ Ποτλῆ, Τόμ. Ε'. σελ. 218. ΣΤ'. σελ. 263. ²⁾ Γ. Κεδρηνός, Τόμ. Α'. σελ. 763. Β'. σελ. 48, 119. «Τὸν χεῖρ αὐτῆς ἐν λάρνακι θεῖναι περιηργυρωμένη καὶ προνόμιον δοῦναι διὰ λελαξευμένων ἐν αὐτῇ ἱάμβων, ἀσυλίας τοῖς ἐφ' οἷς δῆποτε ἐγκλήμασιν ἀνθρώποις ἀλοῦσι καὶ προσφυγοῦσιν ἐκεῖ.» Συνέχ. Θεοφάνους, σελ. 408, 630. Λέων ὁ Γραμ., σελ. 290. Μ. Ἀτταλιώτης, σελ. 29. Μαλαλᾶ Χρονογρ., σελ. 380. ³⁾ Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 283. Νικ. Πατριάρχου, σελ. 53. ⁴⁾ Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 582. ⁵⁾ C. Christ. Βιβ. Γ'. σελ. 49.

ραπορτίω, καὶ τοῦτον ἐκδύσαντες, καὶ ἐπὶ τῆς φλιας ἀπλώσαντες, δίκην προβάτου αὐτὸν ἐλαρυγγότμησαν»¹⁾).

Ἄννα ἡ Κομνηνὴ²⁾ μνημονεύει καὶ ἕτερον προσφύγιον, ἐν τῷ ναῷ τοῦ Ἁγίου Νικολάου, «ἀγχοῦ τῆς μεγάλης ἐκκλησίας». Ἦτο δὲ ὁ ναὸς οὗτος μέρος τοῦ μεγάλου τεμένους τῆς Ἁγίας Σοφίας, ἀνιδρυθὲν ἵνα ἐκεῖσε καταφεύγῃ «πᾶς ὁ ἐπ' ἐγκλήματι αἰλούς». Ποῦ ἔκειτο ὁ ναὸς οὗτος εἰν' ἀδελφον· ὅτι δὲν ἦτο παρεκκλήσιον ἐντὸς τοῦ ναοῦ, καταφαίνεται ἐκ τῶν ἀνω λόγων, «ἀγχοῦ τῆς μεγάλης ἐκκλησίας». Περὶ τοῦ ἐπιφανοῦς τούτου προσφυγίου ἅπαντες οἱ συγγραφεῖς ἀποσιωπῶσι.

Ταύτην τὴν καλούμενην ἀσυλίαν, σπανιώτερον τῶν ἀρχόντων, ἠθέτησεν ὁ Βυζαντινὸς λαός.

Μέχρι τοῦ ἐνδεκάτου αἰῶνος, ἡ ἱερὰ λειτουργία ἐν τῇ Ἁγίᾳ Σοφίᾳ, δὲν ἐτελείτο, εἰ μὴ κατὰ Σάββατον, τὰς ἐπισήμους ἑορτὰς καὶ τὰς Κυριακάς, ἕνεκα τῆς ἐνδείας αὐτῆς. Μεσοῦντος τοῦ αἰῶνος τούτου, ὁ Μονομάχος διέταξε νὰ τελεῖται ἡ ἱερουργία καθ' ἑκάστην ἡμέραν, χαριζόμενος τῇ ἐκκλησίᾳ νέας τινὰς προσόδους³⁾.

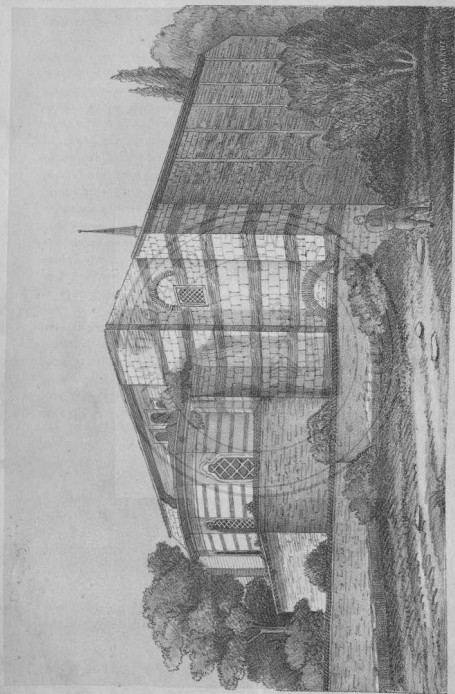
Εἶχον κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους ἅπασαι αἱ ἐκκλησίαι, τὰς καλουμένας φιάλας. Τὰ ἐν τῷ ναῷ δοχεῖα ὕδατος ἐκαλοῦντο κἀνθαροί. Ἡ φιάλη τῆς Ἁγίας Σοφίας εἰσέτι σώζεται, ὀλίγα βήματα πρὸ τοῦ νάρθηκος, πάντῃ ἀνυδρὸς. Ἐδῶ ἐνιπτον τοὺς πόδας καὶ τὰς χεῖρας οἱ πιστοί, «ἵνα μὴ ἀνάγνοις καὶ ἀνίπτοις ποσὶ τῶν ἔνδον ἐπιβαίνουσιν ἁγίων»⁴⁾. Ἐν τῇ φιάλῃ ἐγίνετο ἡ τελετὴ τῶν Θεοφανείων.

Ἐν τῷ δευτέρῳ τόμῳ τῶν πατριαρχικῶν ἐγγράφων, κατεχωρίσθη τῷ 1336^ω, ἐπὶ τῆς πατριαρχείας τοῦ Καλλίστου⁵⁾, ἡ σημείωσις τῶν ἐν τῇ Ἁγίᾳ Σοφίᾳ τότε εὑρισκομένων χρυσῶν καὶ ἀργυρῶν σκευῶν, ἱερατικῶν ἀμφίων, ραυρῶν, εὐαγγελίων καὶ λειψάνων. Ἐκ τῆς σημειώσεως ταύτης καταφαίνεται ἡ τότε πενία τῆς ἐπιφανοῦς ταύτης ἐκκλησίας, τὴν ὁποίαν τοσούτῳ ἐγύμνωσαν οἱ Λατίνοι σταυροφόροι τῷ 1204^ω. Μνημονεύω τὰ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἐπισημότερα σκεύη, ἐκ τῶν ὁποίων μεταγενέστεροι συληταὶ ἀφῆρεσαν μαργαρίτας καὶ χρυσὰ κοσμήματα.

Εἶχεν ὁ ναὸς ἐννέα εὐαγγέλια, ἐκ τῶν ὁποίων δύο μὲν ἔμενον ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ πρὸς χρῆσιν τῶν ἱερέων, τὰ δὲ ἄλλα μετὰ πολλοῦ κόσμου καὶ ἐκτυπωμάτων χρυσῶν κεκοσμημένα, ἐφυλάττοντο ἐν τῷ σκευοφυλακίῳ⁶⁾. πέντε κρατῆρας,

1) Συνέχ. Θεοφάνους, σελ. 876. Περὶ τοῦ παραπορτίου Καλλινίκης, ἰδ. ἀνωτέρω, σελ. 62. 2) Ἀλεξιάς, Τόμ. Α'. σελ. 100. 3) Γ. Κεδρηνός, Τόμ. Β'. σελ. 609. 4) Εὐσεβίου Ἐκκλ. Ἱστορ. κέρ. Δ'. Texier. L'Archit. Byz., σελ. 10. Γ. Παχυμ. Τόμ. Β'. σελ. 22. Τὴν πρὸ τῆς εἰσόδου τοῦ ναοῦ νύμφην διετήρησαν μέχρι τοῦδε, οἱ Λατίνοι. 5) Μ. καὶ Μ. Τόμ. Β'. σελ. 566. 6) Ἐν τῇ σημερινῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου παρὰ τὴν πόλιν τῆς Ἀδριανουπόλεως, σώζεται Εὐαγγέλιον, προερχόμενον ἀπὸ τὴν Ἁγίαν Σοφίαν.

ΜΟΝΗ ΤΟΥ ΣΤΟΥΔΙΟΥ. | ΜΙΡΑΧΟΡ ΜΕΣΤΙΖΗΔΙ.

ἐκ τῶν ὁποίων εἰς «κρατὴρ ἱασις» ἀφιερώθη τῷ ναῷ ὑπὸ τῆς Ἀγίας δεσποίνης Κυρᾶς Ἰπομονῆς, ἥτις ἀνήγειρε τὴν μονὴν τοῦ Παντοκράτορος· δεκατέσσαρας δίσκους καὶ ποτήρια, ἐξ λαβίδας, ἐξ ἀστερίσκους ἀργυροῦς, τῶν ὁποίων οἱ τρεῖς ἦσαν ἐκ Ῥωσσίας, τέσσαρα μανουάλια τῆς εἰσόδου, δεκαεῖς βριπίδια, ὀκτὼ σταυροῦς ἀργυροῦς καὶ χρυσοῦς, ἐγκλείοντας τεμάχια τιμίων ξύλων, καὶ κεκοσμημένους διὰ μαργαριτῶν, χρυσοῦ καὶ ἀργύρου· τέσσαρας ἀέρας, εικοσιεῖς ποτηροκαλύμματα καὶ τέσσαρα δικανίκια πατριαρχικά. Πρὸς τούτοις εἰκόνας τινὰς, ἱμάτια ἀρχιερατικά, καὶ τινὰ λείψανα ἁγίων, διαφυγόντα τοὺς ἄρπαγας σταυροφόρους.

Εἶπον ἀνωτέρω, περιγράφων τὰς συλήσεις τῶν Λατίνων, τῷ 1204ῳ, ὅτι ἀφῆρσαν ἀπὸ τὴν Ἀγίαν Σοφίαν, τὰ πλεῖστα αὐτῆς σκεύη χρυσαῖα καὶ ἀργυρᾶ, καθὼς καὶ πάμπολλα λείψανα. Ἐκ τούτων τινὰ ἦσαν τεμάχια τοῦ σταυροῦ, ἀπολεσθέντα ἐν Γαλλίᾳ τῷ 1192ῳ, τεμάχιον τοῦ λίθου τοῦ Ἁγίου Τάφου σωζόμενον εἰσέτι ἐν τῇ πόλει ταύτῃ· πρὸς τούτοις, θυμιατήριον Ἑλληνικόν, ὁ βραχίων τοῦ Ἁγίου Σίμωνος, καὶ ὁ τοῦ Ἁγίου Κλήμεντος. Τὰ ἀκόλουθα λείψανα τῶν Ἁγίων Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ, Πέτρου, Ἀνδρέου, Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, Ἰωάννου τοῦ Ἐλεήμονος, Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζοῦ, Νικολάου, Λουκίας, Αἰκατερίνης, Βαρβάρας καὶ τινων ἄλλων, ἀπωλέσθησαν· τοῦλάχιστον ἀγνωστος εἶναι μέχρι τῆς σήμερον ἡ τύχη αὐτῶν¹⁾.

Ὁ ναὸς τῆς Ἀγίας Σοφίας μετεβλήθη εἰς τέμενος, εὐθὺς μετὰ τὴν ἄλωσιν. Ὁ κατακτητὴς καθαρίσας ἔσωθεν καὶ ἔξωθεν τὴν ἐκκλησίαν, ἐτέλεσεν ἐκεῖ κατὰ πρῶτον τὴν προσευχὴν τῆς Παρασκευῆς, τῇ 1ῃ Ἰουνίου 1453. Ἀνήγειρε πλινθόκτιστον μινάρην καὶ σχολεῖον.

Οἱ ἐν τῷ μέσῳ τοῦ ναοῦ δύο μέγιστοι λαμπροφοροί, ἀφῆρέθησαν ἀπὸ ναὸν καθολικὸν τῆς Οὐγγαρίας καὶ ἐστήθησαν ἐδῶ ὑπὸ τοῦ Σουλεϊμάν τοῦ μεγάλου τῷ 1526ῳ. Οἱ μαρμάρηνοι πύλοι παρὰ τὴν εἰσόδον τοῦ ναοῦ, εἰν' ἔργα Μουράδ τοῦ Τρίτου²⁾.

Μονὴ τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ,
ἡ Μονὴ τοῦ Στουδίου.

Νῦν, Μιραχὸρ μεστζηδί³⁾.

Ἡ ἄλλοτε ἐπιφανεστάτη αὕτη μονή, ἡ ὑπὲρ τῆς ἐκκλησίας καὶ τῶν γραμμάτων τοσοῦτω μοχθήσασα, καλουμένη μονὴ τοῦ Στουδίου, τοῦ Στουδίτου, τῶν

¹⁾ Riant, σελ. 178. ²⁾ Χαδηκάτ, Τόμ. Α'. σελ. 4. ³⁾ Χαδηκάτ, Τόμ. Α'. σελ. 196.

Στουδίων ⁴⁾, καίται ἐπὶ τῆς εὐωνύμου πλευρᾶς τῆς μεγάλης λεωφόρου τῆς Ψαμάθου, ὀλίγα βήματα πρὸς νότον τοῦ αὐτοῦ Ἁγίου Κωνσταντίνου ⁵⁾). Μολονότι ἐπιμάτω ἐπ' ὀνόματι τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ, ἐν τοῖς συγγραμμάσι τῶν Βυζαντινῶν καλεῖται ὡς ἐπιτοπολὺ, ἡ μονὴ τοῦ Στουδίου. Κατὰ τὸν Θεοφάνη τὸν ἱστορικόν ⁶⁾, ὁ Στουδῖος τῷ 441ῳ «ἐκτισε τὸν ναὸν τοῦ Προδρόμου, καὶ μοναχοὺς τῶν Ἀκοιμητῶν, ἐν αὐτῷ κατέστησε» ⁷⁾. Πλανᾶται, νομίζω, ὁ ἱστορικὸς οὗτος, γράφων ὅτι ἰδρύθη ἡ μονὴ αὕτη τῷ 441ῳ, διότι ὁ Κωδινὸς ⁸⁾, ἂν καὶ πολλῶν αἰώνων μεταγενέστερος, ὀρθῶς λέγει ὅτι ἡ μονὴ τοῦ Στουδίου, ὡς καὶ ἡ μονὴ τῆς Χώρας ἦσαν τὸ πάλαι ἔξω τῶν τειχῶν. Ἐπομένως ὑπῆρχον ἀμφότεραι πρὸ τῆς κτίσεως τῶν Θεοδοσιακῶν τειχῶν ἀνεγερθέντων τῷ 413ῳ ⁹⁾. Τοιαύτας ἀντιφάσεις συχνότατα ἀπαντῶμεν εἰς τὰ συγγραμμάματα τῶν Βυζαντινῶν. Ἐκ τῶν λόγων τοῦ Κωδινοῦ εἰκάζω, ὅτι τὴν μονὴν ταύτην ἀνίδρυσε πρῶτος ὁ Στουδῖος, ὅστις μετὰ τινῶν ἄλλων ἐπισήμων ἀνδρῶν ἐκλήθη ἐκ Ῥώμης εἰς τὸ Βυζάντιον ἀπὸ τὸν μέγαν Κωνσταντῖνον ¹⁰⁾, καὶ «οἵτινες οἴκους ναοὺς καὶ ξενώνας ἀνήγειραν». Ἡ μετὰ τὸν Κωνσταντῖνον ἱστορία τῆς Κ/πόλεως, μνημονεύει πολλὰ κτίρια ὑπὸ τῶν ἀνδρῶν τούτων ἀνεγερθέντα ¹¹⁾. Κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Σουλῆα, ὁ Στουδῖος ἀνήγειρε τὴν περιβόητον μονὴν ταύτην, καθολικὴν ἐκκλησίαν οὖσαν πρότερον, καὶ ἡ ὁποία κατὰ τοὺς ἱστορικοὺς, διέτρεφε χιλίους μοναχοὺς ¹²⁾.

Τὰ ἐγκαίνια τῆς μονῆς ταύτης, ἐτελοῦντο μετὰ μεγάλης πομπῆς τῇ 19ῃ Ἰουλίου.

Τῷ 790ῳ ἀπεβίωσεν ὁ πατριάρχης Ταράσιος, καὶ τῇ Κυριακῇ τοῦ Πάσχα, ἐχειροτονήθη Νικηφόρος ὁ ἀσκηρῆτις ¹³⁾. Δύω ἡγούμενοι τῆς μονῆς, ὁ Πλάτων καὶ ὁ Θεόδωρος ¹⁴⁾, ἀντετάχθησαν κατὰ τῆς ἐκλογῆς τοῦ νέου πατριάρχου, λέ-

⁴⁾ Ἰωήλου Χρονογρ., σελ. 65. Μ. καὶ Μ. Τόμ. Β'. σελ. 22. Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 747. Γ. Κεδρηνός, Τόμ. Β'. σελ. 487, 539. Συνέχ. Θεοφάνους, σελ. 384, 857. Λέων ὁ Γερμ., σελ. 119, 279. Μ. Ἀτταλιώτης, σελ. 270. ⁵⁾ «Τὴν τῆς Χρυσείας πόλιν εἰσήλθεν ὁ βασιλεὺς . . . μέχρι μὲν οὖν τῆς τοῦ Στουδίου μονῆς ἀπελθόν.» Γ. Ἀκροπολίτης, σελ. 197. ⁶⁾ Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 475. «καταλαβόντος διὰ τῆς Χρυσῆς πόλης τὸν τοῦ Προδρόμου ναὸν, ὃν εἰδέματο Στουδῖος.» Γενεσίου ἱστορ. σελ. 6. ⁷⁾ Ἀκοιμητοὶ ἐκαλοῦντο οἱ κατ' ἄλῃ τὴν ἡμέραν καὶ νύκτα ψάλλοντες καὶ ἱερουργοῦντες μοναχοί. Γ. Κεδρηνός, Τόμ. Β'. σελ. 892. «ἄληκτος ὑμνολογία.» C. Christ. Βιβλ. Α'. σελ. 151.

⁸⁾ Γ. Κωδινός, σελ. 421. ⁹⁾ Τὴν γνώμην τοῦ Θεοφάνους παραδέχεται ὁ Κ. Σκαρλάτος Βυζάντιος. Κ/πολις, Τόμ. Α'. σελ. 306. ¹⁰⁾ Μ. Γλυκᾶς, σελ. 463. ¹¹⁾ Γ. Κωδινός, σελ. 99. ¹²⁾ «Κατὰ τὸν θεῖον τοῦ Προδρόμου ναόν, ὃν ὁ Στουδῖος ἐκ βάθρων ἀνήγειρε.» Συνέχ. Θεοφάνους, σελ. 48, 63. Συναξ. Δεκ. 29. Γ. Κωδινός, σελ. 402. Θεοφάνης, Τόμ. Β'. σελ. 388. Γ. Κεδρηνός, Τόμ. Β'. σελ. 905. ¹³⁾ Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 747. Γ. Κεδρηνός, Τόμ. Β'. σελ. 34, 557. ¹⁴⁾ Τὸν βίον τοῦ Ἁγίου Θεοδώρου τοῦ Στουδίτου, ἱστο-

γοντες ὅτι «μὴ δεῖν ἀπὸ λαϊκῶν, ἀθρόως εἰς ἐπίσκοπὴν ἀνατρέχειν». Ὁ δὲ βασιλεὺς, ἀγανακτήσας κατὰ τῶν ἀπειθούντων μοναχῶν, ἐμελέτα ἵνα καταλύσῃ τὴν μονήν, ἐν τῇ ὁποία τότε ἐνησκούντο ἑπτακόσιοι μοναχοὶ ὑπὸ τὴν ἡγουμενίαν τοῦ αὐτοῦ Θεοδώρου. Οἱ φίλοι δὲ τοῦ ἀναγορευθέντος πατριάρχου, ἐπέμενον λέγοντες, ὅτι ἡ χειροτονία τοῦ πατριάρχου Νικηφόρου, δὲν ἦτο «πρᾶγμα ξένον τῆς ἐκκλησίας καὶ προσφάτως ἐπινοηθέν»¹⁾.

Μικρὸν μετὰ ταῦτα, ὁ βασιλεὺς προσκαλέσας τὸν πατριάρχην, τοὺς συμβούλους αὐτοῦ καὶ μητροπολίτας, ἐβουλεύετο περὶ εἰρήνης μετὰ τοῦ Κρούμου βασιλείως τῶν Βουλγάρων, λεηλατοῦντος πᾶσαν τὴν ἀπὸ Κ/πόλεως μέχρις Ἀδριανουπόλεως χώραν. Τινὲς δὲ μετὰ τοῦ ἡγουμένου Θεοδώρου, ἀντέστησαν κατὰ τῆς μελετωμένης εἰρήνης, καὶ τοσαύτῃ ἡ ἰσχὺς τῶν μοναχῶν τοῦ Στουδίου, ὥστ' ἐματαιώθησαν πάντα τὰ περὶ εἰρήνης βουλευμάτων τοῦ βασιλείως καὶ τῶν κληρικῶν αὐτοῦ συμβούλων. Ἐνεκα τούτων ὅλων, ὁ Θεόδωρος καὶ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ, ἀρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης, μεθ' ὅλων τῶν ἐν τῇ μονῇ ἐνασκουμένων μοναχῶν, ἀναφανθὼν ἀπέσχισαν ἑαυτοὺς ἀπὸ τῆς κοινωνίας τοῦ πατριάρχου Νικηφόρου²⁾.

Ἐρχομαι εἰς ἄλλα ἐπίσημα συμβάντα τοῦ Βυζαντίου, ἐκ τῶν ὁποίων καταφαίνεται ἡ σοφία καὶ ἀρετὴ τῶν ἐνασκουμένων ἐν τῇ μονῇ ταύτῃ, καλουμένη, «περιφανὲς καὶ περὶδοξὸν τῆς ἀρετῆς παιδευτήριον». Ἐν ταῖς ἱεραῖς καὶ συνοδικαῖς συνελεύσεσι τῶν ἐν Βυζαντίῳ κληρικῶν καὶ μοναχῶν, «πρῶτον μὲν γὰρ πάντων, τὸν ἀρχιμανδρίτην τῶν Στουδίου καὶ ὁ χρόνος κατέστησε, καὶ τὸ δίκαιον αὐτό»³⁾.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ εἰκονομάχου Θεοφίλου, ἀνέλαβε τὰ σκήπτρα τῆς βασιλείας, ὁ υἱὸς αὐτοῦ Μιχαὴλ⁴⁾ ὁ μεθυστής, μετὰ τῆς μητρὸς αὐτοῦ Θεοδώρας.

ροῦσι τὰ Συναξάρια τῇ 14ῃ Ἰουλίου. Συνέχ. Θεοφάνους, σελ. 608. Λέων ὁ Γραμ., σελ. 209, καλεῖ τὸν Θεόδωρον «ἐνθερμον τῆς ὀρθοδοξίας πρόμαχον.» Πρβ. καὶ σελ. 226.

¹⁾ «Ἀπέσχισαν δὲ τοῦ Πατριάρχου τῆς κοινωνίας, ὁ τοῦ Στουδίου ἡγούμενος καὶ λοιποί». Γ. Κεδρηνός, Τόμ. Β'. σελ. 26, 34, 36. ²⁾ Γ. Κεδρηνός, Τόμ. Β'. σελ. 36. Θεοφάνης, Τόμ. Β'. σελ. 557. Συνέχ. Θεοφάνους, σελ. 608. Συμεὼν ὁ Μεταφρ. Τόμ. Β'. σελ. 29. «Θεόδωρος ὁ θερμὸς τῆς ὀρθοδοξίας πρόμαχος, τοῦ Στουδίου ἡγούμενος.» Λέων ὁ Γραμ., σελ. 209. Μ. Γλυκᾶς, σελ. 534. Ὁ βίος τοῦ Θεοδώρου εὐρίσκεται ἐν τῷ 99ῳ τόμῳ τῆς πατρολογίας τοῦ Migne. ³⁾ C. Christ. Bib. Δ'. σελ. 404. «ἦν δέ τις Δοσίθεος ἐν τῇ τοῦ Στουδίου μονῇ τὴν ἄσκησιν μετιών, ὃς ἐκ Βενετικῶν ἔλκειν τὸ γένος... ἐλέγετο.» Νικ. Χωνιάτης, σελ. 529. Οἱ δύο υἱοὶ τοῦ Μανουὴλ Κομνηνοῦ, ὁ Ἰσαάκιος καὶ ὁ Ἰωάννης, χάριν ὕγιος ἀνατροφῆς, διὰ τινὰ καὶ ἄλλων διέμεναν ἐν τῇ μονῇ ταύτῃ τοῦ Στουδίου, «ἵνα καὶ πρὸς ἀρετὴν ἐπαλείφοντο τῇ μιμῆσει τῶν ἀρίστων ἀνδρῶν.» Νικ. Βριέννιος, σελ. 48. ⁴⁾ Γ. Κεδρηνός, Τόμ. Β'. σελ. 439. Μ. Γλυκᾶς, σελ. 544, 546, 554. Μ. καὶ Μ. Τόμ. Β'. σελ. 22. Σύνταγμα, Ῥάλλη καὶ Ποτλῆ, Τόμ. Δ'. σελ. 566.

Ἐπιτρόπους τοῦ νεαροῦ βασιλέως διώρισεν ἐν τῇ διαθήκῃ αὐτοῦ ὁ Θεόφιλος, τὸν μάγιστρον Μανουὴλ καὶ τὸν πατρίκιον Θεόκτιστον¹⁾. Ἄμα τῇ τελευτῇ τοῦ Θεοφίλου, ἡ σύζυγος αὐτοῦ Θεοδώρα, αἰεποτε σεβομένη τὰς εἰκόνας, ἤρχισε μελετῶσα τὴν ἀναστήλωσιν αὐτῶν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ. Τὴν αἵρεσιν ὁμῶς ταύτην, ἀρχίσασαν τῷ 709^ω²⁾, ἡσπάζοντο οἱ πλείστοι ἐκ τῆς συγκλήτου καὶ ἱερὰς συνόδου, καὶ αὐτὸς ὁ πατριάρχης· οἱ δὲ Στουδίται, θαρραλέως προμαχοῦντες ὑπὲρ τῆς λατρείας τῶν εἰκόνων, καὶ τούτων ἕνεκα διωκόμενοι καὶ προφανῶς προπηλαχιζόμενοι, ἐπάλαιον κατὰ τῆς αἵρέσεως ταύτης μετὰ πολλῆς παρρησίας. Τὰ παθήματα πολλῶν εἰκονοφίλων Χριστιανῶν, σχολοπισθέντων καὶ ἀναιρεθέντων³⁾ καθ' ὅλην τὴν μακροχρόνιον βασιλείαν τῶν καλουμένων εἰκονομάχων βασιλέων, οὐδέποτε ἐφόβιζον τοὺς ἀτρομήτους τούτους μοναχοὺς.

Μανουὴλ, ὁ ἐπίτροπος τοῦ νέου Μιχαήλ, ἡσθένησε, καὶ ἐματαιώθη πᾶσα ἱατρικὴ τέχνη. Ἐν ὥρᾳ θανάτου προσῆλθον εἰς τὸν ἀγωνιῶντα μάγιστρον, μοναχοὶ ἀπὸ τῆς μονῆς τοῦ Στουδίου, καὶ παρὰ τὴν κλίνην αὐτοῦ ἱστάμενοι, εὐηγγελίζοντο τῷ ἀσθενεῖ, ζῶν καὶ ἀνάρρῳσιν⁴⁾. Ὁ ἀσθενὴς κατ' ἀρχὰς ἐταλάντευετο· βλέπων δὲ τοὺς μοναχοὺς ἐπιμένοντας καὶ οὐδόλως διστάζοντας εἰς τὴν παρὰ Θεοῦ ἀποκαλυφθεῖσαν αὐτοῖς πρόρρησιν, καὶ ἐκ τῶν λόγων τῶν μοναχῶν παραμυθούμενος, λέγει· «καὶ πῶς ἔσται μοι τοῦτο, ὦ θεοὶ πατέρες;... ἐγὼ δὲ κείμαι τεταρτιχέμενός καὶ σκελετός, ἐν οὐδενὶ διαφέρων ἐτέρῳ τῶν τεθνηκότων, ἢ μόνῳ τῷ ἀναπνεῖν». Ἀπεκρίθησαν οἱ μοναχοί· «εἰ γοῦν σπουδάσαι ἀναρρῶσθαι τὴν τῶν εἰκονομάχων ἀποσβῆσαι πυρκαϊάν, καὶ τὰς ἱερὰς εἰκόνας κατὰ τοὺς παλαιοὺς καὶ πατρίκους θεσμοὺς ἀναστήλωσαι, εὐαγγελιζόμεθά σου τὴν ζῶν». Εἶπον καὶ ἀνεχώρησαν.

Ἀναρρώσαντος τοῦ Μανουὴλ, κατὰ τὴν πρόρρησιν τῶν μοναχῶν τοῦ Στουδίου, δὲν ἡμέλησε τοὺς λόγους αὐτῶν, ἀλλὰ παρέκλινει παντοίοις τρόποις τὴν Θεοδώραν ἐν ἀναστήλωσιν τὰς εἰκόνας. Ἡ Θεοδώρα, ἔνθερμος ἀπ' ἀρχῆς εἰκονολάτρις, ἐφοβεῖτο οὐχὶ μόνον τὸν λαὸν ἀλλὰ καὶ τὸν κλῆρον, τὸν ἀποδεχόμενον τῆς εἰκονομαχίας τὰ δόγματα. Ἐλεγε δὲ τῷ Μανουὴλ, ὅτι ὁ ἀποδιώσας

¹⁾ Γ. Κεδρηνός, Τόμ. Β'. σελ. 439. Μ. Γλυκάς, σελ. 541, 546, 551. ²⁾ «Τούτῳ τῷ ἔτει (6217—709. Μ. Χ.) ἤρξατο ὁ δυσσεβὴς βασιλεὺς Λέων τῆς κατὰ τῶν εἰκόνων καταιρέσεως λόγον ποιεῖσθαι.» Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 621. «Λέων, ὅστις παρευθὲς τῆς ἀναγορεύσεως αὐτοῦ τὰς τιμὰς καθελὼν εἰκόνας, ἡμάρτυσε τὸ τῆς ἐκκλησίας κάλλος.» Συμ. ὁ Μεταφρ. Τόμ. Β'. σελ. 25. Κωνστ. Μανασσῆς, στίχ. 4489. ³⁾ Συναξ. Νοεμβρίου 28· «πολλοί τε κληρικοὶ καὶ μονασταὶ καὶ εὐλαβεῖς λαϊκοί, ὑπερεκινδύνευσαν τοῦ ὀρθοῦ τῆς πίστεως λόγου, τὸν μαρτυρικὸν ἀναδησάμενοι στέφανον.» Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 630. Λέων ὁ Γραμ., σελ. 449. Νικ. Γρηγοράς, Τόμ. Α'. σελ. 471. Σύνταγμα, Ῥάλλη καὶ Ποτλῆ, Τόμ. Β'. σελ. 612, 613. Π. Γύλλιος, σελ. 297. ⁴⁾ «Καὶ γὰρ ἦν αὐτῷ πῖστις οὐκ ἀγενὴς πρὸς αὐτούς.» Συνέχ. Θεοφάνους, σελ. 448. Γενεσίου ἱστορ., σελ. 78, 79.

σύζυγος αὐτῆς Θεοφίλος, οὐδὲν ποτὲ πράξας ἀνευ συνέσεως, ἡσπάζετο τὴν εἰκονομαχίαν, καὶ ὅτι ἀδίκον ἤθελεν εἶσθαι, νὰ πράξῃ τι κατὰ τῶν φρονημάτων τοῦ ἀποθανόντος συζύγου. Ὁ Μανουὴλ τέλος εἶπε τῇ Θεοδώρα, ὅτι μὴ ἀναστηλουμένων τῶν εἰκόνων, οὐχὶ μόνον κινδυνεύει ἡ ζωὴ αὐτῆς καὶ τοῦ βασιλέως Μιχαήλ, ἀλλὰ θέλει ἀπολέσει καὶ τὸ κράτος αὐτό. Συνήθροισε τέλος ἡ Θεοδώρα, πάντας τῆς συνόδου καὶ τῆς συγκλήτου τοὺς ἐπὶ συνέσει καὶ λόγῳ διαπρέποντας, καὶ μετὰ πολλοὺς λόγους καὶ μαρτυρίας ἐκ τῶν ἁγίων Γραφῶν, ἀνεστηλώθησαν αἱ εἰκόνες. Ὅσοι ἐπέμενον ἐν τῇ προτέρᾳ τῆς εἰκονομαχίας πλάνῃ, καὶ αὐτὸς ὁ πατριάρχης, καθηρέθησαν καὶ ἐξωρίσθησαν ἐκ τῆς πόλεως.

Εἰς μνήμην δὲ τῆς ἀναστηλώσεως τῶν εἰκόνων ἐν Κ/πόλει, γενομένης διὰ τῆς ἐπιμονῆς τῶν περιδόξων μοναχῶν τῆς μονῆς ταύτης τοῦ Στουδίου, ἐπιτελεῖ ἡ ἡμετέρα ἐκκλησία τὴν ἐορτὴν τῆς Ὁρθοδοξίας, τῇ πρώτῃ Κυριακῇ τῶν νηστειῶν¹⁾.

Ἐπὶ τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου, ἀνέβησαν ἐκ τῆς μονῆς τοῦ Στουδίου, ὁ Ἀντωνίος καὶ ὁ Ἀλέξιος καθηγούμενοι τῆς αὐτῆς μονῆς²⁾.

Κατὰ τὸν ἐνδέκατον αἰῶνα, ὁ Μιχαήλ καὶ ὁ Θεῖος αὐτοῦ, διαφυγόντες τὴν ὀργὴν τοῦ λαοῦ κατέφυγον εἰς τὴν μονὴν τοῦ Στουδίου. Ἐδῶ συνήλθεν ὁ λαός, πνέων ἐχθρῶν διὰ τοὺς ἐν τῷ παλαιῷ ἀναιρεθέντας συμπολίτας. Ὡς ἤκουσαν τὰς φωνὰς τοῦ ἔξω μαινομένου ὄχλου, κατέφυγον οἱ ἄνω πρόσφυγες εἰς τὰ ἄδυτα τῆς μονῆς. Ὁ λαός, οὐδόλως εἰσακούων τὰς παρακλήσεις τῶν μοναχῶν, οὐδόλως σεβόμενος τὴν ἱερότητα τοῦ ἀσύλου, εἰσήλθε διὰ τῆς βίας εἰς τὸν ναόν, καὶ ἀφαρπάσαντες αὐτοὺς ἐκ τοῦ ἱεροῦ, ἔσυραν « διὰ τῆς ἀγορᾶς, διὰ τῶν ποδῶν », καὶ φέροντες αὐτοὺς ἐν τόπῳ, ἄνω τῆς Περιβλέπτου μονῆς καλουμένῳ Σίγμᾳ, ἀπετύφλωσαν ἀμφοτέρους, καὶ μετὰ τῶν συγγενῶν ἐξώρισαν ἐκ τῆς πόλεως³⁾.

¹⁾ Γενεσίου Βασιλείαι, σελ. 78, 72: « τῇ Κυριακῇ ταύτῃ καὶ πρώτῃ τῶν νηστειῶν, ἡ τοῦ Χριστοῦ ἐκκλησία ἐορτάζειν παρέλαβε τὴν Ὁρθοδοξίαν, ἥτοι τὴν ἀναστήλωσιν τῶν σεπτῶν καὶ ἁγίων εἰκόνων, γενομένην παρὰ Μιχαήλ βασιλέως καὶ Θεοδώρας τῆς τούτου μητρὸς καὶ τοῦ ἁγίου Μεθοδίου Πατριάρχου Κ/πόλεως. » Μ. Glos. λέξ. ὀρθοδοξία. Γ. Κεδρηνός, Τόμ. Β'. σελ. 90, 149. Κωδ. Κουροπ., σελ. 345. Μετὰ τὴν ἀναστήλωσιν τῶν εἰκόνων, τὰ βιβλία τῶν εἰκονομάχων ἡ ἐκάησαν, ἡ ἐφυλάττοντο ἐν τῷ πατριαρχείῳ. Σύνταγμα, Ῥάλλη καὶ Ποτλῆ, Τόμ. Β'. σελ. 585. Ἀτουῶς, οὐδεμίᾳ τοιαύτῃ συγγραφῇ διεσώθη. ²⁾ Γ. Κεδρηνός, Τόμ. Β'. σελ. 414, 479.

« Ἀντωνίος τις εὐλαβὴς ὁ Στουδίτης »

Ἀρχιεπίσκοπος πέφηνε τῆς Βυζαντίδος. » Ἐρραΐμιος, στίχ. 10,065. Μνημονεύει μετ' ὀλίγον ἐν στίχ. 10,080 καὶ τὸν πατριάρχην Ἀλέξιον, ἄλλοτε ἐκκλησιάρχην τῆς μονῆς ταύτης. Μ. Γλυκᾶς, σελ. 579. Ἰωήλου Χρονογρ., σελ. 60. Σύνταγμα, Ῥάλλη καὶ Ποτλῆ, Τόμ. Ε'. σελ. 20. ³⁾ Γ. Κεδρηνός, Τόμ. Β'. σελ. 539. Γ. Κωδινός, σελ. 156. Ἰωήλου Χρονογρ., σελ. 62, 65. Μ. Γλυκᾶς, σελ. 591. Ἐρραΐμιος, στίχ. 3089. Μ. Ἀτταλιώτης, σελ. 17.

Ἐν τῇ μονῇ ταύτῃ κατέφυγεν ὁ βασιλεὺς Ἰσαάκιος ὁ Κομνηνός, «πᾶσαν ὑπακοὴν πρὸς τὸν ἐν τῇ μονῇ ἡγεμονεύοντα ἐνδεικνύμενος, ὡς καὶ θυρωρὸς γενέσθαι», καὶ ἐδῶ ἀπεβίωσε ⁴⁾).

Τὴν μονὴν ταύτην ἐρημωθεῖσαν ὑπὸ τῶν Λατίνων καὶ «μηλόδοτον πρὸ πολλοῦ», ἀνεκαίνισε Μιχαὴλ ὁ Ἀνδρόνικος, ἐπιθέσας νέον ὄροφον, καὶ περιφράξας ἅπαντα τὸν περίβολον, χάριν τῶν ἐκεῖσε ἐνασκουμένων μοναχῶν, «οὐδὲν ἡ μισθὸν τοῦ παλαιοῦ χαρακτήρος ἀποδέον ἐκείνου».

Ἐκ τοῦ ναοῦ τούτου ἀφῆρσαν οἱ σταυροφόροι, μέρος τῆς χάρας καὶ τὸ πρόσωπον τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ, καθὼς καὶ τὸν βραχίονα τοῦ Ἁγίου Γεωργίου. Ταῦτα πάντα ἀπωλέσθησαν ²⁾).

Τῇ 29ῃ Αὐγούστου, μνήμη τῆς ἀποτομῆς τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου, ἀπῆρχοντο οἱ βασιλεῖς, ἐν μεγάλῃ πομπῇ, εἰς τὴν μονὴν τοῦ Στουδίου. Τοῦ καιροῦ συγχωροῦντος, ἀπέπλεον ἀπὸ τῆς ἀποβάθρας τοῦ Βουκολέοντος, πρὸς τὸν ὄρμον πλησίον τῆς μονῆς. Ἀπὸ πρωίας, πᾶσα ἡ Σύγκλητος περιέμενε τοὺς βασιλεῖς ἐν τῇ μονῇ. Οἱ μὲν μάλιστα πατρίκιοι καὶ πάντες οἱ ἐν τέλει, περιέμενον ἔξω τῆς πρὸς θάλασσαν πύλης. Πολλοὶ ἄλλοι φιλοθεάμονες συνηθροίζοντο ἐν τῷ ὄρμῳ, ὅπου προσωρμίζετο ὁ βασιλικὸς δρόμῳ. Οἱ δὲ ἡγούμενοι καὶ προεστώτες τῆς μονῆς, ἵσταντο στήλην δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ ἀπὸ τοῦ ὁμοῦ μέχρι τῆς πύλης. Οἱ βασιλεῖς ἀποβάτες τοῦ δρόμου, ἀνῆρχοντο τὴν πρὸ τῆς πύλης ἀνοδὸν, προπορευομένων τῶν ἡγουμένων καὶ προεστώτων τῆς μονῆς, μετὰ θυμιατοῦ καὶ κηρῶν. Τῶν βασιλέων πλησιάζοντων τὴν πύλην, οἱ παρ' αὐτὴν ἱστάμενοι ἀξιωματικοὶ τῶν ἀνακτόρων, ἐπιπτον προσκυνοῦντες, καὶ ἐγερόμενοι ἠκολούθουν τοὺς βασιλεῖς ἀνερχομένους διὰ τοῦ δεξιῦ μέρους τοῦ νάρθηκος. Ἐκεῖ περιβαλλόμενοι τὰ χρυσοκέντητα ἐνδύματα, ἤπτον κηρὸς καὶ εἰσῆρχοντο εἰς τὸν ναὸν μετὰ τῶν ἱερέων. Ἀρχομένης τῆς λειτουργίας, ἐλάβανεν ὁ πρῶτος βασιλεὺς ³⁾ θυμιατὸν ἀπὸ τοῦ πραιπόσιτου, καὶ ἐθυμία δεξιὰ τοῦ βήματος, ὅπου ἐπρόκειτο τοῦ Προδρόμου ἡ ἁγία χάρις ⁴⁾). Ἐξερχόμενοι τῆς ἐκκλησίας, ἐπρογεύοντο μετὰ τινων προσκεκλημένων ἀρχόντων, διακονούντων ἐπὶ τοῦ προγεύματος τῶν προεστώτων τῆς μονῆς. Μετὰ ταῦτα ἀπῆρχοντο εἰς τὰ βασίλεια κατὰ τὴν αὐτὴν τῆς

⁴⁾ Γ. Κεδρηνός, Τόμ. Β'. σελ. 648. Ἐρραΐμιος, στίχ. 3279. Μ. Ἀτταλιώτης, σελ. 69. Ἰωήλῳ Χρονογρ., σελ. 64, 65. Μ. Γλυκᾶς, σελ. 603. «Τούτῳ τῷ ἔτει (627) ἐτελεύτησε Βῶνος ὁ... μάλιστα, καὶ ἀπετίθη τὸ λείψανον αὐτοῦ εἰς τὸ σεπτὸν μοναστήριον τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου... τοῦ Στουδίου, πλησίον τῆς Χρυσῆς πόρτας.» Χρον. Πασχ. Τόμ. Α'. σελ. 726. ²⁾ Ν. Γρηγοράς, Τόμ. Α'. σελ. 490. Riant, σελ. 178. ³⁾ Γνωστὸν εἶναι ὅτι πολλάκις δύο βασιλεῖς συνεβασίλευον ἐν Βυζαντίῳ. ⁴⁾ «Ἡ τιμία κεφαλὴ τοῦ τιμίου Προδρόμου καὶ βαπτιστοῦ Ἰωάννου ἤχθη ἐν Κ/πόλει.... ἦν καὶ ἐν τῷ τοῦ Προδρόμου ἀπένθετο ναῷ.» Γ. Κεδρηνός, Τόμ. Α'. σελ. 562, 563. Κ. Πορφυρογέννητος, Τόμ. Α'. σελ. 562, 563.

προσελεύσεως τάξιν, καὶ διὰ τῆς αὐτῆς πόλης, συνοδευόμενοι ἀπὸ τοὺς ἀξιωματικούς καὶ ἡγουμένους τῆς μονῆς μέχρι τοῦ ὁρμου.

Πλείοτερα περὶ τῆς μονῆς ταύτης, κατεχώρισεν ἐν τῷ πονήματι αὐτοῦ ὁ κ. Σκαρλάτος Βυζάντιος¹⁾.

Ἡ πρὸς ἀνατολὰς τῆς μονῆς ταύτης παράλιος πόλη, διὰ τῆς ὁποίας ἀνήρχοντο οἱ βασιλεῖς εἰς τὴν μονήν, καλεῖται νῦν, πόλη τῶν ῥοῶν²⁾, καὶ παρὰ τοῖς Ὁθωμανοῖς, Ναρλῆ-καπῆ, ἐνεκα τῶν ἐκεῖ φουρόνων ῥοῶν πολυπληθῶν μέχρι τῆς σήμερον, καὶ ὅχι, ὡς λέγει ὁ Δουκάγγιος, ὅτι ἐδῶ προσωρμίζοντο τὰ ἐκ τοῦ Αἰγαίου πελάγους πλοιάρια τὰ κομίζοντα ῥόδια, καὶ ἐκ τούτου ἡ ἐπωνυμία τῆς πόλης ταύτης³⁾. Εἰκάζω ὅτι ἦτο πόλη ἰδίᾳ τῆς μονῆς ταύτης, καθὼς εἶχον ἐπὶ τῶν χειρσαίων τειχῶν πύλας ἢ πυλίδας ἰδιαιτέρας, ἡ Ἁγία Καλλινίκη καὶ ἡ ἐκκλησία τῶν ἐννέα Ταγμάτων⁴⁾. Οὐδέποτε μνημονεύεται ἡ πόλη αὕτη ἐν τοῖς συγγράμμασι τῶν Βυζαντινῶν. Εἶναι στενωτέρα τῶν ἄλλων παραλίων πυλῶν, καὶ πολλὰ μέτρα ἄνω τῆς θαλάσσης, ἐνῷ ἅπασαι αἱ ἄλλαι παράλιοι πύλαι ἐπὶ τῆς Προποντίδος, μικρόν τι ὑψοῦνται ὑπεράνω τῆς θαλάσσης. Ἡ πρὸς τὴν θάλασσαν κάθοδος, εἶναι στενὴ καὶ μέχρι σήμερον λίαν κατωφερής.

Πρὸς νότον τῆς πόλης ταύτης, ἐν τῇ ἔσω πόλει, ἡ γῆ ὑψοῦται. Ἐπὶ τοῦ παραλίου τείχους εἶναι πολλὰ κατὰ σειρὰν θύρετρα, διὰ τῶν ὁποίων οἱ μοναχοὶ ἐπέδλεπον τὴν Προποντίδα. Μέγα μέρος τοῦ πεδίου πρὸς νότον τῆς πόλης ταύτης, ἦτον, εἰκάζω, ὁ μέγας περίβολος τῆς μονῆς, πλήρης ἄλλοτε ξυλίων οἰκιῶν⁵⁾. Διὰ τούτου διέρχεται ὁ σιδηροῦς ὁδός. Ἐξω τῆς ἄνω μνημονευθείσης πόλης, σώζεται εὐκτήριον λίθινον Ἀρμενικόν, τιμώμενον ἐπ' ὀνόματι τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου, ἄλλοτε πιθανόν μετόχιον ἢ παρεκκλήσιον τῆς μονῆς⁶⁾. Εἰσέτι ὀπισθεν τοῦ ναοῦ σώζεται κινστέρινα μετὰ εἰκοσιτριῶν κίωνων, ἀποθήκη σήμερον ἀχύρων. Ἐχει τὸ τέμενος πρὸς ἀνατολὰς ἐκτενὴ κήπον, ἄλλοτε ἀπὸ τὴν κινστέριναν ταύτην ἀρδευόμενον. Ἐντὸς τῶν πλησίων κήπων, ἀνασκάπτονται πολλάκις μάρμαρα καὶ κίονες, λείψανα ἀρχαίων κτιρίων τῆς μονῆς.

Ἡ μονὴ αὕτη ἐπιφανὴς κατὰ τοὺς παρελθόντας αἰῶνας, εἶναι σήμερον ἐλλεινὸν ἐρείπιον. Μικρὸς περίκλειστος περίβολος εἶναι ἐμπρόσθεν τοῦ νάρθηκος, τοῦ ὁποίου τὸν τοῖχον ὑποκρατοῦσι τέσσαρες λευκοὶ κίονες μετὰ κιονοκράνων καὶ

¹⁾ Κ/πολις, Τόμ. Α'. σελ. 306. ²⁾ Χαδγκάτ, Τόμ. Α'. σελ. 227. Κ/πολις Βυζαντίου, Τόμ. Α'. σελ. 310. «ἡ καλουμένη ποτὲ Παλαιὰ, καὶ προσεπιλεγόμενη τοῦ Προδρόμου.»

³⁾ C. Christ. Βιβ. Α'. σελ. 54. Ἐπίσης παράλογα εἶναι τὰ περὶ τῆς πόλης ταύτης γραφόμενα τοῦ Χάμπερ. Cypolis, Τόμ. Α'. σελ. 115. ⁴⁾ Τοιαύτην παράλιον πυλίδα ἔχει καὶ ἡ μονὴ τῶν Ἀγίων Σεργίου καὶ Βάχχου. ⁵⁾ Ἐδῶ πιθανόν ἦτο καὶ τὸ κοιμητήριον τῆς μονῆς, περὶ τοῦ ὁποίου λαλεῖ ὁ Γεώργιος Κεδρηνός, Τόμ. Β'. σελ. 650. «ἐν τῷ κοιμητηρίῳ τῆς Στουδίου μονῆς.»

⁶⁾ Ἐπὶ τῇ πλησίον παραλίᾳ, σώζεται καὶ ἀγίασμα τιμώμενον ἐπ' ὀνόματι τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου, ὅπου πολλὸς λαὸς συρρέει τῇ 29ῃ Αὐγούστου.

ἐπιστηλίων κοσμημάτων ὥραιότητος τέχνης. Αἱ πυρκαϊαὶ ἡμαύρωσαν τὴν πολλὴν αὐτῶν καλλονήν¹⁾. Ἐντὸς τοῦ περιβόλου τούτου, σώζονται θεραυσμένα μάρμαρα Βυζαντινά. Ὁ ἐσωτερικὸς ναὸς οὐδὲν σώζει, εἰ μὴ τὸ ἀρχαῖον αὐτοῦ σχῆμα. Οἱ δώδεκα κολοσσιαῖοι αὐτοῦ πορφυροὶ κίονες οἱ ὑποκρατοῦντες ἄλλοτε τὰ κατηχούμενα, ἅπαντες ἐκ τῶν πυρκαϊῶν κατέπεσαν καὶ ἀνηγέρθησαν ἄλλοι πλινθόκτιστοι, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἀγροῖκοι ἐργάται ἀπεμιμήθησαν τοῦ πορφυροῦ μαρμάρου τὴν ποικίλην χροιάν. Ἐπὶ τῶν τετρουπημένων καὶ ἐπικλινῶν κατηχουμένων, ὅπου οὐδεὶς σήμερον ἀναβαίνει, ἀράχαι ἀνέτως πλέκουσι τοὺς ἰστούς αὐτῶν. Μόνον τὸ ἐπὶ τοῦ νάρθηκος καὶ τῆς βασιλικῆς πύλης κατηχούμενον σώζεται, ἐρειδόμενον ἐπὶ θόλων στερεῶν. Τὸ ἔδαφος τοῦ ναοῦ, κεκοσμημένον διὰ μαρμάρων ποικίλων, καλύπτουσι σανίδες ψίαθοι καὶ τάπητες. Ταῦτα ἔμαθον ἀπὸ τὸν φιλόφρονα Ὁθωμανὸν ἱερέα τοῦ ναοῦ τούτου. Ἀρχαῖα παράθυρα ἀπειχεῖσθσαν. Ὅλον τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ κτιρίου εἶναι ὑγρὸν καὶ σκοτεινότατον. Ἐπὶ τοῦ βορείου τοίχου τοῦ ναοῦ, ἐν μέτρῳ ἄνω τῆς γῆς, ἐντετειχίσθη ἀναστρόφως ἐπιτάφιος ἐπιγραφή, δυσανάγνωστος τὴν σήμερον.

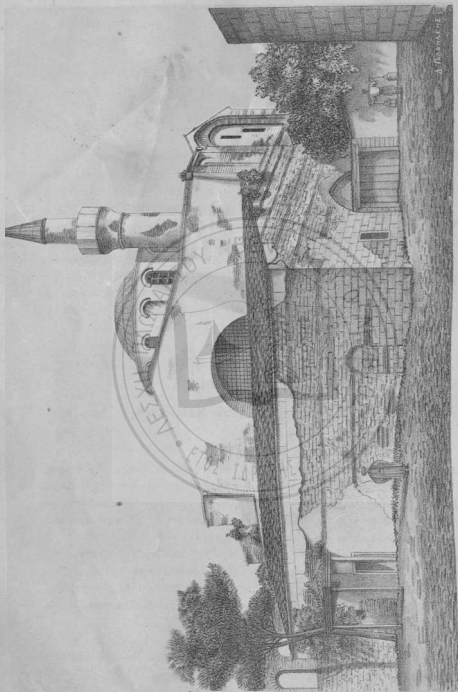
Τὸ μῆκος τοῦ ναοῦ τούτου, ἀπὸ τὴν βασιλικὴν πύλην, μέχρι τοῦ ἱεροῦ βήματος εἶναι Μ. 27, 32, τὸ πλάτος, Μ. 25, 28. Πλάτος τῶν κατηχουμένων, Μ. 5, 30, ὅθεν ὅλος ὁ χώρος τοῦ ναοῦ, εἶναι περίπου 690 τετραγωνικὰ μέτρα.

Ἡ ὁροφή τοῦ ναοῦ ἔγινε παρανάλωμα τοῦ πυρὸς ἐν τῇ μεγάλῃ πυρκαϊᾷ τοῦ 1782ου, ἀπὸ ἐνδύματα ἐκείσε κομισθέντα.

Τοιαύτη εἶναι σήμερον ἡ ἐπιφανὴς μονὴ τοῦ Στουδίου, τῆς ὁποίας οἱ λόγιοι μοναχοὶ, τοσαῦτα ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τῶν πολιτῶν ἐπραξαν.

Ὁ ναὸς οὗτος μετεβλήθη εἰς τέμενος ἀπὸ τὸν Ἀλβανὸν Ἐλιὰς βέην, ἱποκόμον τοῦ Σουλτάνου Βειάζῃδ, ἀφιερῶσαντα πρὸς συντήρησιν αὐτοῦ, πολλὰ κτήματα. Ἀκολούθως ὁ Δεβλὲτ Χάν, ἡγεμὼν Τάταρος ἐκ Κριμαίας, μετέβαλε τὸ τέμενος εἰς μονῶδιον, καὶ οἱ αὐτοῦ ἀπόγονοι διαχειρίζονται τὰ εἰσοδήματα αὐτοῦ. Ὁ Σεῖδ Ἀλῆς ἀτυχῶς δὲν μνημονεύει τὸ ἔτος τῆς μεταβολῆς.

¹⁾ Si l'on en croit Ciampini, dans la première basilique de Saint-Pierre à Rome, les colonnes étaient couronnées par une architrave; il en est de même de l'église de Saint-Jean-Studius à Constantinople. Texier. L'Archit. Byz., σελ. 40.

ΜΟΝΗ ΤΟΥ ΟΥΑΛΕΝΤΟΥΣ ?

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΡΙΤΟΝ.

ΑΙ ΜΕΧΡΙ ΤΟΥΤΕ ΑΓΝΩΣΤΟΙ ΒΥΖΑΝΤΙΝΑΙ ΕΚΚΛΗΣΙΑΙ.

Περιέγραψα τὰς γνωστὰς Βυζαντινὰς ἐκκλησίας, χειραγωγούμενος ἀπὸ τὸν Δουκάγγιον καὶ τοὺς ἡμετέρους χωρογράφους, τὸν πατριάρχην Κωνσταντίνον καὶ τὸν κ. Σκαρλάτον Βυζάντιον. Ὁ πατριάρχης ἐν τῇ περιγραφῇ τῶν ἐκκλησιῶν¹⁾, ὁμολογεῖ, ὅτι ὑπάρχουσι καὶ ἕτεραι ἐκκλησίαι μεταβληθεῖσαι εἰς τεμένη. Μὴ δυνάμενος ὁμως ἵνα μάθῃ τὰς ὀνομασίας αὐτῶν, ἀφίνει τούτων τὴν μελέτην εἰς ἄλλους.

Ἐν τῇ ἀκολουθῷ μελέτῃ τῶν μέχρι τοῦδε ἀγνώστων ἐκκλησιῶν, εἶμαι ὡς ναυτίλος ποντοπορῶν ἄνευ πυξίδος. Ἄν αἱ εἰκασίαι μου φανῶσιν εἰς τινὰς παράτολμοι, ὁμολογῶ, ὅτι ἀποδέχομαι μετ' εὐγνωμοσύνης, πᾶσαν παρατήρησιν καὶ ἐπὶ κρισιν, ἐκ τῶν ὁποίων ἅπαντες δυνάμεθα νὰ ὠφεληθῶμεν, διαφωτίζοντες οὕτω τὴν εἰσέτι ἀσαφὴ ἱστορίαν τῆς μεγαλοπόλεως ταύτης.

Καλενδερ χανέ τζαμι²⁾).

Ἦτοί, Τέμενος τῆς μονῆς τῶν Καλενδερηδῶν.

Καλενδερ, καλοῦνται οἱ Δερβίσαι ὁπαδοὶ τοῦ Ἰσπανοῦ Ἀραβὸς Γριουσούφ ἐκ τῆς Ἀνδαλουσίας, οἱ καθαροὶ τὴν καρδίαν καὶ ἀμειπτοὶ τὴν διαγωγὴν. Σήμερον, Καλενδερ καλοῦνται οἱ Δερβίσαι, οἱ ξυρίζοντες τὰς τρίχας τῆς κεφαλῆς καὶ τὴν γενειάδα³⁾. Ἐκ τῆς ἐπωνυμίας ταύτης εἰκάζω, ὅτι τὸ πάλαι ἡ ἐκκλησία αὕτη ἦτο μονὴ Βυζαντινὴ, τὴν ὁποίαν ἐσφτερίσθησαν οἱ Δερβίσαι οὗτοι.

Τὸ κτίριον τοῦτο κείμενον ἐν τῇ συνοικίᾳ τοῦ Σαχζαδέ, καὶ πλησιέστατα τῆς νοτίου πλευρᾶς τοῦ ὁδραγωγοῦ τοῦ Οὐδάλεντος, εἶναι λίαν ἡμελημένον. Τὸ λεπτόν κονίαμα πανταχόθεν καταπίπτει· φυτὰ φύονται ἐπὶ τῶν τειχῶν τοῦ κτιρίου. Ἐν τῇ παντερῇμῳ ταύτῃ Ὀθωμανικῇ συνοικίᾳ, οὐδένα εὗρηκα πρόθυμον ἵνα

¹⁾ Κ/πολις, σελ. 114. ²⁾ Χαδηκὰτ, Τόμ. Α'. σελ. 166. ³⁾ Καλενδερ, τάγμα Δερβισῶν. Ἄβρ. Μελιάκκα, Λεξικὸν Τούρκου-Ἑλληνικόν.

μὲ εἰσάξῃ ἐν τῷ περιβόλῳ, ὅπως ἐκ τοῦ πλησίον ἐπισκεφθῶ τὸ κτίριον, πανταχόθεν ὑπὸ οἰκιῶν περικυκλούμενον.

Τὸ κτίριον τοῦτο μετέβαλεν εἰς τέμενος ὁ κατακτητὴς ὁ ἴδιος.

Δὲν γνωρίζω, ἂν ὁ ναὸς οὗτος ἦναι ἡ πλησίον τοῦ ὑδραγωγοῦ τοῦ Οὐάλεντος μονή, τῆς ὁποίας ὁ ἡγούμενος ὑπέγραψεν ἐν τῇ συνόδῳ τῆς Κ/πόλεως, πατριαρχεύοντος τοῦ Μηνα, «ἡγούμενος τῆς μονῆς πλησίον τοῦ Ἀγωγοῦ» ¹⁾. Ὑπῆρχε καὶ μονὴ σπανίως μνημονευομένη, καλουμένη τοῦ Οὐάλεντος, τιμωμένη ἐπ' ὀνόματι τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ ²⁾. «Πέτρου, ἦτοι Οὐάλεντος καὶ Δαυδάτου, πλησίον τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων μονῆς ἡγούμενος» ³⁾.

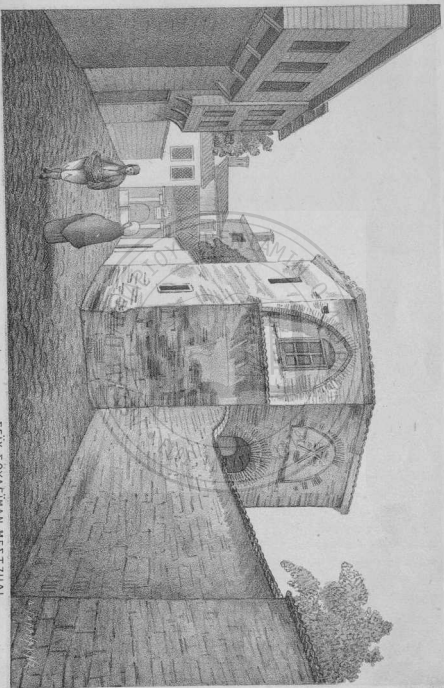
Σεῖχ Σουλεϊμάν μεσττζηδὶ ⁴⁾,

πλησίον τοῦ τεμένους Ζεϊρέκ.

Τὸ Βυζαντινὸν τοῦτο κτίριον, ἄνω τῆς μονῆς τοῦ Παντοκράτορος, κεῖται ἐπὶ τῆς δεξιᾶς πλευρᾶς τῆς λεωφόρου καλουμένης Ζεϊρέκ μπασή τζαδεσῆ, δηλ. λεωφόρου ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ τεμένους Ζεϊρέκ. Εἶναι μικρὸν κτίριον ὀκτάγωνον, δέκα περίπου μέτρων μήκους καὶ τόσων πλάτους. Πρὸς ἀνατολὰς, ἐν τῷ συνῆθαι τόπῳ τοῦ ἱεροῦ βήματος, σώζεται θύρα ἀποτετελιγμένη. Αἱ θυρίδες τοῦ κτιρίου εἶναι πρὸς τὸ ἄνω μέρος τῶν τοίχων. Τὸ κτίριον εἶναι τραυλωτὸν καὶ σκεπάζεται διὰ κεράμων. Ἐντὸς τοῦ μικροῦ περιβόλου, πρὸς τὴν δυτικὴν αὐτῶν πλευρὰν, εἶναι τάφοι Μουσουλμάνων. Διὰ τοῦ περιβόλου τούτου εἰσέρχονται ἐν τῷ κτιρίῳ διὰ μικρᾶς θύρας. Ἐντὸς τοῦ κτιρίου, ἐν τῷ ὁποίῳ εἰσῆλθον, δὲν ὑπάρχει οὐδὲν Βυζαντινὸν κόσμημα, οὐδ' ἔχνος θυσιαστηρίου. Φῶς πολὺ ἐγγχύνεται διὰ τῶν ὑψηλῶν θυρίδων, τῶν ὁποίων τινὰς πρὸ πολλοῦ ἀπετείχισαν.

Τὸ μικρὸν τοῦτο κτίριον, τὸ διαφυγὸν μέχρι τοῦδε τὴν προσοχὴν τῶν ἡμετέρων, εἶναι ἐκ τῶν πολυτιμοτάτων Βυζαντινῶν μνημείων, διότι σαφηνίζει τὰ πολλάκις ἐν τῇ Βυζαντινῇ ἱστορίᾳ καλούμενα ὀκτάγωνα, τὰ ὁποῖα ἦσαν αἱ βιβλιοθήκαι τῶν μονῶν, καὶ τῶν ὁποίων τὸ ἀληθὲς σχῆμα, μέχρι τοῦδε ἦτο τοῖς πᾶσιν ἄγνωστον· κατὰ τὴν μαρτυρίαν δὲ τῶν ἐν αὐτῇ ἱεουργούντων Μουσουλμάνων ἱερέων καὶ γειτόνων, ἦτο τὸ πάλαι βιβλιοθήκη, κιτὰν-χανέ. Τὸ κτίριον τοῦτο κείμενον πρὸς νοτιοδυτικὰς τῆς μονῆς τοῦ Παντοκράτορος, ἐκ τῆς ὁποίας ἀπέχει περίπου ἑκατὸν πεντήκοντα βήματα, ἦτον ἡ βιβλιοθήκη τῶν μοναχῶν τῆς μονῆς ταύτης ⁵⁾. Ἐν τῇ μεγάλῃ ταύτῃ μονῇ ἐνησκούοντο πάμπολλοι μονα-

¹⁾ C. Christ Βιβ. Δ'. σελ. 402, 433, 453. ²⁾ Γ. Κωδινός, σελ. 52. ³⁾ C. Christ. Βιβ. Δ'. σελ. 433. ⁴⁾ Χαδηκὰτ, Τόμ. Α'. σελ. 431. ⁵⁾ «Δεῖ εἰδέναι ὅτι ἐν αἷς ἡμέραις

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΤΟΥ ΠΑΝΤΟΚΡΑΤΟΡΟΣ

ΣΕΙΧ ΣΟΥΛΕΪΜΑΝ ΜΕΛΙΤΖΛΙ

χοί, κατὰ τινας καιροὺς, ὡς ἐπταχόσιοι. Ὁ περίβολος τῆς μονῆς, δὲν ἐπεξετείνετο πρὸς ἀνατολάς, διότι ἐκεῖ ὑπάρχει τὸ μέγα ἐρυμνὸν τεῖχος, μέχρι τῆς σήμερον ἰστάμενον. Ἐπεξετείνετο ὅθεν ὁ περίβολος, πρὸς τὸ μέρος ὅπου ἀνδρῶν τὸ κτίριον τοῦτο, καὶ ὅπου ἦσαν τὰ κελλία τῶν μοναχῶν. Μέσον τοῦ κτιρίου τούτου καὶ τῆς μονῆς τοῦ Παντοκράτορος, εἶναι κῆποι καὶ οἰκίαι Ὁθωμανῶν.

Ἀπασαί αἱ Βυζαντιναὶ μοναὶ, εἶχον βιβλιοθήκας, ἐν ταῖς ὁποίαις ἐφυλάττοντο τὰ ἐκκλησιαστικὰ βιβλία ἀναγιγνωσκόμενα ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, καὶ ἕτερα πολλὰ, ἱστοροῦντα τοὺς βίους τῶν μοναχῶν καὶ ἀσκητῶν. Τοιαῦτα βιβλία συχνάκις μνημονεύονται ἐν ταῖς συγγράμμασι τῶν Βυζαντινῶν καὶ τοῖς πατριαρχικοῖς ἐγγράφοις¹⁾.

Περὶ τοῦ ὀκτάγωνου λέγει ὁ Θεοφάνης²⁾. «Τούτῳ τῷ ἔτει (311 Μ. Χ.) ἐν Ἀντιοχείᾳ, τὸ ὀκτάγωνον Κυριακὸν ἤρξατο οἰκοδομεῖσθαι». Λέγει ὁ Κωδινός³⁾. «Τὸ δὲ τετραδίσιον τὸ ὀκτάγωνον, τὸ πλησίον τῆς Χαλκῆς, στοαὶ ἦσαν ὀκτώ.... ἐν οἷς ἦσαν διδάσκαλοι πάσης γραφῆς, οὓς εἶχον εἰς συμβουλίην οἱ κατὰ καιροὺς βασιλεύοντες.... καὶ κατὰ διαδοχάς, οἱ τοιοῦτοι διδάσκαλοι διήρκεσαν 414, μέχρι τοῦ δεκάτου χρόνου Λέοντος τοῦ Συρογενεοῦς, τοῦ πατρὸς Κωνσταντίνου τοῦ Καβαλίνου». Ἐκ τούτου εἰκάζει ὁ Δουκάγγιος⁴⁾, ὅτι τὸ ὀκτάγωνον τοῦτο ἦτον ἡ Βυζαντινὴ βιβλιοθήκη. Μνημονεύεται καὶ ὀκτάγωνον πλησίον τοῦ λουτροῦ τοῦ Ζευξίππου, πυρποληθὲν ἐν τῇ στάσει τοῦ Νίκα⁵⁾. Ἀναφέρεται καὶ ἕτερον ὀκτάγωνον πλησίον τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἁγίου Θεοδώρου τοῦ Τήρωνος.

Ἐκ τούτων ὅλων πείθομαι, ὅτι τὸ κτίριον τοῦτο τὸ ὀκτάγωνον, ἦτο κτίριον ἀνήκον εἰς τὴν μονὴν τοῦ Παντοκράτορος, καὶ βιβλιοθήκη τῆς μεγάλης ταύτης μονῆς. Πρὸς πλειοτέραν τούτου βεβαίωσιν, λέγω, ὅτι οἱ Ὁθωμανοὶ δὲν μετέβαλλον εἰς τέμνην, εἰ μὴ κτίρια Βυζαντινὰ ἐκκλησιαστικὰ, ἢ ἀνήκοντα εἰς ἐκκλησίας.

Λέγει ὁ Σελδ Ἀλῆς ὅτι ἡ ἐκκλησία αὕτη μετεβλήθη εἰς τέμενος, ἀπὸ τὸν

ἀργίαν ἔχομεν τῶν σωματικῶν ἔργων κραεῖ ὁ βιβλιοφύλαξ τὸ ξύλον ἅπαξ καὶ συνάγονται οἱ ἀδελφοὶ εἰς τὸν τόπον τῶν βιβλίων, καὶ λαμβάνει ἕκαστος βιβλίον καὶ ἀναγινώσκει ἕως ὅψε κτλ. » Ταῦτα γινόμενα ἐν τῇ μονῇ τοῦ Στουδίου, ἦσαν πιθανὸν κοινὰ ὅλων τῶν ἐν Κ/πόλει μεγάλων μονῶν. Πατρολ. Migne, τόμ. 99, σελ. 474. ¹⁾ Θεοφάνης, τόμ. Α'. σελ. 689. Μ. καὶ Μ. τόμ. Α'. σελ. 45. «παλαιὰ βιβλία, ἅπερ ἀπόκεινται εἰς τὰ μοναστήρια καὶ εἰς τὰς ἐκκλησίας.» Λέων ὁ Γραμ., σελ. 350. ²⁾ τόμ. Α'. σελ. 44, 187. «ἐξελθὼν εὐθὺς ἐκ τοῦ κυριακοῦ.» Γ. Κεδρηνός, τόμ. Β'. σελ. 915. «περὶ τῶν διαφερόντων τῷ κυριακῷ, ἦτοι τῇ ἐκκλησίᾳ.» Μ. καὶ Μ. τόμ. Α'. σελ. 514. Συναξ. Αὐγούστου 28.

³⁾ Σελ. 83. Π. Γούλιος, σελ. 171. ⁴⁾ C. Christ. Βιβ. Β'. σελ. 452. «Τετραδίσιον ὀκτάγωνον... in quo bibliotheca Constantinopolitana stetit. Ὁ Θεοφάνης, τόμ. Α'. σελ. 55, μνημονεύει ἐκκλησίαν σφαιροειδῆ. ⁵⁾ Γ. Κεδρηνός, τόμ. Α'. σελ. 647. Χρον. Πασχ. τόμ. Α'. σελ. 622, 623.

Σείχ Σουλεϊμάν ὄντα ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ τοῦ κατακτητοῦ Μωάμεθ. Ἐτάφη ἐν τῷ τεμένει τούτῳ. Ἐν τῇ μεγάλῃ πυρκαϊᾷ τοῦ Γζουμπαλίου, ἐπυρπολήθη τὸ τέμενος τοῦτο, καὶ ἐπεσκευάσθη ἐκ νέου, ἀπὸ τὸν ἐπίτροπον τῆς Ἀἰσῆ Σουλτάνας Χασάν ἀγᾶ, βασιλεύοντος τοῦ Μουσταφᾶ Τρίτου.

Μονὴ τῶν Γαστρίων, ἢ Τὰ Γάστρια.

Νῦν, Σαντζακδάρ μεστζηδί ¹⁾.

Ἦτοι, Τέμενος τοῦ σημαιοφόρου.

Τὸ ἀρχαῖον τοῦτο Βοζαντινὸν κτίριον, φέρον μέχρι τῆς σήμερον σταυροὺς ἐπὶ τῶν ὀπισθεν φαινομένων κιονοκράνων, κεῖται ἐν τῇ συνοικίᾳ τῆς Ψαμάθου, ἐκατὸν τριάκοντα περίπου βήματα πρὸς βορρᾶν τῆς μεγάλης Ἀρμενικῆς ἐκκλησίας, τῆς ἀρχαίας μονῆς τῆς Παμκακάριστου, νῦν καλουμένης, Σουλῶ μοναστήρ, ἥτοι ὕδατῶδες μοναστήριον. Εἶναι κτίριον ἀκομψὸν μικρὸν μέρος αὐτοῦ καταφαίνεται ἐκ τῆς ἐνώπιον αὐτοῦ μικρᾶς πλατείας τῆς Πλατάνου. Ἀπεικονίσθη ἐκ τοῦ ὀπισθεν ἐκτενὺς αὐτοῦ κήπου.

Ἐν τῇ ἐνορίᾳ τῆς Ψαμάθου, ἀπὸ τῶν χρόνων ἤδη τῆς Ἀγίας Ἑλένης, μητρὸς τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου, ἀνιδρύθη μονὴ γυναικεῖα σπανιώτατα μνημονευομένη, εἰ μὴ ἐπὶ τῶν εἰκονομάχων βασιλέων. Ἐκαλεῖτο ἡ μονὴ αὕτη τὰ Γάστρια καὶ ἐνίοτε ἡ μονὴ τῶν Γαστρίων, διὰ τὴν ἀκόλουθον αἰτίαν.

Ὅταν ἡ Ἀγία Ἑλένη ἐκόμισεν ἐξ Ἱεροσολύμων, μέρος τοῦ τιμίου σταυροῦ ²⁾, ἐσῆλθεν ἐν Κ/πόλει διὰ τῆς Ψαμάθου. Τὰ ἐπὶ τοῦ σταυροῦ εὗρεθέντα κρίνα φύλλα καὶ βασιλικά, τριακοντάφυλλα κύστους σάμψυχα καὶ βάλσαμα, ἐφύτευεν εἰς γάστρας ἵνα μὴ μαρυνῶσι καὶ κατέθεσεν αὐτὰς ἐν τόπῳ τινί, ὅπου ἀκολούθως ἀνήγειρε γυναικεῖαν μονήν ³⁾, ἥτις ἐκ τῶν γαστρῶν τούτων, ἐκλήθη τὰ Γάστρια ⁴⁾.

Ἡ μονὴ αὕτη, καθὼς ἀνωτέρω εἶπον, μνημονεύεται συχνότατα ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοφίλου καὶ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Μιχαὴλ τοῦ μεθυστοῦ. Θεοκτίστη ἡ μήτηρ τῆς Θεοδώρας ⁵⁾, συζύγου τοῦ Θεοφίλου, κατῴκει πλησίον τῆς μονῆς τῶν

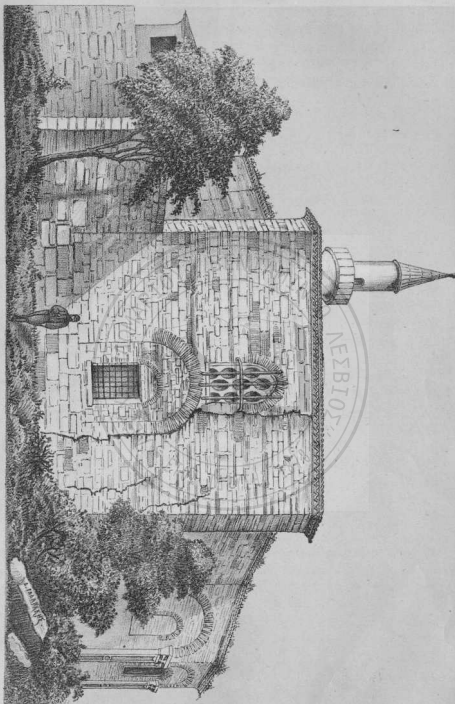
¹⁾ Χαδηκάτ, Τόμ. Α'. σελ. 123. ²⁾ Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 33. Γ. Κωδινός, σελ. 98.

³⁾ «Ἐν τῇ γυναικεῖᾳ μονῇ τῶν Γαστρίων.» Γ. Κωδινός, σελ. 208. ⁴⁾ Συναξ. Σεπτ.

14. «ἐν τῇ μονῇ... ἢ ἐπὶ ὀνόμαϊ τὰ Γάστρια.» Ἰωήλου Χρονογρ., σελ. 54. Γ. Κωδινός, σελ. 73. ⁵⁾ Συνέχ. Θεοφάνους, σελ. 90, 628.

ТА ГАЛПІА

І
ЛАНІАКАП МЕІТІАІ

Γαστρίων¹⁾. Ἐν τῇ οἰκίᾳ αὐτῆς συχνάκις προσεκάλει τὰς πέντε θυγατέρας τῆς Θεοδώρας, καὶ κρύφα τῶν βασιλέων καὶ τῶν ἐκεῖ παρευρισκομένων, ἐδείκνυε ταῖς νέαις, τὰς ἐν τῷ κιβωτίῳ αὐτῆς φυλαττομένας εἰκόνας, διδάσκουσα αὐτὰς συχνόρως νὰ τὰς καταφιλῶσι καὶ ἀσπάζωνται. Δὲν ἔλαθον ὁμως τὸν εἰκονομάχον Θεόφιλον, τὰ ἐν τῇ οἰκίᾳ τῆς πενθερᾶς αὐτοῦ γινόμενα. Ἡ Πουλχερία ἡ νεώτερα, ἀνήγγειλεν εἰς τὸν Θεόφιλον τὰ δῶρα καὶ τὰς ὁπώρας τῆς μάμμης, συγχρόνως δὲ, ὅτι εἶχε νινία πολλὰ ἐν τῷ κιβωτίῳ²⁾, καὶ ταῦτα μετὰ τὰ φιλήματα, ἐπέθετεν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς καὶ τοῦ προσώπου αὐτῆς καὶ τῶν ἄλλων ἀδελφῶν. Ταῦτα τῆς ἀφελοῦς Πουλχερίας τὰ λαλούμενα, παρώργισαν τὸν Θεόφιλον, μὴ τολμῶντα ὁμως νὰ πράξῃ τι κατὰ τῆς σεβασμίας καὶ εὐλαβοῦς ταύτης γυναικός. Ἐκώλυσε μόνον τὴν πρὸς αὐτὴν ἐπίσκεψιν τῶν θυγατέρων αὐτοῦ.

Ἡ δὲ σύζυγος τοῦ Θεοφίλου τ' αὐτὰ φρονοῦσα τῆς μητρὸς Θεοκτίστης, ἐφύλαττεν ἐν τῷ θαλάμῳ αὐτῆς εἰκόνας, τὰς ὁποίας κρύφα πάντων, μόνῃ προσεχύνει³⁾. Δένδρις ὁ γελωτοποιὸς τοῦ βασιλέως, εἰσπηδήσας αἰφνης ἐν τῷ θαλάμῳ τῆς βασιλίσσης, εἶδεν αὐτὴν προσκυνοῦσαν τὰς εἰκόνας, καὶ ἀνευ ἀναβολῆς καιροῦ, ἀνήγγειλε ταῦτα ὅλα τῷ Θεοφίλῳ. Οὗτος δὲ ἐκ τῆς τραπέζης ἐγειρόμενος, ἐπῆλθε πρὸς τὴν Θεοδώραν τὴν ὁποίαν ὕβρισε, καὶ εἰδῶλὼν λάτριν ἀπεκάλεσεν. Ἡ μὲν Θεοδώρα, διὰ τῶν συνήθων γυναικείων θωπειῶν, κατεπράυνε τὸν θυμὸν τοῦ Θεοφίλου· ὁ δὲ Δένδρις, οὐδέποτε πλέον ἐλάλησε περὶ εἰκόνων κατὰ τῆς Θεοδώρας⁴⁾.

Εἶδομεν ἄνωτέρω, ἐν τῇ περιγραφῇ τῆς μονῆς τοῦ Στουδίου, ὅτι μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Θεοφίλου, ἡ Θεοδώρα διὰ τῆς πρωτοβουλίας τῶν μοναχῶν τῆς μονῆς ταύτης, ἀνεστήλωσε τὰς εἰκόνας⁵⁾. Μετὰ τὸν φόνον τοῦ υἱοῦ αὐτῆς Μιχαὴλ ὑπὸ τοῦ Βασιλείου τοῦ Μακεδόνα, ἡ Θεοδώρα συνεχλείσθη μετὰ τῶν θυγατέρων αὐτῆς ἐν τῇ μονῇ τῶν Γαστρίων, τὴν ὁποίαν κατὰ τὴν Συνέχειαν τοῦ Θεοφάνους, ἀνεκαίνισεν ἡ μήτηρ αὐτῆς Θεοκτίστη⁶⁾.

Ἐδῶ ἀπεβίωσαν ἅπασαι, τὸν μοναχικὸν βίον ἐνασκούμεναι. Ἐν τῇ μονῇ ταύτῃ, ἡσύχαζε καὶ ἡ μήτηρ τοῦ Θεοφίλου Εὐφροσύνη⁷⁾.

¹⁾ «Αὕτη δ' οὖν ἡ Θεοκτίστη κατὰ τὸν ἑαυτῆς οἶκον ἐγγιστα διακείμενον τῶν Γαστρίων.» Γ. Κερηνός, Τόμ. Β'. σελ. 103. «αὕτη δὲ οὖν ἡ Θεοκτίστη κατὰ τὸν ἑαυτῆς οἶκον, ἐνθα δὴ ἡ τῶν Γαστρίων μονὴ τὴν πᾶσιν ἔχει τὰ νῦν καὶ ἱδρυσιν κτλ.» Συνέχ. Θεοφάνους, σελ. 90. ²⁾ Ἐρραΐμιος, στιχ. 2351. «ἀλλὰ καὶ νινία καλὰ διεβεβαιοῦτο ἔχειν αὐτὴν.» Μ. Γλυκᾶς, σελ. 537. ³⁾ Λέων ὁ Γραμ., σελ. 228. ⁴⁾ Συμεὼν Μάγ., σελ. 628. ⁵⁾ Ἡ μνήμη αὐτῆς τελεῖται τῇ 11ῃ Φεβρ. Συναξ. Φεβρ. 11. Ἐρραΐμιος, στιχ. 2422. ⁶⁾ «Πρὸς τὸ τῆς μάμμης ἐπεμπε μοναστήριον ἐνδικαιτᾶσθαι, οὕτω τῶν Γαστρίων κατονομαζόμενον.» Συνέχ. Θεοφάνους, σελ. 174. Συμεὼν Μάγ., σελ. 658. Γεώργιος Μοναχός, σελ. 823. Λέων ὁ Γραμ., σελ. 237. «τοῦ παλατίου ἐξοστρακίζεται καὶ τῇ τῶν Γαστρίων προσονομαζομένη μονῇ κατοικίζεται.» Γενεσίου Βασίλ., σελ. 90. ⁷⁾ Λέων ὁ

Ὁ Κεδρηνός¹⁾, καθὼς καὶ ἄλλοι συγγραφεῖς καλοῦσι τὰ Γάστρια, μονὴν τῆς Θεοκτίστης, μολονότι κατὰ πολλοὺς ἄλλους, καὶ κατὰ τὸν Συμεὼν τὸν Μεταφραστὴν, τὴν μονὴν ταύτην πρώτη ἱδρυσεν ἡ Ἁγία Ἑλένη. Πιθανόν τὴν μονὴν ταύτην πεπαλαιωμένην ἀνεκαίνισε καὶ ἐλάμπρυνεν ἡ Θεοκτίστη.

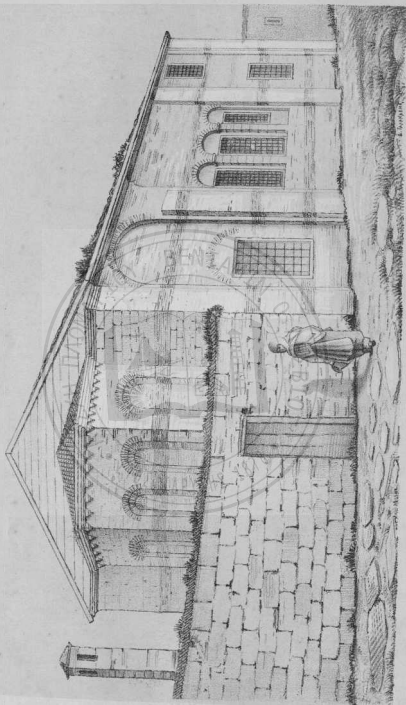
Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος²⁾, ἀκμάσας τὸν δέκατον αἰῶνα, ἱστορήσε τοὺς τάφους εὐρισκομένους ἐν τῇ μονῇ τῶν Γαστρίων. Εἰς τὸ πρὸς ἀνατολὴν δεξιὸν μέρος τῆς ἐκκλησίας τῆς μονῆς, ἀπόκεινται ἡ μακαρία Θεοδώρα, καὶ αἱ τρεῖς αὐτῆς θυγατέρες, Θέκλα, Ἀναστασία καὶ Πουλχερία³⁾. Ἐν τῷ εὐωνύμῳ μέρει τῆς αὐτῆς ἐκκλησίας, ἀπόκειται ὁ Πατρωνᾶς ἀδελφὸς τῆς Θεοδώρας. Ἐν τῷ νάρθηκι τῆς ἐκκλησίας, ἀπόκειται ἡ Θεοκτίστη μήτηρ τῆς Θεοδώρας. Πλησίον ταύτης ἀπόκειται ἡ Εἰρήνη θυγάτηρ Βάρδα τοῦ Καίσαρος· πλησίον τούτων, λαρνακίδιον σπιθαμιαῖον, ἐν τῷ ὁποίῳ ἀπόκειται ἡ κάτω σιαγὼν τοῦ αὐτοῦ Βάρδα. Οὐδὲν ἔχνος τῶν τάφων τούτων φαίνεται σήμερον.

Ταῦτα εἶναι ὅσα περὶ τῆς γυναικεῖας μονῆς τῶν Γαστρίων μαρτυροῦμεν ἀπὸ τοὺς Βυζαντινοὺς συγγραφεῖς. Μετὰ τὸν Πορφυρογέννητον, οὐδεὶς μνημονεύει τὴν μονὴν ταύτην.

Ἀπορίας ἄξιον εἶναι διατὶ τόσοι συγγενεῖς τοῦ εἰκονομάχου Θεοφίλου συγκατάκουσιν περὶ τὴν μονὴν ταύτην, μακρὰν τῶν ἀνακτόρων. Φρονῶ, ὅτι ἐδῶ συνήρχοντο, χάριν τῆς μετὰ τῶν μοναχῶν τοῦ πλησίον Στουδίου συνδιατιθήσεως, θαρραλέων προμάχων, ἀπ' ἀρχῆς τῆς εἰκονομαχίας, τῆς προσκυνήσεως τῶν εἰκόνων.

Ὅπισθεν τοῦ τεμένους εἶναι μέγας κήπος, ἀνήκων τῷ τεμένει τούτῳ. Ἀπὸ τὸν ἐνοικιαστὴν τοῦ κήπου Χριστιανόν, ἔμαθον ὅτι ὁ ναὸς οὗτος, Χριστιανικὴ ἐκκλησία ἄλλοτε, ἐτίματο ἐπ' ὀνόματι τοῦ προφήτου Ἡλίου. Τὸ κτίριον εἶναι εἰς τινα μέρη ἐτοιμόδροπον. Ἐντὸς τοῦ καταφεροῦς τούτου κήπου, σώζεται μέγιστος ὑπόγειος ὀχετὸς Βυζαντινῆς τέχνης, διὰ τοῦ ὁποίου καταρρέει ἄφθονον ὕδωρ, ἐντὸς δεξαμενῆς, προσερχόμενον ἐκ πηγῶν ἀγνώστων. Εἰσῆλθον εἰς τὸν ὀχετὸν τοῦτον ὀλίγα βήματα, ἀλλ' οὐδὲν ἄξιον περιεργείας ἐφάνη. Πεντήκοντα περίπου βήματα μακρὰν τούτου, ἐν τῷ καταφερεστάτῳ μέρει τοῦ κήπου, ἀναφαίνεται ἐπὶ τείχους, ὁ αὐτὸς ἀγωγός, μετὰ πλίνθων καὶ σωλήνων προφανῶς Βυζαντινῶν, ἐγγέων χειμῶνα καὶ θέρος ἄφθονον ὕδωρ, ἐντὸς μικρᾶς δεξαμενῆς καλουμένης ὑπὸ τῶν γειτόνων, ἀγίασμα τοῦ προφήτου Ἡλίου, ἐκ τῆς ὁποίας ἐκρέει δι' ἄλλων ὑπογείων ὀχετῶν μέχρι θαλάσσης.

Γραμ., σελ. 214. Ὁ Κωδινός, σελ. 97, ἱστορεῖ τὴν ἔχθραν τοῦ Μιχαὴλ κατὰ τῆς μητρὸς αὐτοῦ Θεοδώρας. « Ἡ δὲ τοῦ βασιλέως μήτηρ Εὐφροσύνη, ἐκουσίως κατελθοῦσα τοῦ παλατίου ἐν τῇ μονῇ τῶν Γαστρίων ἡσύχασε. » Συνέχ. Θεοφάνους, σελ. 625, 628. Ἰωήλου Χρονογρ., σελ. 54. Γ. Κωδινός, σελ. 208. ¹⁾ Τόμ. Β'. σελ. 161. ²⁾ Τόμ. Α'. σελ. 647. ³⁾ Γ. Κωδινός, σελ. 208.

ΝΑΟΣ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΒΕΚΑΗΣ

ΤΟΚΛΟΥ ΔΕΔΕ ΜΕΙΤΖΗΛΙ

Ὁ τόπος οὗτος ἦτον ἐπιτήδειος εἰς φυτεῖαν δένδρων καὶ ἀνθών. Ὅτι ἐν τῷ τόπῳ τούτῳ, ἐφύοντο τὸ πάλαι ποικίλα ἀνθὰ καθὼς καὶ τὴν σήμερον, οὐδὲν τὸ ἀμφίβολον, διὰ τοὺς γινώσκοντας τὴν σπάνιν τῶν ὕδατων ἐν Κ/πόλει κατὰ τὸ θέρος. Εἰκάζω ὅθεν, ὅτι ὁ τόπος οὗτος, καὶ πρὸ τῆς Ἀγίας Ἐλένης, ἐκαλεῖτο τὰ Γάστρια ἢ κοινῶς αἱ Γάστραι ἐκ τῆς πολυὺδρίας αὐτοῦ, καὶ τοῦ πλήθους τῶν ἐκεῖ φυομένων ἀνθών. Πρὸς τοῦτοις, ἡ ἐν Ὑαμάθῳ θέσις αὐτῆς, καὶ ἡ γειτνίας τῆς μονῆς τοῦ Στουδίου, μὲ πείθει ὅτι ἡ ἐκκλησία αὕτη καὶ ὁ σημερινὸς κήπος, ὁ πάλαι τῆς μονῆς ὁ περίβολος, εἶναι ἡ Βυζαντινὴ μονὴ τῶν Γαστριῶν.

Δὲν φρονῶ ὅτι τὸ μικρὸν τοῦτο κτίριον ἦτο τῆς μονῆς ἡ καθολικὴ ἐκκλησία¹⁾ ἀλλ' εὐκτῆριον ἢ μᾶλλον θυσιαστήριον τῆς αὐτῆς μονῆς, τῆς ὁποίας ἡ ἐκκλησία ἔκειτο πιθανόν πρὸς τὸ ἀνατολικώτερον καὶ κατωφερέστερον μέρος τοῦ ἐκτενοῦς τούτου κήπου.

Ἀνέμνησα ἀνωτέρω, ὅτι ἐκτὸς τῆς καθολικῆς αὐτῶν ἐκκλησίας, εἶχον πολλὰι μοναὶ καὶ ἑτέρας μικροτέρας, καλουμένας ἐνίοτε εὐκτήρια. Λέγει ὁ Πορφυρογέννητος²⁾, «ἐν τῷ δεξιῷ εὐκτηρίῳ τῆς αὐτῆς ἐκκλησίας τοῦ Προδρόμου».

Ἡ ἐκκλησία αὕτη μετεβλήθη εἰς τέμενος ἀπὸ τὸν Χαῖρ Ἐδδὶν Ἐφένδη, σημαιοφόρον τοῦ κατακτητοῦ, τεθαμμένον ἐν τῷ τεμένει τούτῳ. Ὅθεν μετεβλήθη καὶ ἡ ἐκκλησία αὕτη ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ κατακτητοῦ.

Ναὸς τῆς Ἀγίας Θέκλης. Νῦν, Τοκλοῦ Δεδὲ μεστζιζδὶ³⁾.

Ὁ ναὸς οὗτος κεῖται ἐν τῇ ἐνορίᾳ καλουμένῃ τὸ πάλαι «τὸ Ἐβδομον», νῦν δὲ Ἐιβάν σεραί, καὶ κοινῶς Αἰθασαρή, ἐν τῇ βορειοδυτικῇ ἄκρᾳ τῆς Κ/πόλεως. Ὑπῆρχον καὶ ἑτεροὶ δύο ναοί, τιμώμενοι ἐπ' ὀνόματι τῆς Ἀγίας Θέκλης· ὁ μὲν ἐκαλεῖτο ἡ Ἀγία Θέκλα εἰς «τὸν τόπον... τὸν ἐπιλεγόμενον τὰ Κοντάρια»⁴⁾, ὁ δὲ ἔκειτο πλησίον τοῦ Ἰουλιανοῦ λιμένος ὅπισθεν τῆς Σιδηρᾶς πύλης⁵⁾. Τὸν βίον τῆς Ἀγίας Θέκλης συνέγραψε Συμεὼν ὁ Μεταφραστής⁶⁾.

Περὶ τῆς ἐκκλησίας ταύτης, ἰδοὺ τὰ γραφόμενα Ἀννης τῆς Κομνηνῆς⁷⁾. Ἰσαάκιος ὁ Κομνηνός, βασιλεύσας ἀπὸ τοῦ 1057ου μέχρι τοῦ 1059ου, ἐπιστρέ-

¹⁾ «Ἐν τῇ καθολικῇ ναῷ τοῦ μοναστηρίου.» Μ. καὶ Μ. Τόμ. Β'. σελ. 260.

²⁾ Τόμ. Α'. σελ. 648. ³⁾ Χαδηκτ, Τόμ. Α'. σελ. 143. ⁴⁾ Γ. Κωδινός, σελ. 54, 85. Κ/πολις Πατρ., σελ. 40, 43. ⁵⁾ Μνημονεύεται καὶ ἑτέρα ἐκκλησία τῆς Ἀγίας Θέκλης ἐν Γαλατῇ. Προκοπ. Τόμ. Γ'. σελ. 190. Ἐφραίμιοι, στίχ. 9742. C. Christ. Βιλ. Δ'. σελ. 150. ⁶⁾ Συνζ. Σεπτ. 24. ⁷⁾ Ἀν. Κομνηνῆ, Τόμ. Α'. σελ. 167. Μ. Γλυκᾶς, σελ. 602.

φων τροπαιοφόρος ἀπὸ τὴν κατὰ τῶν Πατζινάκων¹⁾ ἐκστρατείαν αὐτοῦ, ἀνεπαύθη μετὰ τοῦ στρατοῦ του, περὶ τοὺς πρόποδας τοῦ ὄρους Λοβιτζοῦ²⁾. Ἐν τῇ θέσει ταύτῃ, βαγδαία βροχὴ καὶ νιφετός κατέλαβον αὐτόν, τῇ εἰκοστῇ τετάρτῃ τοῦ Σεπτεμβρίου, ἡμέρᾳ τῆς μηνῆς τῆς Ἀγίας Θέκλῃς. Ὑπερεχέλησαν οἱ χεῖμαρροι καὶ οἱ ποταμοί, καὶ ὅλον τὸ πεδῖον, ἐπὶ τοῦ ὁποίου κατεσκήνωσε τὸ ἱππικόν, ἐκαλύφθη ἀπὸ τὰ ὄμβρια ὕδατα. Τὰ μὲν κτήνη καὶ τὰ πρὸς χρεῖαν τοῦ στρατοῦ, παρέσυραν τὰ ρεύματα· τοὺς δὲ ἀνθρώπους, ὑπὸ τοῦ ψύχους καὶ τῆς ὑγρασίας ταλαιπωρουμένους, ἀστραπαὶ καὶ βρονταὶ ἐτάραττον. Ὁ βασιλεὺς μετὰ τῶν λογάδων αὐτοῦ κατέφυγεν ὑπὸ ὄρυν. Φοβηθεὶς δὲ μὴ καταπέσῃ ἡ δρῦς ἐκ τῶν σφοδρῶν ἀνέμων, ἀπεχώρησεν ἀπὸ τὸ δένδρον τινὰ βήματα. Πесούσης δὲ τῆς δρυὸς μετ' ὀλίγον, καὶ οὐδενὸς βλαφθέντος, θαυμάζων «τὴν τοῦ Θεοῦ περὶ αὐτόν κηδεμονίαν», ἀνίδρυσε μετὰ τὴν ἐν Βυζαντίῳ ἐπάνοδον, εἰς μηνὴν αἰωνίαν τῆς σωτηρίας ἐαυτοῦ καὶ τοῦ στρατοῦ, ναὸν περικαλλῆ καὶ πολυδάπανον, ἐπὶ τῷ ὀνόματι τῆς πρωτομάρτυρος Θέκλῃς³⁾. Ἐκ τῶν λόγων τῆς Ἀννης «καὶ τηνικαῦτα ἐπὶ τῷ ὀνόματι τῆς μεγαλομάρτυρος Θέκλῃς ναὸν περικαλλῆ ἐδείματο» ἐξάγομεν, ὅτι πρῶτος ὁ Ἰσαάκιος ἀνήγειρε τὸν ναὸν τοῦτον. Ὁ συντάξας ὁμῶς τὴν Συνέχειαν τοῦ Θεοφάνους⁴⁾, λέγει περὶ τοῦ Θεοφίλου, βασιλεύσαντος διακοσμία εἰκοσιεννέα ἔτη πρὸ τοῦ Ἰσαακίου Κομνηνοῦ, τ' ἀκόλουθα: «καὶ Θέκλα δὲ ἡ τούτου θυγάτηρ, τὸ κατὰ τὰς Βλαχεύνας κουδούκλειον, ἐνθα καὶ τὸ τῆς πρωτομάρτυρος Θέκλῃς εὐκτήριον ἱδρυταί, ἐκ τοῦ μὴ ὄντος ἡγάγεν εὐμορφώτατον· ἐκεῖσε δὲ καὶ τὸν βίον οὖσα κλινοπετῆς ἐξέλιπεν». Ὅτι ὁ ναὸς οὗτος περιεκλείετο ἐντὸς τοῦ περιβόλου τῶν παλατίων τῶν Βλαχερνῶν, καταφαίνεται ἀπὸ τὸν Νικήταν Χωνιάτην⁵⁾ λέγοντα, ὅτι ἡ τῶν Βλαχερνῶν παλατίων αὐλειος «κατὰ βορρᾶν ἀνεμὸν τῇ θαλάσῃ ἐγγίζουσα» ἐπομένως ἐνεκλείετο ἐν τῷ περιβόλῳ τούτῳ. Περὶ τούτων ὧν πληρέστατα πείθεται ὁ ἐπισκεπτόμενος τὸν ναὸν τοῦτον, καὶ γινώσκων αὐτὴν ἑκτασιν τῶν ὑψηλῶν παλατίων τῶν Βλαχερνῶν.

Ταῦτα, ὡς πολλάκις ἀνέμνησα, τεκμαίρουσι τῶν Βυζαντινῶν ἱστορικῶν τὴν ὀλιγωρίαν, καλούντων ἱδρυτὰς τῶν ἐκκλησιῶν, τοὺς ἐπισκευάσαντας ἢ ἐγκαλῶντας τὰς ἐκκλησίας ταύτας.

Ὁ ναὸς οὗτος τὴν σήμερον, εἶναι μικρὸν κτίριον ἐπίμυκας, ξυλόστεγον, μήκους βημάτων 20 καὶ εὗρους βημάτων 9, πλησίον μὲν τοῦ ἁγιάσματος τῶν Βλαχερνῶν, χωριζόμενον δὲ ἀπ' αὐτοῦ διὰ ξυλίνων οἰκιῶν. Παράθυρά τινα ἀπειχίσθησαν. Τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ ναοῦ καταφανὲς ἐκ τῶν χαμηλῶν θυρίδων, εἶναι γυμνόν, φέρον μόνον τινὰ γράμματα Ἀραβικά. Ὁ πατριάρχης Κωνσταντῖος λέ-

¹⁾ Μ. Ἀτταλιώτης, σελ. 30. «Σκύθος δὲ, οὗς Πατζινάκους οἶδεν ὁ δημῶδης λόγος καλεῖν.» ²⁾ Μ. Ἀτταλιώτης, σελ. 67. Μ. Γλυκῆς, σελ. 602.

³⁾ «... ἱσχυροτόλῳ Θέκλῃ

κάλλιστον ἀνήγειρε ναὸν ἐκ βάθρων.» Ἐφραίμιος, στίχ. 3264. ⁴⁾ Σελ. 147. ⁵⁾ Σελ. 719.

γει, ὅτι κατὰ τοὺς Βυζαντίους, ἐν τῷ Ἐβδόμῳ ὑπάρχει ναύσκος, εἴτε τοῦ Ἀγίου Νικολάου, εἴτε τῆς Ἀγίας Θέκλης¹⁾.

Ὁ ναὸς οὗτος καλεῖται σήμερον τέμενος τοῦ Τοκλοῦ Ἱμπραχίμ Δεδέ, τοῦ ὁποίου τὸ ὄνομα ἐπεγράφη ἐπὶ τῆς μεγάλης θύρας τοῦ ναοῦ.

Κατὰ τὸν Ὁθωμανὸν συγγραφέα Σειδ Ἀλῆν, ἐν τῷ νεκροταφείῳ πλησίον τοῦ τεμένους τούτου, συναπτόκεται μετὰ τινων ἄλλων ὁ Ἀβου Σειδέτ, ὁ Χουδρῆς, ὁ συνεκστρατεύσας κατὰ τῆς Κ/πόλεως μετὰ τοῦ περιβοήτου Χαλέδ, στρατηγοῦ καὶ συγχρόνου τοῦ προφήτου. Ἐν καιρῷ τῆς ἀλώσεως τῆς Κ/πόλεως ὑπὸ τοῦ Μωάμεθ, φύλαξ τῶν τάφων τούτων ἦτον ὁ Τοκλοῦ Ἱμπραχίμ Δεδέ, ὁ ἐπιλεγόμενος νικητῆς (Γαζή). Τὰ εἰσοδήματα τοῦ ναοῦ ἀφιερώθησαν εἰς τὸ ἐδικάσιον τοῦ Σουλτάν Βαϊεζήδ. Οἱ ἱεροὶ οὗτοι τάφοι εὐρίσκονται ἐξω τῆς καθολικῆς πύλης τῶν Βλαχερνῶν, μέσον τοῦ Ἡρακλείου καὶ Λεοντίου τείχους. Ἐντὸς τοῦ μικροῦ τούτου περιτειχίσματος, τοῦ ὁποίου ἡ εἰσόδος πρὸ τινων ἐτῶν αὐστηρῶς ἀπηγορεύετο τοῖς Χριστιανοῖς, σώζεται ἅγιον τόπος τοῦ Ἀγίου Βασιλείου, καὶ ὁ τάφος τοῦ Ἀβου Σειδέτ, ἐν μαυσωλείῳ δεξιᾷ τῆς πύλης. Τὸ τέμενος τοῦτο εἶναι ἱδιον τῶν τάφων τούτων, λίαν σεβαστῶν παρὰ τοῖς Μουσουλμάνοις²⁾. Ἐν τῷ χώρῳ τούτῳ, εἰσῆλθον πολλάκις, κατέβην διὰ τινων βαθμίδων εἰς τὸ βάθος τοῦ ἁγιάσματος, τὸ ὅποιον, νομίζω, πρῶτος ὁ κλεινὸς πατριάρχης Κωνσταντίας, καλεῖ τοῦ Ἀγίου Βασιλείου, ἐπὶ τίνι μαρτυρίᾳ ὁμῶς, ἀγνοῶ.

Ὁ φύλαξ τῶν τάφων ἑκαλεῖτο Τοκλοῦ· καὶ ἡ λέξις αὕτη δὲν σαφηνίζεται ἀπὸ τὴν Τουρκικὴν γλῶσσαν. Τοκ εἶναι ἐπίθετον Τουρκικόν, σημαῖνον τὸν κεκορησμένον, ἐκ τούτου δὲν σχηματίζει ἡ γλῶσσα ἄλλο ἐπίθετον, τοκλού³⁾. Τοκλοῦ, τὸ ὄνομα τοῦ Ἱμπραχίμ Δεδέ, προήλθεν ἐκ τοῦ Βυζαντινοῦ ὀνόματος Θέκλα· διότι, μὴ ἔχοντων τῶν Ὁθωμανῶν τὸ ἡμέτερον θ, προσφέρουσι τέκλα, τὸ ὅποιον μετέβαλον ἐπὶ τὸ Τουρκικώτερον εἰς τοκλού.

Περὶ τῶν τάφων τούτων λίαν ἀσαφὲς εἶναι ὁ Σειδ Ἀλῆς. Ἐκ τῆς περιγραφῆς αὐτῶν καὶ τοῦ τεμένους, εἰκάζει ὁ ἀναγινώσκων, ὅτι οἱ τάφοι οὗτοι ἐνυπάρχον αὐτόθι ἀπὸ τοὺς χρόνους τῆς πολιορκίας τῆς Κ/πόλεως ὑπὸ τῶν Ἀράβων.

Ἡ πρώτη πολιορκία συνέβη τῷ 654ῳ Μ. Χ., 34ῳ τῆς Αἰγείρας, στρατηγοῦντος τοῦ Μουαβίου, στρατηγοῦ τοῦ Καλῖφου Ἀλῆ· ἡ τελευταία τῷ 798ῳ Μ. Χ., 182ῳ τῆς Αἰγείρας, ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Ἀβδουλ Μελήκ, στρατηγοῦ τοῦ Χαροῦν Ἐρρεσῆδ. Καθ' ὅλους τοὺς χρόνους τούτους⁴⁾, ὁ χάρος οὗτος, ὅπου ἀπόκεινται οἱ τάφοι οὗτοι, δὲν εἶχε περιβληθῇ εἰσέτι ὑπὸ τείχους, διότι τὸ νῦν

¹⁾ Κ/πολις Πατρ., σελ. 47. Κ/πολις Βυζαντίου. Τόμ. Α'. σελ. 594. ²⁾ Κ. Πατρ. Ἐλ. Γραφικ., σελ. 440. ³⁾ Ὑπάρχει καὶ ἕτερον ὄνομα Τουρκικὸν τοκλή, σημαῖνον ἀρνίον ἐξάμηνον. Bianchi, Dict. Turc-Français. ⁴⁾ Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 544· «ἐπὶ ἐπτά ἐτη πολεμοῦντες (δηλ. οἱ Ἀράβες) Κωνσταντινούπολιν.» Δεῶν ὁ Γραμ., σελ. 160.

δρώμενον, ἀνηγέρθη ἀπὸ τὸν Λέοντα τὸν Ἀρμένιον, βασιλεύσαντα ἀπὸ τοῦ 813ου μέχρι τοῦ 820ου. Ἄν οἱ Ἀραβες οὗτοι μαχόμενοι κατὰ τῶν Βυζαντίων, ἔπασαν ἐν τῇ πολιορκίᾳ ταύτῃ, δὲν ἤθελον ἀνεγείρει οἱ Βυζάντιοι τάφους καὶ μαυσωλεῖα Μουσουλμάνων, πλησίον τῆς ἐπιφανοῦς ἐκκλησίας τῶν Βλαχερνῶν.

Ἐμακρηγόρησα περὶ τῶν τάφων τούτων, τῶν ὁποίων μέρος ἱερὸν ἀποτελεῖ τὸ τέμενος τοῦτο Τοκλοῦ, ἡ πάλαι ἐκκλησία τῆς Ἀγίας Θέκλης.

Περὶ τὸν νὰ εἶπω ὅτι μετεβλήθη εἰς τέμενος, εὐθὺς μετὰ τὴν ἄλωσιν.

Εὐκτήριον τοῦ Ἀγίου Νικολάου.

Ἐκ τῶν καλουμένων εὐκτηρίων τῶν Βυζαντίων, τοῦτο μόνον διεσώθη, κείμενον ἐν τῷ μέσῳ κήπου καλουμένου Μπογδάν Σεράι, ἥτοι, ἀνάκτορον τῆς Μολδαβίας. Ὁ κήπος οὗτος, κεῖται ὀλίγα βήματα πρὸς ἀνατολὰς τοῦ Κεφελή μεστζη-δι, τῆς πάλαι μονῆς τοῦ Μανουήλ. Ἐντὸς τοῦ κήπου, ἵσταται μεμονωμένον τὸ κτίριον τοῦτο, μήκους Μ. 6, 20, καὶ πλάτους Μ. 3, 50. Φέρει τρούλον μικρὸν, σήμερον τετρυπημένον καὶ καταπίπτοντα. Ἐπὶ τῶν ἐσωτερικῶν τοίχων, σῶζονται εἰσέτι ἀμύπολλαι εἰκόνες, τῶν ὁποίων τὰ πρόσωπα κατετρυπήθησαν διὰ λίθων καὶ σιδήρου. Παρὰ τὴν κεφαλὴν ἀγίου τινὸς, ἀνέγνωσα τὰ γράμματα ΜΡ καὶ Σ. Τὰ ὄμβρια ὕδατα εἰσρέοντα διὰ τῆς μεγάλης ὀπῆς τοῦ τρούλου καὶ τῶν θυρίδων τῆς ἀριστερᾶς πλευρᾶς, φθείρουσιν ὁσημέραι τὰς εἰκόνας ταύτας. Τὸ δάπεδον τῆς ἐκκλησίας εἶναι δύο μέτρα ἄνω τῆς γῆς. Ὑπὸ τὸ δάπεδον τοῦτο, εἶναι ἑτέρα αἶθουσα ἰσόγειος, πλήρης ἀκαθαρσιῶν¹⁾.

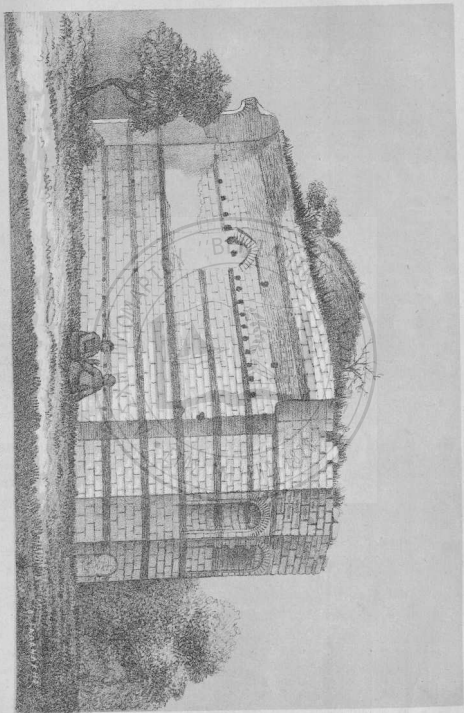
Παλαιὰ καὶ νεώτερα κονιάματα καλύπτουσι τοὺς ἐσωτερικοὺς τοίχους. Τὸ εὐκτήριον ἀλλάττον κυρίως, ἐπεσκευάζετο ἀπεχρίοντο αἱ ἀρχαῖαι εἰκόνες καὶ ἀπεικονίζοντο νέαι. Ἡ ἐργασία αὕτη καταφαίνεται εἰς τινὰ μέρη, ὅπου κατέπεσε τὸ τελευταῖον κονίαμα, καὶ ἀναφαίνονται αἱ ὑποκάτω εἰκόνες. Εἰς τινὰ μέρη διὰ τοῦ μαχαριδίου μου, ἀνευρῆκα τρία στρώματα κονιάματος, καὶ τὰ τρία μετὰ εἰκόνων.

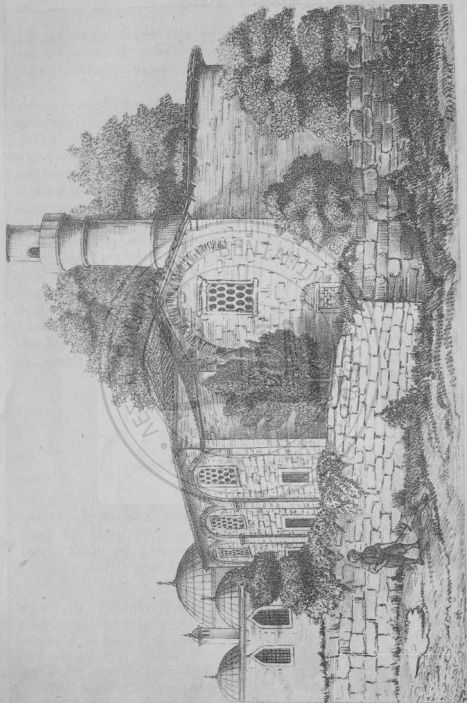
Ἐκ τῆς ὀψews τοῦ ὠραίου ναύσκου τούτου, ἀδύνατον ἦτο νὰ μάθω, ἐπὶ τίνος ἁγίου ἢ ἁγίας ὀνόματι, ἐτιμᾶτο τὸ πάλαι. Οἱ ἐν τῷ κήπῳ ἐργαζόμενοι Χριστιανοὶ μὲ εἶπον, ὅτι ἄλλοτε ἦτον ἐκκλησία τοῦ Ἀγίου Νικολάου ἀνήκουσα εἰς ἀρχαῖον ἀνάκτορον. Τὰ αὐτὰ λέγει καὶ ὁ κ. Βυζάντιος, λαλῶν περὶ τοῦ Βλάχ-σε-ράι καὶ Μπογδάν-σεράι²⁾.

¹⁾ C. Christ. Βιβλ. Δ'. σελ. 162. Ὁ συγγραφεὺς λέγει· Deiparae Sarai Bogdaniae.

²⁾ Κ/πολις Βυζαντίου. Τόμ. Α'. σελ. 575.

ΕΥΚΗΡΙΟΝ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΝΙΚΟΛΑΟΥ

ΙΗΣΑ - ΚΑΠΟΥ ΜΕΙΣΤΖΗΔΙ

Κατ' αὐτὸν, τὸ Μπογδὰν σεράι ἐκτίσθη ὑπὸ τοῦ Τέουτουλ Λογκοφέτου, πρέσβους τοῦ Πέτρου Παρέσχου, ἡγεμόνος τῆς Μολδαβίας. Ἐδῶ κατώκησε καὶ ὁ ἡγεμὼν τῆς Μολδαβίας, ἐλθὼν ἐν Κ/πόλει, ἵνα προσφέρῃ τῷ μεγάλῳ Σουλταμάν, τὴν ὑποταγὴν τῆς Μολδαβίας¹⁾.

Ὁ Ἅγιος Νικόλαος οὗτος, ἡ μᾶλλον τὸ εὐκτῆριον τοῦτο, οὐδέποτε μνημονεύεται ἐν τῇ Βυζαντινῇ ἱστορίᾳ. Ἐδῶ μετὰ τὴν ἄλωσιν εἶχον τὸ κατάλυμα αὐτῶν οἱ πρέσβεις καὶ ἡγεμόνες τῆς Μολδαβίας, ὡσάκις ἤρχοντο ἐν Κ/πόλει. Ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ἐξωτερικῆς πλευρᾶς τοῦ εὐκτηρίου, εἶναι σειρὰ ὁπῶν τετραγώνων, ὅπου ἐθέτοντο αἱ δοκοὶ τοῦ ξυλίνου Μολδαυικοῦ ἀνακτόρου πρὸ πολλοῦ πυρποληθέντος²⁾. Τὸ εὐκτῆριον τοῦτο εἶναι ἀρχαῖον Βυζαντινὸν κτίριον καὶ οὐχὶ Μολδαυικόν, καὶ εὐρέθῃ ἐδῶ, ὅπου πιθανόν τὸ πάλαι ἦτο ἐπισήμου Βυζαντινοῦ πατρικίου κατάλυμα.

Ἐπὸς τοῦ ἐκτενοῦς τούτου κήπου, πλήρους δένδρων καὶ λαχανικῶν, φαίνονται κιονόκρανα, λελαξευμένοι λίθοι, καὶ τμήμα σαρχοφάγου εὐτελεστάτης ἐργασίας. Ἐκ τοῦ κήπου τούτου, καταφαίνεται ὁ λιμὴν καὶ πᾶσα ἡ ἀπέναντι πόλις.

Πολύτιμον εἶναι τὸ κτίριον τοῦτο, διότι ἐκ τούτου μανθάνομεν τὸ σχῆμα καὶ τὸ μέγεθος τῶν πολλᾶκις μνημονευομένων Βυζαντινῶν εὐκτηρίων, ἐν τοῖς οἰκοῖς τῶν πατρικίων³⁾. Τούτων οἱ ἱερεῖς ἐχαίροντο προνόμια ἴσα τοῖς ἐπισκόποις. Ἀπορίας ἄξιον εἶναι, ὅτι ἡ ἡμετέρα ἐκκλησία ἢ οἱ κητόρες αὐτοῦ οἱ Μολδαυοί, παρημέλησαν τὸν ναὸν τοῦτον, οὐδέποτε μεταβληθέντά εἰς τέμενος, γινόμενον σήμερον κοπροθέσιον τῶν περιοικούντων.

Ἰησᾶ-καποῦ μεστζηδί.

Τέμενος τῆς πύλης τοῦ Ἰησοῦ.

Ἡ μικρὰ ἐκκλησία αὕτη κεῖται πρὸς ἀνατολὰς τῆς συνοικίας τῶν Ἐξ μαρμάρων. Πλησίον αὐτῆς ὑπάρχει καὶ ὁδὸς καλουμένη τῆς πύλης τοῦ Ἰησοῦ. Κεῖται δὲ πλησίον τοῦ τεμένους Σανδζακδάρ, τῆς ποτὲ μονῆς τῶν Γαστρίων. Εἶναι κτίριον ἀρχαιοτάτον, ἔχον ὀπισθεν αὐτοῦ κήπον ἐκτενῆ. Πιθανόν ὅτι ἦτο

¹⁾ Ὑψηλάντου, Τὰ μετὰ τὴν ἄλωσιν, σελ. 61. ²⁾ Ὁ Ὑψηλάντης, εἰς «Τὰ μετὰ τὴν ἄλωσιν», σελ. 638, λέγει, ὅτι τὸ Μπογδὰν-σαράι καὶ Βλάχ-σαράι ἐπυρπολήθησαν τῇ 25ῃ Ἰουνίου 1784. ³⁾ «Ἐν εὐκτηρίοις οἰκοῖς, ἐνδοθεν οἴκων, οὐκ ἐπιτελέουσιν βάπτισμα» ἐκ τῶν κανόνων τῆς ἐν τῷ Τρούλφ συνόδου, ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ τοῦ Πρινομήτου. Συμ. ὁ Μεταφραστής. Βιβ. Α'. σελ. 280. «τοῦ μεταλαβεῖν ἐκ τῶν χειρῶν τοῦ ἱερέως τοῦ λειτουργοῦντος ἐν τῷ ναῷ αὐτῆς, ἐνδον τῆς αὐλῆς αὐτῆς ὑπάρχοντι.» Μ. Δούκας, σελ. 260.

μονή ἡ εὐκτήριον μονῆς. Ὁ ἱερεὺς τοῦ τέμενους, μετὰ τοῦ ὁποίου εἰσῆλθον εἰς τὸν ναόν, μετ' εἶπεν ὅτι πρὸς τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τῆς ἐκκλησίας ταύτης, ὑπῆρχε πλὰξ ἀρχαία ἐνεπίγραφος, ἥτις διὰ λόγους ἀγνώστους αὐτῶ, ἐπετειχίσθη παρὰ τὴν δεξιὰν πλευρὰν τοῦ θυσιαστηρίου. Ἄνω τῆς καθολικῆς θύρας τοῦ ναοῦ, εἶναι κατηχούμενον μικρὸν, ὑποκρατούμενον ὑπὸ στηλῶν ξυλίνων. Ἐπὶ τῶν λευκῶν τοίχων εἶναι ὀνόματα Μουσουλμάνων ἀγίων.

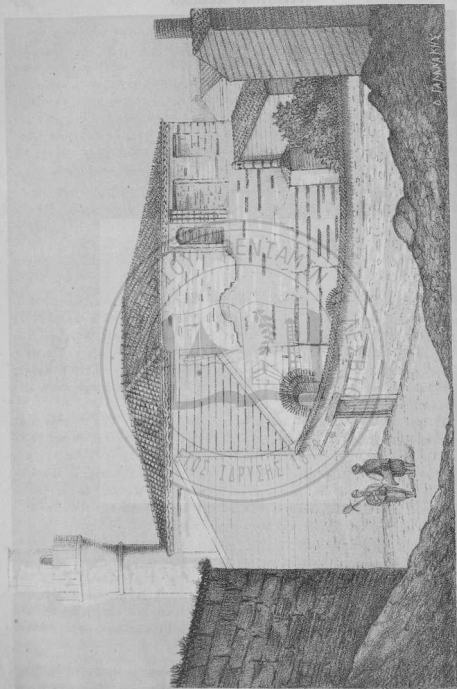
Ἀτυχῶς, ὁ Σεῖδ Ἀλῆς δὲν μνημονεύει τὸ τέμενος, γνωστὸν ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦτο ἐν τῇ συνοικίᾳ ταύτῃ, ὡς καὶ ἡ ἄνω μνημονευομένη ὁδός. Πιθανὸν ἄλλοτε εἶχεν ὀνομασίαν ἄλλην.

Ὅτι ἦτο τὸ πάλαι ἐκκλησία, καταφαίνεται ἐκ τῆς Βυζαντινῆς τοιχοποιίας, καὶ τῆς ὁμοφώνου μαρτυρίας τῶν ἱερέων Μουσουλμάνων καὶ Χριστιανῶν γειτόνων.

Ἡ ἐκκλησία αὕτη εἶναι ξυλόστεγος, μήκους εἴκοσι πέντε βημάτων. Ἐν τῷ περιβόλῳ σώζεται μέγα κιονόκρανον Βυζαντινόν. Ἐπὶ τίνος ἀγίου ἡ ἀγίας ὀνόματι ἐτιμᾶτο τὸ πάλαι, ἀγνοῶ.

Εἶναι γνωστὸν ὅτι ἡ μεσόγειος συνοικία τῶν Ἐξ μαρμάρων, ἦτο τὸ πάλαι ἐκτὸς τῶν τειχῶν, ἀνεγερθέντων ὑπὸ τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου, καὶ τῶν ὁποίων τὰ πρὸς δυσμὰς ὅρια ἀγνοοῦμεν. Κατὰ τὸν Κωδινόν ¹⁾, « τὸ δὲ χερσαῖον τεῖχος ἀνέβαινεν ἕως τὸ ἐξακίονιον » καὶ πάλιν « τὸ ἐξακίονιον χερσαῖον ἦν τεῖχος παρὰ τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου κτισθέν ». Ἐν τῇ συνοικίᾳ ταύτῃ ἦτο κίων ²⁾ καλούμενος « ἐξωκίονιον », ἡ ὁ ἐξω κίων καὶ ἀκολουθῶς ἐξ ἡ κίονια, ὅταν συμπερίληφθῇ τῆς συνοικίας ἐντὸς τῶν Θεοδοσιακῶν τειχῶν, ἐλησμόνησαν οἱ Βυζάντιοι τὸν λόγον τῆς ἐπωνυμίας, καὶ ἐκάλεσαν τὸ ἐξωκίονιον, ἐξ ἡ κίονια, ἐπωνυμίαν μεταβληθεῖσαν ἀκολουθῶς εἰς Ἐξ ἡ μάρμαρα καὶ ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν εἰς Ἀλτῇ μερμέρ. Ἐκ τούτου καὶ οἱ Ἐξωκιονίται Ἀρειανοί, διότι ἐτέλουν τὰς λιτανεῖας αὐτῶν ἐν τῇ συνοικίᾳ ταύτῃ ³⁾. Πολὺ πιθανόν ὅτι ἡ ἐκκλησία αὕτη, ἡ πρὸς ἀνατολὰς καὶ πλησιέστατα τῶν Ἐξ μαρμάρων, ἔκειτο πλησίον τῶν τότε χερσαίων τειχῶν, καὶ πλησίον πύλης καλουμένης τοῦ Ἰησοῦ,

¹⁾ Σελ. 25, 46. ²⁾ Ὁ κίων οὗτος σωζόμενος μέχρι τοῦ μεγάλου Σουλταῖμάν, μετεκομίσθη κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Γυλλίου, εἰς τὸ τέμενος αὐτοῦ. ³⁾ Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 271. « Τὸ πλῆθος τῶν Ἀρειανῶν συνάξας, ἐξω τῆς πόλεως ἐκκλησίαζον. » Ἰδ. Τόμ. Α'. σελ. 106. Κ/πολις Πατρ., σελ. 46. « Ἦν δὲ Ἀρειανὸς τῷ δόγματι, ὃ ἐστὶν ἐξωκιονίτης. » Μ. Glos., λέξ. ἐξωκίονιον. « Ἦν δὲ μεγάλῳ ψυχος ἐξωκιονίτης, ὃ ἐστὶν, Ἀρειανός. » Μαλαλᾶ Χρονογρ., σελ. 325, 385. Ἡ ἐκκλησία ἡ Ὀρθόδοξος ἐν τῇ σημερινῇ συνοικίᾳ ταύτῃ, κατοικοῦμένη ὑπὸ Γραικῶν καὶ Ἀρμενίων, τιμᾶται ἐπ' ὀνόματι τῆς Θεοτόκου ἐπιλεγομένης τῆς Γοργουπηκῆς. Ἰωάννης ὁ Καντακουζηνός, Τόμ. Β'. σελ. 165, μνημονεύει « Γοργεπηκῆς τῆς μονῆς, » ἄλλοτε ὅμως καίμην. « Τῆς πανυπεράμπτου σεβασμίας βασιλικῆς μονῆς . . . τῆς Γοργεπηκῆς. » Σύνταγμα, Ῥάλλη καὶ Ποτλῆ, Τόμ. Ε'. σελ. 116.

ΟΔΑΛΑΡ ΜΕΣΤΖΗΔΙ

ᾠθεν καὶ ἡ μετέπειτα ἐπωνυμία τοῦ ναοῦ. Ταύτην ἀκολουθῶς ἐδέχθησαν καὶ οἱ Ὁθωμανοί. Πιθανόν ὅτι μέρος τοῦ Κωνσταντινείου τείχους μετὰ τῆς πύλης, δὲν κατηδαφίσθη ὅταν ὁ Θεοδόσιος ἀκολουθῶς ἀνήγειρε τὰ νῦν ὁρώμενα χερσαῖα τεῖχη. Οἱ πλησίον ἐδῶ ἐνοικοῦντες Ὁθωμανοὶ καὶ Χριστιανοὶ κηπουροί, ἐνθυμοῦνται μεγάλην τεῖχην πλησίον τῆς ἐκκλησίας ταύτης, πρὸ ὀλίγων ἐτῶν κατεδαφισθέντα. Λέγω δὲ, ὅτι μέχρι τῆς σήμερον εἰς πάμπολλα μέρη τοῦ Βυζαντίου, ἐξόχως δὲ ἐν ταῖς Ὁθωμανικαῖς συνοικίαις καὶ τοῖς κήποις τῶν πλουσίων Ὁθωμανῶν, σώζονται ὑπόγεια, ἀνώγεια, ἀγιάσματα, τεῖχη καὶ παντοῖα λείψανα ἀρχαίων Βυζαντινῶν κτιρίων, τῶν ὁποίων τινὰ θέλω ἱστορήσει ἀκολουθῶς.

Ὁδαλὰρ μεστζηδὶ').

Πλησίον τοῦ Σαλμά τομπρούκ.

Τὸ μικρὸν τοῦτο τέμενος, καλούμενον ὑπὸ τῶν γειτόνων καὶ αὐτῶν τῶν Μουσουλμάνων ἱερέων, τέμενος τοῦ Κεμανκῆς, κεῖται ὀλίγα βήματα μακρὰν τῆς κινιστέρνης τοῦ Ἀσπάρους, ἀντικρὺ τεμένους καλουμένου Κασίμ Ἀγά, καὶ ἄνω τῆς πάλαι μονῆς τοῦ Μανουὴλ, νῦν Κεφελή μεστζηδὶ, ἐν τῇ συνοικίᾳ καλουμένῃ Σαλμά τομπρούκ²⁾. Τὸ βακούφιον αὐτοῦ ἀνήκει εἰς τὸ τέμενος τοῦ Κεμανκῆς πασᾶ, καλούμενον τέμενος τοῦ διδασκτηρίου τοῦ Κεμανκῆς Μουσταφᾶ πασᾶ, κείμενον πλησίον τοῦ τεμένους τοῦ Χαλιτζῆ Χασάν.

Τὸ τέμενος τοῦτο φυλάττει εἰσέτι τὴν κόγχην του σώαν. Ὑπὸ τὸν ναὸν εἶναι σκοτεινὸν ὑπόγειον φωτιζόμενον ἀπὸ μόνην τὴν θύραν, εὐρισκομένην ὑπὸ τῷ ἀνατολικῷ τείχεος. Ἐπὶ τῶν παραστάδων τῆς εἰσόδου, καὶ ὀλίγον ἐνδότερον, μόλις διακρίνονται κεφαλᾶι τινες ἀγίων. Πλησίον τῆς θύρας ταύτης, εἶναι καὶ ἑτέρα πεφραγμένη σήμερον, φέρουσα καὶ αὐτὴ ἀρχαίας εἰκόνας. Ἐντὸς τοῦ ὑπογείου εἶναι φρεᾶρ καλούμενον ἀγίασμα τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου, τὸ ὅποιον ἐπισκέπτονται οἱ εὐλαβεῖς γείτονες, ἀνευ ἐνοχλήσεως.

Ὁ δεξιὸς τοίχος τοῦ ναοῦ τούτου, ἐν μέρει καλύπτεται ἀπὸ πενιχρὰ παραπήγματα ξύλινα, ἐνοικιαζόμενα εἰς πτωχὰς Χριστιανικὰς οἰκογενείας ὑπὸ τῶν Ὁθωμανῶν ἱερέων, ᾠθεν καὶ ἡ ἐπωνυμία αὐτοῦ, Ὁδαλὰρ μεστζηδὶ, Τέμενος τῶν αἰθουσῶν. Εἰς τὸ ἀνώτατον μέρος τοῦ τοίχου τούτου, ἐπὶ κονιάματος ἀρχαίου σωζομένου εἰσέτι, διακρίνονται γραφαὶ εἰκονίζουσαι τὸν εὐαγγελισμὸν τῆς Θεοτόκου. Ἐπὶ τοῦ τοίχου τούτου, φαίνονται λείψανα ἀψίδων, ὥστε πιθανόν

1) Χαδγκάτ, Τόμ. Α'. σελ. 40. 2) Ἡ πλησίον αὐτοῦ ἀνωφερὲς λεωφόρος, καλεῖται Ζινὰ-γιοκουσοῦ.

νά εἶχεν ἡ ἐκκλησία αὕτη ἕτερον εὐκτῆριον πλησίον αὐτῆς ἢ ἁγίασμα ἐπικεκαλυμμένον διὰ θόλου ἢ ξυλίνου ὁρόφου. Ὅτι ἡ ἐκκλησία αὕτη δὲν ἦτο μονή, καταφαίνεται ἐκ τοῦ στενοτάτου περιθόλου, καὶ τῶν πλησίον δύο ὁδῶν.

Ἐπὶ τίνος ἁγίου ὀνόματι ἐτιμᾶτο ἡ ἐκκλησία αὕτη τὸ πάλαι, ἀδύνατον εἶναι σήμερον νὰ εἴπω τι βέβαιον. Πιθανόν ἐκ τοῦ ἀπεικονισμένου εὐαγγελισμοῦ ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ τοίχου νὰ ἦτο μία ἐκ τῶν τριάκοντα ἐξ ἀφιερωμένων τῇ Θεοτόκῳ.

Ὅταν μετὰ καιρὸν καὶ σύντονον μελέτην κάλλιον διευκρινήσωμεν τὰς συν-οικίας ὅλας τῆς Βυζαντινῆς Κ/πόλεως, τότε θέλομεν διασαφῆσαι ὅσα σήμερον εἶναι σκοτεινά.

Ἐκ τῶν γραφομένων τοῦ Σεῖδ Ἀλῆ ἐξάγω, ὅτι ὁ μεταβαλὼν τὸν ναὸν τοῦτον εἰς τέμενος, εἶναι ὁ Κεμανκὲς Μουσταφᾶ πασᾶς, ὁ ἐπὶ τῆς πρωθυπουργίας αὐτοῦ κατατομηθεὶς τῷ 1053^ω τῆς Αἰγείρας, 1643 Μ. Χ.¹⁾ Ἐτάφη ἐν ἰδιαιτέρῳ μαυσωλεῖῳ ἀνεγερθέντι ἐν τῷ ἰδίῳ αὐτοῦ τέμένει. Τί ἦτον ὁ ναὸς οὗτος μέχρι τῆς μεταβολῆς αὐτοῦ εἰς τέμενος, ἀδελόν. Πιθανόν ὁ Κεμανκὲς Μουσταφᾶ πασᾶς, ἀφίερωσε εἰς τὸ ἴδιον αὐτοῦ τέμενος τὸ βακούφιον τοῦ τεμένους τούτου, πρὸ χρόνων πολλῶν μεταβληθέντος ἀπὸ ἐκκλησίαν.

Ναὸς τῆς Ἁγίας Ἀναστασίας τῆς Φαρμακολυτρίας.

Νῦν, Μεχμέτ πασᾶ τζαμιί²⁾).

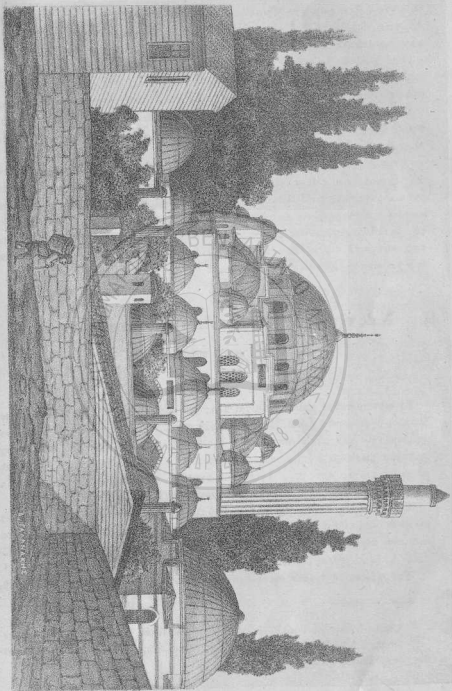
Τὸ ὥραϊον τοῦτο τέμενος, κεῖται πρὸς τὴν νότιο-δυτικὴν πλευρὰν τοῦ ἵπποδρόμου, ὀγδοήκοντα ὀκτὼ βήματα μακρὰν αὐτοῦ, παρὰ τὴν ἀνωφερῆ λεωφόρον καλουμένην Ἀλῆ πασᾶ γιουκουσοῦ. Ἄν διὰ τῆς μελέτης τῶν Βυζαντινῶν συγγραφέων πεισθῶμεν, ὅτι ὁ ναὸς οὗτος εἶναι ὁ ἐν τῇ Βυζαντινῇ ἱστορίᾳ τοσάκις μνημονευόμενος ναὸς τῆς Ἁγίας Ἀναστασίας τῆς Φαρμακολυτρίας³⁾, τότε πλεῖστα μέρη τῆς ἡμετέρας ἱστορίας, θαυμασιῶς διασαφηνίζονται.

Ἐν τῇ μελέτῃ ταύτῃ, περιγράψω πρῶτον τὰ περὶ τὴν ἐκκλησίαν ταύτην διασωθέντα Βυζαντινὰ κτίρια, εἴτα δὲ, ἀφηγοῦμαι τὰ ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν ἱστορούμενα περὶ τῆς ἐκκλησίας ταύτης. Ἐπικαλοῦμαι ἐν πρώτοις μάρτυρα τὸν Σεῖδ Ἀλῆν λέγοντα, ὅτι τὸ ὕψηλόν τοῦτο τέμενος μετεβλήθη ἀπὸ ἐκκλησίαν⁴⁾.

Ὑπῆρχεν ἐν τῇ βορείῳ παραλίᾳ τοῦ Βυζαντίου, ὅπου πρὸ μικροῦ ἀνηγέρθη

¹⁾ Κ/πολις Βυζαντίου, Τόμ. Β'. σελ. 425. ²⁾ Χαδηκᾶτ, Τόμ. Α'. σελ. 193.

³⁾ Συναξ. Ἰουλίου 26, ἐν τῷ βίῳ τῆς Ἁγίας Ὁραιοζήλης. ⁴⁾ Κελισαδὲν μουνκαπήλ-δερ, ἥτοι μετεβλήθη ἀπὸ ἐκκλησίαν.

MADE THE ATIA ANATIMIAL THE PHARMACONTIPRIAL : MEHMET PALIA TZAMII

ὁ σταθμός τοῦ σιδηροδρόμου, ἡ πλησίον τοῦ αὐτοκρατορικοῦ Λυκείου, τέμενος Μουσουλμανικόν, καλούμενον ὑπὸ τοῦ Νικήτα συναγωγή τῶν Σαρακηνῶν, ἰδρυθὲν αὐτόθι πρὸ χρόνου πολλοῦ, χάριν τῶν ἐν Κ/πόλει ἐνοικούντων ἡ ἐμπορευομένων Ἀράβων¹). Τῷ 1203^ω οἱ ἐν Γαλατᾷ ἐσκηνωμένοι σταυροφόροι Βενετοὶ καὶ Γάλλοι, δι' αἰτίαν οὐτιδανήν, ἐπέπεσαν κατὰ τοῦ τεμένους τούτου, καὶ μὴ δυνάμενοι ν' ἀντιπαραταχῶσι κατὰ τῶν Σαρακηνῶν καὶ τῶν Βυζαντιῶν συρρευσάντων πρὸς βοήθειαν τούτων, κατέφυγον εἰς τὸ σύνθηες αὐτῶν στρατήγημα, ἔβαλον πῦρ εἰς τὰς οἰκίας, καὶ κατεφλέχθη τότε μέγα μέρος τῆς Κ/πόλεως. Κατὰ τὸν Νικήταν²) διατρίβοντα τότε ἐν Βυζαντίῳ, ἡ πυρκαϊὰ αὕτη ἦτον ἡ ὀλεθριωτέρα πασῶν τῶν πρότερον πυρκαϊῶν. Διὰ τριάκοντα ἕξ ὥρας «τὸ πᾶν ἐπενέμετο». Ἐπνεεν ἄνεμος βορρᾶς, καὶ αἱ φλόγες ἀνερχόμεναι τὸν λόφον, ἔφθασαν μέχρι τοῦ τοίχου τῆς Ἀγίας Σοφίας.

Ἵνα ἐννοήσωμεν τὴν περιγραφὴν τοῦ Νικήτα, ἃς ἐνθυμώμεθα, ὅτι ἀπὸ τοῦ τεμένους τούτου τῶν Σαρακηνῶν, μέχρι τῆς κορυφῆς τοῦ λόφου ὅπου ἵσταται ἡ Ἀγία Σοφία, ἦτο τότε συνοικία πολυάνθρωπος, καὶ οὐχὶ καθὼς σήμερον, κήπος δενδρόφυτος. Τὸ πῦρ φθάσαν μέχρι τῆς Ἀγίας Σοφίας, ἐσθέσθη, διότι πέραν τοῦ ναοῦ, ἦσαν τότε τὰ μεγάλα ἀνάκτορα. Ἄλλη γλῶσσα τοῦ πυρός, ἀνερχομένη δεξιᾷ τῆς πρώτης, κατέφλεξεν ἅπασαν τὴν πρὸς δυσμὰς πλευρὰν τοῦ ἵπποδρόμου, καὶ «ὅσα κάτεισιν εἰς Σοφίας». Ἐκάστην δὲ καὶ «οἱ τοῦ Δομνίνου λεγόμενοι ἔμβολοι». Ὅλον τὸ πρὸς δυσμὰς μέρος τοῦ ἵπποδρόμου, ἀπὸ τοῦ λιμένος τῶν Σοφίων μέχρι τῆς πύλης τοῦ Περάματος, τῆς νῦν Βαλοῦκ-παζάρ-καπουσοῦ, ἔγινε παρανάλωμα τοῦ πυρός. Οἱ ἔμβολοι λοιπὸν τοῦ Δομνίνου, κατὰ τὸν ἱστορικὸν τούτον, καλῶς γινώσκοντα τὴν Κ/πολιν, ἔκειντο πρὸς δυσμὰς τοῦ ἵπποδρόμου, καὶ ἄνω τῶν Σοφίων, ἡ τοῦ λιμένος τῶν Σοφίων, τοῦ ἐπιπέδου χώρου κοινῶς σήμερον καλουμένου, «Κάτεργα λιμανί».

Πρὸς δυσμὰς τοῦ ἵπποδρόμου καὶ πρὸς νότον τῆς πλατείας τῆς κινστέρνης τοῦ Φιλοξένου³), νῦν καλουμένης, μὲν μὲν διὰ διὰ, σώζονται γηραιὰ Βυζαντινὰ κτίρια, δίπατα εἰς τινα μέρη, καὶ τὰ ὅποια κατὰ τοὺς λόγους τῶν ἐκεῖ πλησίον ἐργαζομένων Χριστιανῶν καὶ Ὀθωμανῶν, ἦσαν τὸ πάλαι ἐργαστήρια. Τὰ ἐπιμήκη ταῦτα κτίρια, χωρίζονται διὰ λεωφόρου, πλάτους Μ. 7, 20. Τὸ μὲν δυτικώτερον μέρος, εἶναι μήκους Μ. 22,00 καὶ πλάτους Μ. 16, 20, κτίριον δίπατον, ἔχον εἰς ἓν μέρος, αἰθουσαν ἰσόγειον θολωτὴν. Τὸ δὲ ἀνατολικώτερον καὶ ἐκτενέστερον, εἶναι μήκους Μ. 39, 25 καὶ πλάτους Μ. 13, 10. Ἐντὸς τοῦ ἀνατολικοῦ τούτου μέρους, πλησίον τῆς λεωφόρου, εἶναι κλίβανος Βυζαντινός,

¹) «Ἐστρατολογήθησαν καὶ ἀπὸ Ἰσραηλιτῶν καὶ τῶν ἐφ' ὧν Ἰβήρων, κατ' ἐμπορίαν στείλαμένων εἰς τὴν βασιλίδαν τῶν πόλεων.» Νικ. Χων., σελ. 499. ²) Νικ. Χων., σελ. 731. ³) Γ. Κωδινός, σελ. 21.

λίαν χαμαλός, ἐν χρήσει μέχρι τῆς σήμερον. Ἡ ἀνατολικωτέρα ἄκρη τοῦ κτιρίου τούτου μετὰ θόλων ἐρυνοτάτων, ἐν μέρει κατηδαρίσθη ἀπὸ τὸν Ὀθωμανὸν κτήτορα, πρὸς ἀνέγερσιν ἐτέρου παραπλησίου κτιρίου. Αἱ Βυζαντιναὶ πλίνθοι τεκμαίρουσι τὴν ἀρχαιότητα τῶν κτιρίων τούτων. Οἱ ἐργάται οἱ κατεδαφίσαντες μέρος τοῦ κτιρίου, εὗρηκαν πλίνθους καὶ πλάκας ἐνεπιγράφους, τὰς ὁποίας ἐπετείχισαν εἰς τὸ ἀνεγειρόμενον κτίριον. Ταῦτα τὰ κτίρια εἶναι, νομίζω, οἱ ὑπὸ τοῦ Νικήτα καὶ πολλῶν ἄλλων προγενεστέρων αὐτοῦ Βυζαντινῶν, μνημονευόμενοι ἔμβολοι τοῦ Δομνίνου. Τὰ κτίρια ταῦτα, φαίνονται ἀπὸ τὴν πλατεῖαν τῆς κινστέρνης τοῦ Φιλοξένου¹). Εἶναι δὲ παρὰ τὸ πρὸ ὀλίγου ἀνεγερθὲν τέμενος τοῦ ἐπιφανοῦς πρωθυπουργοῦ Φουὰδ πασᾶ.

Πρὶν ἱστορήσω τὰ περὶ τῶν ἐμβόλων τούτων, φέρω καὶ ἑτέρας μαρτυρίας πρὸς ἐπικύρωσιν τῆς εἰκασίας μου ταύτης, ἀκολουθῶν τὴν αὐτὴν ὁδόν, διὰ τῆς ὁποίας ἐπείσθην καὶ ἐγὼ ὁ ἴδιος, ὅτι τὰ κτίρια ταῦτα εἶναι οἱ ἔμβολοι τοῦ Δομνίνου, ἢ λείψανα τῶν ἐμβόλων τοῦ Δομνίνου.

Τὸν Ἰούνιον τοῦ 1871ου περιεπλανώμεθα ἐγὼ καὶ ὁ καλλιτέχνης Α. Μαναρᾶκης ἐν τῇ Ὀθωμανικῇ ταύτῃ συνοικίᾳ, πλήρει μέχρι σήμερον κτιρίων προφανῶς Βυζαντινῶν, ἵνα εὗρωμεν θέσιν πρόσφορον, ἐκ τῆς ὁποίας ν' ἀπεικονίσωμεν τὸ τέμενος τοῦτο, καλούμενον ὑπὸ τοῦ Σεῖδ Ἀλῆ ὕψηλόν. Τὸ χαμαλὸν τῆς θέσεως τοῦ ναοῦ, τὰ περιβάλλοντα αὐτὸν ὕψηλὰ τεῖχη, καὶ τὰ πυκνὰ δένδρα τὰ ἐπισκιάζοντα πλεῖστα αὐτοῦ μέρη, ἦσαν ἀνυπέρβλητα ἐμπόδια. Καταβαίνοντες ἀπὸ τοὺς ἐμβόλους, τοὺς ὁποίους ἐκάλεσα τοῦ Δομνίνου, εἶδομεν πρὸς δυσμὰς τοῦ τεμένους τούτου, καὶ ἀπ' αὐτοῦ διὰ δρομίσκου χωριζόμενον, ἐκτενὲς γήπεδον ἐκτάσεως 6,000 περίπου μέτρων τετραγωνικῶν, ἐντὸς τοῦ οὐοῦ εἰργάζοντο Ὀθωμανοί, ἀνασκάπτοντες βαθέα θεμέλια, καὶ κατεδαφίζοντες ἀρχαίας ἀψίδας. Εἰσῆλθομεν εἰς τὸ ἀνοικτὸν τοῦτο γήπεδον, ἀνῆκον ἄλλοτε εἰς Ὀθωμανὸν, τοῦ οὐοῦ τὸ μέγαρον πρὸ πολλοῦ ἐπυρπολήθη. Ἐδῶ καθήμενοι, ἀπεικονίσαμεν τὸ τέμενος τοῦτο. Ἐργαζομένου δὲ τοῦ καλλιτέχνου, κατῆλθον εἰς τινὰς παρακειμένας ἰσογειοὺς θολωτὰς αἰθούσας, προφανῶς Βυζαντινάς, ὅπου κατοικοῦσι πτωχαὶ Χριστιανικαὶ οἰκογένειαι, καὶ εἰς τὰ πλησίον ἀνασκαπτόμενα σκοτεινὰ ὑπόγεια. Περιεργάσθην τὰς μεγάλας τετραγώνους πλίνθους, ἐξαγομένους ἐκ τοῦ κτιρίου, καὶ στοιβαζομένας εἰς γωνίαν τοῦ κήπου. Ἐπὶ τινων πλίνθων ἀνέγνωσα· ΕΡΜΙΑ ΠΕΒΥΤ. δηλ. Ἐρμίας πρεσβύτερος· ἐπὶ τινων ἄλλων ΚΟ(Σ)ΤΑΝΤΙΝΟ(Σ) καὶ τὰ συνῆθη ἐπὶ τῶν Βυζαντινῶν πλίνθων ΙΝΔ. Ἰνδικτιῶνος. Οἱ ἐν τῷ κτιρίῳ ἐργαζόμενοι, μᾶς εἶπον ὅτι τὰ κτίρια ταῦτα καὶ τὰ ὑπόγεια, ἡ-

¹) Γ. Κωδινός, σελ. 20. «Τελεῖται δὲ ἡ σύναξις. . . εἰς τὸν ναὸν τοῦ Ἁγίου Μάρτυρος Πλάτωνος τὸν εὐρισκόμενον εἰς τὰ προκύβη, τὰ οὕτως ἐνομαζόμενα τοῦ Δομνίνου.» Συναξ. Μαΐου 24. Πασχ. Χρον. Τόμ. Α'. σελ. 571.

σαν τὸ πάλαι δεσμωτήρια ¹⁾). Ἀνωρύχθησαν καὶ τινες ὁδραῖαι, εὐτελεστάτης ἐργασίας. Ταῦτα τὰ κτίρια, ἀτυχῶς σήμερον κατεδαφιζόμενα, καὶ ἐκ βάθρων ἀνασκαπτόμενα, συνεπεσκέφθη μετέπειτα μετὰ τῶν φίλων κκ. Ἀποστόλου Βαφειάδου, Γεωργίου Βογατζέλου καὶ Ἀντωνίου Ψυχάρη. Ἐπικαλοῦμαι τὴν μαρτυρίαν τῶν Κυρίων τούτων, διότι ὁ κτήτωρ προτίθεται ν' ἀνασκάψῃ ὅλον τὸ ἐκτενές τοῦτο γήπεδον, καὶ μετ' ὀλίγον, τὰ ἱστορικώτατα ταῦτα μνημεῖα, θέλουσι σώζεσθαι μόνον ἐν τῇ μνήμῃ ἐμοῦ, καὶ τῶν εἰρημένων τούτων Κυρίων ²⁾).

Ὁ κήπος οὗτος εἶναι λίαν κατωφερής, τὴν νότιον αὐτοῦ πλευρὰν ὑποκρατεῖ μέγα τεῖχος τυφλόν. Ἐν τῷ μέσῳ αὐτοῦ ἴσταται αἰθούσα ἀνώγειος θολωτῇ, μήκους M. 13, 15, πλάτους M. 8, 20, καὶ ὕψους περίπου M. 16, 00. Ἐπὶ τοῦ ἀρχαίου ἐπέκτισαν οἱ πάλαι κτήτορες αὐτοῦ, ἕτερον θόλον. Ὅλον τὸ κτίριον εἶναι ἐρυμνότατα ὠκοδομημένον. Τὰ βαθέα θεμέλια τῆς αἰθούσης ταύτης, τῆς ὁποίας εὐτυχῶς ἀπεικόνισμα ἐλάβομεν αὐθιγερὰν, ἀνασκάπτονται μετὰ πολλοῦ κόπου διὰ σιδηρῶν σφηνῶν καὶ πυρίτιδος. Ἐπὶ τῆς αἰθούσης ταύτης, τῆς ὁποίας ὅλας τὰς γωνίας καὶ ὅπας μετὰ προσοχῆς ἐπεσκέφθη προ τῆς κατεδαφίσεως αὐτῆς, εἶναι εἴσοδος θολωτῇ, μήκους M. 20, 40, ὅτῃ μὲν στενωμένη, ὅτῃ δὲ ἐυρυνομένη, ἄγουσα εἰς αἰθούσαν κατωφερῇ θολωτῇ. Εἰς τινὰ μέρη τῆς διόδου ταύτης, εἶναι ὅπαι πεφραγμέναι σήμερον. Εἰς τὸ κατωφερές μέρος τῆς διόδου ταύτης εἶναι κἀνοδος στενωτάτῃ πλήρης πετρῶν καὶ χώματος, μήκους M. 6, 20, ἄγουσα εἰς δύο σκοτεινιώτατα καὶ ὑγρὰ ὑπόγεια, εὐρισκόμενα ὑπὸ τὴν κατωφερῇ διόδον. Συγκοινωνοῦσιν ἀμφοτέρω διὰ θύρας ἀψιδωτῆς. Τὸ μὲν πρῶτον εἶναι μήκους M. 6, 20, πλάτους M. 4, 86. Τὸ ἐσώτερον καὶ εὐρύτερον εἶναι μήκους M. 9, 75, καὶ πλάτους M. 3, 02. Ἀμφοτέρων τὸ ὕψος εἶναι M. 2, 88. Εὐρισκόμενοι εἰς τὸ ὑπόγειον τοῦτο μετὰ τοῦ κ. Ψυχάρη, ἤκούομεν τὸν ἥχον τῶν ἀνωθι ἐργαζομένων ἐργατῶν. Δεξιὰ τοῦ ἐσωτέρου ὑπογείου, εἶναι δύο εἵσοδοι πεφραγμέναι διὰ πετρῶν καὶ χωμάτων. Ἀνω εἰς τὸ κέντρον ἀμφοτέρων τῶν θόλων εἶναι δύο ὅπαι, διὰ τῶν ὁποίων διέρχεται σῶμα ἀνθρώπου, πεφραγμέναι καὶ αὗται διὰ μεγάλων λίθων.

Μετὰ τινὰς ἡμέρας ἐπανῆλθον συλλογιζόμενος, ὅτι πιθανόν νέον τι ν' ἀνεύρω ἐντὸς τῶν ἀνασκαπτομένων χωμάτων. Ἐκτὸς τινων πλίνθων νέων, μετὰ τῶν αὐτῶν γραμμάτων, οὐδὲν ἕτερον ἐφάνη. Πρὸς βορρᾶν τῆς ἀνωγείου αἰθούσης, ἐφάνησαν μικρὰ ὑπόγεια, τὰ πλεῖστα πρὸ πολλοῦ κατηδαφισμένα, καὶ πλήρη χωμάτων. Ἰστάμενος ἐπὶ τῆς κρημνιζομένης αἰθούσης, ἵνα καταμετρήσω, εἰ δυνατόν, τὸ ὕψος αὐτῆς, εἰρήνηουν τὴν ἀπώλειαν τοιούτων Βυζαντινῶν μνημείων, ἐν τῷ μέσῳ τῆς Κ/πόλεως. Ἐνῷ τῆς Α. Μεγαλειότητος οἱ ὑπουργοί, συλλέγουσιν ἐκ τῶν περάτων τοῦ κράτους, πάντα τὰ σωζόμενα λείψανα παρελθόν-

¹⁾ Τουρκ. Χαπήζ-χανέ. ²⁾ Ἀπαντα ταῦτα ἐξηφανίσθησαν.

των χρόνων, ἄλλοι, ἐν ἀγνοίᾳ αὐτῶν, ἐξαφανίζουσι τοιαῦτα τῶν Βυζαντινῶν ἱστορικὰ μνημεῖα.

Τὰ κτίρια ταῦτα, τὰ ὁποῖα κατὰ πρῶτον μ' ἐξέπληξαν, εἶναι, δὲν ἀμφιβάλλω, τῶν Βυζαντινῶν τὸ πραιτώριον, ἢ αἱ φυλακαὶ καλούμεναι τοῦ πραιτωρίου¹⁾. Ἄν τὰ κτίρια ταῦτα ᾤναι, καθὼς εἰκάζω, τὸ καλούμενον πραιτώριον, τότε πειθόμεθα ὅτι τὸ ἀντικρὺ αὐτοῦ μεγαλοπρεπὲς τέμενος, εἶναι ὁ ζητούμενος ναὸς τῆς Ἀγίας Ἀναστασίας τῆς Φαρμακολυτρίας.

Ἐρχομαι τώρα νὰ ἐπικυρώσω, ὅσον τὸ κατ' ἐμὲ, τὰς εἰκασίας ταύτας.

Τὸν ναὸν τῆς Ἀγίας Ἀναστασίας τῆς Φαρμακολυτρίας, μικρὸν κατ' ἀρχὰς εὐκτῆριον, ἀνήγειρε κατὰ τὸν Κωδινόν²⁾, Ἀναστάσιος ὁ Δίκωρος, βασιλεύσας περὶ τὸ τέλος τοῦ πέμπτου αἰῶνος. Κατὰ τοὺς πλείοτους δὲ ἱστορικοὺς τοῦ Βυζαντίου, ἀνήγειρε τὸν ναὸν τοῦτον οὐχὶ ὁ Δίκωρος, ἀλλὰ Γρηγόριος ὁ Θεολόγος ὁ πατριάρχης Κ/πόλεως. Ἡ μνήμη τοῦ Ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου ἐτελεῖτο, κατὰ τοὺς συναξαριστάς, ἐν τῷ ναῷ τῆς Ἀγίας Ἀναστασίας, «τῷ ὄντι ἐν τοῖς Δομνίνου ἐμβόλοις»³⁾. Βασιλεύοντος Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου, μέρος μὲν τῶν λειψάνων τοῦ Θεολόγου Γρηγορίου, ἐτέθησαν ἐν τῷ ναῷ τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων, μέρος δὲ ἐν τῷ ναῷ τούτῳ τῆς Ἀγίας Ἀναστασίας⁴⁾. Ἐν τῷ ναῷ τούτῳ, ἐδίδασκεν ὁ Γρηγόριος τοὺς ἀλίγους Χριστιανοὺς τοὺς μὴ μολυνθέντας ἐκ τῆς αἵρέσεως τῶν Ἀρειανῶν, διότι κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Θεοφάνους, «πᾶσα (δηλ. ἡ Κ/πολις) ἀν τοῦ Ἀρείου καὶ Εὐνομίου λώδης ἐπεπλήρωτο»⁵⁾. «Τότε καὶ Γρηγόριος ὁ Θεολόγος παρρησιαστικώτερον ἐδίδασκεν ἐν Κ/πόλει, εἰς τὸ εὐκτῆριον τῆς Ἀγίας Ἀναστασίας, ἔνθα καὶ παράδοξα γίνεσθαι θαύματα.» Ὅλας δὲ τὰς ἐκκλησίας τοῦ Βυζαντίου, κατεῖχον ἐπὶ 44 ἔτη οἱ Ἀρειανοί, ἐκτὸς τοῦ ναοῦ τούτου τῆς Ἀγίας Ἀναστασίας⁶⁾. Ὅτι ἡ ἐκκλησία

¹⁾ «Εὐθὺς ἐκαλεῖσθαι καθείρξειν ἡμᾶς εἰς τὸ Πραιτώριον.» Συμεὼν ὁ Μεταφρ. Τόμ. Γ'. σελ. 672. ²⁾ Γ. Κωδινός, 106. «ἐν τῇ νῦν ἐκκλησίᾳ Ἀναστασίας... εὐκτῆριον ἔτι οὖσα μικρὴ.» Λέων ὁ Γραμ., σελ. 102. Κατὰ τὸν Συμεὼν τὸν Μεταφραστήν, Τόμ. Α'. σελ. 433, τὸν ναὸν τοῦτον ἀνήγειρε Μαρκιανὸς ὁ πρεσβύτερος, ἀκμάσας ἐπὶ τοῦ βασιλέως Μαρκιανοῦ (450). «τῇ μεγαλοδόξῳ καὶ περικαλλεῖ τῶν μαρτύρων Ἀναστασίᾳ, λαμπρὸν ἀναστήσαι ναόν.» Θεοφάνης. Τόμ. Β'. σελ. 386. ³⁾ C. Christ. Βιβ. Α'. σελ. 143. «Ὁ μεταφραστὴς τοῦ Συναξαριστοῦ μεταγλωττίζει οὕτως: «εἰς τὸ ἐμβασμα τοῦ τόπου τοῦ καλουμένου Δομνίνου.» Συνεξ. Ἰαν. 25. «Ἰδ. Αὐγούστου 1, ἐν τῇ μνήμῃ τῶν Μακκαθαίων.

⁴⁾ Συνεξ. Θεοφάνους, σελ. 755. ⁵⁾ Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 96, 106. «Τὸ ἄθρον τοῦτο τῶν Ἀρειανῶν δόγμα... ἐπλάτυνε τότε καὶ ἠῤῥατο, καὶ πᾶσαν ὄσσην ἡ Ῥωμαίων εἶχεν ἀρχὴν παραστήσασθαι πρὸς βίαν ἐφιλονεῖσαι. Συμ. ὁ Μεταφρ. Τόμ. Β'. σελ. 1292. «ὁ αὐτὸς βασιλεὺς Λέων διωγμὸν μέγαν ἐποίησε τοῖς τοῦ δόγματος τῶν Ἀρειανῶν ἐξωκιονιτῶν, καὶ διατάξας πανταχοῦ ἐπέμφε μὴ ἔχειν αὐτοὺς ἐκκλησίας ἢ ὅλους συνάγεσθαι.» Πασχ. Χρον. Τόμ. Α'. σελ. 597. ⁶⁾ Οὐδεμία ἐκκλησία ἱδρυμα τῶν Ἀρειανῶν, σώζεται

αὕτη ἦτο τοῦ ἰδίου Γρηγορίου ἱδρυμα, μαρτυρεῖ ὁ ἴδιος, ἐν τῷ ἐνυπνίῳ αὐτοῦ περὶ τῆς Ἀναστασίας ἐκκλησίας, «ἦν ἐπὶ ἤξατο ἐν Κ/πόλει.»

«Τούνεχ' Ἀναστασίαν μιν ἐπὶ κλήσιν καλέουσιν

Νῆον, ἐμῆς παλάμης ἔργον ἀριστοπόνου»¹⁾.

Ταύτην τὴν ἐκκλησίαν λίαν σεβαστὴν παρὰ τοῖς Βυζαντίοις, τὴν ὁποίαν πρῶτος ἀνήγειρε Γρηγόριος ὁ Θεολόγος, ἡῤῥησαν καὶ ἐκάλλυναν οἱ Βυζαντινοὶ βασιλεῖς, ἐξῶχος δὲ Βασίλειος ὁ Μακεδών, ὅστις, «ἐν τοῖς ἐμβόλοις τοῦ Δομνίνου τὸν τῆς Χριστοῦ Ἀναστάσεως καὶ Ἀναστασίας τῆς μάρτυρος περικαλλὴ ναὸν ἐπισκευάσας, ἐλάμπρυνε, λιθίνην ἀντὶ ξυλίνης τὴν ὄροφὴν ἐργασάμενος»²⁾. Ἐκλήθη δὲ κατὰ τινας, Ἀναστασία, διὰ τὴν αὐτόθι ἀνάστασιν τῆς ὀρθῆς πίστεως, μετὰ τὸν διωγμὸν τῶν Ἀρειανιζόντων. Κατ' ἄλλους δὲ, διὰ τὰ πολλὰ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ταύτῃ γινόμενα θαύματα, κυρίως δὲ διὰ γυναικα ἔγκυσον ἐξ ὕψους πεσοῦσαν καὶ τελευτήσασαν, καὶ διὰ τῶν εὐχῶν τοῦ λαοῦ ἐκ νέου ἀναζήσασαν³⁾. Ἐν τῷ ναῷ τούτῳ, ζῶντος τοῦ Μαρκιανοῦ, ἀνεγινώσκοντο ἐνίοτε αἱ θεόπνευστοι γραφαί, ἐν γλώσσῃ Γοτθικῇ, χάριν τῶν Γότθων Ἀσπαρ καὶ Ἀρδαβουρίου, κοσμησάντων τὸν ναὸν τοῦτον δι' ἀργυρῶν καὶ χρυσῶν σκευῶν⁴⁾.

Φρονῶ ὅτι ἡ ἐκκλησία αὕτη ἐτιμήθη ἐπ' ὀνόματι τῆς Ἀγίας Ἀναστασίας, ἔνεκα τῆς αὐτόθι καταθέσεως τοῦ λειψάνου τῆς ἁγίας ταύτης, μαρτυρησάσης ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Διοκλητιανοῦ ἐν Ῥώμῃ, καὶ κομισθέντος ἐκ Νικομηδείας, τῷ δεκάτῳ ἐβδόμῳ ἔτει τοῦ Λέοντος⁵⁾. Ἐκαλεῖτο δὲ φαρμακολύτριά, διότι ἐπεσκέπτετο τοὺς ἐν ταῖς φυλακαῖς νοσοῦντας Χριστιανούς, χορηγοῦσα φάρμακα καὶ παντοῖα ἄλλα πρὸς ἀνάπαυσιν αὐτῶν.

σήμερον ἐν Βυζαντίῳ. Τὴν ἐν τοῖς ναοῖς αὐτῶν λατρεῖαν, ἀγνοοῦμεν. Texier. L'Archit. Byz., σελ. 49. «Ἀλλ' οὕτω μὲν ἡ Ἀρείου αἵρεσις τὰς ἐκκλησίας ἐπὶ τεσσαράκοντα ἔτη κατανεμηθεῖσα, τῇ Θεοδοσίου εὐσεβεῖα ἐξωστρακίζετο.» Συμ. ὁ Μεταφρ. Τόμ. Γ'. σελ. 893.

1) C. Christ. Βιβ. Δ'. σελ. 142. Συμ. ὁ Μεταφρ. Τόμ. Α'. σελ. 436. 2) Γ. Κεδρηνός, Τόμ. Β'. σελ. 239. Θεοφάνης, Τόμ. Β'. σελ. 386. Συνέχ. Θεοφάνους, σελ. 324. Γ. Κωδινός, σελ. 89. «περὶ τοῦ ναοῦ τῆς μάρτυρος ταύτης, ἐκεῖνός φησιν, ὅς κεῖται μὲν ἐν τοῖς οὕτω καλουμένοις Δομνίνου ἐμβόλοις, ὥσπερ δὲ ὁρμητήριον τότε τοῖς ἐρροδοῦσιν κατὰ τῶν Ἀρειανιζόντων ἐτόγγανεν ὢν.» Συμ. ὁ Μεταφρ. Τόμ. Α'. σελ. 436, 440. Γ. Κεδρηνός, Τόμ. Α'. σελ. 551. 3) C. Christ. Βιβ. Δ'. σελ. 142. Λέων ὁ Γραμ., σελ. 402. Γ. Κεδρηνός, Τόμ. Α'. σελ. 552. 4) Συμ. ὁ Μεταφρ. Τόμ. Α'. σελ. 454. Μαλακά Χρονογρ., σελ. 372. Ἰωήλου Χρονογρ., σελ. 41. 5) Γ. Κεδρηνός, Τόμ. Α'. σελ. 614. Τῷ 442ῳ, κατὰ τὸν Θεοφάνην, Τόμ. Α'. σελ. 172. Λέων ὁ Γραμ., σελ. 114. Συναξ. Δεκ. 22, Ἀπριλίου 16, Ἰουλίου 26. Περὶ τοῦ λειψάνου τῆς Ἀγίας, λέγει τ' ἀκόλουθα Συμεὼν ὁ Μεταφρ. ἐν τῷ Γ'. Τόμῳ, σελ. 699. «Ἀπολλωνία δὲ τις γυνὴ . . . τὸ ἱερὸν τῆς Ἀναστασίας σῶμα λαμβάνει . . . καὶ ἐν τῷ τῆς οἰκίας αὐτῆς κατατίθεται κήφῳ. Μετὰ δὲ χρόνους, ἡ Κωνσταντίνου τὸ τάφους ἐκδέχεται λείψανον, καὶ τῷ μεγαλοπρεπεῖ νηρ καὶ ἀξίῳ ταύτης ἐναποτίθεται κτλ.»

Κατὰ τὸ 416ον, ἔγινε μέγας ἐμπρησμός ἐν Κ/πόλει. Λέγει ὁ Θεοφάνης¹⁾, «Μαρκιανὸς δὲ ὁ οἰκονόμος ἀνελθὼν εἰς τὰς κεράμους τῆς Ἀγίας Ἀναστασίας, κατέχων τὸ εὐαγγέλιον, εὐχαῖς καὶ δάκρυσιν, ἀβλαβῆ τὸν οἶκον διεφύλαξεν». Ἐκ τῶν λόγων τούτων τοῦ Θεοφάνους καταφαίνεται, ὅτι ἡ ἐκκλησία αὕτη ἦτον εἰσέτι ξυλότρουλος ἢ ξυλόστεργος, καὶ πιθανὸν τοιαύτῃ ἔμεινε μέχρι τῆς ὑπὸ τοῦ Βασιλείου τοῦ Μακεδόνης ἐπισκευῆς αὐτῆς. Ἐν τοῖς συναξαρίοις λέγεται, ὅτι ὁ Μαρκιανὸς, πρεσβύτερος καὶ οἰκονόμος τῆς Μεγάλης ἐκκλησίας, ἔκτισε τὸν ναὸν τῆς Ἀγίας Ἀναστασίας τὸν εὐρισκόμενον «ἐν τοῖς Δομνίνου ἐμβόλοις, ὃν καὶ ἀπὸ τοῦ μεγάλου διέσωσεν ἐμπρησμοῦ»²⁾.

Κατὰ τὴν μαρτυρίαν Συμεὼν τοῦ Μεταφραστοῦ³⁾, Μαρκιανὸς ὁ πρεσβύτερος, ἀνήγειρε περὶ τὸν ναὸν τοῦτον ἤδη ὑπάρχοντα, ἄλλον «μέγιστόν τε καὶ κάλλιστον, κύκλῳ μὲν στοαῖς καὶ ποικίλοις προαυλίοις τε ἅμα καὶ ὑπαίθροις, κίωνων αὐγαὶ καὶ χροαὶ καὶ μέγεθος, λίθων τε στιλπνότης καὶ ὕλης λαμπρότης, . . . τέχνης μὲν ἀκριβεῖα φρένας ἐκπλήττουσαι, ὕλης δὲ ποικιλία τοὺς ὀφθαλμοὺς θέλγουσαι.»

Κατὰ τὸ 522ον, βασιλευσέντος Ἰουστινιανοῦ τοῦ μεγάλου, ἔγιναν τὰ πρῶτα ἐγκαίνια τῆς Ἀγίας Σοφίας, καὶ ἐξῆλθεν ἡ λιτὴ ἀπὸ τῆς Ἀγίας Ἀναστασίας, καθημένου Μηνᾶ τοῦ πατριάρχου ἐν τῷ βασιλικῷ ὀχήματι⁴⁾.

Κατὰ τὰ γραφόμενα τοῦ Σωζομένου, ἀκμάσαντος τὸν πέμπτον αἰῶνα, καὶ ἔτη πολλὰ διατρίψαντος ἐν Βυζαντίῳ, ὁ ναὸς τῆς Ἀγίας Ἀναστασίας, ἔγινε περιφανής, διὰ τὸ κάλλος καὶ τὸ μέγεθος τῶν οἰκοδομημάτων⁵⁾.

Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος μνημονεύων τὴν ἀνακαίνισιν τῆς ἐκκλησίας ταύτης ὑπὸ τοῦ πάππου αὐτοῦ Βασιλείου τοῦ Μακεδόνης, λέγει, «ἐν τοῖς Δομνίνου λεγομένοις ἐμβόλοις, τὸν εἰς ὄνομα τῆς θεῆς Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν Ἀναστάσεως καὶ Ἀναστασίας τῆς μάρτυρος περικαλλῆ ναὸν κτλ.»⁶⁾.

Ταῦτα τὰ ὀλίγα ἀναφέρω περὶ τοῦ ναοῦ τούτου, συγχάκις, καθὼς ἀνωτέρω εἶπον, μνημονευομένου ἐν τοῖς συγγράμμασι τῶν ἀρχαιοτέρων Βυζαντίνων. Ἀνεφερα αὐτὰ, ἵνα ἀποδείξω, ὅτι ἀνηγέρθη ἡ ἐκκλησία αὕτη, ἐν τοῖς ἐμβόλοις τοῦ Δομνίνου, ἢ πλησίον αὐτῶν. Μνημονεύεται ἐν τῇ ἐνδεκάτῃ τοῦ Ἰανουαρίου, ἢ σύναξις τῶν Μυρίων Ἀγγέλων ἑνδον τοῦ μαρτυρίου τῆς Ἀγίας Ἀναστασίας ἐν τοῖς Δομνίνου⁷⁾. Ἐκαλεῖτο οὕτως ἡ ἐκκλησία αὕτη, πρὸς διαστολὴν ἐτέρας Ἀγίας Ἀναστασίας, ἐκκλησίας τῶν Ναυατιανῶν⁸⁾.

Ἐρχομαι τώρα ἵν' ἀποδείξω, ὅτι τὸ ὑπὸ τῶν Βυζαντίνων καλούμενον πραιτώριον, εἶναι τὰ κτίρια, τὰ κατεδαφιζόμενα ἐντὸς τοῦ ἄνω μνημονευθέντος κήπου.

¹⁾ Τόμ. Α'. σελ. 174. ²⁾ Συναξ. Ἰαν. 10. C. Christ. Βιβ. Δ'. σελ. 142. ³⁾ Τόμ. Α'. σελ. 436. ⁴⁾ Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 338. ⁵⁾ C. Christ. Βιβ. Δ'. σελ. 142.

⁶⁾ C. Christ. Βιβ. Δ'. σελ. 143. ⁷⁾ Συναξ. Ἰαν. 11. ⁸⁾ Συναξ. Μαρτίου 31, ἐν σημ.

Τὸ πραιτώριον τῶν Βυζαντιῶν, ἦτο χτίριον ἢ ἀνάκτορον, ὅπου ὁ ἑπαρχος τῆς πόλεως ἐδίκαζεν. Εἶναι τὸ σημερινὸν δημαρχεῖον, καὶ πραιτώρ ὁ δήμαρχος, καλούμενος καὶ ἑπαρχος πραιτωρίου¹⁾. Ἐπετῆρει ὁ ἑπαρχος τὰς συντεχνίας, τοὺς νυκτοφύλακας, τὰς θέρμας, τὰ θεάτρα, τὰ ὄνια, καὶ πρὸς τοῦτοις τὰς φατρίας τοῦ δήμου. Ἀπὸ δύο ἐπιγράμματα σωζόμενα ἐν τῇ Ἀνθολογίᾳ²⁾, μανθάνομεν ὅτι ἐπὶ Ἰουστίνου τοῦ Θρακῆς, ἐπιστατοῦντός τινος Δομνίνου, ἐπεσχευάσθη καὶ ὠραίσθη τὸ Πραιτώριον. Ἐπὶ τῆς στάσεως τοῦ Νίκα, βασιλεύοντος τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ὁ λαὸς ἔβαλε πῦρ εἰς τὸ Πραιτώριον³⁾.

Ὅτι τὸ πραιτώριον τοῦτο, διότι γίνεται μνηαὶ καὶ ἐτέρου, ἀκολούθως ἔχινε δεσμοτήριον, μαρτυρεῖται ἀπὸ πολλοὺς Βυζαντινοὺς συγγραφεῖς. Τὰ συναξάρια διηγούμενα τὸν βίον τοῦ Ἁγίου Μαρτίνου πάπα Ῥώμης, ἑορταζομένου τῇ 13ῃ Ἀπριλίου, λέγουσιν, ὅτι διὰ προσταγῆς τοῦ βασιλέως Κώνσταντος ἐγγόνου τοῦ Ἡρακλείου, ἀρίχθη ἐν Βυζαντίῳ τῷ 641ῳ, καὶ μετὰ τινων ἄλλων ὁμοφρόνων αὐτοῦ, ἐφυλακίσθη εἰς τὸ πραιτώριον.

Ὅταν, περὶ τὸ τέλος τοῦ ἑβδομοῦ αἰῶνος, ἐξεβλήθη τοῦ θρόνου Ἰουστινιανὸς ὁ Δεύτερος⁴⁾, διέταξε τὸν πατρίκιον Λεόντιον ἰν' ἀναλάβῃ τὴν στρατηγίαν τῆς Ἑλλάδος. Οὗτος δὲ ἀποπλεύσας ἐκ τοῦ Βυζαντίου, προσωρμίσθη τὴν νύκτα ἐν τῷ λιμένι τῶν Σοφίων, ὅπου συνηθροίσθησαν, λάθρα τοῦ βασιλέως, οἱ φίλοι τοῦ Λεοντίου, οἱ συνομόσαντες νὰ τὸν ἀναγορεύσωσι βασιλεῖα. Λαβόντος τοῦ Λεοντίου τοὺς ἀνθρώπους αὐτοῦ, ἀνῆλθον ἅπαντες νύκτωρ μετὰ μεγίστης σιγῆς εἰς τὸ Πραιτώριον, κείμενον ἄνωθεν τοῦ λιμένος τῶν Σοφίων⁵⁾. Ἐκρυσαν τὴν θύραν τοῦ Πραιτωρίου, προφασιζόμενοι ὅτι ὁ βασιλεὺς ἐμελλέ τινος νὰ ἐξετάσῃ. Ἐμήνυσαν περὶ τούτου τὸν ἀπόντα ἑπαρχον, τὸν ὁποῖον πάραυτα ἀφίχθέντα ἐδέσμευσαν ἐν τῷ ἰδίῳ πραιτωρίῳ. Ἀνοίξας ὁ Λεόντιος τὰς φυλακάς, ἔλυσε καὶ ὥπλισε τοὺς πρὸ πολλοῦ αὐτόθι κεκλεισμένους στρατιώτας. Μετὰ τούτων καὶ τῶν ἰδίων αὐτοῦ ἀνθρώπων, ἀνέκραζεν εἰς τὰς ὁδοὺς, «ὅσοι Χριστιανοὶ εἰς τὴν Ἁγίαν Σοφίαν». Ταύτας τὰς κραυγὰς ἀκούοντες οἱ ὑπνώττοντες πολῖται, συνέτρεχον ἐξ ὅλης τῆς πόλεως, καὶ λίαν πρῶτ, ἐξάγουσι τὸν βασιλεῖα Ἰουστινιανὸν εἰς τὸν ἵππόδρομον, καὶ ῥινοκοπήσαντες ἐξώρισαν εἰς Χερσῶνα⁶⁾.

¹⁾ Θεοφάνης, Τόμ. Β'. σελ. 377. «ἑπαρχον Πραιτωρίων καὶ ἑπαρχον πόλεως.» Χρον. Πασχ. Τόμ. Α'. σελ. 530, 566. Π. Γώλλιος, σελ. 200, 238. ²⁾ C. Christ. Βιβ. Β'. σελ. 452. «ὁ δὲ ἑπαρχος τῶν Πραιτωρίων Ἀλέξανδρος, προσεφώνησε, λέγων, ὅτι ἀπὸ ἄρτι πρὸς ἐμὲ ἔχετε χάριν τῶν φωμίων.» Χρον. Πασχ. Τόμ. Α'. σελ. 746. ³⁾ «Καὶ θυμωθέντες ἔβαλαν πῦρ εἰς τὸ Πραιτώριον.» Γ. Κεδρηνός, Τόμ. Α'. σελ. 283. Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 458. ⁴⁾ Γ. Κεδρηνός, Τόμ. Α'. σελ. 774. Συνέχ. Θεοφάνους, σελ. 834.

⁵⁾ Γ. Κεδρηνός, σελ. 49. Λέων ὁ Γραμ., σελ. 165. Νικ. Πατριάρχου, σελ. 43.

⁶⁾ Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 564. Συνεχ. Λυγούστου 23, ἐν τῷ βίῳ Καλλινίκου, πατριάρχου Κ/πόλεως.

Ἵτι τὸ πραιτώριον τοῦτο, ἦτον ἄνω τοῦ λιμένος τῶν Σοφιδῶν, τὸ νῦν Κάτερ-γα λιμανί, γίνεται πρόδηλον ἐκ τῆς λέξεως τοῦ Θεοφάνους « ἀνήλθον ». Πρὸς τούτοις, ἦτο καὶ πλησίον τοῦ ἵπποδρόμου καὶ τῆς Ἀγίας Σοφίας, ὅπου ἐφθασαν ὁ Λεόντιος καὶ οἱ ἄνθρωποι αὐτοῦ, πολλὴν ὥραν πρὶν συναθροισθῶσιν ἐκ τῆς ἄλλης πόλεως, οἱ πολῖται.

Κατὰ τὸ 764ον, βασιλεύοντος Λέοντος τοῦ Πορφυρογεννήτου, μεσούσης τῆς μεγάλης νηστείας, ἐκρατήθησάν τινες πατρίκιοι, κατηγορούμενοι ὡς προσκυνοῦντες τὰς εἰκόνας. Τούτους ὁ βασιλεὺς ἀπογυμνῶσας καὶ κουρεύσας, ἐπόμπευσε διὰ τῆς μέσης ὁδοῦ, καὶ κατέκλεισεν εἰς τὸ πραιτώριον, ὅπου εἰς ἐξ αὐτῶν ὁ Θεοφάνης ἀπεβίωσε¹⁾.

Τὸ ἐπόμενον ἔτος 765ον, κατέκλεισαν ἐν τῷ πραιτωρίῳ τὴν γυναῖκα καὶ τοὺς υἱοὺς τοῦ Ἑλπιδίου, ἀπόντος τότε, καὶ κατηγορουμένου ἐπ' ἀνταρσίᾳ²⁾.

Ἀπὸ τὴν Συνέχειαν τοῦ Θεοφάνους μαυθάνομεν, ὅτι ὁ βασιλεὺς Ῥωμανὸς ἐδίδεν εἰς ἕκαστον ἄνθρωπον τῶν φυλακῶν τοῦ πραιτωρίου, τῆς Χαλκῆς καὶ τῶν Νουμέρων, ἀνὰ δεκαπέντε φώλας³⁾. « Τὰ δὲ Νούμερα καὶ τὴν Χαλκὴν ὁ μέγας Κωνσταντῖνος ἔκτισε, καὶ διὰ τὸ εἶναι ἀργὰ ἐποίησεν αὐτὰ φυλακὴν ὁ Ἡράκλειος καὶ οἱ καθεξῆς⁴⁾. Ἀπὸ δὲ τὸν Κωδινόν⁵⁾, ὅτι τὸ πραιτώριον ἦτον ἄλλοτε οἶκος πατρικίας χήρας, δνόματι Μάρκας. Ἡ χήρα αὕτη οἰκτεῖρουσα τοὺς ἐγκλεισμένους εἰς φυλακὰς ζοφώδεις καὶ πλήρεις δυσωδίας, ἔδωκε τὸν οἶκον αὐτῆς εἰς μισθὸν τῷ βασιλεῖ Φωκᾷ, ὅστις ἐποίησεν αὐτὸν πραιτώριον.

Ἵτι ἐπὶ Βυζαντιῶν, πραιτώριον ἦτο συνώνυμον φυλακῆς, μαρτυρεῖται ἀπὸ τὸν ἴδιον Κωδινόν γράφοντα⁶⁾, « ὅτι ὁ ναὸς τῶν Ἀγίων Τεσσαράκοντα, Πραιτώριον ἐτύγχανε. Τιθέριος δὲ ὁ Θρᾷξ σὺν τῇ γυναικὶ αὐτοῦ Ἀναστασίᾳ, τοὺς δεσμίους ἐξαγαγὼν» κτλ. Λέγουσι καὶ οἱ συναξαρισταί, « ἐκλείσαν αὐτὸν εἰς τὴν φυλακὴν τὴν καλουμένην Πραιτώριον⁷⁾. Ἐκ τούτων καὶ ἐξ ἐτέρων μαρτυριῶν καταφαίνεται ὅτι τὸ πραιτώριον, ἐκαλεῖτο κοινῶς φυλακή⁸⁾.

Δύο τινὰ λοιπὸν ἐξάγομεν ἐκ τῶν ἄνω συγγραφέων, ὅτι τὸ πραιτώριον ἦτο φυλακή, καὶ ὅτι ἔκειτο ἄνω τοῦ λιμένος τῶν Σοφιδῶν.

Ἵπῃρχεν ἐν τῇ συνοικίᾳ ταύτῃ τῆς Ἀγίας Ἀναστασίας, λουτρόν δημόσιον

¹⁾ Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 704. ²⁾ Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 704. ³⁾ Συνέχ. Θεοφάνους, σελ. 430. ⁴⁾ Γ. Κωδινός, σελ. 76, 133. ⁵⁾ Γ. Κωδινός, σελ. 76. Μ. Γλυκάς, σελ. 468. ⁶⁾ Σελ. 89. ⁷⁾ Συναξ. Νοεμβρίου 28, Δεκ. 18, ἐν τῷ βίῳ Μιχαὴλ τοῦ συγγέλου. « ἐκεῖ δὲ τὰς τοῦ Πραιτωρίου ἀνατρέψαντες πόλεις, ἄνεσιν τοῖς ἐνδον διδόασιν. » Νικ. Χων., σελ. 696. C. Christ. Βιβ. Β'. σελ. 452. « καὶ δέσμιοι ἀπὸ τοῦ Πραιτωρίου » « τοῖς ἐν τῷ Πραιτωρίῳ δεσμίοις. » Κ. Πορφυρογ. Τόμ. Α'. σελ. 592, 609, 767.

⁸⁾ Id constat Praetorii ut Carceris passim mentionem fieri apud scriptores Byzantinos. C. Christ. Βιβ. Β'. σελ. 453.

καλούμενον τοῦ Διηγηστέως ἢ κοινότερον τοῦ Δαγισθέως¹⁾, ἀντικρὺ τῆς ἐκκλησίας, ἰδρυθὲν τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ βασιλέως Ἀναστασίου, καὶ ἀποπερατωθὲν ὑπὸ Ἰουστινιανοῦ κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς βασιλείας αὐτοῦ²⁾. Ἄπανα ἡ συνοικία αὕτη κατὰ τοὺς τότε χρόνους, ἐκαλεῖτο τοῦ Δαγισθέου, ἀπὸ τὸν Δαγισθέα στρατηγὸν τοῦ Ἰουστινιανοῦ³⁾.

Κατὰ τὸ 577ον, ἀνελθόντος τοῦ Τιβερίου⁴⁾ ἐν τῷ ἵπποδρόμῳ, ἀνέκραξεν ὁ λαὸς «ἰδωμεν, ἰδωμεν τὴν Αὐγούσταν Ῥωμαίων, ὁ δὲ ἐδήλωσεν, ἡ ἀντικρὺ τοῦ δημοσίου λουτροῦ Διηγηστέως ἐκκλησία, ὁμώνυμός ἐστι τῇ Αὐγούστῃ. Εὐφήμεσαν οὖν τὰ μέρη, Ἀναστασίας Αὐγούστης πολλὰ τὰ ἔτη». Ἐκ τῶν ὀλίγων τούτων τοῦ Κεδρηνοῦ μαθηάνομεν, ὅτι ἀντικρὺ τῆς ἐκκλησίας τῆς Ἀγίας Ἀναστασίας ἦτο τὸ λουτρόν τοῦ Διηγηστέως, δηλ. πρὸς δυσμὰς τῆς ἐκκλησίας ταύτης, ὅπου κεῖται καὶ τὸ πραιτώριον.

Ἐν τῇ συνοικίᾳ ταύτῃ ἦτο καὶ ἐκκλησία καλουμένη ἡ Ἀγία Ἄννα ἡ Διηγησθέα, ἰδρυμα τῆς Θεοδώρας συζύγου τοῦ Θεοφίλου. Ἐδῶ πλησίον ἦσαν κατὰ τὸν Κωνσταντῖνον τὸν Πορφυρογέννητον τὰ παλαιὰ ἀσκηρητεία, διότι διὰ τούτων, διέβαιναν ὁ βασιλεὺς ἀπερχόμενος ἀπὸ τοῦ ἵπποδρόμου μέχρι τῆς μονῆς τῶν Ἀγίων Σεργίου καὶ Βάχχου⁵⁾.

Ἐν τῇ συνοικίᾳ ταύτῃ, καθὼς καὶ ἐπὶ τῶν ἡμερῶν ἡμῶν οἱ Γενίτζαροι εἰς τὸ Ἔτ μεῖδάνι, συνηθροίζοντο οἱ δύο δῆμοι, οἱ Βενέτοι καὶ Πράσινοι, καὶ ἐδῶ ἐν τῷ παμμεγεσστάτῳ αὐτῶν τρικλίῳ⁶⁾ ἦσαν τὰ ἄρματώρια αὐτῶν⁷⁾, καὶ συνεζήτοῦντο τὰ βουλευμάτα τῶν ταραχοποιῶν τούτων ἀνδρῶν, ἕνεκα τῶν ὁποίων, ἐν τῇ στάσει τοῦ Νίκα, ἐσφάχθησαν κατὰ τὴν μαρτυρίαν τῶν Βυζαντινῶν συγγραφέων, τριάκοντα πέντε χιλιάδες πολιτῶν. Περὶ τῶν Βενέτων καὶ Πρασίνων, πλήρη εἶναι τὰ συγγράμματα τῶν Βυζαντινῶν. Πλησίον τοῦ πραιτωρίου, ἦσαν καὶ τὰ τοῦ Πρόδου⁸⁾.

¹⁾ Γ. Κεδρηνός, Τόμ. Α'. σελ. 645, 688. Μαλακὰ Χρονογρ., σελ. 435. «Δημόσιον λουτρόν . . . τὸ ἐν τοῖς Δαγισθαίου.» Πασχ. Χρον. Τόμ. Α'. σελ. 618. ²⁾ Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 271. C. Christ. Βιβ. Α'. σελ. 93. «Τὸ δημόσιον λουτρόν τὸ ἐν τοῖς Δαγισθέου.» Χρον. Πασχ. Τόμ. Α'. σελ. 618. «τὴν οἰκῆσιν κεκτημένην ἐν τοῖς τοῦ Μαυριανοῦ (πιθ. Μαρκιανοῦ), οἷς γειτνιάζειν τὸν Δαγιστέα διεσπαρήνιζεν.» Γενεσίου Ἱστορ., σελ. 44.

³⁾ Προκοπ. Τόμ. Α'. σελ. 288, 291. Τόμ. Β'. σελ. 497, 631. ⁴⁾ Γ. Κεδρηνός, Τόμ. Α'. σελ. 688. ⁵⁾ Κ. Πορφυρογ. Τόμ. Α'. σελ. 87, 89. Τόμ. Β'. σελ. 299. ⁶⁾ Γ. Κωδινός, σελ. 88. ⁷⁾ Λέων ὁ Γραμ., σελ. 470. M. Glos. λέξις ἄρματῶριον. Πασχ. Χρον. Τόμ. Β'. σελ. 447. Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 256, 350, 365, 588. Τόμ. Β'. σελ. 517, 632. Διὰ τὸν αὐτὸν λόγον, προσωρμίσθη καὶ ὁ Ἡράκλειος εἰς τὸν πλησίον λιμένα τῶν Σοφίων, ἵνα ἔχῃ συλλήπτωρ κατὰ τοῦ τυράννου Φωκῆ, τοὺς δῆμους Πρασίνων καὶ Βενέτων. Ἰδ. Τόμ. Α'. σελ. 460. ⁸⁾ Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 284, 364. Γ. Κωδινός, σελ. 405.

Ἐμακρηγόρησα, ἕνεκα τῆς μεγάλης σπουδαιότητος τῆς θέσεως ταύτης τῆς ἡμετέρας πόλεως, ἐκ τῆς ὁποίας καταληπτὰ γίνονται πολλὰ ἱστορούμενα τῶν Βυζαντινῶν. Χειραγωγοῦμαι κυρίως ἐξ αὐτῶν τῶν Βυζαντινῶν συγγραφέων, τῶν ὁποίων τὰς διηγήσεις ἕκαστος δύναται νὰ μελετήσῃ. Μὴ λησμονῶμεν, ὅτι ἡ προφανὴς ἀσάφεια τῶν διηγημάτων αὐτῶν, προέρχεται οὐχὶ ἐκ τῶν ἰδίων, ἀλλὰ ἐκ τῆς ἀλλαγῆς τῶν ὀνομάτων, καὶ τῆς καταπτώσεως τῶν πλείστων Βυζαντινῶν ἰδρυμάτων.

Ἐπὶ τῶν σωζομένων τούτων ὑπογείων τοῦ πραιτωρίου, ἡρέιδετο τὸ πάλαι τὸ κτίριον, ὅπου ὁ ἑπαρχος μετὰ τῶν συμβούλων αὐτοῦ συνηδρίαζε. Τοῦ κτιρίου τούτου λείψανα οὐδόλως διεσώθησαν.

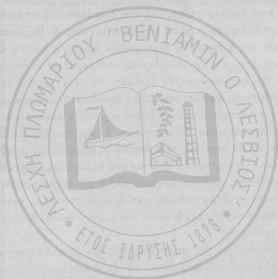
Μένει εἰσέτι ὀλίγα τινὰ νὰ προσθέσω, περὶ τῶν τόπων τούτων πλησίον τῆς Ἀγίας Ἀναστασίας.

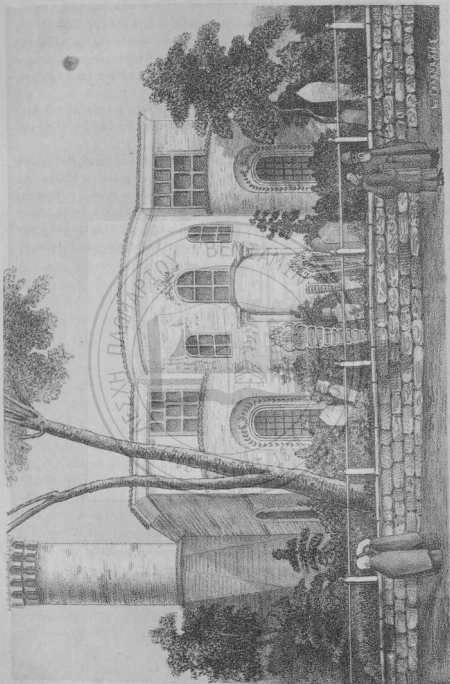
Εἶναι ἄρα τὰ ἐρείπια ταῦτα, τὰ ὁποῖα ἐκάλεσα πραιτώριον, τὸ λουτρόν τοῦ Δαγισθέως, τοῦ ὁποίου μνεῖαν συχνὰ ποιοῦνται οἱ Βυζάντιοι; Ἐχομεν ἐν τῷ συγγράμματι τοῦ Κωδίνου¹⁾, περιγραφὴν λουτροῦ ἐν τῷ ἀνακτόρῳ. Γνωστὸν πρὸς τούτοις εἶναι, ὅτι τὰ Ὀθωμανικὰ λουτρά, εἶναι ἅπαντα Βυζαντινοῦ ρυθμοῦ κτίρια. Ἐν Βυζαντινὸν λουτρόν διεσώθη, ἐν τῇ κορυφῇ τῆς ἐμπορικῆς ἀγορᾶς τοῦ Μαχμοῦδ πασᾶ, καθὼς καὶ ἕτερον ἡρειπωμένον, καλούμενον Τζικουρμπο-στάν. Εἶχον στοὰς φωτιζομένας δι' ὕδατων, καὶ ἡ ἐσωτερικὴ αὐτῶν διαίρεσις ἤτον ὁμοία τῶν σημερινῶν Ὀθωμανικῶν. Τὰ ἐρείπια ὁμῶς ταῦτα εἶναι τὰ πλεῖστα ὑπόγεια, τὰ δὲ θεμέλια, τῶν ὁποίων τὸ μέγα βάθος μ' ἐξέπληξε, καθὼς καὶ τὸ πάχος τῶν τοίχων, καὶ τὸ ἐρυμνόν τοῦ θόλου, τεκμαίρουσιν, ὅτι τὰ κτίρια ἐξ ἀρχῆς ἀνιδρύθησαν, οὐχὶ διὰ λουτρόν ἀλλὰ διὰ δεσμωτήριον.

Τὸ δὲ λουτρόν τοῦ Δαγισθέως, κατ' ἐμὲ, ἔκειτο πρὸς νότον τοῦ πραιτωρίου, διότι ἐν τῇ θέσει ταύτῃ, ἀληθεύει τὸ λεγόμενον τοῦ Κεδρηνοῦ, «ἀντικρὺ τῆς Ἀγίας Ἀναστασίας».

Τοιοιουτρόπως, διὰ τῆς μαρτυρίας τῶν Βυζαντινῶν συγγραφέων, ἀνευρίσκομεν τοὺς ἐμβόλους τοῦ Δομνίνου, τὸ πολλὰκις μνημονευόμενον πραιτώριον, τὴν θέσιν τοῦ λουτροῦ τοῦ Δαγισθέως, τὴν συνοικίαν τοῦ Δαγισθέως, τῶν Πρασίνων καὶ Βενέτων τὰ βουλευτήρια, καὶ τέλος τὴν Ἀγίαν Ἀναστασίαν, ἧτις κατὰ τοὺς τότε χρόνους, ἦτον ἡ μόνη ἐν Βυζαντίῳ ἐκκλησία ἡ μὴ Ἀρειανίζουσα. Τὸν ναὸν τοῦτον ἀπὸ ἐκκλησίαν μετέβαλεν εἰς τέμενος ὁ Μεχμέτ πασᾶς, γεννηθεὶς ἐν χωρίῳ τῆς Βόσνας Σόκολι, ὅθεν καὶ παρωνομάσθη Σόκολης²⁾. Ἐνυμφεῦθη τὴν Ἰσιμῆαν Σουλτάναν θυγατέρα τοῦ Σελήμ, υἱοῦ τοῦ μεγάλου Σουλεϊμᾶν, αὐξήσασαν καὶ κοσμήσασαν τὸ τέμενος τοῦτο, πρωθυπουργοῦντος τοῦ συζύγου αὐτῆς. Ἡ κρήνη καὶ τὸ διδακτήριον ἐνώπιον τοῦ τεμένους, εἶναι

¹⁾ Σελ. 49. ²⁾ Χαδγκάτ, Τόμ. Α'. σελ. 195. Κ/πολις Βυζαντίου, Τόμ. Β'. σελ. 445.

ΣΕΚΜΠΑΝ ΜΠΑΙΗ ΜΕΙΤΖΗΔΙ

ιδρύματα τῆς αὐτῆς Σουλτάνας. Ἐν τῷ ἐσωτερικῷ ναῷ, κατὰ τὸν Σειδ Ἀλῆν, εἶναι λίθινος λέων, χάριν καλλωπισμοῦ¹⁾. Τὸ τέμενος μετεβλήθη τῷ 979ω τῆς Αἰγείρας, 1571ω Μ. Χ. Φρονῶ, ὅτι τὸ ὑψηλὸν κτίριον εἶναι τὸ μόνον Χριστιανικὸν μέρος τοῦ ναοῦ. Τὰ περὶ τὸν ναὸν θολωτὰ ιδρύματα, καθὼς καὶ ὁ ἐξωτερικὸς πυλὼν, εἶναι ἔργα Ὀθωμανικά.

Ὁ κ. Βυζάντιος,²⁾ ἀποδίδει τὴν ἀνίδρυσιν τοῦ τέμενους τούτου εἰς τὸν Κισπροულῆ Μεχμέτ πασᾶν, ἀκάμασαντα τὸν ἀκόλουθον αἰῶνα, ἀγνοῶν ὅτι τὸ πάλαι, ὁ ναὸς ἤτον ἐκκλησία.

Τὴν ἐκκλησίαν ταύτην ὑπὸ τοῦ Riant, καὶ πρὸ αὐτοῦ ὑπὸ τινων Βυζαντιῶν καλουμένην τῆς Ἀναστάσεως, ἐσύλησαν οἱ Λατῖνοι σταυροφόροι τῷ 1204ω. Ἀφῆρσαν κίονας τῆς Ἀναστάσεως καὶ ἄρμα, καὶ μετεκόμισαν αὐτοὺς ἐν Βενετία, ὅπου σώζονται μέχρι τῆς σήμερον. Ἐκτὸς πολλῶν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ταύτῃ λειψάνων, ἤρπασαν καὶ τὸν σταυρὸν τῆς Ἀγίας Ἑλένης, μέχρι τῆς σήμερον φυλαττόμενον καὶ προσκυνούμενον, ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ Ἁγίου Λαυρεντίου τῆς Γενούης³⁾.

Σεχιμπάν μπασή μεστζηδί⁴⁾.

Ἦτοι, Τέμενος τοῦ ἀρχιχωροφύλακος, πλησίον τῶν τεσσαράκοντα κρηνῶν.

Ἡ ἀρχαία αὕτη ἐκκλησία εἶναι μήκους Μ. 10, 30, καὶ πλάτους, Μ. 9, 10. Ὁ μιναρὲς ἀνηγέρθη παρὰ τὴν δεξιὰν πλευρὰν τοῦ ναοῦ.

Ἡ συνοικία καλουμένη αἱ τεσσαράκοντα κρηναί, εἶναι πρὸς βορρᾶν τοῦ μεγάλου ὑδραγωγοῦ τοῦ Οὐάλεντος. Ἀντικρὺ τῆς ἐκκλησίας ταύτης, εἶναι αἱ κρηναὶ αὗται, χθαμαλαί, καὶ κατὰ τὸ φαινόμενον, Βυζαντιναί. Λέγονται τεσσαράκοντα, ἀλλ' εἶναι σήμερον τέσσαρες. Τὸ ἐγγὺς τῶν κρηνῶν Νυμφαῖον, εἶναι κτίριον πεπαλαιωμένον, πληρούμενον ὑπὸ τοῦ πλησίον ὑδραγωγοῦ τοῦ Οὐάλεντος.

Ὁ μεταβαλὼν τὸν ναὸν τούτον εἰς τέμενος, ἀπεβίωσε τῷ 902ω τῆς Αἰγείρας, 1496 μ. Χ. καὶ ἐτάφη ἐν τῷ ναῷ τούτῳ.

¹⁾ Τοιοῦτος λέων ἐντὸς τοῦ ναοῦ σήμερον δὲν ὑπάρχει. Περὶ τούτου οὐδὲν γινώσκουσιν οἱ ἐν τῷ ναῷ ἐργουργοῦντες ἱερεῖς. ²⁾ Κ/πολις, Τόμ. Α'. σελ. 274. ³⁾ Riant, σελ. 178.

⁴⁾ Χαδγκάτ, Τόμ. Α'. σελ. 426.

Μοναστήρ μεστζηδι¹⁾).

Ἦτοι, Τέμενος τοῦ μοναστηρίου, πλησίον τοῦ τεμένους τοῦ
μηλωτοπόλου Σουλεϊμάν Ἀγᾶ.

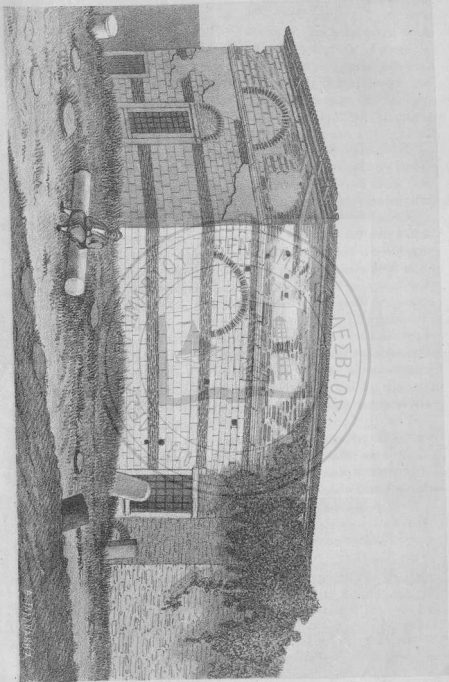
Τὸ τέμενος τοῦτο, κεῖται πλησιέστατα τῆς πύλης τοῦ Ἀγίου Ῥωμανοῦ, νῦν Τὸπ-καπή. Ὑπάρχει καὶ ἕτερον τέμενος καλούμενον Μοναστήρ, πλησίον τῆς πύλης τῆς Σηλυβρίας, ἀνεγερθὲν ἐπ' ἀρχαίου μοναστηρίου, ὀλοτελῶς ἐξαφανισθέντος τὴν σήμερον²⁾).

Κεῖται παρὰ στενὴν δίοδον ἀγούσαν πρὸς τὴν μεγάλην λεωφόρον, τῆς πύλης τοῦ Ἀγίου Ῥωμανοῦ. Ἐνώπιον αὐτοῦ εἶναι μικρὰ πλατεῖα, καὶ περίξ αὐτῆς, πενιχραὶ οἰκίαι Ὀθωμανικαί. Τὸ κτίριον εἶναι μικρόν, μήκους Μ. 8, 30, καὶ πλάτους Μ. 6, 50. Ἀπὸ τὸ παράθυρον τοῦ νάρθηκος, φαίνεται τὸ τρίκογχον ἱερόν. Εὐθὺς μετὰ τὴν εἴσοδον, ἴστανται δύο μαρμάρινοι κίονες ὑποκρατοῦντες τὰ κατηχούμενα. Κοσμήματα ἀκαλλέστατα εἶναι γεγλυμμένα ἐπὶ τῶν κιονοκράνων. Ὁ νάρθηξ ἐπὶ Βυζαντιῶν ἐκοσμεῖτο διὰ δύο κίωνων μαρμαρίνων, τῶν ὁποίων ὁ εἰς κεῖται κατὰ γῆς. Ἐπὶ τοῦ ἐξωτερικοῦ δεξιοῦ τοίχου, ὑπὸ τὸ γείσωμα, φαίνονται ἀμυδρὰ χρώματα Βυζαντινῶν εἰκόνων. Ὁ νάρθηξ καὶ ἡ δεξιὰ πλευρὰ τοῦ ναΐσκου τούτου, ἥσαν τὸ πάλαι περίστυλοι, καὶ ἐνεκα τούτου διεσώθησαν αἱ μέχρη τοῦδε φαινόμενα κεφαλαὶ ἁγίων. Τὸ ἔνδον τοῦ ναοῦ εἶναι ἀθλιώτερον τοῦ ἐξωτερικοῦ. Τὸ ἄπεδον εἰς τινὰ μέρη εἶναι ἐσκαμμένον, ἄλλου δὲ, πλήρες ἀκαθαρσιῶν. Ἡ ἐτοιμόρροπος ὁροφή κλίνει πρὸς τὰ ἔσω τοῦ ναοῦ· τὸ κονίαμα πανταχόθεν καταπίπτει. Τὸ τέμενος εἶναι ἀγευ μιναρέ, καὶ κατὰ τὴν μαρτυρίαν τῶν γειτόνων Ὀθωμανῶν, πρὸ πολλοῦ ἔπαυσε πᾶσα ἐν τῷ ναῷ τούτῳ ἱερουργία.

Τὸν ναόν τοῦτον, τὸν ὅποιον οὐδεὶς τῶν Βυζαντινῶν συγγραφέων μνημονεύει, περιγράφουσι, νομίζω, τὰ ἡμέτερα πατριαρχικά ἔγγραφα³⁾.

Κατὰ τὸ 1341ον, ἐγένετο ἀγωγὴ ἐνώπιον τῆς ἱερᾶς συνόδου, περὶ μονυδρίου τινός, ἄλλοτε γυναικείου, καὶ μετέπειτα μεταβληθέντος εἰς ἀνδρῶν. Ὁ δομέστικος κύρ Φωκᾶς ὁ Μαρούλης⁴⁾, «ἀνήγειρεν οἶκον τῇ Θεομήτορι περὶ τὴν γειτονίαν τῆς πόρτης τοῦ ἁγίου μάρτυρος Ῥωμανοῦ, ἐπὶ θεμελίους παλαιτάτου ναοῦ». Ὁ ναὸς οὗτος κατὰ παράδοσιν, ἦτο ναὸς τῶν ἁγίων μαρτύρων ἀδελφῶν,

¹⁾ Χ. Τζ. Τόμ. Α'. σελ. 205. ²⁾ Χαδνηκτ, Τόμ. Α'. σελ. 203. ³⁾ Μ. καὶ Μ. Τόμ. Α'. σελ. 221. ⁴⁾ Τὸν Μαρούλην τοῦτον μνημονεύει ὁ Ι. Καντακουζηνός, Τόμ. Α'. σελ. 255, 256· «ὁ τῆς βασιλικῆς τραπέζης δομέστικος, Φωκᾶς ὁ Μαρούλης.»

MONASTHP MEITZHAL

Μηνοδώρας, Μητροδώρας καὶ Νυμφοδώρας, ἐκ τῆς Βιθυνίας, μαρτυρησασῶν βασιλεύοντος τοῦ Μαξιμιανοῦ τῷ 304ῳ Μ. Χ., εἰς τὰ θερμὰ λουτρά καλούμενα τότε τὰ Πύθια¹), καὶ σήμερον λουτρά τῆς Γιάλοβας. Τὸν παλαιότατον τοῦτον ναὸν κατερειπωθέντα, καὶ ὑπὸ τοῦ ἄνω μνημονευθέντος Μαρούλη διὰ μόνην γυναικείαν ἀνοικοδομηθέντα, προσεπάθησεν ἵνα μεταβάλλῃ εἰς μόνην ἀνδρῶν ὁ υἱὸς τοῦ Μαρούλη μετὰ τῆς μητρὸς αὐτοῦ. Τὸ ἐγγράφον τὸ πατριαρχικὸν ἀποφαίνεται, ὅτι τὸν ναὸν τοῦτον τιμώμενον τὸ πάλαι ἐπ' ὀνόματι τῶν ἄνω τριῶν ἀδελφῶν μαρτύρων, μετέβαλεν εἰς μόνην γυναικείαν ὁ Μαρούλης· ὅτι οἱ ἱερεῖς τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς, ἐβλεπον τὰς μοναστρίας συχνάκις ἐκκλησιαζομένας ἐν τῷ ναῷ τῆς Πηγῆς μετὰ τῆς καθηγουμένης αὐτῶν. Κατὰ τῆς μελετωμένης μεταβολῆς τῆς γυναικείας μονῆς εἰς ἀνδρῶν, ἐνάγουσιν αἱ μοναχαὶ τὸν υἱὸν τοῦ Μαρούλη καὶ τὴν μητέρα αὐτοῦ, ἐνώπιον τῆς ἱερᾶς συνόδου.

Ὀλίγαι μοναστρὶαι ἐμόναζον ἐν τῇ μόνῃ ταύτῃ. Μανθάνομεν προσέτι ἐκ τῆς συνοδικῆς ταύτης διαγνώσεως, καὶ ἐξ ἐτέρου συνοδικοῦ ἐγγράφου τοῦ 1340ου, ὅτι οἱ ἀνιδρύσαντες μόνην εἴτε γυναικείαν εἴτε ἀνδρῶν, δὲν ἠδύναντο ἀκολουθῶς οὐδ' αὐτοὶ οὐδ' οἱ ἀπόγονοι αὐτῶν, νὰ μεταβάλλωσι τὰς μονὰς ταύτας²). Ὅ,τι ὅμως ἐνδιαφέρει ἡμᾶς κυρίως, εἶναι, ὅτι ἡ ἐκκλησία οὐδέποτε θέλει ἐπιτρέψει ἵνα γίνωνται αἱ μοναὶ ἐπικαρπῖαι τῶν ἀπογόνων τῶν ἱδρυτῶν.

Ἀνέφερα τὸ ἐγγράφον τοῦτο, διότι εἶναι ἐκ τῶν ἐπισημοτέρων τῆς πολυτίμου ταύτης συλλογῆς.

Πιθανόν, ὅτι τὸ μικρὸν τοῦτο κτίριον, πλησίον τῆς πύλης τοῦ Ἁγίου Ῥωμανοῦ, ἦτον ἡ μνημονευομένη μόνῃ τῶν ἄνω τριῶν μαρτύρων, διότι εἶναι μικρὸν καὶ κατάλληλον δι' ὀλίγας μοναζούσας γυναῖκας. Ἀνάγκη νὰ προσθέσω, ὅτι κατὰ τοὺς τελευταίους αἰῶνας τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους, ἡ συνοικία τοῦ Ἁγίου Ῥωμανοῦ, ἦτον ἐκ τῶν ἐπισήμων τῶν Βυζαντινῶν συνοικιῶν³), καὶ ἐκ τούτου ἡ πολυήμερος περὶ τοῦ ναύσκου τούτου διαμάχη.

Ἡ μόνῃ αὕτῃ λαμβάνει τὴν διατροφήν αὐτῆς ἀπὸ τὰ βακούφια τοῦ κατακτητοῦ. Ἐκ τούτου καταφαίνεται, ὅτι μετεβλήθη εἰς τέμενος εὐθὺς μετὰ τὴν ἄλωσιν. Ἡ συνοικία τοῦ Ἁγίου Ῥωμανοῦ, ὑποστᾶσα τοσαύτας ἐκ τῶν πολιορκούντων Ὀθωμανῶν κακουχίας, ἐλεηλατήθη ἡ πρώτη. Αἱ ἐδῶ μονάζουσαι ἡχημαλωτίσθησαν ἢ ἀπεβίωσαν αἱ πρῶται κατὰ τὰς ἡμέρας τῆς ἄλωσεως.

¹) Συναξ. Σεπτ. 10. Τὸν βίον τῶν μαρτύρων τούτων, ἱστόρησε Συμεὼν ὁ Μεταφρ. Τόμ. Β'. σελ. 653. ²) «Ἀπηγορεύετο τῇ ἐκκλησίᾳ Θεοῦ, τὰς σεβασμίους μονὰς μεταβολὴν ὅλως δεχέσθαι τῆς πρώτης αὐτῶν καταστάσεως, καὶ εἰς γυναικείας μὲν τὰς ἀνδρῶς, τὰς δὲ τῶν γυναικῶν εἰς ἀνδρῶς μεταποιεῖσθαι.» Μ. καὶ Μ. Τόμ. Α'. σελ. 198. ³) «Καὶ ἐκ πετροβόλων μηχανημάτων πολλὰι οἰκίαι περιφανεῖς ἐγγὺς τῶν τειχῶν ἠχρειώθησαν» Γ. Φραντζῆς, σελ. 239.

Κατ' ἀρχάς, λέγει ὁ Σειδὸς Ἀλῆς, δὲν εἶχε μιναρὲν τὸ τέμενος τοῦτο, ἀλλὰ μετὰ τὴν ἐπισκευὴν αὐτοῦ, ἀνῆγειραν ξύλινον μιναρὲν πρὸ πολλοῦ καταπεσόντα.

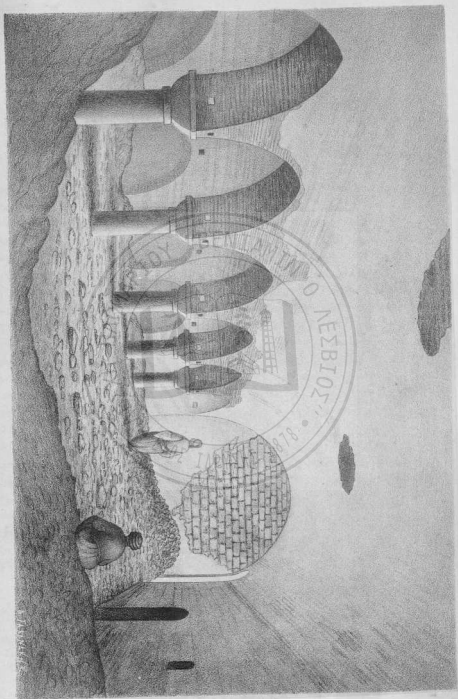
Ἡ Θεοτόκος ἐν τῷ Σίγματι.

Ὑπάρχον ἐν τῷ Βυζαντίῳ δύο συνοικίαι, ἀμφότεραι καλούμεναι τὸ Σίγμα, διότι ἐν αὐταῖς ἀνιδρύθησαν κτίρια περίστυλα, ἐν σχήματι τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνικοῦ γράμματος C¹⁾. Λέγει ὁ Κεδρηνός²⁾: «ἐν τῷ ἡμικυκλίῳ ὃ νῦν λέγεται Σίγμα». Ὁ Ζώσιμος³⁾ λέγει περὶ τοῦ Ἰουλιανοῦ διατρίβοντος ἐν Βυζαντίῳ: «λιμένα δὲ μέγιστον αὐτῇ δαιμάμενος, τῶν ἀπὸ τοῦ νότου κινδυνευόντων ἀλεξιτήριον πλοίων, καὶ στοὰν σιγματοειδῆ μᾶλλον ἢ εὐθείαν ἐπὶ τὸν λιμένα κατάγουσαν». Ὁ λιμὴν οὗτος, καλούμενος ἔκτοτε λιμὴν τοῦ Ἰουλιανοῦ, κατεῖχεν ἅπαντα τὸν ὀπισθεν τῆς Σιδηρᾶς πύλης χώρον, ὑπὸ τὸν ἱππόδρομον⁴⁾. Ἐκ τοῦ σχήματος τῆς στοᾶς ταύτης τῆς σιγματοειδοῦς, ἐκλήθη ὁ τόπος οὗτος τὸ Σίγμα.

Μνημονεύεται συχνάκις καὶ ἕτερον Σίγμα ἐν Βυζαντίῳ, τὸ ὁποῖον πιθανὸν ἐμπεριεῖχε στοὰν σιγματοειδῆ ἢ ἑτέραν οἰκοδομὴν σχήματος τοιοῦτου. Ἡ θέσις τῆς συνοικίας ταύτης, ἐν τῇ ὁποίᾳ μνημονεύονται δύο ἐκκλησίαι, ἡ τοῦ Ἀγίου Στεφάνου καὶ τῆς Θεοτόκου, ἐπικεκλημένη ἡ Θεοτόκος ἐν τῷ Σίγματι, μέχρι σήμερον ἦτον οὐχὶ ἀγνωστος ἀλλ' ἀσαφής. Λέγει ὁ Κεδρηνός⁵⁾ περὶ Βασιλείου τοῦ Μακεδόνης: «καὶ τὸν ἕτερον δὲ τῆς Θεοτόκου ναόν, ὃς τὸ Σίγμα κατονομάζεται, τέλεον ὑπὸ σεισμοῦ καταπεσόντα, ἐκ βάθρων ἀνωκοδόμησε, καὶ ἐδραῖον καὶ ὠραιότατον ἢ πρότερον ἀπειργάσατο». Πρὸς ταῦτα προσθέτει Συμεὼν ὁ Μάγιστρος⁶⁾, ὅτι τὸ τρίτον ἔτος τῆς βασιλείας τοῦ Βασιλείου, κατέπεσαν πολλὰ ἐκκλησίαι ὑπὸ σεισμοῦ, «μεθ' ὧν καὶ ἡ ὑπεραγία Θεοτόκος ἡ λεγομένη τὸ Σίγμα, ὥστε πάντα τοὺς ψάλλοντας ἐκείσε τελευτῆσαι». Συνεκκλησιάζετο ἐκεῖ καὶ Λέων ὁ σοφός, ὁ υἱὸς τοῦ Βασιλείου, ὁ παρακινῶν πάντας ἰν' ἐξέλθωσι τῆς ἐκκλησίας. Πάμπολλοι ἐν τῇ καταπτώσει τοῦ ναοῦ ἐθανατώθησαν. Ὁ Λέων μετὰ δύο ἄλλων, ἱστάμενος ὑπὸ ἀψίδα, διέφυγε τὸν θάνατον. Ἡ ἐκκλησία τῇ 10ῃ Ἰανουαρίου κατὰ τοὺς συναξαριστάς⁷⁾, «ἐτέλει σύναξιν διὰ τὸν γεγονότα

¹⁾ C. Christ. Βιβ. Β'. σελ. 412. Κωνστ. Πορφυρ. Τόμ. Β'. σελ. 53. «ἡ ἐξοδος εἰς τὸ καλούμενον οὕτω Σίγμα ἐξάγει, ἐκ τῆς πρὸς τὸ στοιχεῖον ὁμοιότητος τὴν ἐπωνυμίαν λαβόν.» Συνέχ. Θεοφάνους, σελ. 440. ²⁾ Τόμ. Β'. σελ. 34. ³⁾ Σελ. 439. Κ. Πορφυρ. Τόμ. Α'. σελ. 506. ⁴⁾ Ἰδ. ἀνωτέρω, σελ. 425. ⁵⁾ Τόμ. Β'. σελ. 238. Συνέχ. Θεοφάνους, σελ. 323. Γ. Κωδινός, σελ. 420. ⁶⁾ Συνέχ. Θεοφάνους, σελ. 688, 840. ⁷⁾ Συναξ. Ἰαν. 10.

Η ΘΕΟΤΟΚΟΣ ΕΝ ΤΩ ΣΙΜΩΝΙ

τοῦτον σεισμόν ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ βασιλέως Βασιλείου, ὅταν ἔπεσεν ὁ ναὸς τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου ὁ ἐν τῷ Σίγματι».

Ὅτι ἡ συνοικία αὕτη ἡ καλουμένη Σίγμα, ἦτον ἐγγὺς τοῦ Ἑξακονίου τοῦ νῦν καλουμένου Ἑξ Μάρμαρα, ἀποδεικνύεται ἀπὸ τὰ ἐξῆς γραφόμενα Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου¹⁾, ἱστοροῦντος τὴν ἐν Βυζαντίῳ ἐπάνοδον Βασιλείου τοῦ πάππου αὐτοῦ, μετὰ τοῦ στρατοῦ, ἀπὸ Τεφρικῆς καὶ Γερμανικεῖας. «Τῶν δὲ μερῶν πληρωσάντων, εἰσῆλθον τὴν χρυσὴν μεγάλην πόρταν διρηγεύμενοι, καὶ ἦλθον ἐν τῷ Σίγματι, καὶ διὰ τῶν ἀριστερῶν ἐν τῷ ἑξακονίῳ καὶ ξηρολόφῳ». Ἐκ τούτων καταφαίνεται, ὅτι τὸ Σίγμα τοῦτο ἦτο τὸ πλησίον τῶν Ἑξ μαρμάρων, καὶ οὐχὶ τὸ τοῦ Ἰουλιανοῦ λιμένος.

Ἀνέφερα ἐν τῇ περιγραφῇ τῆς μονῆς τοῦ Στουδίου, ὅτι ὁ Μιχαὴλ καὶ ὁ θεὸς αὐτοῦ, κατέφυγον χάριν σωτηρίας εἰς τὸ ἀσυλον τῆς μονῆς ταύτης. Ὁ λαὸς φρενητιῶν, ἀφαρπάσας αὐτοὺς ἐκ τοῦ ναοῦ, ἔσυρε διὰ τῆς ἀγορᾶς «καὶ ἀνωθεν τῆς Περιβλέπτου μονῆς, ἐν τῷ τόπῳ τῷ καλουμένῳ σίγματι ἀγαγόντες, ἀποτυφλοῦσι καὶ ἄμφω»²⁾. Τ' αὐτὰ διηγεῖται καὶ ἕτερος συγγραφεὺς ὁ Γλυκᾶς³⁾. «Ἀρπάζονται, καὶ διὰ τῶν ποδῶν ἐν τῇ ἀγορᾷ σύρονται, κατὰ δέ γε τὸ Σίγμα τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐκτυφλοῦνται».

Ὁ Κωδινός⁴⁾ περὶ τῆς ἐκκλησίας ταύτης τῆς Θεοτόκου, λέγει· «Τὸ Σίγμα τὴν Θεοτόκον πρῶτον μὲν ὁ μέγας Κωνσταντίνος ἔκτισεν, εἰτα δὲ Ἰουστινιανὸς ὁ μέγας ἀνέκτισεν... ἐπὶ Βασιλείῳ τοῦ Μακεδόνα, σεισμοῦ μεγάλου γεγονότος, συνεπτώθη παντελῶς ὁ ναὸς... καὶ τοὺς ἐκεῖσε ἀνθρώπους διέφθειρε».

Ταῦτα ἐξιστόρησα, διότι ἐκ τούτων ὅλων προδήλον εἶναι πῶς ἔκειτο τὸ Σίγμα τοῦτο τῆς Κ/πόλεως, τὸ ὅποιον συχνότατα μνημονεύεται, ὅσας μάλιστα περὶ τῆς ἐν αὐτῷ ἐκκλησίας τῆς Θεοτόκου, γίνεται λόγος.

Ἡ ἀνωτέρω μνημονευμένη μονὴ τῆς Περιβλέπτου, εἶναι ἡ νῦν καλουμένη Σουλῶν μοναστήρ, σήμερον ἐκκλησίᾳ Ἀρμενικῇ. Ἀπὸ τὴν μονὴν ταύτην, κειμένην πρὸ τῆς εἰσόδου τῆς συνοικίας τῆς Ψαμάθου, ἀναβαίνει τις κατ'εὐθείαν πρὸς τὴν φρουρὰν τῶν Ἑξ μαρμάρων κειμένην παρὰ τὴν λεωφόρον ἀγούσαν ἀπὸ τῶν Ἑξ μαρμάρων πρὸς τὴν πύλην τῆς Σηλυβρίας. Τοῦτον τὸν χώρον, ἐννοεῖ ὁ Κεδρηνὸς γράφων, «τὸ ἄνω τῆς Περιβλέπτου», διότι ἡ συνοικία ἀπὸ τῆς Περιβλέπτου, μέχρι θαλάσσης εἶναι κατωφερεστάτη, ἐνῶ ἅπανα ἡ πρὸς βορρᾶν καὶ νότον περὶχώρος εἶν' ἐπίπεδος. Ὅθεν φρονῶ, ὅτι «τὸ ἄνω

¹⁾ Τόμ. Α'. σελ. 498, 501· «διοδεύσας ἀπὸ τῶν ἐκείσε (δηλ. τῆς Χρυσῆς πόλεως) διὰ τοῦ σίγματος καὶ τῆς πρὸς τὸν Ἅγιον Μώκιον». Ἰδ. Τόμ. Α'. σελ. 506. ²⁾ Γ. Κεδρηνός, Τόμ. Β'. σελ. 540· «ἄγουσι κατὰ τὸν τόπον τὸν λεγόμενον Σίγμα, καὶ εὐθὺς ἀποτυφλοῦσιν.» Ἰωήλῳ Χρονογρ., σελ. 62· «καὶ ἄχρι τοῦ σίγματος φθάσαντες.» Μ. Ἀτταλιώτης, σελ. 17. ³⁾ Σελ. 591. ⁴⁾ Σελ. 120.

τῆς Περιβλήπτου» εἶναι ὁ πλησίον τῆς φρουρᾶς ἡώρος, ἔχων ἐξ εὐωνύμων τὴν συνοικίαν τῶν Ἐξ μαρμάρων, κατὰ τὴν περιγραφὴν Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου.

Ἐν τινι κήπῳ Ὁθωμανοῦ ξυλοπώλου, μέσον τῆς ἐπὶ τῆς λεωφόρου φρουρᾶς τῶν Ἐξ μαρμάρων καὶ τοῦ Μουσουλμανικοῦ τεμένους καλουμένου Γιδλ Γκετζέν μεστίζηδι¹⁾, σώζεται σκιαζόμενον ἀπὸ δένδρα καὶ ἄγρια φυτὰ, κτίριον Βυζαντινὸν ἐπίμηκες, ὕψους ἄνω τῆς γῆς μέτρων περίπου τεσσάρων. Δὲν ἠδυνήθη νὰ καταμετρήσω αὐτὸ, διότι ἀνωθεν ἐπιβλέπει τῶν Ὁθωμανῶν γειτόνων τοὺς κήπους· πρὸς τοῦτοις, αἱ δύο τοῦ πλευραὶ ὀρίζουσιν ἐτέρων Ὁθωμανῶν κήπους, ὅπου πιθανὸν περιεφέροντο γυναῖκες. Κατεμέτρησα τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ κτιρίου μετὰ προσοχῆς²⁾.

Ὁ διπλοὺς θόλος τοῦ κτιρίου ὑποκρατεῖται ὑπὸ πέντε μαρμαρίνων κιόνων ἀπεχόντων ἀπ' ἀλλήλων M. 3, 00, ὥστε τὸ κτίριον χωρίζεται εἰς δύο ἴσα μέρη. Ἡ διάμετρος τῶν κιόνων εἶναι M. 0, 45. Τὰ κιονόκρανα εἶναι ἀπλούστατα ἀνευ οὐδενὸς κοσμήματος, ἥ τοῦ συνήθους σταυροῦ. Οἱ ἐξωτερικοὶ τοῖχοι τοῦ κτιρίου εἶναι πάχους M. 1, 25. Τὸ ἐσωτερικὸν μήκος τοῦ ὑπογείου τούτου, ἀπὸ θυμῶν πρὸς ἀνατολὰς εἶναι M. 20, 25, καὶ πλάτους M. 6, 00. Ἐπὶ τῶν τοίχων, ἐξόχως δὲ ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ, εἶναι ἀψιδωταὶ ἐξοδοὶ ἢ μάλλον δίοδοι πεφραγμέναι τὴν σήμερον διὰ πετρῶν καὶ χωμάτων. Αἱ ἀψιδωταὶ αὗται ὅπαι, διαβαταὶ ἄλλοτε κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ κτίτορος Ὁθωμανοῦ, τεκμαίρουσιν ὅτι τὸ κτίριον δὲν ἦτο κινστέρινα. Τὸ κονίαμα εἰς πλεῖστα μέρη εἶναι σωδωτατον· στρογγύλαι ὅπαι φαίνονται ἐπὶ τοῦ θόλου. Εἰς τὸ ὑπόγειον τοῦτο εἰσῆλθον διὰ μεγάλης ἀψιδωτῆς θύρας, ὅθεν φωτίζεται μέγα μέρος αὐτοῦ. Ὑπάρχει καὶ πρὸς τὴν δυτικὴν αὐτοῦ ἄκραν μέγα τετράγωνον παράθυρον ἀνοικτὸν, φωτίζον τὴν ἄλλην πλευράν.

Ἐπὶ τῆς ἄκρας τῶν ἀψίδων τῶν ἐρειδομένων ἐπὶ τῶν κιονοκρανῶν, σώζονται ἰσομεγέθεις ὅπαι, διὰ τῶν ὁποίων πιθανὸν διήρχοντο ἄλλοτε σιδηραὶ κλειδεῖς· ἕτεροι παράλληλοι ὅπαι βλέπουσι πρὸς τοὺς ἀπέναντι τοίχους. Διὰ τῶν σιδηρῶν τούτων κλειδῶν ἐδραιότερον καὶ στερρότερον ἀποκατέστη τὸ κτίριον. Τὰ μέχρι τοῦδε σωζόμενα ἐρυμνὰ κτίρια τῶν Βυζαντίων, σπανιώτατα ἐδέοντο διὰ σιδηρῶν κλειδῶν.

Τὴν τοσαύτην πρόνοιαν τῶν ἱδρυτῶν ἐν τῇ οἰκοδομῇ ταύτῃ, ἴσως ἀποδώσωμεν εἰς τὸν σεισμὸν τὸν καταρρίψαντα τὸ κτίριον τοῦτο, ἀνεγερθὲν ἀκολούθως μετὰ πλείονος ἐρυμνότητος.

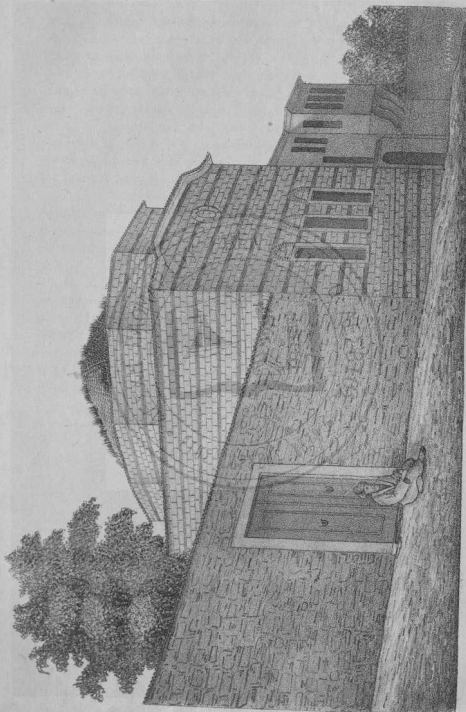
Οἱ ἐξωτερικοὶ τοῦ τοίχου εἶναι ἐκ λίθων λαξευτῶν καὶ πλίνθων.

Τὸ κτίριον τοῦτο, φρονῶ ὅτι εἶναι τὸ ὑπόγειον τῆς Θεοτόκου ἐν τῷ Σίγματι.

Πλησίον τοῦ κτιρίου τούτου, ὀλίγιστα βήματα πρὸς δυσμὰς τοῦ ἄνω μνημο-

¹⁾ Χαδηκάτ, Τόμ. Α'. σελ. 330. ²⁾ Τὰ ἐρείπια τοῦ ναοῦ τούτου, πρῶτος ἀνεκάλυψεν ὁ ἐν Ἐξ μαρμαρίοις ἐλλόγιμος φαρμακοποιὸς, κ. Κωνσταντῖνος Μπούρας.

ΠΟΥΡ ΚΟΥΓΙΟΥ ΜΕΣΤΙΖΗΔΙ

νευθέντος τεμένους Γιάλ Γκετζέν, πρὸ ὀλίγων ἐτῶν ἀνωρύχθησαν κίονες μαρμάρινοι, πλάκες καὶ ἐπικήδαιοι ἐπιγραφαί, τῶν ὁποίων τινὲς μὲν ἐπωλήθησαν, τινὲς δὲ πάλιν ἐτέθησαν εἰς τὰ ἔγκατα τῆς γῆς. Οἱ γείτονες ἐψιθύριζον, ὅτι ὁ Ὅθωμανὸς ἰδιοκτῆτης ζητεῖ ἢ εὕρηκε θησαυρόν. Ὅθεν φοβούμενος τὴν ἐπέμβασιν τῆς ἀρχῆς, ἐπεκάλυψε τὰ πάντα. Ἐκ τῶν ἀνασκαφειῶν μαρμαρίνων πλακῶν, μία ἐτέθη εἰς τὸν κρατῆρα τῆς κρήνης, παρὰ τὴν εἴσοδον τοῦ ἄνω τεμένους, φέρουσα τὰ ἐξῆς γράμματα· «Λέων Δάμα ζήσας ἔτη 12».

Ὅλαι αἱ ἐκκλησίαι καὶ αἱ μοναὶ τῆς Κ/πόλεως, εἶχον ταφεῖα ἐν τοῖς ναοῖς καὶ τοῖς περιβάλοις αὐτῶν¹⁾. Οἱ πτωχοὶ οἱ μὴ δυνάμενοι νὰ ἐνταφιάζωνται ἐν τὸς τῶν εὐαγῶν οἴκων, μετεκομίζοντο εἰς τὰ προάστεια μνήματα, ὅθεν καὶ τοῦ ἱστορικοῦ Θεοφάνους²⁾, «τὰ ἐνάστεια καὶ προάστεια μνήματα».

Ὅσακις ἀπὸ τὰ βάθη τῆς γῆς ἀναορύττωνται πλάκες ἐπιτάφιοι, ἐκεῖ πλησίον ὑπῆρχε μονὴ ἢ ἐκκλησία καθολικὴ, διότι ἐντὸς τῆς περιτετελισμένης Κ/πόλεως, οὐδέποτε ὑπῆρχον κοιμητήρια κοινά· ταῦτα ἦσαν ἔξω τῶν τειχῶν, καθὼς καὶ τὴν σήμερον.

Ἐκ τούτων ὧν πεῖθομαι ὅτι τὸ ἐρείπιον τοῦτο, κείμενον εἰς τὸ Σίγμα ἄνω τῆς μονῆς τῆς Περιβλέπτου, καὶ πλησίον τῶν Ἐξ μαρμάρων, εἶναι τὰ ὑπόγεια τοῦ ναοῦ τῆς Θεοτόκου ἐν τῷ Σίγματι, πρὸ πολλοῦ καταπεσόντος. Πρὸς τούτοις, τῶν σιδηρῶν κλειδῶν αἱ ὀπαί, τεκμαίρουσιν ὅτι τὸ πάλαι ἐνεκα τῆς καταπτώσεως τοῦ κτιρίου, ἐπὶ Βασιλείου τοῦ Μακεδόνης, ἐνόμισαν καλὸν, ἵνα διὰ τοιούτων δεσμῶν προφυλάξωσι τὸ κτίριον ἀπὸ τὸν κλονισμὸν τῶν σεισμῶν. Τοῦτο σαφηνίζει τὰ τοῦ Κεδρηνοῦ λέγοντος, «ἐδραῖον καὶ στερεώτερον ἢ πρότερον ἀπειργάσατο»³⁾.

Ποῦρ κουγιού μεστζηδὶ⁴⁾.

Ἦτοι, Τέμενος τοῦ πεπληρωμένου φρέατος, πλησίον τοῦ λουτροῦ τοῦ Μουφτῆ Ἀλῆ.

Πλησιέστατα τοῦ τεμένους τοῦ Σεῖχ Μουράδ, κεῖται καὶ τὸ τέμενος τοῦτο,

¹⁾ «Ἐτερον τόπον τοῦ ναοῦ, ὅνπερ εἶχεν εἰς ταφεῖον ὁ ναὸς οὗτος, ἀνέσκαψε κτλ.» Μ. καὶ Μ. Τόμ. Β'. σελ. 396· «ἀξιώσασα ταφῆναι σὺν τοῖς ἀδελφοῖς ἐν τῷ κοιμητηρίῳ τῆς Στουδίου μονῆς.» Γ. Κεδρηνός, Τόμ. Β'. σελ. 650. ²⁾ Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 653· «καὶ εἰς τὰ λεγόμενα Πελαγίου μνήματα μετὰ τῶν βιοθανάτων ρίψας.» Ἰδ. σελ. 648. Ἐδῶ ἦτον ἄλλοτε ναὸς τοῦ Ἁγίου Πελαγίου. Ταῦτα τὰ μνήματα ἦσαν ἐκτὸς τῶν χειρῶν τειχῶν. Λέων ὁ Γραμ., σελ. 486. Μ. Glos., λέξ. Δεκανοί, καὶ κοιμητήρια. Ἐδῶ ἐθάπτοντο οἱ ἀλλόθρησκοι. Ἦσαν δὲ ἐπὶ τοῦ τόπου καλουμένου σήμερον Ἐγιοῦπ. Θεοφάνης, Τόμ. Β'. σελ. 532, 539, 649. Νικ. Πατριάρχου, σελ. 81, 84 ³⁾ Τόμ. Β'. σελ. 238.

⁴⁾ Χαδικάτ, Τόμ. Α'. σελ. 132.

τοῦ ὁποίου ἡ τοιχοποιία διαφέρει πασῶν τῶν ἄλλων σωζομένων ἐκκλησιῶν. Εἶναι κτίριον τρουλωτὸν ἀνευ μιναρῆ. Πόθεν ἡ Ὀθωμανικὴ αὐτοῦ ἐπωνυμία οὐδὲν λέγει ὁ Σειδ Ἀλῆς. Εἶναι ἐκκλησία μικροτέρα τῆς τοῦ Σειχ Μουράδ. Δὲν ἤδυνήθηεν νὰ εἰσέλθω εἰς τὸν μικρὸν αὐτοῦ περίβολον, ἵνα καταμετρήσω τὸν ναόν.

Τὸ βακούφιον αὐτοῦ ἀνήκει εἰς τὸν Χοσρέφ Κιατήμπ, τοῦ ὁποίου ὁ τάφος εἶναι ἄγνωστος. Πότε ὁ ναὸς μετεβλήθη εἰς τέμενος, οὐδὲν λέγει ὁ Σειδ Ἀλῆς.

Σεῖχ Μουράδ μεστζηδί').

Ἦτοι, Τέμενος τοῦ Σεῖχ Μουράδ, πλησίον τοῦ λουτροῦ τοῦ Μουφτῆ Ἀλῆ.

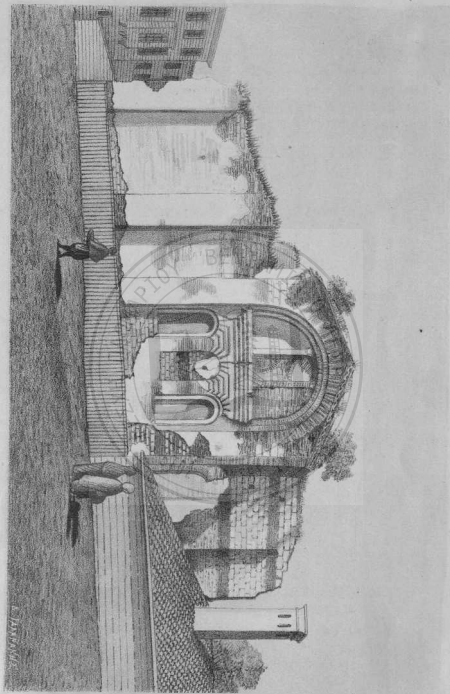
Τὸ καταιρεπωμένον τοῦτο τέμενος, κεῖται πρὸς ἀνατολὰς τοῦ βασιλικοῦ τεμένους Σελιμιέ, ἀντικρὺ τοῦ λουτροῦ καλουμένου Μουφτῆ Ἀλῆ. Ἡ συνοικία αὕτη ὑπ' Ὀθωμανῶν κατοικουμένη, κεῖται πρὸς βορρᾶν τοῦ ναοῦ τῆς Ἁγίας Θεοδοσίας. Ὀλίγιστοι Χριστιανοὶ ἐπισκέπτονται τὸν ναῖσκον τοῦτον, εἰσέτι ὠραιότατον ἐν ὅλῃ τῇ ἐνεστώσῃ φθορᾷ αὐτοῦ. Κατὰ τὴν μαρτυρίαν τῶν περιοικούντων Ὀθωμανῶν, τὸ κτίριον πρὸ πολλῶν ἐτῶν, ἱστάται οὕτω γυμνὸν καὶ ἡρειπωμένον. Πολλοὶ περιοικοῦντες καὶ αὐτὸς ὁ κηπουρὸς ὁ κηπεύων τὸν μικρὸν περίβολον τοῦ ναοῦ, ἄγνοοῦσι τὸ Ὀθωμανικὸν ὄνομα τοῦ τεμένους. Τὸ κτίριον εἶναι σταυροειδές, μήκους περίπου Μ. 15, 00, καὶ πλάτους Μ. 13, 00. Λέγω περίπου, διότι ὁ Ὀθωμανὸς κηπουρὸς με συνεβούλευσε νὰ μὴ εἰσέλθω ἐντὸς τοῦ ναοῦ, ἐνεκα τῆς ἐνδεχομένης καταπτώσεως λίθων καὶ πλίνθων. Ὁ πάλαι τρουλὸς τοῦ ναοῦ κατέπεσεν. Ἰχνος τοῦ μιναρῆ δὲν σώζεται. Τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ ναοῦ, εἶναι πλήρες μαρμάρων καὶ πλίνθων. Εἰς τινὰ μέρη φαίνονται τμήματα μαρμάρου καὶ μικρὰ κιονόκρανα. Αἱ θυρίδες καὶ ἀψίδες εἶναι ἀρμονικώταται. Ἡ τοιχοποιία εἶναι ἐκ λίθων λαξευτῶν καὶ μεγάλων τετραγωνικῶν πλίνθων. Ἐπὶ τοῦ κονιάματος τῶν ἀψίδων σώζονται εἰσέτι τὰ ὀνόματα ἁγίων Μουσουλμάνων.

Ὀλίγιστα λέγει ὁ Σειδ Ἀλῆς περὶ τοῦ τεμένους τούτου, μεταβληθέντος κατὰ τὴν μαρτυρίαν αὐτοῦ, ἀπὸ ἐκκλησίαν. Ἄγνωστος εἶναι καὶ ὁ τάφος τοῦ Σειχ Μουράδ. Περὶ τοῦ ἔτους τῆς μεταβολῆς, οὐδὲν λέγει.

Πρὸς νότον τοῦ τεμένους τούτου, καὶ ἀπ' αὐτοῦ διὰ τῆς δημοσίας ὁδοῦ τοῦ Σειχ Μουράδ χωριζόμενος, εἶναι ἐκτενὴς κήπος ἀνήκων εἰς Χριστιανοὺς Ἀλβανούς. Τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τοῦ κήπου, ὀρίζει ἐπιμήκης κινστέρνα Βυζαντινῇ, ὑποκρατούμενῃ ὑπὸ δεκατεσσάρων μαρμαρίνων κιόνων εἰς δύο σειράς. Οἱ

1) Χαδικάτ, Τόμ. Α'. σελ. 132, ἀρ. 10.

ЗЕІХ МОУРА Δ ΜΕΙΤΖΗΛ

κίονες εἶναι ἅπαντες ἄνισοι, τὰ κιονόκρανα, ἐνὸς ἐξαιρουμένου, εἶν' εὐτελέστατα, καὶ ἐπὶ τινων κίωνων διπλᾶ, μετὰ σταυρῶν. Τὸ μῆκος τῆς κινστέρνης εἶναι Μ. 21, 50, καὶ πλάτους Μ. 6, 30. Εἶναι καθὼς αἱ πλείοτεροι ἄνδρες κινστέρναι τῆς Κ/πόλεως, πεπληρωμένη ὑγροῦ χρώματος. Εἶχεν ἄλλοτε πλείοτεραν ἔκτασιν, διότι ἡ νότιος ἄκρη κατηδαφίσθη, χάριν τῆς δημοσίας ὁδοῦ καὶ ἐπὶ τῆς δεξιᾶς πλευρᾶς, ἐπέκτισαν οἱ Ὁθωμανοὶ τὰ θεμέλια τῶν ξυλίνων οἰκιῶν, τῶν καλυπτουσῶν ὅλην τὴν ἄνω ἐπιφάνειαν τῆς κινστέρνης.

Ἡ κινστέρνα αὕτη, ὑπ' οὐδενός, νομίζω, μέχρι τοῦδε μνημονευομένη, ἦτον ἡμιανώγειος. Ἐχει βάθος δύο ἢ τριῶν μέτρων. Τὸ πλείστον μέρος τοῦ ἐπὶ τοῦ ἄνω κήπου τοίχου τῆς, εἶναι τετρουπημένον. Ἐντὸς τοῦ κήπου οὐδὲν ἄλλο Βυζαντινὸν κτίριον σώζεται.

Ὁ ὑπερεξηκοντούτης Ἀλβανός ὁ ἐκ νεότητός του ἐν τῷ κήπῳ ἐργαζόμενος, λέγει ὅτι ὁ παρακείμενος ναὸς οὕτω κατηρειπωμένος ἔκπαλαι, ἐτιμᾶτο ἐπὶ Χριστιανῶν ἐπ' ὀνόματι τῆς Ἀγίας Παρασκευῆς, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τῶν πρὸ αὐτοῦ ἐργαζομένων ἐν τῷ κήπῳ. Ἐπὶ Βυζαντίων, μνημονεύεται μία μόνη ἐκκλησία τῆς Ἀγίας Παρασκευῆς, κειμένη ἐν τῇ ἀπωτάτῃ συνοικίᾳ τοῦ Ἀρεοθίνου¹⁾, νῦν δὲ, καλουμένη τοῦ Δενίξ Ἀβδᾶλ, μέσον Ἀχ-σεράι καὶ τῆς πύλης Τόπ-καπου-σοῦ. Πιθανόν ἡ ἄνω μνημονευομένη κινστέρνα, ἦτο κτῆμα τῆς ἐκκλησίας ταύτης, διὰ τοὺς ἐνδiciaτωμένους μοναχοὺς. Ἡ κινστέρνα αὕτη, εἶναι μείζων πασσῶν τῶν ἐν ταῖς γνωσταῖς μεγάλαις μοναῖς κινστερνῶν ἡ ἐκκλησία πιθανόν ἦτο καθολικὴ καὶ ὄχι μονή. Ἐνεκα τούτων ὧν εἰκάζω, ὅτι ἡ κινστέρνα ἦτο δημοσία.

Ταῦτα καταγράφω, διότι ἡ περὶ τὸν ναὸν τοῦτον κινστέρνα, καὶ οἱ λόγοι τῶν κηπουρῶν, πιθανόν νὰ διαφωτίσωσιν, ἀκολούθως, τὴν ἐπὶ Βυζαντίων ἱστορίαν τοῦ περικαλλεστάτου τούτου ναύσκου.

Πέραν τοῦ κήπου τούτου εἶν' ἕτερον κτίριον Βυζαντινόν, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἀνήγειραν οἱ Ὁθωμανοὶ ξύλινα οἰκήματα²⁾.

Οἱ ὀλίγοι Χριστιανοὶ οἱ ἐργαζόμενοι ἡ ἐνδiciaτῶμενοι πλησίον Βυζαντινῶν ἐκκλησιῶν, πολλὰ μυθολογοῦσι περὶ ἁγιασμάτων καὶ ἁγίων ἐορταζομένων ἐν ταῖς ἐκκλησίαις ταύταις. Ἐξαιρουμένων τῶν ἐπισήμων ἐκκλησιῶν, πασσῶν τῶν ἄλλων αἰπαρᾶδόσεις εἶναι λίαν ἐσφαλμένα. Πάμπολλοι πιστεύουσιν ὅτι εἰσέτι σώζεται ὁ ναὸς τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων, καὶ ὑπὸ τὸν ναόν, οἱ τάφοι τῶν βασιλέων καὶ πατριαρχῶν. Δὲν ψέγω τὸ ἀνιστόρητον τῶν πτωχῶν τούτων χειρωνάκτων, ἀτενιζόντων μεθ' ὑγρῶν ὀφθαλμῶν, τὰ ἐπιφανῆ τεμένη, ἰδρύματα τῶν πατέρων αὐτῶν.

¹⁾ C. Christ. Βίβλ. Δ'. σελ. 149. ²⁾ Ἡ κινστέρνα αὕτη, εἶναι εὗρημα τοῦ ἐλλογίμου Κ. Νούκα, μετὰ τοῦ ὁποίου τὴν συνεπεσκέφθην.

Σινὰν πασα̃ μεστζηδι ¹⁾.

Ἦτοι, Τέμενος τοῦ Σινὰν πασα̃, πλησίον τοῦ βυρσοδέψου Γιουνούς.

Τὸ κατηρειπωμένον τοῦτο τέμενος κείμενον πρὸς νότον τῆς ἐν Φαναρίῳ πόλεως καλουμένης Ἀγιά-καπουσου, ἐντὸς Ὀθωμανικῆς συνοικίας, φέρει ἐπὶ τῆς ἐξωτερικῆς πλευρᾶς τοῦ βήματος, Βυζαντινὰ ἢ μᾶλλον Ἑλληνικὰ κοσμήματα, τὰ μόνα διασωζόμενα ἐπὶ τοίχου ἐκκλησιαστικοῦ. Τὸ δάπεδον τοῦ ναοῦ ἐκ τῆς νοτίου αὐτοῦ πλευρᾶς, εἶναι ισόγειον μετὰ τῆς διόδου. Τὴν ἀριστερὰν πλευρὰν ὑποκρατεῖ παχύτατον καὶ ἐρυμνὸν τεῖχος ἐκ λίθων καὶ πλίνθων. Τὸ ἱερὸν εἶναι ὑψηλότατον. Ὑπὸ τὸν ναὸν εἶναι μέγα ὑπόγειον, ἐν τῷ ὁποίῳ δὲν ἠδυνήθην νὰ εἰσέλθω, μὴ ὑπαρχούσης εἰσόδου. Ἔνεκα τῆς κατωφερείας τοῦ τόπου, ὑψώθη ὁ ναὸς διὰ τοῦ παχύτατου τούτου τεύχους. Τὸ μήκος καὶ πλάτος τῆς ἐκκλησίας, καὶ μέρος τοῦ σωζομένου ἱεροῦ, καταφαίνονται ἀνωθεν τοῦ ναοῦ. Ἦκουσα τοὺς γείτονας Ὀθωμανοὺς πολλὰ μυθολογοῦντας περὶ τοῦ ναοῦ τούτου, τὸν ὁποῖον ἅπαντες ἐκάλουν ἀρχαίαν ἐκκλησίαν. Μετὰ φόβου τινὸς ἐπανελάμβανον, ὅτι οἱ τολμήσαντες νὰ ἰδρῶσιν οἰκίαν ἐπὶ τῆς ἐκκλησίας ταύτης, αἰφνης ἀπεβίωσαν. Ἔνεκα τούτου, τὸ τέμενος πρὸ πολλῶν ἐτῶν πυρποληθὲν, μένει οὕτως ἐρημον, μὴ δυναμένων τῶν ἀπόρων περισκοῦν ν' ἀνεγείρῳσιν αὐτό.

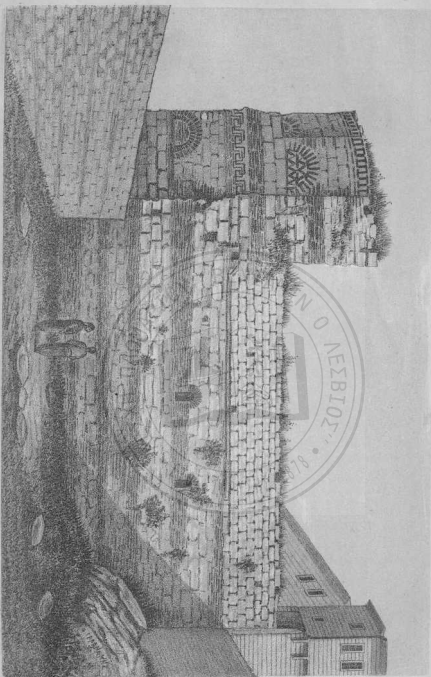
Ματαίως περιεργάσθην παντοῦθεν τὸ κτίριον, ἵνα εὕρω ἐπιγραφὴν ἢ ἄλλο τῆς πάλαι ἐκκλησίας τεκμήριον.

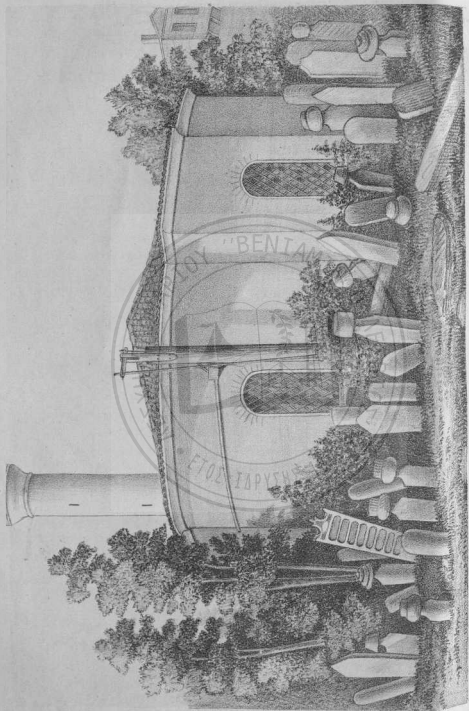
Ἡ τοιχοποιία εἶν' ἀρχαιστάτη, καὶ εἰς τινὰ μέρη ὁμοιάζει τὴν τῶν χερσαίων τευχῶν, ὅπου ἀναφαίνονται κοσμήματα καὶ γράμματα γενόμενα δι' ἐμβεβλημένων πλίνθων.

Οὐδὲν βέβαιον δύναμαι νὰ εἶπω περὶ τοῦ ναοῦ τούτου τοῦ Βυζαντινοῦ. Πιθανόν, ἦτον ἡ ἐκκλησία τῆς Ἀγίας Ἰουλιανῆς τῆς μάρτυρος πλησίον τοῦ Στροβύλου, ἡ τῆς Στροβυλαίας, τῆς οὕτω ἐπὶ Βυζαντινῶν καλουμένης ταύτης συνοικίας. Ἡ μνήμη τῆς μάρτυρος ταύτης, ἐωρτάζετο τῇ 18ῃ Αὐγούστου ²⁾. Ὑπῆρχεν ἐν τῇ συνοικίᾳ ταύτῃ καὶ ἐκκλησία τοῦ βαπτιστοῦ καὶ προδρόμου, ἐν ὀνόματι τοῦ ὁποίου, «πολλοὺς σηκοὺς ἱεροὺς ἐν τε τῇ Στροβυλαίᾳ καὶ Μακεδονιαναῖς» ἀνήγειρε Βασίλειος ὁ Μακεδὼν ³⁾.

Τὸν ναὸν τοῦτον μετέβαλεν εἰς τέμενος ὁ ἀρχιναύαρχος Σινὰν πασα̃ς, ἀδελ-

¹⁾ Χαδικάτ, Τόμ. Α'. σελ. 127. ²⁾ Συναξ. Αὐγ. 18. C. Christ. Βιβ. Δ'. σελ. 441. Κ/πολις Βυζαντίου, Τόμ. Α'. σελ. 562. ³⁾ Συνέχ. Θεοφάνους, σελ. 323.

ΜΠΑΛΑΜΠΑΝ ΑΓΑ ΜΕΙΤΖΧΑΙ

φός τοῦ ἐπιφανοῦς Ῥουστέμ πασᾶ, γαμβροῦ ἐπὶ θυγατρὶ τοῦ Σουλτάν Σουλεϊμάν. Ὑπάρχει καὶ ἕτερον τέμενος, ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ Σινάν πασᾶ ἰδρυθέν. Κατὰ ποῖον ἔτος τοῦ βίου αὐτοῦ, μετέβαλεν ὁ Σινάν πασᾶς τὸν ναὸν τοῦτον, ὁ Σεῖδ Ἀλῆς δὲν μνημονεύει. Ἦτον ὁμῶς ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Σουλτάν Σουλεϊμάν, βασιλεύσαντος ἀπὸ τοῦ 1520ου—1566ου.

Μπαλαμπάν Ἀγᾶ μεστζηδί ¹⁾).

Ἦτοι, Τέμενος τοῦ Μπαλαμπάν ἀγᾶ, πλησίον τοῦ Τεμένους Σεχζαδέ.

Τὸ μικρότατον τοῦτο τέμενος, κείμενον πλησίον τοῦ ὁδωγαγοῦ τοῦ Οὐάλεν-τος καὶ ἐν τῇ συνοικίᾳ τῇ Ὀθωμανικῇ τοῦ Σεχζαδέ, φυλάττει ἀκέραιον τὸν τροῦ-λον τῆς κόγχης. Ἦτο πιθανόν εὐκτήριον ἢ παρεκκλήσιον μικρᾶς μονῆς. Εἶναι πανταχόθεν κεκολλημένον. Ὁ μικρὸς αὐτοῦ περίβολος, εἶναι πλήρης μνημάτων Μουσουλμανικῶν. Τὸ ἐσωτερικόν τοῦ ναοῦ εἶναι γυμνότατον.

Ἀπὸ τοὺς χρόνους τῆς ἀλώσεως, τὸ βακούριον αὐτοῦ ἀνήκει εἰς τὸν προμνη-μονευθέντα ναὸν τοῦ Σακμπάν μπασῆ. Ὁ τάφος τοῦ Μπαλαμπάν ἀγᾶ, εἶναι ἀ-γνωστος. Διατρέφεται ἀπὸ τὰ εἰσοδήματα τῆς Ἀγίας Σοφίας. Μετεβλήθη, εἰ-κάζω, εὐθὺς μετὰ τὴν ἄλωσιν.

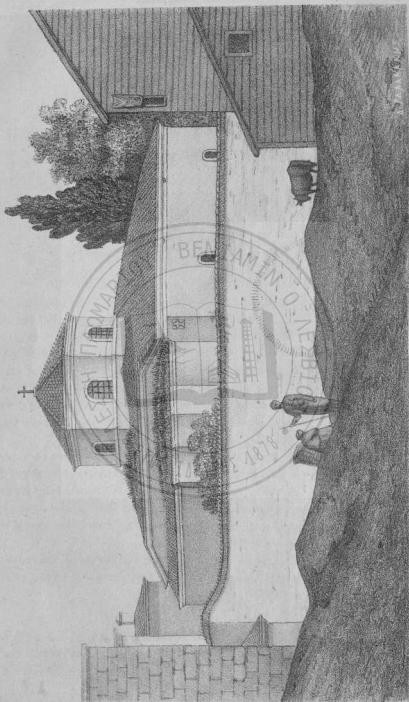
Ἐκ τῆς ἀνωτέρω ἱστορίας τῶν ἀγνώστων ἐκκλησιῶν, καταφαίνεται ὅτι μέ-νουσιν εἰσέτι πολλὰ νὰ μελετήσωμεν περὶ τῶν πολλῶν ἰδρυμάτων καὶ συνοι-κιῶν μνημονευομένων καθ' ὅλην τὴν πολυετῆ ἱστορίαν τῶν Βυζαντινῶν.

Ἐπὶ τῆς δεξιᾶς πλευρᾶς τοῦ ἵπποδρόμου, ἀντικρὺ τοῦ τεμένου Σουλτάν Ἀχ-μέδ, ἀνιδρύθη ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν, λίθινον κτίριον καλούμενον Δεφτέρ-χανέ, καθ' ἡμᾶς τ' ἀρχεῖα. Ἐν τῷ κτιρίῳ τούτῳ, ἐλέγετο ὑπὸ πολλῶν, ὅτι ἐνυπάρχου-σι βιβλία, ἐν τοῖς ὁποίοις μετὰ τὴν ἄλωσιν, κατεγράφησαν τὰ ὀνόματα πασῶν τῶν ἐν Βυζαντίῳ τότε ἐκκλησιῶν συνοικιῶν καὶ πάντων τῶν Βυζαντινῶν ἰδρυ-μάτων ἰδιωτικῶν καὶ δημοσίων. Ἐκ τῶν βιβλίων τούτων ἐμελλον κατὰ τινὰς τὰ πάντα νὰ διασαφηνηθῶσιν. Εἰς τὸν θησαυρὸν τοῦτον προσέτρεξα καὶ ἐγώ. Φύλαξ τῶν ἀρχείων τούτων ἦτο τῷ 1874ω, ὁ λόγιος Σααδουλλάχ βέης. Διὰ φροντίδος τοῦ κ. Synvet, ἐζήτησα διασαφῆσεις τινὰς περὶ τῶν προειρημένων ἀ-γνώστων ἐκκλησιῶν. Μετὰ τρίμηνον ἐργασίαν γενομένην ὑπὸ τὰ ὄμματα τοῦ ἐπιμελοῦς Σααδουλλάχ βέη, ἔλαθον σημείωσιν μακρὰν, ἐν τῇ ὁποίᾳ ἐλέγετο ὅτι πολλῶν τοιούτων ἐκκλησιῶν ἔγγραφα δὲν ὑπάρχουσιν ἐν τῷ καλουμένῳ στελέ-

¹⁾ Χαδικάτ, Τόμ. Α'. σελ. 62.

χει· ἄλλων ἡ ἱστορία εἶναι συντομωτέρα τῆς περιγραφῆς τοῦ Σεῖδ' Ἀλῆ. Καταφαίνεται ἐκ τούτου, ὅτι ὁ Σεῖδ' Ἀλῆς ἠρύσθη τὰ περὶ τῶν τεμενῶν τούτων, ἀπὸ ἐγγράφα ἄλλοι· σωζόμενα. Ταῦτα γράφω, ἵνα ἅπαντες πεισθῶμεν, ὅτι ἡ ἀληθὲς τῆς Βυζαντινῆς ἱστορίας γνώσις, ἐγκείται ἐν τῇ μελέτῃ τῶν Βυζαντινῶν συγγραφέων.

ΝΑΟΣ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΕΝ ΤΗ ΚΥΠΑΡΙΣΣΙΩ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΕΤΑΡΤΟΝ.

ΑΙ ΒΥΖΑΝΤΙΝΑΙ ΕΚΚΛΗΣΙΑΙ ΕΙΣΕΤΙ ΥΠΟ ΤΩΝ ΧΡΙΣΤΙΑΝΩΝ ΚΑΤΕΧΟΜΕΝΑΙ.
ΕΚΚΛΗΣΙΑΙ ΠΡΕΪΝΩΜΕΝΑΙ. ΕΠΙΛΟΓΟΣ.

Ὁ Ἅγιος Γεώργιος ἐν τῇ κυπαρίσσῳ

Ἡ ἐκκλησία αὕτη κεῖται ἐπὶ τῆς εὐωνύμου πλευρᾶς τῆς λεωφόρου, ἀγούσης ἀπὸ Βλάχκας εἰς Ψάμαθον, καὶ πρὸς ἀνατολὰς τῆς μονῆς τῆς Περιβλέπτου. Τὴν μικρὰν ταύτην ἐκκλησίαν μνημονεύουσι μόνον οἱ συναξαρισταί, λέγοντες, ὅτι τὰ ἐγκαίνια αὐτῆς ἐτελοῦντο τῇ 28ῃ Νοεμβρίου. Ἐν τῷ βίῳ τοῦ μάρτυρος Χριστοφόρου προσθέτουσιν, ὅτι τούτου ἡ σύναξις καὶ ἑορτὴ ἐτελεῖτο ἐν τῷ ἐπ' ὀνόματι αὐτοῦ τιμωμένῳ ναῷ, κειμένῳ πλησίον τοῦ Ἁγίου Γεωργίου ἐν τῇ κυπαρίσσῳ. Ἐν τῷ ναῷ τούτῳ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, κατὰ τοὺς αὐτοὺς συναξαριστάς, ἐτελεῖτο καὶ ἡ σύναξις τῶν Ἁγίων Μαρτύρων Ζήνωνος καὶ Ζηνα¹⁾, καὶ τοῦ Ἁγίου Χριστοφόρου.

Τὴν ἐκκλησίαν ταύτην πυρποληθεῖσαν τῷ 1782ω²⁾, ἀνεκαίνισε κατὰ τὸ πρότερον αὐτῆς σχῆμα καὶ μέγεθος, ἐπὶ τῶν αὐτῶν θεμελίων, ὁ πατριάρχης Κωνσταντίας τῷ 1833ω, φυτεύσας καὶ τὴν συμπυρποληθεῖσαν κυπαρίσσον, ἐκ τῆς ὁποίας ἡ παρωνυμία τοῦ ναοῦ. Ἐπὶ τῆς πύλης τῆς εἰσόδου, εἶναι μαρμάρινος πλάξ ἐνεπίγραφος, τοῦ κλεινοῦ πατριάρχου ποίημα, ἱστοροῦντος τὴν μετὰ τὴν πυρκαϊὰν ἀνέγερσιν τῆς ἐκκλησίας³⁾.

Ὁ ἄσημος ναῖσκος οὗτος, τὸν ὁποῖον οὐδέποτε ὠρέχθησαν οἱ Ὀθωμανοὶ, καλούμενος σήμερον ὁ Ἅγιος Γεώργιος ὁ Κυπαρισσᾶς, ἀπώλεσε πάσας τὰς εἰκό-

¹⁾ Συναξ. Μαίου 9. Ἰουνίου 22. Νοεμβρίου 28. C. Christ. Βιβ. Δ'. σελ. 121.

²⁾ Ὑψηλ. Τὰ μετὰ τὴν ἄλωσιν, σελ. 628. Ὁ φιλόπονος οὗτος συγγραφεὺς, ἀφηγεῖται τὰς τρεῖς πυρκαϊὰς τοῦ 1782ου. ³⁾ Κ/πολις Βυζαντίου, Τόμ. Α'. σελ. 304. C. Christ. Βιβ. Δ'. σελ. 121.

νας καὶ τὸν Βυζαντινὸν αὐτοῦ κόσμον, κατὰ τὴν πυρκαϊὰν τοῦ 1782ου. Ὁ τροῦλος, ἔργον ἀκαλλῆς καὶ ἀνευ ἀρμονίας, ὅμοιον τοῦ ἀρχαίου Βυζαντινοῦ, τεκμαίρει ὅτι ἀνηγέρθη κατὰ τοὺς τελευταίους αἰῶνας τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους.

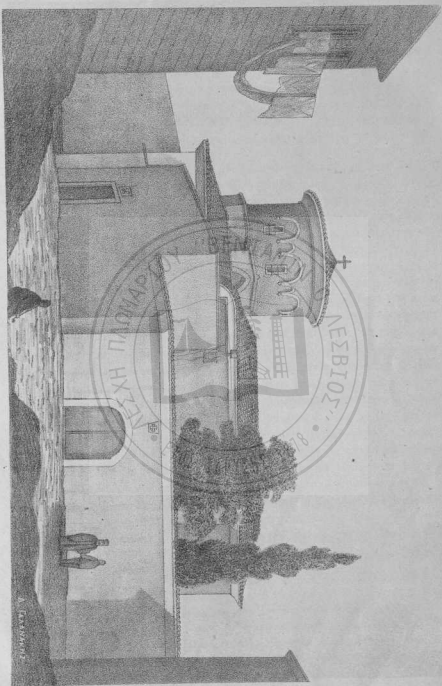
Ἡ Παναγία ἡ Μουχλιώτισσα.

Τὴν Παναγίαν τῶν Μογγολίων, ἡ Μουγουλίω, κοινῶς Παναγίαν τοῦ Μουχλιοῦ, ἡ Μουχλιώτισσαν, κειμένην ὑπεράνω τοῦ μετοχίου τοῦ Ἀγίου Τάφου, ἐν τῇ ὁμωνύμῳ συνοικίᾳ¹⁾, ἀνίδρυσεν ἡ Μαρία ἡ Παλαιολογίνα, νόθος θυγάτηρ τοῦ Μιχαὴλ Παλαιολόγου, λήγοντος τοῦ δεκάτου τρίτου αἰῶνος. Ἐκαλεῖτο ἡ Μαρία αὕτη δέσποινα τῶν Μουγουλιῶν, διότι συνεζεύχθη Χάνην Μογγόλον, καλούμενον ὑπὸ τοῦ Παχυμέρου²⁾ Ἀπαγᾶν. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ συζύγου, ἐπανῆλθε καὶ κατώκησε τὴν Κ/πολιν. Ἠγόρασεν ἐν τῇ συνοικίᾳ κατὰ πρῶτον τότε καλουμένη Φανάρι, καὶ ἐπιλεγομένη «τὰ Παναγίου», πᾶσαν τὴν περιοχὴν, μετὰ τῶν περιβόλων, ἀμπελώνων³⁾ καὶ οἰκημάτων, «ἐπὶ τιμῇματι ὑπερπύρων εὐστάθμων τετρακιχλίων». Ταῦτα ὅλα μετεποίησεν εἰς μονὴν γυναικεῖαν. Εἰκάζω ὅμως ἐκ τοῦ πατριαρχικοῦ ἐγγράφου, ἀφηγούμενου τὴν ἀνίδρυσιν τοῦ ναοῦ τούτου, ὅτι ἡ Δέσποινα Μαρία δὲν ἀνήγειρε ναὸν ἐκ βάθρων, ἀλλ' ἀνεκαίνισεν ἡ ἐλάμπρυνε τὴν πρὸ αὐτῆς αὐτόθι σωζομένην ἐκκλησίαν, ἐπιτεκλημένην τῆς Παναγιώτισσης. Ἀφείρωσε τῇ μονῇ ταύτῃ χρυσὰ καὶ ἀργυρὰ κειμήλια, πολύτιμα σκεύη, βιβλία, κτήματα, κλιθάνους καὶ ἀμπελώνας ἐντὸς τοῦ Βυζαντίου, ἐκ τῶν ὁποίων ἀπελάμβανεν ἡ μονὴ ἐτήσιον εἰσόδημα ὑπερπύρων τριακοσίων. Πρὸς τούτοις, εἶχεν ἀροσίμους γαίᾳς καὶ ἀμπελώνας περὶ τὴν Ῥαιδεστόν. Πρὸς πλουτισμὸν τῆς μονῆς καὶ ἀνεσιν τῶν ἐν αὐτῇ ἐνασκουμένων μοναστριῶν, ἐδαπάνησεν ἡ δέσποινα τῶν Μουγουλιῶν ἅπασαν τὴν περιουσίαν αὐτῆς.

Μετὰ τὸν θάνατον τῆς δεσποίνης Μαρίας, ὁ ἐπὶ θυγατρὶ γαμβρὸς αὐτῆς, Ἰσαάκιος Παλαιολόγος ὁ Ἀσάνης, μετὰ τῆς συμβίας αὐτοῦ, ἐφώρευον τὴν μονὴν ταύτην κατὰ τὴν διαθήκην τῆς Μαρίας, καὶ τὴν τότε συνήθειαν τῶν Βυζαντιῶν. Ἀποθανούσης δὲ καὶ τῆς τούτου συμβίας, ὁ Ἀσάνης ἐπορίσθη χρυσό-

¹⁾ Κ/πολις Βυζαντίου, Τόμ. Α'. σελ. 577. Μ. καὶ Μ. Τόμ. Α'. σελ. 312.

²⁾ Γ. Παχυρ. Τόμ. Α'. σελ. 402. Ὁ συγγραφεὺς λέγει ὅτι τὴν νόμφην συνώδυσεν ὁ ἡγούμενος τῆς μονῆς τοῦ Παντοκράτορος «τὴν οἰκίαν αὐταδέλφην Μαρίαν, τὴν καὶ Δέσποιναν τῶν Μουγουλιῶν θρυλλουμένην κτλ.» Ἰδ. σελ. 620: «ἡ αὐταδέλφη τοῦ βασιλέως Μαρία καὶ τῶν Μουγουλιῶν οὕτω πως Δέσποινα ὀνομαζομένη.» Ἰδ. σελ. 637, 774. Murralt. Chron. Byzantine, Τόμ. Β'. σελ. 433, 434. ³⁾ Μ. καὶ Μ. Τόμ. Α'. σελ. 312.

ΠΑΝΑΓΙΑ Η ΜΟΥΧΛΙΣΤΙΣΙΑ

βουλλον, ἐπικυροῦν εἰς αὐτὸν μόνον, τὴν ἐφορίαν τῆς πλουσίας ταύτης μονῆς. Μετὰ τινα χρόνον, αἱ μοναχαὶ ὑπ' ἐνδεείας καὶ στενοχωρίας κατατροχόμεναι, ἐνάγουσι τὸν Ἀσάνην ὡς σφετερισθέντα πρὸς ἴδιον αὐτοῦ ὄφελος, τὰ κτήματα τῆς μονῆς, ἀμελήσαντα τὴν καλλιέργειαν πολλῶν γαιῶν ἐκ τῶν ὁποίων πρότερον πάμπολλα ἔσοδα ἐκαρποῦτο ἡ μονή, καὶ κατεδαφίσαντα τὰ ἀνώγεια οἰκήματα, εἰς περιποίησιν τῶν ἑαυτοῦ κτημάτων. Αἱ μοναχαὶ, οὕτω πιεζόμεναι, προσέδραμον εἰς τὸν αὐτοκράτορα, αἰτοῦσαι τὴν προτέραν τῆς μονῆς ἐλευθερίαν καὶ ἀνάπαυσιν. Τὴν ὑπόθεσιν ταύτην, ἀνέκουςαν εἰς τὴν ἐκκλησίαν, παρέπεμψεν ὁ Αὐτοκράτωρ τῇ ἱερᾷ συνόδῳ.

Τὸ χρυσόβουλλον, δυνάμει τοῦ οὐοίου ὁ Ἀσάνης καὶ οἱ συγγενεῖς αὐτοῦ, ἐσφετερίζοντο τὰ κτήματα τῆς μονῆς ταύτης, μετ' ἐπιμελείας ἀναγνώσθην καὶ ἐξετασθὲν, εὐρέθη κατὰ τοὺς λόγους τῆς ἱερᾶς συνόδου, « μεταποιηθὲν καὶ μὴ τῆς ἀληθείας ἐχόμενον » ¹⁾. Διέταξε δὲ ἡ σύνοδος, εἶνα τὸ μοναστήριον τῆς Θεομήτορος τῆς Παναγιωτίσσης ἀκαταδούλωτον καὶ ἐλευθερον παντελῶς τῆς ἐφορείας παντός τοῦ μέρους, ἐκείνου δὲ τοῦ πανυπερσεβάστου, μηδεμίαν μηδαμῶς δικαίωσιν ἔχοντος ἀπὸ τοῦ σεπτοῦ χρυσοβούλλου ἀναφανέντος μεταπεποιημένου ἐν μέρει, τρόπον ὃν εἴρηται».

Αὕτη ἐν συντομίᾳ εἶναι ἡ ἐπὶ Βυζαντίων ἱστορία τῆς ἐκκλησίας ταύτης, τὴν ὁποίαν μετὰ πολλῆς σαφηνείας ἀρτῆγεται τὸ ἔγγραφον τῆς συνόδου, γεγραμμένον τῷ 1351ῳ.

Μετὰ τὴν ἄλωσιν, ἡ ἐκκλησία αὕτη ἐδωρήθη τῷ Χριστοδούλῳ ἀρχιτεκτονήσαντι τὸ ἐπὶ τοῦ ναοῦ τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων τέμενος τοῦ κατακτητοῦ. Ἡ ἐκκλησία αὕτη, ἕως τότε ἦτο μονή, καὶ πιθανόν ὅτι ὁ Χριστόδουλος ἔλαβεν εἰς κατοχὴν αὐτοῦ οὐχὶ τὴν ἐκκλησίαν μόνην, ἀλλὰ πάντα τὰ ἀνήκοντα τῇ μονῇ, διότι ἡ μικρὰ αὕτη ἐκκλησία δὲν ἦτο ἀμοιβὴ ἀνταξία τοῦ ἀνεγείραντος τὸ μέγα τοῦτο τέμενος. Κατὰ τοὺς ἡμετέρους χωρογράφους ²⁾, τὸ βασιλικὸν δωρητήριον ἐσώζετο ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ταύτῃ, ὅταν ὁ Σουλτάν Σελῆμ, δλίγον πρὸ τοῦ θανάτου αὐτοῦ συμβάντος τῷ 1520ῳ, ἐμελέτα ν' ἀρπάσῃ πάσας τὰς εἰσέτι ἐν Βυζαντίῳ σωζομένας ἐκκλησίας. Οἱ Χριστιανοὶ κατέδειξαν εἰς τοὺς Ὀθωμανοὺς ὑπουργοὺς τὸ ἔγγραφον τοῦτο, καὶ οὕτως ἀνεστάλη τῆς ἐκκλησίας ταύτης ἡ εἰς τέμενος μεταβολή ³⁾.

Ἡ ἐκκλησία αὕτη καὶ πρὸ τῆς ἀλώσεως καὶ μετὰ τὴν ἄλωσιν, εἶχεν ἐκτενὴ περίβολον.

Εἶναι κτίριον ἐρυμνότατον, μετὰ θόλων στερρῶν· ὁ τροῦλος καὶ τὸ κτίριον ὅλον, εἶναι ἀνευ οὐδεμιᾶς ἁρμονίας.

¹⁾ Μ. καὶ Μ. Τόμ. Α'. σελ. 315. ²⁾ Κ/πολις Βυζαντίου, Τόμ. Α'. σελ. 577. Ὑψηλάντου, Τὰ μετὰ τὴν ἄλωσιν, σελ. 12, 52, 727. ³⁾ Ὑψηλάντου, Τὰ μετὰ τὴν ἄλωσιν, σελ.

Ἡ Παναγία τῶν Βλαχερνῶν, ἢ, Τὸ ἁγίασμα τῶν Βλαχερνῶν.

Τῆς ἐπιφανοῦς ταύτης τῶν Βυζαντίων ἐκκλησίας, διεσώθη μόνον τὸ ἁγίασμα, συχνάκις καλούμενον λουμα ἢ λουσμα τῶν Βλαχερνῶν¹⁾. Κεῖται ἐν τῇ βόρειο-δυτικῇ ἄκρᾳ τῆς Κ/πόλεως, ἐν τῇ συνοικίᾳ τὸ πάλαι καλουμένη τὸ Ἑβδομον, καὶ νῦν Ἑγρή-καπὴ²⁾. Συχνότατα μνημονεύεται ἐν τοῖς συγγράμμασι τῶν Βυζαντινῶν, πολιτικοῖς καὶ ἐκκλησιαστικοῖς, καὶ ἀπειράκις ἐν τοῖς συναξαρίοις. Κατὰ τοὺς τελευταίους μάλιστα αἰῶνας τοῦ κράτους, ὁ ναὸς οὗτος, ἕνεκα τοῦ ὑπεράνω αὐτοῦ κειμένου ἀνακτόρου τῶν Βλαχερνῶν, λίαν ἐτιμάτο, διότι ἐδῶ ἐκκλησιάζετο ὁ βασιλεὺς μετὰ τῶν αὐλικῶν. Σήμερον καὶ τὸ ὄνομα αὐτοῦ τοῦ ναοῦ, ἀγνοοῦσιν οἱ πλείότεροι. Ἀπασα ἡ συνοικία αὕτη, καὶ ἡ ἑξω τῶν χερσαίων τειχῶν χώρα, καλουμένη Κοσμίδιον, εἶναι ἀξία μελέτης, διότι ἐδῶ ἐστρατοπέδευσαν οὐχὶ μόνον οἱ πολιορκήσαντες τὴν Κ/πόλιν Ἀραβες καὶ Βούλγαροι, ἀλλὰ καὶ οἱ σταυροφόροι, τοὺς ὁποίους ἐκ τῶν τειχῶν ἐθεώντο οἱ Βυζάντιοι.

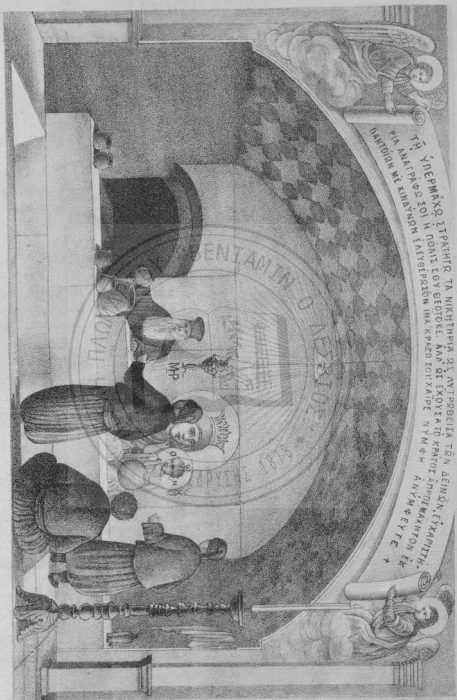
Ἐν τῇ μελέτῃ τοῦ παλατιοῦ τῶν Βλαχερνῶν³⁾, ἱστορήσά τινα ἐρείπια τοῦ ναοῦ τούτου.

Πόθεν ἡ λέξις Βλαχέρναι, εἶν' ἄγνωστον. Ὅλαι αἱ ἐτυμολογίαι εἶναι παιδαριώδεις⁴⁾.

Τὴν ἐκκλησίαν ταύτην, ναὸν, κατ' ἐμὲ, τὸ πάλαι Ἑλληνικόν, ἀνήγειρεν ἡ

12. Ἰδοὺ τὸ ἔγγραφον τὸ δωρητήριον. «Ἐὼς ὅπου ἔχεις τὴν τιμὴν νὰ ἦσαι σοῦπας τῆς Κ/πόλεως, μετὰ τὸ νὰ ἐχαρίσκαμεν ἡμεῖς δι' εὐμένειαν τῷ ἀρχιτέκτονι Χριστοδοῦλῳ διὰ μισθὸν τοῦ κόπου του, τὸν μαχαλὲν τὸν ὀνομαζόμενον Κιουτζούκ Τζαφὲρ, θέλεις ὑπάγει εἰς τὸν ναὸν τῆς Μουχλιώτισσας, καὶ θέλεις διορίσει τὸν βρηνέντα μαχαλὲν, μετὰ τοὺς τόπους τοὺς ἀνευ οἰκοδομῶν, καὶ θέλεις τὸν δώσει εἰς τὴν ἐξουσίαν τοῦ Χριστοδοῦλου, κατὰ τὸ ἱερὸν ἡμῶν πρόσταγμα, εἰς τὸ ὅποιον θέλεις δώσει πίστιν τὴν σήμερον.»

1) Κ. Πορφυρ. Τόμ. Α'. σελ. 554. Γ. Κωδινός, σελ. 128. 2) «Ὁς ναὸς (τῶν Βλαχερνῶν) ἔκειτο ἐν τῇ Κ/πόλει πλησίον τοῦ Κερατικοῦ κόλπου ἐν τῷ αἰγιαλῷ.» Γ. Φραντζῆς, σελ. 158. 3) Ἰδ. ἀνωτέρω, σελ. 83. 4) Περὶ τοῦ ὀνόματος, λέγει ὁ Γενέσιος ἐν ταῖς Βασιλείαις, σελ. 85. «Βλαχέρναις, ἀπό τινος ἀρχηγοῦ Σκύθου Βλαχέρνου ἀναιρεθέντος ἐκεῖσε περήμεσται.» Ταύτην τοῦ Γενεσίου τὴν γνώμην πάνπολλοι ἀντέγραψαν. Κατὰ τὸν Προκόπιον, Τόμ. Γ'. σελ. 184, ὁ χῶρος, πρὸ τῆς ἀνεγέρσεως τοῦ ναοῦ, ἐκαλεῖτο Βλαχέρναι. Πρβ. καὶ σελ. 193. Γ. Κωδινός, σελ. 95.

ΠΑΝΑΓΙΑ ΤΩΝ ΒΛΑΧΕΡΝΩΝ

Αυγούστα Πουλχερία τῷ 435ῳ, ἐν ἀρχῇ τῆς βασιλείας τοῦ Μαρκιανοῦ ¹⁾). Ἐν τῷ ναῷ τούτῳ τῆς Πουλχερίας, ἀνίδρυσεν ὁ Ἰουστίνος δῶν ἀψίδας, καὶ ἐγένεν ἡ ἐκκλησία σταυρωτῇ ²⁾). Τὴν ἐκκλησίαν ταύτην πυρποληθεῖσαν, βασιλεύοντος τοῦ Ῥωμανοῦ Διογένους, ἀνήγειρε λαμπροτέραν Ἀνδρόνικος ὁ πρεσβύτερος ³⁾). Οἱ σταυροφόροι οἱ κυριεύσαντες τὴν Κωνσταντινούπολιν τῷ 1204ῳ, μετέβαλον αὐτὴν εἰς Λατινικὴν. Σῶζονται πολλαὶ ἐπιστολαὶ τοῦ Πάπα Ἰννοκεντίου, πρὸς τὸν ἀρχιερεῖα τῆς ἐκκλησίας τῶν Βλαχερνῶν. Ὁ Δουκάγγιος μνημονεύει καὶ τοὺς πλείστους ἐκ τῶν ξένων συγγραφέων, τῶν γραψάντων περὶ τῶν Βλαχερνῶν.

Ἡ ἐκκλησία αὕτη κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Ἀτταλιώτου ⁴⁾, ἐπυρπολήθη τῷ 1070ῳ, ἀνεκτίσθη καὶ ἐκ νέου ἐπυρπολήθη τῷ 1434ῳ, δεκαεννέα ἔτη πρὸ τῆς τελευταίας ἀλώσεως, «ὕπο τινων ἀρχοντοπούλων θελόντων πιάσαι τινας νεοττοὺς περιστερῶν» ⁵⁾. Ἐκ τούτων καταφαίνεται, ὅτι ἡ ἐκκλησία ἀπ' ἀρχῆς ἦτο ξυλόστεγος, καθὼς μέχρι σήμερον εἶναι ἡ μονὴ τοῦ Στουδίου καὶ τοῦ Μανουήλ.

Ὁ ναὸς οὗτος, τὸ πάλαι ἔξω τῶν Θεοδοσιακῶν τειχῶν κείμενος, περιεβλήθη μεθ' ὅλου τοῦ καλουμένου Ἐβδόμου, ὑπὸ τοῦ μονατοῦχοῦ τοῦ Ἡρακλείου, περὶ τὰς πρώτας ἀρχὰς τοῦ ἑβδόμου αἰῶνος ⁶⁾.

Τὰ μὲν ἐγκαίνια τῆς ἐκκλησίας, ἐτελοῦντο μετὰ πολλῆς παρατάξεως τῇ 31ῃ Ἰουλίου, ἡ δὲ σύναξις τῆς Θεοτόκου, τῇ 15ῃ Αὐγούστου ⁷⁾.

Ἐν τῷ ναῷ τούτῳ ἐφυλάττετο τὸ πάλαι ἡ τιμὴ ἐσθῆς τῆς Θεοτόκου, τὴν ὁποῖαν οἱ πατρίκιοι Γάλθιος καὶ Κάνδιδος μετεκόμισαν ἀπὸ τὴν Γαλιλαίαν ⁸⁾, καὶ κατέθεσαν πρῶτον ἐν τῷ ὑπ' αὐτῶν ἀνεγερθέντι ναῷ τῶν Ἀγίων Πέτρου καὶ Μάρκου, νῦν Κοτζᾶ Μουσταφᾶ πασᾶ, καὶ ἀκολούθως ἐν τῷ ναῷ τῶν Βλαχερνῶν. Παρὰ τὴν τιμὴν ἐσθῆτα, ἐφυλάττετο ἐν τῷ ναῷ τούτῳ καὶ τὸ ὠμοφόριον τῆς Θεοτόκου, τὸ ὁποῖον Ῥωμανὸς ὁ Λακαπηνὸς ὡς θῶρακα περιέβαλε καὶ ἐ-

¹⁾ Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 462. Πολλὰ ἐκκλησίαι ἐν Βυζαντίῳ, ἀνηγέρθησαν ἐπὶ ἀρχαίων Ἑλληνικῶν ναῶν. Γ. Παχυμέρης, Τόμ. Β'. σελ. 260. Ἐφραίμιος, στίχ. 817, 820. Μ. Γλυκᾶς, σελ. 484. ²⁾ Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 376. Γ. Κεδρηνός, Τόμ. Α'. σελ. 684. Texier, L'Archit. Byz., σελ. 25. ³⁾ C. Christ. Βιβ. Δ'. σελ. 83. ⁴⁾ Μ. Ἀτταλιώτης, σελ. 438. Γ. Κεδρηνός, Τόμ. Β'. σελ. 685. Ἐφραίμιος, στίχ. 3395.

⁵⁾ Γ. Φρυντζῆς, σελ. 458. Νικ. ὁ Γρηγοράς, Τόμ. Α'. σελ. 492, ἀφηγείται περιεργον ἀνακάλυσιν γενομένην ἀπὸ μεράκια θηρεύοντα νεοσσοὺς ὀρνίθων, ἐν ταῖς ὁπαῖς τῶν τοίχων τῆς Ἀγίας Σοφίας. ⁶⁾ «Τεῖχος εὐθὺς δομησάμενοι τοῦ ἱεροῦ ἐκείνου ναοῦ φρούριον κατέστησαν.» Νικ. Πατριάρχου, σελ. 21. ⁷⁾ Συναξ. Ἰουλίου 31. Αὐγούστου 15. Κ. Πορφυρογ. Τόμ. Α'. σελ. 491, 759. ⁸⁾ Συναξ. Ἰουλίου 2. Πρβ. καὶ τὴν περιγραφὴν τοῦ ναοῦ τῶν Ἀγίων Πέτρου καὶ Μάρκου, σελ. 347. Θεοφλ. ἱστορ., σελ. 322. Μ. Γλυκᾶς, σελ. 489. «Ἐν Βλαχερναις ἀπετίθη. ἥτις ἐξ ἐρίων εὐφάρτων ἐξυρασμένη καὶ σπημάτων ὁμοιοειδῶν καὶ ὁμοχρῶν, ἀδιάφθαρτός ἐστιν καὶ ἀδιάλυτος μέχρι τοῦ νῦν.» Ἰωήλου Χρονογρ., σελ. 42.

ἐξήλθε κατὰ τοῦ πολιορκούντος τὴν πόλιν Συμεὼν τοῦ Βουλγάρου¹). Ἔνεκα τῶν ἐν τῷ ναῷ τούτῳ φυλαττομένων ἱερῶν κειμηλίων, μεγίστη ἦτο τὸ πάλαι τῶν Βυζαντίων ἡ συρροή, καὶ μέγας τῆς ἐκκλησίας ὁ πλοῦτος. Κατὰ τοὺς τελευταίους αἰῶνας, ὅταν οἱ ἡμέτεροι βασιλεῖς διέτριβον τὸ πλεῖστον τοῦ χρόνου, ἐν τῷ ὑπεράνω τοῦ ναοῦ παλατίῳ τῶν Βλαχερνῶν, τακτικῶς ἐδῶ συνεκκλησιάζοντο μετὰ πάντων τῶν αὐλικῶν. Μνημονεύεται ὁ πρωτοπαπᾶς Βλαχερνῶν²), ἔχων τὴν αὐτὴν ἐκκλησιαστικὴν τιμὴν τοῦ ἐν τοῖς ἀνακτόροις τῆς Ἀκροπόλεως ἱερουργούντος πρωτοπαπᾶ.

Ἡ ἐκκλησία αὕτη τῶν Βλαχερνῶν καὶ οἱ ἐν αὐτῇ ἱερουργοῦντες, μνημονεύονται συχνότατα ἐν τοῖς πατριαρχικοῖς ἐγγράφοις.

Περὶ τῆς ἐπιφανοῦς ταύτης ἐκκλησίας, τῆς ὁποίας τὸ ὄνομα φέρουσι καὶ ἕτεραι ἀλλαχόσε ἐκκλησίαι, λέγει ἀνώνυμός τις³): «Τούτων δὲ πάντων τῶν ἀναπάσαν τὴν πόλιν ναῶν τε καὶ εὐκτηριῶν, ἐπὶ τῷ ὀνόματι τοῦ Θεοτόκου δοξαζομένων καὶ τιμωμένων, κεφαλὴ τις ὥσπερ καθίστηκε καὶ μητρόπολις, ὁ ἐν Βλαχέρναις αὐτῆς ὑπερένδοξος καὶ θεῖος ναός, πάντων ἀνέχων, πάντων ὑπερλάμπων, καθάπερ πάντας ἀνέχει καὶ ὑπερλάμπει τῶν κατ' οὐρανὸν ἀστέρων, ἥλιος⁴)».

Τῇ 2α Φεβρουαρίου, ἑορτῇ τῆς Ὑπαπαντῆς, ἀνῆρχοντο οἱ βασιλεῖς ἐκ τῶν μεγάλων ἀνακτόρων, ἐν μεγάλῃ πομπῇ εἰς τὸν ναὸν τῶν Βλαχερνῶν, μεθ' ὅλων τῶν αὐλικῶν καὶ τοῦ πατριάρχου⁵). Τὴν παραμονὴν τῆς Ὁρθοδοξίας, ὁ πατριάρχης μετὰ πάντων τῶν μητροπολιτῶν καὶ ἐπισκόπων διατριβόντων ἐν Κ/πόλει, ἀπῆρχετο εἰς τὸν ναὸν τῶν Βλαχερνῶν. Μετ' αὐτῶν προσῆρχοντο καὶ πάντες οἱ ἐν ταῖς μοναῖς ἐνασκούμενοι μοναχοί. Τὸ πρῶτον πρὸ τῆς ἐνάρξεως τῆς λειτουργίας, εἰσῆρχετο εἰς τὸν ναὸν ὁ βασιλεὺς, καὶ ἀπὸ τῶν κηρῶν, καὶ δεχόμενος θυμιατὸν ἐκ τῆς χειρὸς τοῦ πραιποσίτου, ἐθυμία τὸ θυσιαστήριον καὶ τὴν ἁγίαν σορὸν, καὶ μετὰ τὴν λειτουργίαν, ἀσπαζόμενοι ἀλλήλους ὁ βασιλεὺς καὶ πατριάρχης, ἀπῆρχοντο εἰς τὰ ἴδια. Ἐδῶ συνῆλθεν ἡ κατὰ τῶν ἁγίων εἰκόνων σύνοδος ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ Κοπρωνύμου, ἐν τῇ ὁποίᾳ οἱ ἱερεῖς ἀνεφώνησαν, «σήμερον σωτηρία τῷ κόσμῳ, ὅτι σὺ βασιλεῦ ἐλυτρώσω ἡμᾶς ἐκ τῶν εἰδώλων»⁶).

Ἡ Νεαρά τοῦ Ἡρακλείου, ὀρίζει διὰ τὸν ναὸν τῆς Θεοτόκου ἐν Βλαχέρναις, τοὺς ἀκολουθοῦς ἱερεῖς·

¹) Συνέχ. Θεοφάνους, σελ. 406, 736, 827. ²) «Ὁ πρωτοπαπᾶς τοῦ κλήρου τῶν Βλαχερνῶν, Μανουὴλ ὁ Μονομάχος.» Μ. καὶ Μ. Τόμ. Α'. σελ. 374. Τόμ. Β'. σελ. 298, 299.

³) C. Christ. Βιβ. Δ'. σελ. 84. ⁴) «Τὸ δὲ τέμενος ταῦτο τῶν σεβασμίων Μᾶν κατέστηκε, ὁρῶσθε καὶ τε ὑπὸ τοῦ ἁστος εἰς τὰ μάλιστα.» Θεοφυλ. ἱστορ., σελ. 322.

⁵) Ἡ ἑορτὴ τῆς Ὑπαπαντῆς, ἤρχιζε νὰ ἑορτάζηται ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ τοῦ μεγάλου. Ἰωάννου Χρονογρ., σελ. 44. Κ. Πορφυρογ. Τόμ. Α'. σελ. 147. Ἡ τελευταία αὕτη, ἤρχισεν ἀπὸ τοὺς χρόνους Ἰουστινιανοῦ τοῦ Μεγάλου. Μ. Glos., λέξ. Ὑπαπαντή. Κατὰ Λέοντα τὸν Γραμματικόν, σελ. 123, 127, ἐπὶ Ἰουστίνου τοῦ Ἰσχυροῦ. ⁶) Λέων ὁ Γραμ., σελ. 185.

Πρεσβυτέρους	12	Ἀναγνώστας	20
Διακόνους	18	Ψάλτας	4
Διακονίσσας	6	Πυλωρούς	6
Ὑποδιακόνους	8	ὅλους	<u>74</u>

Ἐτέρα προέλευσις εἰς τὸν ναὸν τοῦτον, εἰνέτο τῇ μεγάλῃ Παρασκευῇ, ὅταν ὁ βασιλεὺς ἵππεύων ἐν τῷ ἵπποδρόμῳ ἀπῆρχετο εἰς Βλαχέρνας. Οἱ πατρίκιοι ἐκκλησιάζοντο ἐν τῷ ναῷ τῆς Ἀγίας Εἰρήνης, ὅπου ὁ πατριάρχης ἐτέλει τὰς θείας κατηχήσεις¹⁾. Ὁ βασιλεὺς ἐπιστρέφων ἐκ Βλαχερνῶν, ἐπεσκέπτετο τὰ καθ' ὁδὸν πτωχοτροφεῖα καὶ λωδοκομεῖα, διανέμων τοῖς γηροκομουμένοις, χρήματα καὶ τροφάς. Εἰσῆρχετο εἰς τ' ἀνάκτορα περὶ τὴν 9ην Μ. Μ. Λέων ὁ Γραμματικὸς²⁾ μνημονεύει καὶ ἑτέραν λιτὴν ἐν Βλαχέρναις, καλουμένην πρεσβείαν, «τὴν κατὰ Παρασκευὴν τελουμένην», διαταχθεῖσαν ὑπὸ Μαυρικίου γαμβροῦ τοῦ Τιβερίου.

Ἐκ τῶν πολλῶν περὶ τοῦ ναοῦ τούτου γεγραμμένων, ἀντιγράφω τοῦ Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου τὰ «ὅσα δεῖ παραφυλάττειν τῶν δεσποτῶν ἀπιόντων λούσασθαι ἐν Βλαχέρναις»³⁾.

Τῇ Παρασκευῇ, ἅπανα ἡ σύγκλητος, συναθροίζεται ἔξω τῆς χερσαίας πύλης τῶν Βλαχερνῶν, ὅπου ὁ βασιλεὺς προσέρχεται, διαπλεύσας ἀπὸ τ' ἀνάκτορα μέχρι τῆς ἀποβάθρας, μετὰ τοῦ Δρουγγαρίου τῆς Βίγλας. Οἱ βασιλεῖς συνοδευόμενοι ὑπὸ τῶν περιστάσεων ἀπέρχονται κατ' εὐθείαν διὰ τῆς ὁμωνύμου χερσαίας πύλης, εἰς τὸν ναὸν τῶν Βλαχερνῶν. Εἰσερχομένων τῶν βασιλέων εἰς τὸν νάρθηκα, ἄπτουσι κηροῦς· διέρχονται τὴν ἐκκλησίαν καὶ τὴν σωλαίαν, καὶ εἰσερχόμενοι διὰ τῶν ἁγίων θυρῶν, ἀσπάζονται τὴν ἁγίαν ἐνδυτὴν. Εὐχομένων δὲ τῶν βασιλέων ἐνώπιον τοῦ ἁγίου βήματος, οἱ μὲν βασιλικοὶ ἵστανται εἰς τὸν νάρθηκα τῆς ἁγίας σοροῦ, οἱ δὲ βασιλεῖς ἐκ τοῦ θυσιαστηρίου, ἀπέρχονται διὰ τοῦ πρὸς ἀνατολὴν δεξιοῦ μέρους τοῦ βήματος, καὶ εἰσερχονται εἰς τὸν νάρθηκα τῆς ἁγίας σοροῦ. Οἱ βασιλεῖς ἐκ νέου ἄπτουσι κηροῦς εἰς τὰς βασιλικὰς πύλας τῆς ἁγίας σοροῦ, εἰσερχονται, κλείονται αἱ πύλαι καὶ ἐκτελοῦσιν ὅσα ἐξετέλεσαν ἐν τῷ θυσιαστηρίῳ τοῦ ναοῦ.

Μετὰ ταῦτα, οἱ βασιλεῖς εἰσερχονται εἰς τὰ ἀποδυτὰ, περιβάλλονται χρυσᾷ λέντια, καὶ εἰσερχομέναι εἰς τὸ ἅγιον λούσμα. Προεἰσερχομέναι τῶν βασιλέων αὐλικοὶ τινες, κρατοῦντες κηροῦς, τοὺς ὁποίους ἄπτουσιν οἱ βασιλεῖς εὐχόμενοι. Ἐπὶ τῆς δεξιᾶς πλευρᾶς τοῦ κολύμβου, ἵστανται οἱ πραιπόσιτοι, μετὰ τῆς ἰδαιτέρως θεραπείας τῶν βασιλέων. Εἰσερχόμενοι ἄπτουσι κηροῦς, καὶ προσκυνοῦντες τὰς ἀργυρὰς εἰκόνας ἐν τῷ κολύμβῳ, διέρχονται τὸ δεξιὸν μέρος τοῦ

¹⁾ Κ. Πορφ. Τόμ. Α'. σελ. 178. Ἀπῆρχετο εἰς τὸν ναὸν τοῦτον καὶ τῇ 15ῃ Αὐγούστου. ἴδ. σελ. 544, 779. ²⁾ Σελ. 138. ³⁾ Κ. Πορφυρογεννήτος, Τόμ. Α'. σελ. 551.

κολύμβου· εἶτα ἄππουσι κηρούς εἰς τὴν πρὸς ἀνατολὴν κόγχην, ἐν ᾗ καὶ ἡ εἰκὼν τῆς Θεοτόκου. Ἐδῶθεν ἀπέρχονται ἀριστερᾷ, ἐν τόπῳ ὅπου εἶναι ἡ ἐκ μαρμάρου ἐκτύπωσις τῆς χειρὸς τῆς Θεοτόκου. Εἰσέρχονται τέλος εἰς τὸν Ἅγιον Φωτεινόν, εἰς τὸν ἐνδότερον θόλον, καὶ ἄππουσι κηρούς ἔμπροσθεν τῆς μαρμαρίνου εἰκόνος τῆς Θεοτόκου, ἐκ τῶν χειρῶν τῆς ὁποίας ἐκχύνεται τὸ ἁγίασμα. Μετὰ ταῦτα ἐξέρχονται οἱ βασιλεῖς, ἐνδύονται καὶ περιβάλλονται λέντια χρυσόφανα. Μετὰ τινὰς εὐχὰς, λαμβάνουσιν οἱ δεσπότες ἁγίασμα, ἐκ νέου καταδύουσι καὶ ἀπέρχονται εἰς τὸ ἀποδυτόν, καὶ ἐδῶθεν εἴτε εἰς τὴν Ζωοδόχον πηγὴν, εἴτε εἰς τὰ ἀνάκτορα.

Ἐκ τῆς περιγραφῆς ταύτης, μανθάνομεν πολλὰ περὶ τοῦ ναοῦ τούτου. Πρὸ πάντων, ὅτι κατὰ τὸ δεξιὸν μέρος τοῦ ναοῦ, ἦτο τὸ παρεκκλήσιον καλούμενον Ἁγία σορὸς, ὅπου ἐφυλάττοντο τὸ ὡμοφόριον καὶ ἡ τιμία ἐσθῆς τῆς Θεοτόκου, καὶ ὅπου μόνος ὁ βασιλεὺς συνεχωρεῖτο νὰ εἰσέλθῃ¹⁾. Τὸ ἁγίασμα ὡς σήμερον φαίνεται, ἀπώλεσε τὰς εἰκόνας καὶ τὰ μαρμάρινα ἐκτυπώματα τὰ ὑπὸ τοῦ Πορφυρογεννήτου ἀναφερόμενα. Σῶζει τὸ ἀρχαῖον αὐτοῦ σχῆμα, τὸν κόλυμβον, καὶ τὸν ἐνδότερον θόλον τὸν Ἅγιον Φωτεινόν, ὅπου σήμερον δὲν σώζεται τὸ ἐλάχιστον σημεῖον Βυζαντινῆς τέχνης²⁾.

Ἐμακρηγόρησα περιγράφων τὴν ἐκκλησίαν ταύτην, τοσούτῳ ἡμελημένην τὴν σήμερον ὑπὸ πάντων τῶν Κ/πολιτῶν. Ἀνεῦ τῆς συντόνου μελέτης τῆς ἐκκλησίας ταύτης, καὶ τοῦ ὑπερκειμένου ἀνακτόρου τῶν Βλαχερνῶν, οὐδόλως δυνάμεθα νὰ ἐννοήσωμεν τὴν ἱστορίαν τῶν σταυροφόρων, καὶ τὰς πολλὰς πολιορκίας τῆς Κ/πόλεως.

Ἀπὸ τὸν ναὸν τοῦτον ἀφῆρσαν οἱ Λατῖνοι ἐπὶ τῆς τετάρτης σταυροφορίας, τὸν βραχίονα τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, τὸ σῶμα τῆς Ἁγίας Λουκίας, καὶ σταυρὸν θαυματουργόν. Ταῦτα μέχρι σήμερον σώζονται ἐν Βενετίᾳ³⁾.

Τὴν ἐκκλησίαν ταύτην, εὐρήκαν κατηρειπωμένην οἱ Ὀθωμανοὶ ἐπὶ τῆς ἀλώσεως. Ὁγδοήκοντα ἔτη μετὰ ταῦτα, κατὰ τὸν Πέτρον Γύλλιον, διατρίβοντα τότε ἐν Βυζαντίῳ, καὶ αὐτὰ τὰ λείψανα τῆς πυρποληθείσης ἐκκλησίας, ὅλον ἐν ἡφανίζοντο⁴⁾.

Ἀπὸ τοὺς χρόνους τῆς ἀλώσεως μέχρι τῆς σήμερον, τὸ ἁγίασμα τοῦτο εἰς τὸ ὅποιον εἰσέτι προστρέχουσι τινες τῇ ἐορτῇ αὐτοῦ τελούμενῃ τῇ 31ῃ Ἰουλίου, ἐπωλήθη εἰς Ὀθωμανόν, καρπιζόμενον πλούσια δωρήματα ἀπὸ τοὺς Χρι-

¹⁾ Ἡ ἐορτὴ ἐκαλεῖτο, «τὰ καταθέσια τῆς τιμίας ἐσθῆτος τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου ἐν Βλαχερναις.» M. Glos., λέξ. καταθέσια. Θεοφυλ. ἱστορ., σελ. 322. Γ. Κωδινός, σελ. 96, 275. ²⁾ «Μακροθιὸς ὁ βασιλεὺς... κατὰ τὸν ἐν Βλαχερναις τῆς Θεομήτορος ναὸν ἐστέφετο κατὰ τὸ ἔθος, ὑπὸ Φιλοθέου τοῦ πατριάρχου κτλ.» Ἱ. Καντακουζ. Τόμ. Ι'. σελ. 275.

³⁾ Riant, σελ. 178. ⁴⁾ Π. Γύλλιος, σελ. 294.

σιανούς. Ἀνηγέρθη ἄνω τοῦ ἁγιάσματος, ξύλινον οἶκημα, κτήμα Ὁθωμανοῦ. Οὐδέποτε ὁμως ἐπειράθησαν οἱ Ὁθωμανοὶ νὰ μεταβάλωσι τὸν ναὸν τοῦτον εἰς τέμενος. Τὸν παρελθόντα αἰῶνα, συγκατῶκουν ἐν τῷ περιβάλλῳ τοῦ ἁγιάσματος, πλείστοι Ἀσείγγανοι, οἵτινες ἐκδιωχθέντες ἐκεῖθεν, ἐνδαισιτῶνται σήμερον ὑπὸ τὰ ἡρειπωμένα ἀνατολικά τείχη τοῦ παλατίου τῶν Βλαχερνῶν.

Τὸν ναὸν ἠγόρασεν ἡ συντεχνία τῶν Γουναράδων, ἀπὸ τὸν Ὁθωμανὸν κτήτορα. Πρὸ δέκα ἐτῶν, ἀνηγέρθη παρὰ τὸ ἁγίασμα ναῖσχος. Ἀνασκαπτομένων τῶν θεμελίων, εὐρέθησαν τεμάχια μαρμάρου πορφυροῦ καὶ τμήμα κίονος. Ταῦτα ἀνήκον εἰς τὸ δάπεδον τοῦ Βυζαντινοῦ ἁγιάσματος, διότι ἡ ἐκκλησία ἦτον ὑπεράνω αὐτοῦ.

Σήμερον τὸ ἁγίασμα τοῦτο, σώζεται ὡς τὸ περιγράφει ὁ Πορφυρογέννητος. Ἐν τῇ βορείῳ πλευρᾷ τοῦ περιβάλλου, ἐφαίνοντο, ὡς πρὸ ὀλίγου χρόνου, δύο ἀψίδες εὐτελεστάτης ἐργασίας καὶ ὕλης, μνημονευόμεναι ἐν τῷ συγγράμματι τοῦ πατριάρχου. Ὁ περιβολὸς ὁ ἀρχαῖος ἦτον ἐκτενέστερος τοῦ σημερινοῦ, καὶ ἐξετείνετο πρὸς νότον μέχρι τῶν βορείων τειχῶν τοῦ παλατίου τῶν Βλαχερνῶν, καὶ πρὸς βορρᾶν μέχρι τῶν παραλίων τειχῶν. Ὑπὸ τὸ τεῖχος τοῦτο τοῦ παλατίου εἶναι δύο μέγιστα ὑπόγεια, καὶ ἐντὸς τοῦ τείχους κρύπται τετράγωνοι καὶ ἐπιμήκεις, μήκους M. 2, 50, καὶ πλάτους M. 0, 75. Πιθανόν, ὅτι ἐν τοῖς ὑπογείοις καὶ ταῖς κρύπταις ταύταις, ἐνέθετον τὰ σώματα τῶν ἀποθανόντων ἱερέων. Ἐκ τούτων ὧλων, συμπεραίνω, ὅτι ὁ ναὸς ἐξετείνετο μέχρι τοῦ τείχους τοῦ παλατίου, ἀπὸ τοῦ ὁποίου σήμερον διαχωρίζεται διὰ τῆς ὁδοῦ Ἀϊδᾶξ ἐφέντη¹).

Κατὰ τὰ γραφόμενα τοῦ κλεινοῦ πατριάρχου Κωνσταντίου²), ὁ Ἅγιος Δημήτριος, τοῦ Κανάβη ἐπιτεγόμενος, ἦτο ναὸς ἀρχαῖος μετὰ τρούλου, «καὶ ἔσωθεν καθιστορισμένος διὰ μωσείου». Ὁ ναὸς οὗτος κατεστράφη, καὶ περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ δεκάτου ὀγδόου αἰῶνος ἀνηγέρθη ὁ νῦν ξυλόστεγος. Ὁ ναὸς οὗτος οὐδέποτε μνημονεύεται ἐν τοῖς συγγράμμασι τῶν Βυζαντινῶν. Εἰκάζει ὁ πατριάρχης, ὅτι ἡ οἰκογένεια τοῦ Κανάβου, «ἐφημέρως χρισθέντος βασιλέως» τῷ 1204ω, ἀνήγειρε τὸν ναὸν τοῦτον.

¹) Αἱ πρόσοδοι τοῦ ἁγιάσματος τούτου, ἀπὸ τῆς 4ης Μαρτίου 1874 μέχρι τῆς 28ης Φεβρουαρίου 1875, ἦσαν γρ. 55449, 25. Ἐφημ. Ἐποχῇ, ἀρ. 28. Μαΐου 9. 1875.

²) Κ. Πατρ. Ἐλᾶς. Γραφκί, σελ. 441.

Περιέγραψα τὰς μέχρι τοῦδε ἐν Βυζαντίῳ σωζομένας ἐκκλησίας, τῶν ὁποίων τινὲς μὲν ὁσημέραι καταπίπτουσι, τινὲς δὲ εἶναι τὴν σήμερον ἄμορφα ἐρείπια. Ὑπάρχουσιν ὅμως καὶ ἕτερα τεμένη, κτίρια ἀρχήθεν Ὀθωμανικὰ, ἀνεγερθέντα κατὰ τὴν ὁμολογίαν τοῦ Ὀθωμανοῦ συγγραφῆως Σεῖδ Ἀλῆ, ἐπὶ γηπέδου ἐκκλησιῶν. Ἀτυχῶς ὁ Σεῖδ Ἀλῆς, γράψας ἔτη πολλὰ μετὰ τὸν πρῶτον συντάξαντα τὸ πόνημα τοῦτο Χαφῆζ Χουσεῖν ἐφέντη, μετ' ὀλιγωρίας μεγίστης, ἀντέγραψεν ἄνευ ἰδίας ἐξετάσεως, τοῦ πρὸ αὐτοῦ τὰ γεγραμμένα. Ἱστοροῦνται τινὰ τεμένη μεταβληθέντα ἀπ' ἐκκλησίας, ὡς ἱστάμενα, τῶν ὁποίων σήμερον οὐδ' ὁ μιναρὲς ὑπάρχει¹⁾).

Ἀπαριθμῶ τὰ τεμένη ταῦτα, μὴ πλέον σωζόμενα, διότι ἀκόλουθοι μελέται πιθανόν νὰ διασαφηνίσωσι καὶ τούτων τὴν ἱστορίαν.

Ὅπισθεν τοῦ ἀνακτορικοῦ τεμένους Σελιμιέ, κειμένου ὑπεράνω τοῦ Φαναρίου, εἶναι μεγάλη ἀστεγὸς κινστέρνα²⁾. Ἐπὶ τῆς γωνίας αὐτῆς, παρὰ τὸν πυλῶνα τῆς νεοδμήτου Ὀθωμανικῆς σχολῆς, εἶναι τόπος ὑπαιθρος περιτετεχισμένος, πλήρης μνημάτων Μουσουλμανικῶν, καλούμενος τέμενος τῆς μονῆς τοῦ Σιθασῆ³⁾. Μόνος ὁ μιναρὲς διεσώθη. Τὸ βακούφιον ὑπάγεται εἰς τὸ τέμενος τοῦ Σουλτάν Βαϊεζήδ. Ὁ μεταβάλων τὸν ἐδῶ Χριστιανικὸν ναὸν εἰς τέμενος, εἶναι ὁ Σεῖχ Μουχί, ὅστις ἀπερχόμενος εἰς προσκύνησιν τοῦ τάφου τοῦ προφήτου, ἀπεβίωσεν ἐν Καισαρείᾳ τῷ 920ῳ τῆς Αἰγείρας, 1514 Μ. Χ. Ἐντὸς τοῦ περιβόλου τούτου, οὐδὲν τεκμήριον τοῦ πάλαι Χριστιανικοῦ ναοῦ σώζεται.

Ἐπὶ τῆς εὐωνύμου πλευρᾶς τῆς λεωφόρου, ἀγούσης ἀπὸ τὰ Ἐξ μάρμαρα πρὸς τὴν πόλιν τῆς Σηλυβρίας, εἶναι τὸ τέμενος τοῦ ἀμαξηλάτου Βαϊεζήδ⁴⁾, τοῦ ὁποίου ἔχνος δὲν διεσώθη. Ὁ μιναρὲς τοῦ τεμένους τούτου κατηδαφίσθη μικρὸν πρὸ τοῦ θανάτου τοῦ Σουλτάν Μαχμούδ, καθὼς ἀνωτέρω ἀνέφερα. Περὶ τοῦ χρόνου τῆς μεταβολῆς τοῦ ναοῦ τούτου, οὐδὲν λέγει ὁ Σεῖδ Ἀλῆς. Τὴν διατροφὴν αὐτοῦ λαμβάνει ἀπὸ τοῦ τεμένους τοῦ Σουλτάν Σελήμ.

Ἄλλον τέμενος εἶναι τὸ καλούμενον Σουχέδα μεστῆζηδ⁵⁾, τοῦ ὁποίου ὁ ἱδρυτὴς ἀπεβίωσε τῷ 1013ῳ τῆς Αἰγείρας, 1633 Μ. Χ. Τὸ τέμενος τοῦτο κεῖται πλησίον τοῦ τεμένους καλουμένου Κετχουδὰ Καδὴν, ἐν τῇ συνοικίᾳ Σαλμὰ τομ-προύκ. Οὐδὲν ἄλλο σώζεται ἐν τῷ περιβόλῳ τοῦ ἐξαφανισθέντος τεμένους τούτου, εἰ μὴ πενιχρὸς τάφος Μουσουλμάνου ἀγίου, τὸν ὁποῖον μνημονεύει καὶ ὁ Σεῖδ Ἀλῆς.

Ἄλλον τέμενος τοῦ ὁποίου ἔχνος δὲν σώζεται, εἶναι τὸ καλούμενον τέμενος

¹⁾ Σώζονται τεμένη τινὰ Ὀθωμανικὰ, ἄνευ μιναρῆ. Χαδηκάτ, Τόμ. Α'. σελ. 89, ἀρ. 13. Σελ. 91, ἀρ. 17. Σελ. 136, ἀρ. 9. ²⁾ Tchikûr bostan, τὸ πάλαι κινστέρνα τοῦ Πετρίου. Χάμμερ. C/polis, Τόμ. Α'. σελ. 557. ³⁾ Τέμενος τῆς μονῆς τοῦ Σιθασῆ, πλησίον τοῦ τεμένους τοῦ Σουλτάν Σελήμ. Χαδηκάτ, Τόμ. Α'. σελ. 147. ⁴⁾ Χαδηκάτ, Τόμ. Α'. σελ. 147. ⁵⁾ Χαδηκάτ, Τόμ. Α'. σελ. 137.

τοῦ Χοτζᾶ Χαῖρ ἐδδὶν, πλησίον τοῦ τεμένους Μεσῆχ πασᾶ¹⁾. Εἶναι ἱδρυμα τοῦ Χοτζᾶ Χαῖρ ἐδδὶν ἀποθανόντος τῷ 1415ω Μ. Χ. Μνημονεύει ὁ Σειδ Ἀλῆς, καὶ τὰ τεμένη καλούμενα Χαϊδᾶρ χανέ, καὶ Χαμῆε πασᾶ, ἀνεγερθέντα ἐπὶ τόπου ἐκκλησιῶν²⁾.

Ἄλλον τέμενος, μονὴ Χριστιανικὴ ἄλλοτε, κεῖται ἐπὶ τῆς εὐωνύμου πλευρᾶς τῆς λεωφόρου ἀγούσης ἀπὸ Βλάχας εἰς Ψάμαθον³⁾. Σήμερον ἐν τῷ κήπῳ, φέεται μεγάλη καὶ ὑψίκαμος ἰτέα, ἐπισκιάζουσα τὴν λεωφόρον, ἔχουσα περὶ τὴν ῥίζαν, κρήνην. Καλεῖται τέμενος τῆς μονῆς τῶν μὴ ἐσθιόντων κρέας. Λέγει ὁ Γραμματικὸς Λέων⁴⁾· «καὶ τοὺς ἐκ νέας ἡλικίας μὴ φαγόντας κρέα κληρικοὺς καὶ μοναχοὺς ἐποίησε διαλύσαι καὶ ἐσθίειν ἀφειδῶς». Τοιαῦται μοναὶ ἐνυπῆρχον ἐν Βυζαντίῳ ὡς καὶ ἀλλαχόσε.

Τὴν διαίταν τῶν ἐν ταῖς μοναῖς τοῦ Βυζαντίου ἐνασκουμένων μοναχῶν, ἰστορήσεν ὁ Πτωχοπρόδρομος μεσοῦντος τοῦ δεκάτου αἰῶνος⁵⁾. Πολῖται τινες χάριν εὐλαθείας καθὼς καὶ παρ' ἡμῖν τὴν σήμερον, εὐδέποτε ἐγεύοντο κρεάτων. «Αὐτῆς δὲ πολυετίαν προβαλλομένης, δι' ἧς μῆτε κρεῶν μῆτε τινὸς τῶν ἐναίμων γεύσασθαι»⁶⁾. Ἐκ τῆς Ἀννης Κομνηνῆς μανθάνομεν, ὅτι ἐν τῇ πλησίον περιωνύμῳ μονῇ τῆς Περιβλέπτου, κρέας οἱ μοναχοὶ δὲν ἔτρωγον· «μηκέτι κρεωφαγεῖν ἐβελήσαιν εἰς μοναδικὸν ἑαυτὴν μεταμεψάσαν σχῆμα»⁷⁾. Ἐκ τῶν γραφομένων τοῦ Νικηφόρου Γρηγορά, καταφαίνεται, ὅτι ἅπαντες οἱ ἐν ταῖς μοναῖς ἐνασκούμενοι μοναχοὶ, δὲν ἐγεύοντο κρεάτων· «καὶ ἦν ἀνάγκη κατὰ τὰς τῶν ἱατρῶν κρίσεις κρέατι τοῦτον χρῆσθαι (δηλ. τὸν πατριάρχην Ἰωάννην τὸν Γλυκᾶν) καὶ διὰ τοῦτο δὴ τὸ μοναχικὸν ὑπελθεῖν οὐ συγκεχώρηται σχῆμα». Διὰ τοῦτο οἱ Ὀθωμανοὶ νὰ καλέσωσι τὴν μονὴν ταύτην, μονὴν τῶν μὴ ἐσθιόντων κρέας, κατ' ἐξαίρεσιν τῶν ἄλλων, ἀγνοῶ. Τινῶν μονῶν οἱ μοναχοὶ ἔτρωγον ἰχθὺς, τυρόν καὶ ὠά⁸⁾. Μνημονεύεται ἐν Ψάμαθῳ μονὴ καλουμένη Ἰκασία, ἀλλὰ μὲ φαίνεται ὅτι ἐκεῖτο πλησίον τῆς μεγάλης παραλίου πύλης τῆς Ψάμαθου⁹⁾. Πιθανὸν ἢ μονὴ αὕτη εἶναι ἡ σημερινὴ τῆς Ψάμαθου ἐκκλησία, καλουμένη τοῦ Ἀγίου Μηνα, θεμελιουμένη ἐπὶ ἐρυμνῶν Βυζαντινῶν ὑπογείῳ.

Τὸ τέμενος τοῦτο, ἔχει ἐν τῷ μικρῷ αὐτοῦ περιβόλῳ ὑπόγειον, καλούμενον ὑπὸ τῶν Μουσουλμάνων ἱερέων καὶ τῶν περιοικούντων Χριστιανῶν ἁγίασμα,

¹⁾ Χαδηκάτ, Τόμ. Α'. σελ. 401. ²⁾ Χαδηκάτ, Τόμ. Α'. σελ. 94, 95. ³⁾ Χαδηκάτ, Τόμ. Α'. σελ. 32. ⁴⁾ Σελ. 360. ⁵⁾ Κοραῖ, Ἀτακτα, Τόμ. Α'. σελ. 437. ⁶⁾ Συνέχ. Θεοφάνους, σελ. 614. Λέων ὁ Γραμ., σελ. 360. Νικ. Γρηγοράς, Τόμ. Α'. σελ. 270, 217.

⁷⁾ Ἀλεξ. Τόμ. Α'. σελ. 434. ⁸⁾ Κοραῖ, Ἀτακτα, Τόμ. Α'. σελ. 277. Τὴν διαίταν τῶν μοναχῶν περιγράφουσι τὰ τυπικά. Τοῦ Στουδίου τὸ τυπικὸν ἐμπεριέχεται ἐν τῷ βίῳ τοῦ Θεοδώρου τοῦ Στουδίτου, ἐν τῇ Πατρολογίᾳ τοῦ Migne, σελ. 1705. ⁹⁾ C. Christ. Βιβ. Δ'. σελ. 157.

ἐντὸς τοῦ ὁποίου δὲν φαίνεται, εἰ μὴ σταυρὸς ἀτέχνως γεγλυμμένος ἐπὶ τμήμα-
τος φαιοῦ λίθου. Παρὰ τὴν εἴσοδον τοῦ ἀγιάσματος, ἐντὸς τοῦ περιβόλου ἵστα-
ται τεθραυσμένος κίων μαρμάρινος, ὕψους M. 0, 90, φέρων ἐπὶ τῆς ἀκρας αὐ-
τοῦ, τὰ δυσανάγνωστα καὶ λίαν ἀδεξιῶς γεγλυμμένα γράμματα, « τοῦ ἐν Ἀ-
γίοις πατρὸς ἡμῶν Συμεοῦ ». Τὸ ἀρχαῖον Βυζαντινὸν κτίριον, κατὰ τὴν διήγη-
σιν τῶν ἱερέων, κατηδαφίσθη πρό τινων ἐτῶν. Μάρμαρά τινα ἐνεπίγραφα, καὶ
ἕτερα μετὰ κοσμημάτων, ἐπωλήθησαν εἰς ξένους. Τὸ τέμενος τοῦτο, εἶχεν ἀλ-
λοτε πλειότερον χώρον, πωληθέντα ἀκολούθως εἰς τοὺς Ὀθωμανοὺς γείτονας.
Τὸ σημερινὸν τέμενος, ξύλινον οἰκοδόμημα, δὲν ἀνηγέρθη ἐπὶ τοῦ ἀρχαίου Βυ-
ζαντινοῦ ναοῦ, διότι βλέπει ἀπὸ βορρᾶ πρὸς νότον. Ἡ μονὴ αὕτη μετεβλήθη
εἰς τέμενος, εὐθὺς μετὰ τὴν ἀλωσιν.

Ἐκτὸς τῶν ἄνω τεμενῶν, ὑπάρχει καὶ τὸ μέγα τέμενος τοῦ Μαχμοῦτ πασᾶ¹⁾,
πλησίον τοῦ Νουρ Ὀσμανιῆ, τὸ ὁποῖον καλεῖ ὁ πατριάρχης Κωνσταντίας καὶ
μετ' αὐτὸν ὁ Κύριος Βυζάντιος, ναὸν τοῦ ἀρχιστρατήγου Μιχαήλ, μεταβληθέν-
τα εἰς τέμενος ὑπὸ τοῦ βεζύρου Μαχμοῦτ πασᾶ τοῦ Μιχάλογλου²⁾. Τὸ τέμενος
τοῦτο βεβαίως δὲν ἐπεσκέφθη ποτὲ ὁ κλεινὸς πατριάρχης οὐδ' ὁ Κ. Βυζάντιος,
ἄλλως ἤθελον παρατηρήσει, ὅτι ἡ εἴσοδος τοῦ νάρθηκος εἶναι ἀπὸ βορρᾶ, καὶ
οὐχὶ ἀπὸ δυσμῶν, ὥς πασῶν τῶν ἡμετέρων ἐκκλησιῶν. Πρὸς τοῦτοις, ἡ τοιχο-
ποιία καὶ ὁ ὑπόστυλος βαρὺς νάρθηξ, εἶναι ἔργα προφανῶς Ὀθωμανικά. Περὶ τοῦ
ναοῦ τούτου, λέγει ὁ Σελὸ Ἀλῆς ὅτι ἀνιδρῦθ' ἐπὶ τόπου ἐκκλησίας ἡρειπωμέ-
νης, τῷ 868ῳ τῆς Αἰγείρας, 1463 M. X.

Τὴν ἐκκλησίαν τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων, τοσούτῳ ὕμνουμένην ὑπὸ πάντων τῶν
Βυζαντινῶν συγγραφέων καὶ τῶν συναξαριστῶν, ὑπερέχουσιν πάσας τὰς ἐν
Βυζαντίῳ ἐκκλησίας, ἐκτὸς τῆς Ἀγίας Σοφίας, ἀνεγερθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Κωνσταν-
τίνου, κατηδάρισεν ὁ κατακτητὴς, καὶ ἀνήγειρε τὸ τέμενος αὐτοῦ καλούμενον
Σουλτὰν Μεχμέτ. Τοὺς τάφους τῶν αὐτοκρατόρων καὶ πατριαρχῶν, περιέγρα-
ψαν οἱ Βυζαντινοὶ συγγραφεῖς³⁾, καὶ μετ' αὐτοὺς ὁ Δουκάγγιος. Τί ἐγιναν αἱ
λάρνακες καὶ τὰ ἐπιτάφια κοσμήματα, ἀγνοοῦμεν⁴⁾. Μνημονεύονται ἐν τῷ ναῷ

¹⁾ Χαδικάτ, Τόμ. Α'. σελ. 491. ²⁾ Κ/πολις Βυζαντίου, Τόμ. Α'. σελ. 537.

³⁾ Κ. Πορφυρογέννητος, Τόμ. Α'. σελ. 642, 649. Προκοπ. Τόμ. Γ'. σελ. 187.

⁴⁾ Τὴν ληλασίαν πολλῶν ἐκ τῶν βασιλικῶν τούτων μνημάτων, γενομένην ὑπὸ τοῦ Ἀ-
λεξίου τῷ 1197ῳ, περιγράφει ὁ Νικητὰς Χωνιάτης, σελ. 632. « Ἐτάφη δὲ (ἡ Ἀγία Ἐ-
λένη) ἐν τῷ ναῷ τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων, ὅν ἔκτισεν ὁ υἱὸς αὐτῆς ὁ Κωνσταντίνος, εἰς τὸ
θάπτεσθαι τοὺς τελευτῶντας βασιλεῖς Χριστιανούς. » Θεοφ. Τόμ. Α'. σελ. 40. « τινὲς τῶν
δυσσεβῶν μοχλεύσαντες τὴν πόλιν τῶν βασιλικῶν τάφων. » Ἰδ. Τόμ. Α'. σελ. 784. Te-
xier, L'Archit. Byz., σελ. 13. Κατὰ τὸν Κ. Πορφυρογέννητον, ἐν τῷ ναῷ τούτῳ ἦσαν δύο
βήματα, τὸ μὲν τῆς Ἀγίας Ἐλένης, τὸ δὲ τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου. Τόμ. Α'. σελ.

τούτω εὐκτῆρια τοῦ Ἁγίου Μάρτυρος Λέοντος, τῆς βασιλίδος Θεοφανοῦς, καὶ τοῦ Ἁγίου Ὑπατίου. Πρὸς τούτοις, παρὰ τὸν ναόν, ἦσαν καὶ παλάτια, ὅπου εἰσῆρχετο ὁ βασιλεὺς διὰ τῶν κατηχουμένων τῆς ἐκκλησίας¹⁾.

Οὐδὲν τέμενος Ὀθωμανικὸν ἐν Κ/πόλει, κατέχει τοσοῦτον χώρον, ὥς τοῦτο. Τὸ κτίριον ἀνιδρύθη ἐπὶ τῆς ἐκκλησίας· τὰ ἐκτενῆ περίκλειστα κοιμητήρια, ὅπου ἀνεπαύοντο βασιλεῖς, πατριάρχαι καὶ ἐπίσμημοι ἱεράρχαι, εἶναι σήμερον κηποὶ, ἐντὸς τῶν ὁποίων ἐνεταφιάσθησαν εὐάριθμοι Μουσουλμάνοι. Τὴν ἐκκλησίαν ταύτην, κατεῖχεν ὁ πατριάρχης Γεννάδιος διὰ τина χρόνον μετὰ τὴν ἄλωσιν· ἀλλὰ μετὰ καιρὸν ἀποδημούντων μὲν ὁσημέραι τῶν Χριστιανῶν ἐκ τῆς συνοικίας ταύτης, θανατωθέντος δὲ καὶ Ὀθωμανοῦ ἐγγυὲς τῆς ἐκκλησίας, ἀπεχώρησεν ἐδῶθεν ὁ πατριάρχης εἰς τὴν ταπεινότεραν ἐκκλησίαν τῆς Παμμακαρίστου.

Κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Σειδ' Ἀλῆ²⁾, τὸ τέμενος τοῦτο τὸ αὐτοκρατορικόν, ἀνιδρύθη ἐπὶ τόπου ἐκκλησίας, ἥτις κατηρειπώθη καὶ διὰ τина ἔτη ἔμεινεν ἔρημος. Ὁ κατακτητὴς ἤρχισε τὸ τέμενος τοῦτο πῶ 867^ω τῆς Αἰγείρας, 1462^ω Μ. Χ., καὶ ἀπεπερατώθη ὅλον μετὰ ὀκτώ ἔτη τῶ 1470^ω Μ. Χ. Κατὰ παράδοσιν μανθάνομεν, ὅτι ὁ ἡμέτερος πατριάρχης διέμεινεν ἐν τῷ ναῷ τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων περίπου ἔτη δύο, ὥστε ἡ ἐκκλησία ἦτο καθὼς λέγει ὁ Σειδ' Ἀλῆς, ἔρημος δι' ἑπτὰ ἔτη³⁾.

Ὁ ναὸς οὗτος ἀπεγυμνώθη ἐπὶ τῆς Λατινοκρατίας, τῶν πολλῶν αὐτοῦ κοσμημάτων καὶ ἱερῶν λειψάνων τῶν ἐπιφανεστέρων ἱεραρχῶν τῆς ἐκκλησίας. Ἦρπασάν οἱ σταυροφόροι τεμάχια τοῦ κίονος τῆς μαστιγώσεως, σωζόμενον μέχρι τῆς σήμερον ἐν Βενετίᾳ, στέμματα βασιλικά, καὶ πολυτελὴ ἄμφια ἀγγεία ἀμεθύσινα μετὰ σημείων Ἀραβικῶν, ἕτερα ἐξ ἰασιπιδος, ὀλόκληρον τὴν κάραν τοῦ Ἁγίου Ἰακώβου ἀδελφοῦ τοῦ Χριστοῦ, σωζομένην ἐν Γερμανίᾳ· τὸν βραχίονα καὶ τὴν χεῖρα τῆς Ἁγίας Εὐφημίας· τὸ σῶμα τοῦ Ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζοῦ, καὶ τὸ τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Χρυσόστομου, φυλαττόμενα μέχρι τῆς σήμερον ἐν τῷ Βατικάνῳ τῆς Ῥώμης⁴⁾.

Πλησίον τῆς Βυζαντινῆς πύλης Μελαντιάδος, νῦν Μεβλεχανέ-Γενι-καπή, εἶναι συνοικία καλουμένη Γιάηλα, καὶ ἐν αὐτῇ τέμενος καλούμενον Γιάηλα. Κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Σειδ' Ἀλῆ⁵⁾, τὸ ὑπόγειον τοῦ τεμένους τούτου, εἶναι ἐξ ἀρχαίων χρόνων. Πλησίον τοῦ τεμένους τούτου, ἀνωρύχθη πέρυσι, ἐπικήδειος ἐπιγραφὴ Μαρτυρίου τινὸς Ταπεινοῦ, ζήσαντος ἔτη 68. Φρονῶ ὅθεν, ὅτι τὸ τέμενος θεμελιούται ἐπὶ Βυζαντινῆς ἐκκλησίας.

534, 630· «καὶ τὰ τῶν βασιλέων μνήματα ἀνοιγόμενα καὶ ἐμπαιζόμενα.» Ἱστορ. Πολιτικὴ, σελ. 24. ¹⁾ Κ. Πορφυρογέννητος, Τόμ. Α'. σελ. 537, 538. ²⁾ Χαδηκὰτ, Τόμ. Α'. σελ. 8. ³⁾ Κ/πόλεως Ἱστορ. πατριαρχικὴ, σελ. 80. ⁴⁾ Riant, σελ. 178. ⁵⁾ Χαδηκὰτ, Τόμ. Α'. σελ. 222.

Ἐτερον τέμενος πλησίον τῶν Ἐξ μαρμάρων, καλούμενον Βεκήρ πασά, κεῖται ἐν τῷ μέσῳ πολλῶν Βυζαντινῶν τάφων. Οἱ περιοικοῦντες Χριστιανοὶ λέγουσιν, ὅτι ἦτο ναὸς τῆς Θεοτόκου.

Μένει εἰσέτι ν' ἀναμνήσω ἑτέραν ἐκκλησίαν ἐν τῇ συνοικίᾳ τῆς Ψαμάθου καλουμένην τὸ πάλαι, ἡ βασιλικὴ μονὴ τῆς Περιβλέπτου, τιμωμένην ἐπὶ τῷ ὀνόματι τῆς Θεοτόκου καὶ σωζομένην ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ πατριάρχου Κωνσταντίου¹⁾. Τὴν ἐκκλησίαν ταύτην, τὴν ὁποίαν ἀνέφερα περιγράφων τὸν ἡρειπωμένον ναὸν τῆς Θεοτόκου ἐν τῷ Σίγματι, κατέχουσιν οἱ Ἀρμένιοι ἀπὸ τοῦ 1543ου²⁾. Παρεχωρήθη αὐτοῖς διὰ μεσιτείας γυναικὸς Ἀρμενίας εἰσαχθείσης ἐν τῷ γυναικωνίτῃ τοῦ Σουλτάν Σουλεϊμάν. Ὁ ναὸς οὗτος ἐπυρπολήθη ἐν τῇ φρικαλέᾳ πυρκαϊᾷ τοῦ 1782ου, ὅταν τὸ πῦρ ἀρχίσαν ἀπὸ τῆς παραλίας τοῦ λιμένος, ἐσβέσθη τέλος εἰς τὰ τεῖχη τῶν ἐπτὰ πύργων. Ἐφύλαττε μέχρι τῆς πυρκαϊᾶς ταύτης, εἰκόνας διὰ μωσαϊκοῦ, τοῦ πρώτου ἰδρυτοῦ Ῥωμανοῦ³⁾. Ἐσχάτως ἄλλη πυρκαϊά, κατέκαυσε τὸν ναὸν τὸν ξυλόστεγον καὶ οἱ Ἀρμένιοι φρονίμως ποιοῦντες, κατηδάφισαν τοὺς γηραιούς καὶ ἐσχισμένους τοίχους. Πρὸ δύο ἐτῶν ἐπεσκέφθην τὸν ναὸν τοῦτον, ἰδρυθέντα τὸ πάλαι ἐπὶ ἐρυμνοτάτων ὑπογείων μέχρι τοῦδε σωζομένων. Ἀνασκάπτονται τὰ θεμέλια τοῦ ναοῦ τῶν ὁποίων τὸ πάχος, βάθος καὶ ἡ ἐρυμνότης μ' ἐξέπληξαν. Δικαίως καλεῖ τὴν μονὴν ταύτην περιώνυμον ἢ Ἀννα Κομνηνῇ⁴⁾. Μετὰ τινος μῆνας, ἐκ τῆς ἄλλοτε ἐπιφανοῦς μονῆς τῆς Περιβλέπτου, οὐδὲν ἄλλο θέλει σώζεσθαι εἰ μὴ τὸ ὄνομα αὐτῆς.

Πρὸ εἴκοσι πέντε ἐτῶν, ἐσώζετο πρὸς τὸ ἀνα μέρος τῆς Περιβλέπτου, ἄψις ἐκ πλίνθων καὶ τινα τεῖχη, προφανῇ ἐρείπια τοῦ μεγάλου πυλῶνος τοῦ περιβόλου⁵⁾. Παρὰ τὸ βόρειον τῆς μονῆς τεῖχος, ὑπῆρχε δρομίσκος ὑπόστεγος. Ταῦτα ὅλα μετὰ τὴν τελευταίαν πυρκαϊάν ἐξηφανίσθησαν. Εἰσῆλθον ἐντὸς ὧλων

1) «Ἐν τῇ κατὰ τὴν θεοδόξαστον Κ/πολιν σεβασμῇ τῆς Περιβλέπτου μονῇ.» Μ. καὶ Μ. Τόμ. Α'. σελ. 323. «ἐν τῇ σεβασμῇ βασιλικῇ καὶ πατριαρχικῇ μονῇ τῆς ὑπερχίας δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου τῆς Περιβλέπτου.» Ἰδ. Τόμ. Α'. σελ. 546. 2) Γ. Κεδρηνός, Τόμ. Β'. σελ. 497. C. Christ. Βιβ. Δ'. σελ. 94. Κ/πολις Βυζαντίου, Τόμ. Α'. σελ. 300. Μ. καὶ Μ. Τόμ. Β'. σελ. 536. Γ. Παχυμέρης, Τόμ. Β'. σελ. 66, 431. «τῇ τῆς Περιβλέπτου τῶς ἐγκαλεισμένον μονῇ.» Πλησίον τῆς μονῆς ταύτης ἦτον ἡ οἰκία τοῦ Ἰσακίου Ἀγγέλου. Νικ. Χωνιάτης, σελ. 444. 3) (Ῥωμανός) . . «τῇ Θεοτόκῃ κόρη

ἀνεδομήσατο μονὴν ἢ Περιβλέπτου κλήσις.» Κωνστ. Μανασσῆς, στίχ. 6063. Συνέχ. Θεοφάνους, σελ. 441. «καὶ ὁ μὲν Ῥωμανὸς ἐν τῇ ὑπ' αὐτοῦ νεουργηθείσῃ ἐκκλησίᾳ θάπτεται τῆς Περιβλέπτου.» Μ. Γλυκάς, σελ. 585. Ὁ Σκυλίτσης, σελ. 729, λέγει περὶ τοῦ ἰδρυτοῦ Ῥωμανοῦ «συντρίψας μὲν τοι προφάσει ταύτη οὐ μικρῶς τὸ ὑπέρκοον.» 4) Τόμ. Α'. σελ. 434. 5) «Ἀπελθὼν οἰκητήριον ἐποιήσατο (δηλ. Ἀνδρόνικος ὁ πρεσβύτερος) τὸ πρὸς θάλασσαν τετραμμένον μέρος τῆς Περιβλέπτου μονῆς.» Νικ. Γρηγοράς, Τόμ. Α'. σελ. 270.

τῶν ἐκτενῶν ὑπογείων τοῦ ναοῦ τούτου, περιειργάσθην τοῦ ναοῦ τὰ μάρμαρα, καὶ τοὺς ὀγκώδεις λίθους, ἐρριμένους ἐν τῷ περιβόλῳ τοῦ ναοῦ. Οὐδὲν γράμμα Ἑλληνικὸν εὗρηκα, οὐδὲν κόσμημα Βυζαντινόν.

Τὴν ἡμέραν τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου, ὁ βασιλεὺς ἀπῆρχετο εἰς τὴν μονὴν τῆς Περιβλέπτου. Ὅλον τὸ πρὸς ἀνατολὰς τετραμμένον μέρος τοῦ ναοῦ τούτου, ἐπιβλέπει τὴν Προποντίδα, τὰς ἀπέναντι Πριγκιποννήσους καὶ μέγα μέρος τῆς Κ/πόλεως. Ἐρυναὶ ἀψίδες μακρόθεν φαινόμεναι, ὑποκρατοῦσι τὸν πλεῖστον χώρον τοῦ ναοῦ, ἀνεγερθέντος ἐπὶ γῆς κατωφερεστάτης. Ἐδῶ κατῴκησεν ὁ πατριάρχης Νίφων, βασιλεύοντος Ἀνδρόνικου τοῦ πρεσβυτέρου, ἐκδηλοῦντος τοῦ θρόνου διὰ χρημάτων ἔρωτα, « μὴ πάνυ τῷ πατριαρχικῷ προσήκοντα θρόνω ». Ἐν τῇ μονῇ ταύτῃ ἐκάρη τὴν κόμην καὶ ἐνεδύθη τὰ μέλανα ἱμάτια τῶν μοναχῶν, ὁ βασιλεὺς Ἰ. Καντακουζηνός¹⁾.

Ἐκ τοῦ ναοῦ τούτου ἀφῆρσαν οἱ σταυροφόροι τὰ λείψανα τοῦ Ἀγίου Παύλου τοῦ ἐρημίτου, τοῦ Ἀγίου Εὐτυχίου καὶ τῆς Ἀγίας Βαρβάρας, τῶν ὁποίων ἡ τύχη εἶν' ἀδελος. Πρὸς ταῦτοις, ἀπωλέσθησαν ἐν Εὐρώπῃ, καὶ τὰ μετέπειτα ἀφαιρεθέντα λείψανα τοῦ Ἀγίου Κλήμεντος, καὶ τοῦ Ἀγίου Γερμανοῦ τῆς Κ/πόλεως²⁾. Ἡ μονὴ αὕτη σήμερον καλεῖται Σουλῶν μοναστήρ.

Ἐν τῇ συνοικίᾳ τοῦ Βαγτζε-καπουσοῦ εἶναι τέμενος καλούμενον τοῦ Γηλδῆζ δεδέ³⁾. Κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Σειδ Ἀλῆ, ἦτο τὸ πάλαι ἐκκλησία, καὶ μετὰ τὴν ἄλωσιν, ἐδωρήθη τῷ πεφιλημένῳ τούτῳ ἀστρονόμῳ τοῦ κατακτητοῦ. Παρὰ τὴν συνήθειαν τῶν Ὀθωμανῶν, ὁ ναὸς οὗτος μετεβλήθη εἰς λουτρόν, τοῦ ὁποῖου τὰ ὕδατα ἐθεράπευον πολλὰς νόσους. Τοιοῦτον ἦτο μέχρι τῆς ἐνθρονίσεως τοῦ Σουλτάν Μαχμούτ τῷ 1730ῳ, ὅταν δι' ἀναφορὰς τῶν περιοικούντων Ὀθωμανῶν, μετεβλήθη τὸ λουτρόν εἰς τέμενος, ἐμπεριέχον καὶ τὸν τάφον τοῦ Γηλδῆζ δεδέ. Τὸ κτίριον ὅλον εἶναι Ὀθωμανικόν, ἀνεγερθὲν ἐπὶ τοῦ Βυζαντινοῦ ναοῦ.

Μένουσιν εἰσέτι καὶ Βυζαντιναὶ τινες ἐκκλησίαι, τὰς ὁποίας ἐν παρόδῳ ἀνέμνησα ἐν τῷ πονήματι τούτῳ.

Ἐπὶ τῶν χειρσαίων τειχῶν, ὀλίγον πρὸς βορρᾶν τοῦ παλατίου, καλουμένου τὸ πάλαι « Τὰ Κύρου » καὶ νῦν Τεκὴρ σεράι, φαίνονται θυρίδες τινές, ἐπὶ τοῦ ἀνω μέρους τοῦ τείχους, καὶ ὀπισθεν αὐτῶν, τόπος εὐρύς καὶ διάκηνος, ὅπου σήμερον ἐργάζονται Ἑβραῖοι καὶ Ὀθωμανοὶ ὑαλοποιοί. Ὁ τόπος οὗτος τὸ πάλαι, ἦτον ἡ ἐκκλησία τῶν Ἐννέα ταγμάτων ἢ τῶν Ἀσωμάτων, καὶ αἱ θυρίδες αὗται ἀ-

¹⁾ Κωδινὸς Κουροπ., σελ. 80. Νικ. Γρηγοράς, Τόμ. Α'. σελ. 269' « ἀναχθῆναι μὲν τοῦτον (δὴλ. τὸν Νήφωνα) ἐν τῇ σεβασμίᾳ τῆς Περιβλέπτου μονῇ προσετάξαμεν. » Σύνταγμα, Ῥάλλη καὶ Ποτλῆ, Τόμ. Ε'. σελ. 89. « Ὁ δὲ βασιλεὺς Καντακουζηνὸς ἐν τῇ μονῇ τῆς Περιβλέπτου εἰσελθὼν, κείρεται τὴν κόμην καὶ ἀμφιέννυται τὰ μέλαινα. » Μ. Δούκας, σελ. 42. ²⁾ Riant, σελ. 478. ³⁾ Χαδγκάτ, Τόμ. Α'. σελ. 225.

νήκουσιν εἰς τὴν μονὴν, καθὼς καὶ ἐπὶ τῶν παραλίων τειχῶν πλησίον τῆς μονῆς τοῦ Στουδίου, ἤνοιξαν θυρίδας πρὸς χάριν τῶν μοναχῶν ¹⁾).

Πλησίον τοῦ ναοῦ τούτου, ἐπὶ τοῦ Ἡρακλείου τείχους, εἶναι ἡ παραπύλις καλουμένη τοῦ Καλλινίκου, ὅπισθεν τῆς ὁποίας, εἶναι κῆπος Ὁθωμανικὸς, κατέχων τὸν τόπον τῆς πάλαι Βυζαντινῆς ἐκκλησίας τοῦ Καλλινίκου ἢ Καλλινίκης, τὴν ὁποίαν κακῶς τοποθετεῖ ὁ Δουκάγγιος ²⁾ πλησίον τῆς παραλίας, καὶ παρὰ τὴν καλουμένην καμηλογέφυραν. Αὕτη ἦτον ἄλλη ἐκκλησία, ἐπ' ὀνόματι τοῦ αὐτοῦ ἁγίου τιμωμένη ³⁾. Καθὼς ἡ πλησίον πύλη τῶν Ἀσωμάτων ἐκλήθη ἀπὸ τὴν ἐκεῖσε ὁμώνυμον ἐκκλησίαν, οὕτω καὶ ἡ παραπύλις αὕτη ἐκλήθη ἀπὸ τὸν πλησίον ναὸν τοῦ Καλλινίκου.

Κατὰ τὴν παραλίαν τοῦ λιμένος εἰς τὰς συνοικίας τῶν Βενετῶν καὶ Γενουησίων, μνημονεύονται δύο ἐκκλησίαι Βυζαντιναί. Μία ἐκαλεῖτο μονὴ τοῦ Ἀγίου Ἀντωνίου καὶ ἐνίοτε τοῦ Κύρ Ἀντωνίου ⁴⁾, πλησίον καὶ πρὸς ἀνατολὰς τῆς πάλαι πύλης τοῦ Περάματος, νῦν δὲ Βαλοῦκ-παζάρ-καπουσοῦ. Ἐπὶ τῆς θέσεως τῆς μονῆς ταύτης, ἀνιδρύθη χρόνον πολλόν μετὰ τὴν ἄλωσιν, τὸ μεγαλοπρεπὲς τέμενος, καλούμενον Γενί τζαμί, ὑπὸ τῆς Τουρχάν Χεδιτζέ, μητροῦς τοῦ Μεχμέτ Χάν Τετάρτου. Ἀπεπερατώθη δὲ τῷ 1074^ω τῆς Αἰγείρας, 1663 Μ. Χ. Περὶ τοῦ ναοῦ τούτου μεταβληθέντος εἰς τέμενος, πλατύτερον ἐλάλησα ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ ἐμπορίου τῶν Γενουησίων ⁵⁾. Ὁ Σεῖδ Ἀλῆς, περιγράφων τὸ τέμενος τοῦτο, δὲν μνημονεύει τὸν πάλαι ἐκεῖ ἱστάμενον ναόν, πρὸ πολλοῦ πιθανόν καταπεσόντα ⁶⁾.

Ἑτέρα μονὴ τιμωμένη ἐπ' ὀνόματι τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ, ἐπικεκλημένη ἀπὸ Λογοθετῶν ἢ ἀπὸ Λογοθέτου, μνημονεύεται συχνότατα εἰς τὰ ἐγγραφα καὶ χρυσόβουλλα τ' ἀφορῶντα τοὺς ἐν Κ/πόλει ἐνοικοῦντας Ἰταλοὺς ⁷⁾. Εἶναι δὲ ἀναμφιδόλως τὸ πτωχοτροφεῖον, νῦν καλούμενον Χαμιδιέ Ἰμαρετί, ἀντικρὺ τοῦ τάφου τοῦ Σουλτάν Χαμηῶ, παρὰ τὸ παράλιον τεῖχος. Ἡ ἐκκλησία αὕτη, ἱδρυματινῇ ἱστορίᾳ. Ἐπὶ τῆς Λατινοκρατίας, ἐλειτούργουν ἐν τῷ ναῷ τούτῳ, οἱ πλησίον κατοικοῦντες Πισαῖοι ⁸⁾. Μέρος τοῦ πτωχοτροφείου τούτου, κατηδαφίσθη τῷ 1873^ω, ἵνα πλατυνθῇ ἡ λεωφόρος. Εἰσῆλθον συχνάκις ἐντὸς αὐτοῦ. Οὐδὲν λείψανον Ἑλληνικῆς ἐκκλησίας εὗρηκα. Φρονῶ ὅθεν, ὅτι ὅλον τὸ ἀρχαῖον Βυζαντινὸν κτίριον πρὸ πολλοῦ κατηδαφίσθη, καὶ ἐπὶ τοῦ τόπου τούτου, ἀνηγέρθη τὸ σημερινὸν κτίριον.

¹⁾ Ἰδ. ἀνωτέρω, σελ. 349. ²⁾ C. Christ. Βιβ. Α'. σελ. 50. ³⁾ C. Christ. Βιβ. Δ'. σελ. 180. ⁴⁾ Δέων ὁ Διάκονος, σελ. 79. ⁵⁾ Ἰδ. ἀνωτέρω, σελ. 166. ⁶⁾ Χαδηκάτ, Τόμ. Α'. σελ. 20. ⁷⁾ Μ. καὶ Μ. Τόμ. Α'. σελ. 103, 158. Τόμ. Γ'. VI. XX. ⁸⁾ C. Christ. Βιβ. Δ'. σελ. 82.

Ἐτέρας ἐκκλησίας περιωνύμου τὸ πάλαι, τοῦ Ἁγίου Δημητρίου ἢ τοῦ Μεγαδμητρίου¹⁾ ἐν τῇ Ἀκροπόλει, ἀνεφάνησαν τὰ ἐρείπια ἐν ταῖς ἀνασκαφαῖς τοῦ σιδηροδρόμου, ὀλίγα βήματα πρὸ τῆς γεφύρας, καὶ ὅπισθεν τοῦ ἐκεῖ Ὀθωμανικοῦ Λυκείου. Πλεῖστοι κίονες, πάμπολλα κιονόκρανα καὶ τεμάχια μαρμάρινα ἀνωρύχθησαν ἀπὸ τὰ βάθη τῆς γῆς. Ἡ ἐκκλησία αὕτη σωζομένη ἐπὶ τῆς ἀλώσεως, διότι οἱ τελευταῖοι Παλαιολόγοι διὰ δαπάνης πολλῆς ἀνεκαίνισαν αὐτήν, κατηδάφισθη, ὅταν οἱ Ὀθωμανοὶ κατοικήσαντες τ' ἀνάκτορα, κατηδάφισαν εἰκοσι Χριστιανικὰς ἐκκλησίας, ἀνεγερθείσας ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν βασιλέων, ἐν τὸς τοῦ περιβόλου τῶν μεγάλων ἀνακτόρων²⁾).

Αὗται εἶναι ἅπασαι αἱ ἐκκλησαί, ἱστάμεναι καὶ ἡρειπωμέναι, αἵτινες ἔμειναν μέχρι τοῦδε. Ἐτέρων ἐρείπια δὲν ἀμφιβάλλω, θέλουν ἀνευρεθῇ κείμενα ἐντὸς κήπων καὶ γηπέδων Ὀθωμανικῶν, τὴν σήμερον δυσπροσίτων. Βέβαιον εἶναι ὅτι, ἐξαίρουμένων τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων καὶ τῆς μονῆς τοῦ Δαλμάτου, αἱ κάλλι-
σται τῶν ἐκκλησιῶν διεσώθησαν.

ὑπάρχουσι μέχρι σήμερον ἐκκλησαί Βυζαντιναὶ μεταβληθεῖσαι	
εἰς τεμένη καὶ πρὸ πολλοῦ γνωσταί	17
Εἰσέτι ὑπὸ τῶν Χριστιανῶν κατεχόμεναι	3
Ἀνευρεθεῖσαι ἐσχάτως	15
Ἑτεραί ἐρημωθεῖσαι, ἐπὶ τινῶν ἐκ τῶν ὁποίων ἀνιδρύθησαν τεμένη	14
Ἐκκλησαί κατεχόμεναι ὑπὸ τῶν Ἀρμενίων	2
ὅλαι	51

Ἐκ τούτων ὅλων γινώσκομεν σήμερον τῶν τριάκοντα ὀκτώ τὴν ἱστορίαν. Μένουσι δεκατρεῖς, τῶν ὁποίων ἀγνοοῦμεν τὸν ἅγιον ἢ τὴν ἁγίαν, ἐν ὀνόματι τῶν ὁποίων ἐτιμᾶτο ὁ ναὸς ἐπὶ Βυζαντίων.

Ἀντέγραψα μετὰ πολλῆς προσοχῆς ἐκ τοῦ πονήματος τοῦ Σεῖδ Ἀλῆ, τὴν ἐποχὴν τῆς μεταβολῆς ἐκάστης ἐκκλησίας εἰς τέμενος. Πολλῶν ἄλλων ἐκκλησιῶν τὴν μεταβολὴν ἀγνοεῖ ἢ οὐδόλως μνημονεύει ὁ Ὀθωμανὸς συγγραφεὺς. Τὰ ἱστορικὰ ταῦτα σημειώματα τοῦ Σεῖδ Ἀλῆ, εἶναι πολυτιμώτατα, διότι ὅσα μεταγενέστεροι τῆς ἀλώσεως συγγραφεῖς διηγοῦνται περὶ τῆς μεταβολῆς τῶν ἐκκλησιῶν εἰς τεμένη, εἶναι τὰ πλεῖστα ἐσφαλμένα.

Λήγοντος τοῦ δεκάτου τετάρτου αἰῶνος, καὶ μέχρι τῆς πτώσεως τοῦ κράτους τῷ 1453^ω, ἡ Κ/πόλις ὁσημέραι ἡρημοῦτο³⁾. Ὁ τότε πατριάρχης γράφων τοῖς ἀπανταχοῦ ἐπισκόποις⁴⁾, λέγει τάδε: «ὕπὸ γὰρ τῆς πολλῆς ἐπιθέσεως τῶν

¹⁾ «Ἐν τῇ σεβασμῇ μονῇ τοῦ Ἁγίου μεγαλομάρτυρος καὶ μυροβλήτου Δημητρίου καὶ ἐπικεκλημένη τῶν Παλαιολόγων.» Μ. καὶ Μ. Τόμ. Α'. σελ. 42. ²⁾ J. Labarte, σελ. 219.

³⁾ «Ἐκεῖ τὸν τοῦ θεοῦ ναοῦ τόπον τὸν περὶ τὸν ἱππόδρομον ἰδὼν . . . ἔρημον τῶν οἰκούντων, τῇ τοῦ καιροῦ ἀνωμαλίᾳ, καταστάντα.» Μ. καὶ Μ. Τόμ. Β'. σελ. 496.

⁴⁾ Μ. καὶ Μ. Τόμ. Β'. σελ. 61, 469.

ἀσεβῶν πάντα τὰ τῆς μεγίστης πόλεως ὥραϊα ἠφανίσθη, καὶ ἀπώλετο· ἐσμέν οὖν καὶ ἐν μεγάλῃ περιστάσει, καὶ ἐνδεῖα, καὶ μάλιστα τὸ μέρος τῆς μεγάλης ἐκκλησίας» «δεόμεθα δὲ τοὺς φιλοχρίστους, ἵνα ποιήσωσι συγκρότησιν ὑπὲρ συστάσεως καὶ βοήθειας τῆς μεγάλης ἐκκλησίας» «σύνδραμε εἰς τὸ νὰ ποιήσωσιν εἰς τὴν μεγάλην ἐκκλησίαν συνεισφορὰν καὶ ἔρανον· πολλῶν γὰρ δεομένη ἀναλωμάτων ἐς τε τοὺς πενομένους τοῦ κλήρου, καὶ εἰς περιποίησιν αὐτῆς καὶ λυχνοκαίαν...». Ἐν ἐτέρῳ ἐγγράφῳ τούτου μεταγενεστέρῳ, θρηνεῖ ὁ πατριάρχης «τὴν ἐρήμωσιν καὶ ἀμορφίαν τῆς μεγαλοπόλεως ταύτης», λέγων ὅτι, «τὰ πρὶν ὥραϊα τῆς πόλεως ταύτης, παραδείσου ὄντα τρυφῆς, νῦν γέγονε πεδῖον ἀφανισμοῦ»¹⁾.

Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους μνημονεύονται ἐντὸς τοῦ Βυζαντίου, ἀμπελω-
νες²⁾, γαῖαι ἀρόσιμοι, κῆποι, καὶ λίμνη πλησίον τῆς πύλης τοῦ Ἁγίου Ῥω-
μα-
νοῦ, ἐντὸς τῆς ὁποίας ἐθήρεον πτηνὰ ἄγρια³⁾. Πρὸς τούτοις, οἱ ἐκτενεῖς περί-
βολοι τῶν μονῶν, ὅπου ἐνδιητῶντο τοσοῦτοι μοναχοί, εἶναι τεκμήρια τῆς ἀ-
ραιώσεως τῆς μεγαλοπόλεως ταύτης.

Μετὰ τὴν ἄλωσιν, πάμπολλοι ἠχμαλωτίσθησαν, ἄλλοι διὰ πλοίων καὶ ἀπὸ
τὰς πύλας τὰς χερσαίας, διέφυγον τὴν αἰχμαλωσίαν καὶ τὸν θάνατον. Τοσοῦτω
ἡρμῶθη ἡ Κ/πολις, ὥστε ὁ Σουλτάνος μετὰ τὴν κατάκτησιν ἐτέρων πόλεων
καὶ χωρῶν, μετεκόμιζε τοὺς νικηθέντας εἰς τὸ Βυζάντιον, ἵνα πληρώσῃ τὰς
κενὰς κατοικίας τῶν τεθνεώτων καὶ φυγάδων.

Οἱ ἐν Κ/πόλει μετὰ τὴν ἄλωσιν μέιναντες Βυζάντιοι, μὴ δυνάμενοι, ἢ μὴ
εὐαρεστούμενοι νὰ συγκατοικῶσι μετὰ τῶν Ὀθωμανῶν, παρήτησαν τὰς ὑψηλὰς
καὶ εὐαέρους θέσεις τοῦ Βυζαντίου, καὶ κατήλθον παρὰ τὰ παράλια τείχη ἐγ-
γὺς τῶν πυλῶν, ἐνθα ἀνίδρυσαν τὰς σημερινὰς αὐτῶν ἐκκλησίας, ἐν μέσῳ τῶν
πινυγρῶν αὐτῶν συνοικιῶν.

Ἐμείναν οὕτως ἔρημοι Χριστιανῶν, αἱ τερπναὶ καὶ χαρίεσαι κορυφαὶ τῆς
Κ/πόλεως, ὅπου διαμένουσιν οἱ Ὀθωμανοὶ μέχρι τῆς σήμερον. Ἀπὸ τ' ἀνάκτορα
τῆς Ἀκροπόλεως, ἀπεδιώχθησαν ἅπαντες οἱ Χριστιανοί. Τοιοῦτοτρόπως αἱ ἐ-

¹⁾ Μοναχὸς τις Κομπᾶς τὸ ὄνομα, κατέλιπεν ἐνδιαθῆκως 300 ὑπέρπυρα ὑπὲρ ἀνακτί-
σεως τῆς Ἁγίας Σοφίας. Μ. καὶ Μ. Τόμ. Α'. σελ. 276. ²⁾ Ἰ. ὁ Καντακουζηνὸς ἐπισκεύασε
τὸν ναὸν τῆς Ἁγίας Σοφίας δι' ἐράνου τῶν πολιτῶν «πλουσίων καὶ μὴ.» Νικ. Γρηγοράς,
Τόμ. Γ'. σελ. 204. Ἰ. Καντακουζ. Τόμ. Γ'. σελ. 30. Μ. καὶ Μ. Τόμ. Β'. σελ. 463. Ὁ
συγγραφέας τὴν Συνέχειαν τοῦ Θεοφάνους, μνημονεύει τὴν πενίαν τῆς μεγάλης ἐκκλησίας
ἐπὶ Βασιλείῳ τοῦ Μακεδόνα· «ἐνδείξ γὰρ ἐλαίου σχεδὸν κινδυνευόντων ἀποσβεσθῆναι τῶν
λύχνων τῶν ἱερῶν.» Σελ. 322. ³⁾ Μ. καὶ Μ. Τόμ. Α'. σελ. 343, 344. Τόμ. Β'. σελ.
364, 365, 399, 500, 557. Buondelmonti, σελ. 181. ³⁾ Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ.
653· «τὸ δὲ λίμνη μονίμῳ προσεικὸς, ἐπιτήδειον πρὸς κυνηγεσίαν . . . ὀρνίθων, αἱ καὶ
πολλάκις ἐκεῖσε ἡγρεύθησαν.» Μ. καὶ Μ. Τόμ. Β'. σελ. 362.

πιφανείς ἐκκλησίαι μείναισιν ἀνευ ἐνοριτῶν Χριστιανῶν, καὶ αἱ μοναὶ ἀνευ μοναχῶν, μετεβλήθησαν αἱ πλείστα εἰς τεμένη, μετὰ τὴν ἄλωσιν.

Ὅσοι ἐκ τῶν ἡμετέρων καὶ ξένων, ἱστόρησαν τὴν τύχην καὶ τὰ αἷτια τῆς μεταβολῆς τῶν ἐκκλησιῶν τούτων, ἐπλανήθησαν, ἀγνοοῦντες τὰς ὁρθὰς σημειώσεις τοῦ Σειδ' Ἀλῆ.

Ἐκ τῶν ἐκκλησιῶν τούτων αἱ ἐπιφανέστεραι μετεβλήθησαν εἰς τεμένη πρὸ τῆς λήξεως τοῦ δεκάτου πέμπτου αἰῶνος, ἐξαιρουμένων τῆς Παμμακαρίστου, τοῦ ἐγγὺς αὐτῆς ναύσκου τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ καὶ τῆς Ἀγίας Ἀναστασίας τῆς Φαρμακολυτρίας. Τῆς μεταβολῆς τῆς μονῆς τοῦ Μανουήλ, κατεχομένης ἄλλοτε ὑπὸ τῶν Ἀρμενίων, ἡ ἐποχὴ εἶναι ἄγνωστος.

Ὅρθον κρίνω νὰ προσθέσω ὀλίγα τινὰ περὶ τῶν ἱερουργούντων ἐν ταῖς ἐκκλησίαις καὶ μοναῖς ταύταις, πρὸς συμπλήρωσιν τοῦ ἔργου ὅλου. Αἱ ἀφελεῖς παραδόσεις τῶν συναξαριστῶν, αἱ ὑπὸ τῶν Βυζαντιῶν ἱστορούμεναι ὁρθοσκευτικαὶ ἔριδες, τῶν πατριαρχῶν καὶ τῆς ἱερᾶς Συνόδου αἱ συνεταὶ πράξεις, με συνεκίνησαν καθ' ὅλην τὴν πολυετὴ ἐρευναν καὶ μελέτην τῶν ἐκκλησιῶν τούτων.

Ἄλλοι μετὰ συντονωτέρας μελέτης, καὶ πλείονος νοημοσύνης, ἱστόρησαν τὴν πολιτείαν καὶ ὁρθοσκειαν τῶν Βυζαντιῶν. Κατὰ τοὺς τελευταίους μάλιστα χρόνους, πάμπολλαι καὶ ἐμβριθέσταται εἶναι αἱ περὶ Βυζαντιῶν μελέται ἡμῶν καὶ τῶν ἁλλοδαπῶν. Ἐν παντελεῖ ἀγνοία τῆς χώρας καὶ τοῦ βίου αὐτῶν διατελοῦντες ἡμεῖς οἱ ἀπόγονοι, ἀρνούμεθα τὰ τῶν Βυζαντιῶν ἐκ συγγραφῶν ξένων, χλευάζοντων ὅτε μὲν τὴν ἀμάθειαν, ὅτε δὲ τὴν ἀτολίαν τῶν ἡγεμόνων καὶ τὴν δουλοφροσύνην τῶν ἀρχομένων. Ταύτην τὴν προαιώνιον κατὰ τῶν Βυζαντιῶν κακοβουλίαν τῶν ξένων, ἐκληρονόμησαν οἱ σημερινοὶ συγγραφεῖς ἐκ τῶν χρόνων τῶν θεομανῶν σταυροφόρων, καὶ τῶν μετέπειτα ἁλλοθρήσκων συγγραφῶν. Τοσαύτη δὲ ἡ καταφορὰ, ὥστε καὶ ἡμεῖς ἄκοντες παρασυρόμεθα, συγχλευάζοντες καὶ λησμονοῦντες ὅτι εἴμεθα αὐτῶν ἀπόγονοι, αὐτῶν ὁμόθρησκοι καὶ ὅμαιμοι. Οἱ πλείστοι ἐξ ἡμῶν οἱ μυκτηρίζοντες τοὺς ἐν Βυζαντίῳ πολιτευομένους,

ἀκροθιγῶς μόνον ἐμελέτησάν τὴν πολυετὴ ταύτην βασιλείαν, οὐδέποτε καταδεχθέντες νὰ μάθωσι καὶ τὸν ἰδιωτικὸν βίον αὐτῶν, ἐκ τῆς γνώσεως τοῦ ὁποίου κατάδηλα γίνονται πολλῶν γεγονότων τὰ αἷτια.

Ὅτι ἡ πικρὰ κατὰ τῶν Βυζαντιῶν καταφορὰ, εἰμίανε καὶ τοὺς κορυφαίους ἐξ ἡμῶν, ἀναφέρω τὸν ἀείμνηστον Κοραῆν¹⁾, πολλάκις κακίζοντα τοὺς Βυζαντίους, τοὺς ὁμοίους αὐτῶν Φαναριώτας, πατρικῶς παραινοῦντα πάντας τοὺς ὁμογενεῖς, ἐν' ἀπομακρύνωνται ἀπὸ τὴν ζύμην τοῦ Βυζαντινοῦ πολιτισμοῦ. Ὡς νὰ μὴ ἤρχουν τῶν Βυζαντιῶν τὰ πολυχρόνια παθήματα, καὶ τῶν ξένων συγγραφέων αἱ πικρίαι, ἐπέπρωτο καὶ ἡμεῖς νὰ εἰσέλθωμεν εἰς τὴν χορείαν τῶν πικρῶς καταφερομένων κατὰ τῶν πατέρων ἡμῶν, θαρραλέως ἐπ' αἰῶνας ἀγωνιζομένων πρὸς Ἰταλοὺς καὶ Ὁθωμανούς.

Οὐδόλως προτίθεμαι ἀφηγούμενος τῶν ἐκκλησιῶν τὰ σωτήρια διδάγματα, ἵνα ὑμνήσω τὰς ἐριδας καὶ ἐκτυφλώσεις τῶν βασιλέων τοῦ Βυζαντίου, τὸ ἀτίθασσον τῶν κυβερνωμένων καὶ τὸν ἀκηρόν καὶ πολλάκις ἀκόλαστον βίον μοναχῶν καὶ μοναστριῶν. Ἀναγγέλλω ἐν πάσῃ ἀληθείᾳ, ὅσα ἐδιδάχθην ἐκ τῆς μελέτης τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ αὐτῶν βίου, ἀπὸ τοὺς χρόνους τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου μέχρι τῆς τελευταίας πτώσεως τοῦ κράτους τῷ 1453ω.

Πλείοτερον τῶν Βυζαντινῶν γραμμάτων μᾶς τέρπουσι τὰ ἔργα τῶν πάλοι προπατόρων Ἑλλήνων. Εὐφραινόμεθα ἀναγινώσκοντες ποιητὰς καὶ πεζογράφους, ἀπαραμίλλους τὴν γλῶσσαν καὶ τὴν διάνοιαν. Δικαίως ἐπὶ τούτοις σεμνυνόμεθα. Πάντων τούτων ἐπιφανέστερον εἶναι, ἐν τῇ ἀρχαίᾳ τῶν Ἑλλήνων ἱστορίᾳ, τὸ γόητρον τῆς ἐλευθερίας τοῦ ἀνθρώπου, ἀκμαῖον καὶ θάλλον εἰς ἔθνος πανταχόθεν ὑπὸ δουλοφρόνων λαῶν περικυκλούμενον. Μετὰ τὴν κατὰκτησιν τῆς Ἑλλάδος ὑπὸ τῆς Ῥώμης καὶ τὴν ἐμφάνισιν τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ, οἱ Χριστιανοὶ κατὰ τοὺς πρώτους μάλιστα αἰῶνας, καταδιωκόμενοι, βορὰ τῶν θηρίων γινόμενοι, καϊόμενοι καὶ σχολοπιζόμενοι, ἀπῆχθάνοντο τὴν πάλοι πολιτείαν τῶν Ἑλλήνων, καὶ ἐμίσουν τὰ γράμματα καὶ καλλιτεχνήματα τ' ἀναμιμνήσκοντα τὰ πολλὰ αὐτῶν παθήματα. Ὅθεν οἱ κατὰ τῶν Ἑλλήνων καὶ Ἑλληνιζόντων αἰῶνες διωγμοί.

Μετὰ τὸν Κωνσταντίνον τὸν μέγαν, ἡ Βυζαντινὴ πολιτεία ἦτο κράμα Ῥωμαϊσμοῦ καὶ Ἑλληνισμοῦ. Ὑπερίσχυσαν τέλος οἱ Ἑλληνες. Ἡ γλῶσσα ἡ Λατινικὴ τῶν Ἀνακτόρων²⁾ ἐλησμονήθη, καὶ συνάμα μετὰ τῆς προεξαρχούσης Ἑλληνικῆς γλώσσης, ἀπαντῶμεν κατὰ πρῶτον εἰς τὰ περισωθέντα τοῦ χρόνου ἐκεῖνου συγγράμματα τὰς λέξεις ἐλευθερίαν καὶ ἰσότητά³⁾. Ἀπὸ τὸν ἑβδομον αἰῶνα, ὅταν ἡ Βυζαντινὴ πολιτεία ἦτον Ἑλληνικωτέρα τῆς προγενεστέρας, ἀ-

¹⁾ Κοραῆ, Ἀτακτα, Τόμ. Α'. σελ. 6'. ²⁾ Κ. Πορφυρογέννητος, Τόμ. Β'. σελ. 873. Καλῶς ἱστορεῖ τὰ τῆς Ἑλληνικῆς καὶ Λατινικῆς γλώσσης, παρὰ τοῖς Βυζαντινοῖς, ὁ σοφὸς Ῥεῖσκιος. ³⁾ «Τοῖς γενομένοις ἐλευθερίας.» Νικ. Χωνιάτης, σελ. 751.

νεφάνη ἐν ὅλῃ τῇ προτέρᾳ αὐτοῦ δόξῃ τὸ οὐδέποτε λησμονηθὲν γόητρον τῆς ἐλευθερίας, καὶ τὸ πρῶτον αὐτοῦ τόλμημα ἦτον ἡ κατὰ τῆς Ῥώμης ἀφοβὸς ἀντίστασις, τόλμημα οὐχὶ τῶν Βυζαντινῶν ἡγεμόνων, ἀλλὰ τοῦ ἀπότητου πατριάρχου Φωτίου. Ἐκ τῶν χρόνων ἐκείνων μέχρι τῆς ἀλώσεως, θαρραλέοι καὶ ἀπότητοι τοῦ λαοῦ καὶ τῶν συμφερόντων αὐτοῦ ὑπέρμαχοι, ἦσαν οἱ Βυζαντινοὶ κληρικοὶ, τοὺς ὁποίους ὁ μέγας Γίββων καλεῖ ἀγγέλους, παραβαλλομένους μετὰ τῶν ἀλλοθρήσκων κληρικῶν.

Δι' ἡμᾶς τοὺς Ἕλληνας ἡ ἱστορία τῶν αἰώνων τούτων χρήζει συντόνου μελέτης, διότι ἐκ τῶν χρόνων τούτων ἀρχεται ἡ πάλῃ, τὴν ὁποίαν οἱ ἄλλοδαποὶ μέχρι τοῦδε πολλάκις δὲν ἐνόησαν· ὅ,τι ἐκεῖνοι ἀποκαλοῦσι πῶρωςιν καὶ πεισμονήν, ἡμεῖς ἀποκαλοῦμεν δόξαν, καὶ μετ' εὐγνωμοσύνης μνημονεύομεν τοὺς ὑπὲρ τῆς προαγωγῆς τοῦ ἔθνους τοσαῦτα πράξαντας εὐκλεεῖς ἄνδρας. Οὐχὶ μόνον ἦσαν θαρραλέοι ὑπέρμαχοι ὁ κλῆρος κατὰ τῶν αἰτήσεων τῆς δύσεως, ἀλλ' ἀφόβως ἐμάχοντο κατὰ τῶν ἀδίκων ἀξιώσεων τῶν βασιλέων καὶ αὐλικῶν¹). Κατήρτισαν δὲ καὶ ἐκκλησίαν πασῶν καὶ καθολικῶν καὶ διαμαρτυρομένων δημοκρατικωτέρων. Πράγματι, σήμερον, ἡ Χριστιανικὴ ἐκκλησία καὶ ἐδῶ καὶ ἀλλὰχόσε, εἶναι Βυζαντινὴ.

Ἔνεκα τῆς τοσαύτης κατὰ τῶν αὐθαιρέτων βασιλέων ὑπερασπίσεως τοῦ λαοῦ, πολλοὶ πατριάρχαι καθιρέθησαν, ἐν τῷ ἱπποδρόμῳ ἐπομπεύθησαν καὶ ἐξωρίσθησαν²). Ἐν τῇ πάλῃ ταύτῃ προεξάρχουσι τῶν μονῶν τοῦ Παντοκράτορος καὶ τοῦ Στουδίου οἱ μοναχοί.

Ἀναφέρω ἐκ τῶν πολλῶν, ἐν μόνον γεγονὸς τῆς Βυζαντινῆς ἱστορίας ἐκ τοῦ συγγράμματος τοῦ Νικήτα Χωνιάτου³). Ἀνδρόνικος ὁ τύραννος ποθὼν ἵνα συνάψῃ γάμον ἀθέμιτον, ἤτησε τὴν ἐπικύρωσιν τοῦ πατριάρχου καὶ τῆς Ἱερᾶς συνόδου. Οἱ ἐκ τῆς συνόδου τινὲς, «τοὺς περιφανεῖς ἀγρυπνεύοντες οἴκους καὶ φιλόχρυσοι καὶ θεοκάπηλοι», παρεδόχθησαν τὴν αἴτησιν τοῦ Ἀνδρονίκου. Τὸν πατριάρχη, δὲν ἐτάραξαν αἱ ἀπειλαὶ τοῦ αἰμοδόρου τούτου βασιλέως, καταφρο-

¹) «Ζήλου γὰρ θείου περίπλεως ὢν ὁ ἀνὴρ (δηλ. ὁ πατριάρχης Πολύευκτος),... διελέγειν καὶ βασιλεῖς οὐκ ἠσχύνετο.» Λέων ὁ Διάκ., σελ. 50. Μ. Γλυκᾶς, σελ. 555. Νικ. Γρηγορᾶς, Τόμ. Α'. σελ. 182. Περί τοῦ Ἀναστασίου, βασιλεύσαντος ἀπὸ 491—518, λέγει ὁ Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 248· «ὁ δὲ πρᾶνμος ἀναιδῶς ἔλεγε νόμον εἶναι κελεύοντα βασιλέα κατ' ἀνάγκην ἐπιτοκεῖν καὶ ψεύδεσθαι.» Συνέχ. Θεοφάνους, σελ. 370, 667.

²) «Ἱππικὸν δὲ ποιήσας εἰσήγαγε τὸν Ἀρτάβασδον... ἄμα Ἀναστασίῳ τῷ... πατριάρχῃ τυφθέντι δημοσίως καὶ ἐπὶ ὄνῳ ἀντιστρέφως καθεζομένῳ.» Γ. Γεδρενὸς, Τόμ. Β'. σελ. 6, 14. Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 648· «ὁ δὲ τύραννος (Φωκᾶς) ἐπεμψεν εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ ἀποσπάσαι τὰ γυναῖκα· ὁ δὲ πατριάρχης Κυριακὸς ἀντικαθίστατο τῷ τυράννῳ, μὴ καταδεχάμενος ἐκ τοῦ ναοῦ ἀποσπάσαι τὰ γυναῖκα τυραννικῶς.» Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 453, 675, 678, 682. Λέων ὁ Γραμματικὸς, σελ. 184, 185. ³) Σελ. 337.

νοῦντος καὶ λαὸν καὶ κληρὸν « ἀλλ' ἦν (δηλ. ὁ πατριάρχης) ἀτίνακτος ὡς ἐκεῖνος ὁ πρόβολος, περὶ ὃν αἰεὶ κύμα ὀρθὸν ἵσταται καὶ ἄλμη περιμορμύρουσα· ὁ δὲ εἰς ἀφρόν διαλύων καὶ μακρὰν κλάειν ἐὼν τὴν ἡχέσσαν θάλασσαν ἐπὶ τῆς αὐτῆς ἐστῆρικται βάσεως». Οὕτω πολιτευόμενος ὁ πατριάρχης κατὰ τῶν ἀθεμίτων ὀρέξεων τοῦ Ἀνδρονίκου, παρητήθη τοῦ θρόνου καὶ ἀπῆλθεν εἰς τὴν ἐγγὺς τῆς Πριγκήπου νῆσον Τερέβινθον.

Οἱ πολιτικοὶ συγγραφεῖς, συγγράφοντες πολλάκις ζώντων τῶν βασιλέων, διαστρέφουσι τὰ γεγονότα¹⁾. Ἐν τοῖς πατριαρχικοῖς ὁμως ἐγγράφοις, μετὰ πολλῆς παρρησίας ἐπιπλήττονται αὐτοκράτορες καὶ τούτων οἱ συγγενεῖς. Ἀρχοντες ἀδίκως σφετεριζόμενοι τοῦ πένητος καὶ ἀπροστατεύτου λαοῦ τὰ δίκαια, προσκαλοῦνται ἐν ἀποδώσει τὰ σφετερισθέντα. Ἀγρυπνοὶ φύλακες τοῦ λαοῦ, ἦσαν οὐχὶ οἱ βασιλεῖς καὶ οἱ φαυλόβιοι αὐτῶν ἄρχοντες, ἀλλ' ὁ κληρὸς καὶ ἡ περὶ τὸν πατριάρχην ἱερὰ σύνοδος²⁾.

Καθ' ὅλην τὴν δύστηνον ἐποχὴν τῆς Λατινοκρατίας, ὑπέφερεν ὁ κληρὸς τὰ πάνδεινα ἐκ τῶν ἀλλοθρήσων ἡγεμόνων καὶ κληρικῶν. Ταῦτα δὲν εἶναι τῶν ἡμετέρων ὑπερβολαί, ἀλλὰ τῶν ἀλλοδαπῶν διηγήσεις. Ἀπεδιώχθησαν οἱ Βυζάντιοι ἀφ' ὅλας τὰς ἐπιφανεῖς ἐκκλησίας καὶ μονάς· μετεκομίσθησαν ἐν Εὐρώπῃ τὰ ἱερὰ κειμήλια, τ' ἀργυρὰ σκεύη καὶ πλεῖστα λεῖψανα ἁγίων, μεγάλως ὑπὸ τοῦ λαοῦ τιμώμενα³⁾. Πολλοὶ ἱερεῖς καὶ μοναχοὶ τοῦ Βυζαντίου, περιεφέροντο πτωχοὶ καὶ ἀστεγοί. Ἐνόσω ἐπέμενον οὗτοι ἐν τῇ ὑπὸ τῶν Λατίνων καλουμένῃ πεισμονῇ, τοσούτῳ ἐκορυφοῦτο ἡ κατ' αὐτῶν καταφορά. Τούτους πενομένους καὶ χλευαζομένους, οὐδέποτε ἐδελέασαν τῆς δύσεως αἱ προσφοραί.

Μετὰ τὴν ἀνάκτησιν τοῦ κράτους, ὑπὸ τοῦ Μιχαὴλ Παλαιολόγου τῷ 1261^ω, μέχρι τῆς τελευταίας ἀλώσεως, οἱ βασιλεῖς τοῦ Βυζαντίου, ποτὲ μὲν πρὸς τοὺς Ἰταλοὺς, ποτὲ δὲ πρὸς τοὺς Ὀθωμανοὺς μαχόμενοι, ὑπ' ἀχρηματίας κατατρυχόμενοι⁴⁾, μετὰ χαρὰς πολλάκις ἤκουον τὴν ὑπισχνουμένην τῶν Ἰταλῶν βοή-

¹⁾ Μ. Ἀτταλιώτης, σελ. 322. ²⁾ Ἵνα ὑποτάσσωνται τοῖς βασιλεῦσιν, ἐξελέγοντο πατριάρχαι ἀμαθεῖς καὶ ἀπλοὶ τοὺς τρόπους, «ἵνα τοῖς τούτων υποκύπτωσι προστάγμασι, καθάπερ ἀνδράποδα, καὶ μηδὲν τῶν ἀπάντων ἐναντία φρονῶσι.» Νικ. Γρηγοράς, Τόμ. Α'. σελ. 292. ³⁾ Γ. ὁ Ἀκροπολίτης, σελ. 22, μᾶς διέσωσε τὸν κατάλογον τοιούτων λεψάνων ἐν τινι σταυρῷ. Ἐκκλησία δὲν ἀνηγείρετο ἄνευ τῆς καταθέσεως ἱερῶν λεψάνων. Σύνταγμα, Ῥάλλη καὶ Ποτλῆ. Τόμ. Β'. σελ. 580. «Ὁ δὲ ζ'. τῆς ιζ'. Συνόδου κανὼν, τὸν χωρὶς ἁγίων λεψάνων Ἐκκλησίαν καθιερῶντα, τῆς ἱερωσύνης ἀλλοστρίσθ.» Ἰδ. Τόμ. ΣΤ'. σελ. 262.

⁴⁾ Ἀντιγράφη ὅσα Νικηφόρος ὁ Γρηγοράς γράφει περὶ τῆς πενίας τῶν βασιλέων, μεσοῦντος τοῦ δεκάτου τετάρτου αἰῶνος. Τόμ. Β'. σελ. 788. «Τοσαύτῃ δὲ πενίᾳ κατείχετο τὰ βασιλεία τηνικαῦτα, ὥστ' οὐδὲν ἦν τῶν τρυβλίων καὶ ἐκπομάτων ἔχει χρυσοῦν ἢ ἀργυροῦν· ἀλλ' ἔνι μὲν καττειτέρνα, τὰ δ' ἄλλα πάντα κεράμεια καὶ δστράκινα.» Περὶ δὲ

θειαν, ὑπὸ τὸν ἀμετάβλητον ὄρον τῆς εἰς τὴν Ῥωμὴν ὑποταγῆς. Ἐν αὐταῖς ἀκόμῃ ταῖς παραμοναῖς τῆς τελευταίας ἀλώσεως, ὅταν ἐκ τῶν χειρσαίων τειχῶν, μετὰ τρόμου ἐβλίπον τὰς πεδιάδας πλήρεις μυριάδων στρατοῦ, ὅταν ἐντὸς τοῦ Βυζαντίου κεκλεισμένοι, ἐδέοντο ἐν ταῖς ἐκκλησίαις καὶ μοναῖς ὑπὲρ σωτηρίας, πάλιν χαρμόσυνος βοηθείας ἀγγελία ἐκομίσθη ἐν Βυζαντίῳ, πρῶτιστον ὅρον αἰτοῦσα τὴν ὑποταγὴν. Πάλιν οἱ κληρικοὶ θαρραλέως ἀντέστησαν, ἀκλόνητοι μέχρι τέλους μέιναντες. Ὑπέκυψαν τέλος ὑπὸ δεσπότης ἀλλοθρήσκους, οὐδέποτε τὴν θρησκείαν αὐτῶν ἐνοχλήσαντας, καὶ ἐβίωσαν βίον μὲν δοῦλον, ἀδούλωτοι δὲ τὴν διάνοιαν.

Ταῦτα ἄλλοι πολλάκις ἐπανελάβον· ταῦτα καὶ ἐγὼ σήμερον ἐπαναλαμβάνω, διότι αἱ θρησκευτικαὶ ἔριδες αἱ συγχينوῦσαι σήμερον τὴν Εὐρώπην ὡς σεισμός ὑπόκωφος, οὐχὶ μόνον τεκμαίρουσιν ἀλλὰ πληρέστατα δικαιοῦσι τὴν μεγίστην τῶν Βυζαντινῶν κληρικῶν σύνεσιν, καὶ τὴν ὑπὲρ ἡμῶν τῶν ἀπογόνων αὐτῶν ἀνεκτίμητον πολιτείαν.

τοῦ ταμείου· «ὅθεν ἐλθόντι τῷ Καντακουζηνῷ πάντ' ἦν παντάπασι κεκενομένα τὰ βασιλείων ταμεία, καὶ πλὴν ἀέρος καὶ κίνεως καὶ τῶν Ἐπικουρείων εἰπεῖν ἀτόμων, εὗρηται πλέον οὐδὲν ἐν αὐτοῖς.»

ΤΕΛΟΣ.

ΠΙΝΑΞ

ΤΩΝ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ.

- *Αγγλοι. σελ. 484, 485.
 *Αγίας Βαρβάρας πόλη. 409.
 *Αγίου Βενεδίκτου ἐκκλησία. 274.
 *Αγίας Εἰρήνης ναός. 336.
 *Αγίας Θέκλης ναός. 35, 357.
 *Αγίας Θεοδοσίας ναός. 320.
 *Αγίας Σοφίας ναός. 494, 338.
 *Αγίασμα *Αγίου Ἰωάννου. 363.
 *Αγίασμα *Αγίου Βασιλείου. 35, 67.
 *Αγίασμα Χριστοῦ Σωτῆρος. 404.
 *Αγίασμα *Αγίου Ἀρτεμίου. 307.
 *Αγίου Ἀνδρέου ἐν τῇ Κρίσει, μονή. 318.
 *Αγίων Ἀποστόλων ναός. 494, 294, 398.
 *Αγίας Ἀναστασίας τῆς Φαρμακολυτρίας
 ναός. 8, 364.
 *Αγιος Γεώργιος τῶν Μαγγάνων. 494.
 *Αγίου Γεωργίου ἐν τῇ Κυπαρίσσῳ, ναός.
 387.
 *Αγίου Δημητρίου τοῦ Κανάδη, ναός. 395.
 *Αγίου Εὐστρατίου ναός. 306.
 *Αγίου Θεοδώρου τοῦ Τήρωνος, ναός. 314.
 *Αγίου Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ ἐν τῷ Τρού-
 λῳ, μονή. 303.
 *Αγιος Νικόλαος ἐν τοῖς Βασιλίδου. 34.
 *Αγίου Νικολάου ἐκκλησία. 360.
 *Αγίου Μηνᾶ ἐκκλησία. 324.
 *Αγίων Πέτρου καὶ Μάρκου ἐκκλησία. 347.
 *Αγίου Ρωμανοῦ ἡ πόλη. 228, 376.
 *Αγίων Σεργίου καὶ Βάκχου μονή. 226, 332.
 *Αγιον Μανδήλιον. 288.
 *Αδελφάτα. 290.
 *Αδριανούπολις πόλη. 70, 228.
 *Αθῆναις τοῦ αἵλου. 341.
 *Αθήρα, πόλη τοῦ. 77.
 *Αἰβάς Ἐρμένδη ὁδός. 94, 95, 97, 98.
 *Αἰθασαρή-καπουσοῦ, ἰδ. Ἐϊθάν-σαράτ-κα-
 πουσοῦ.
 *Ακρόπολις. 112.
 *Ακτοπολις τῶν Βυζαντινῶν. 228.
 *Ἀλέξιος ὁ βασιλεὺς. 168.
 *Ἄλυσις τῆς Κρίσεως. 319.
 *Ἄλυσις ἡ κλείουσα τὸν λιμένα. 479, 227.
 *Ἀμαλφηνοί. 434.
 *Ἀνάσταθμος. 344.
 *Ἀναστάσιος ὁ Δίκωρος. 85.
 *Ἀνασκαφαὶ τοῦ Θερμικοῦ Σιδηροδρόμ. 99.
 *Ἀνδρεῶσσης Κόμης. 42.
 *Ἀνδρόνικος ὁ τύραννος. 24, 446, 447.
 *Ἀνδρόνικος προσδίδει τὸν Γαλατῆν. 250.
 *Ἀνεμὰ, πύργος τοῦ. 24.
 *Ἀνεμὰ, δεσμοκτήριον τοῦ. 26.
 *Ἀνθίμιος ἑπαρχος Πραιτωρίου. 2.
 *Ἀντωνίου, μονὴ τοῦ κύρ. 454, 457, 280,
 402.
 *Ἀποδόθαι τῶν Πισαίων. 451.
 *Ἀποδόθαι τῶν Γενουσησίων. 455.
 *Ἀποδόθαι Διπλῇ. 454, 458.
 *Ἀποδόθαι τῆς Ἀκροπόλεως. 468.
 *Ἀποκαύγου πύργος ἐν Ἐπιβάταις. 225.
 *Ἀράπ τζαμὶ. 220, 271.
 *Ἀρκούδας πόρτα. 422.
 *Ἀρμένιοι ἐν Καρζ. 246, 306.
 *Ἀρμενικῶν μονὴ ἐν Κ/πόλει. 293.
 *Ἀρχιερεῖς ἐν Κριμαίᾳ. 247.
 *Ἀρχιτεκτονικὴ Βυζαντινὴ. 279, 292.
 *Ἀσηκρηταῖα. 373.

- Ἄσυλον ἐν ταῖς ἐκκλησίαις. 340, 342, 347.
 Ἀσωμάτων πύλις. 62.
 Ἀχμέτ πασά μεστζηδὶ. 303.
 Βαυῦλος τῆς Βενετίας. 204, 253.
 Βαϊαζήδ, τέμενος τοῦ ἀμαζηνάτου. 285, 306.
 Βαλδουῖνος Φιλάνδρας, αὐτοκράτωρ. 192.
 Βαλλακλάβας. 232, 238
 Βαράγγοι. 97.
 Βεζύρης Μουσταφά πασάς. 320.
 Βεκήρ πασά μεστζηδὶ. 400.
 Βέκκος Πατριάρχης. 322.
 Βελισσαρίου παλάτιον. 84.
 Βενέτων φατρία. 165, 373.
 Βενετοὶ ἐν Κ/πόλει. 138. Λεηλατοῦσι τὰ κτήματα τῶν Γενουσησίων. 143. Πωληπληθέστεροι τῶν Γενουσησίων. 147. Προσβάλλουσι τὸν Καρῶν. 242. Πολιορκοῦσι τὴν Κ/πολιν. 258. Πυρπολοῦσι τὴν Γαλατῶν. 214.
 Βεθλία τῶν ἐκκλησιῶν. 287.
 Βελιοθήκη τοῦ Παντοκράτορος. 352.
 Βιλλαρδουῖνος ὁ ἱστορικός. 174, 183.
 Βλατία. 143, ἐν σημ.
 Βλαχέρναι. 83.
 Βλαχερνῶν πόλη. 67, 99.
 Βλαχερνῶν παλάτιον. 83, 192.
 Βλαχερνῶν Παναγία. 92, 194, 390.
 Βουλγάρων πόλη. 68.
 Βουκολέοντος παλάτιον. 106, 113, 117, 196.
 Βουκολέοντος δεσποτήριον. 113.
 Βουκολέοντος ἐκκλησία. 286.
 Βουκολέοντος λιμὴν. 112, 117.
 Βουδρούμ τζαμί. 334.
 Βυζαντινοὶ τεχνῖται. 136.
 Βυζαντίων πρόσοδοι. 231.
 Γαλατῶν. 219. Καταφύγιον φαυλοβίων Βυζαντινῶν. 273.
 Γαλατῶν, πύργος τοῦ. 179, 180, 182.
 Γαστριῶν μονή. 354.
 Γενουήνσιοι ἐν Κ/πόλει. 138. Ἀπέρχονται εἰς Γαλατῶν. 208. Προνόμια αὐτῶν. 221. Πρόσοδοι αὐτῶν. 231.
 Γενὶ τζαμί ἐν Γαλατῶν. 220, 271.
 Γενάδιος Πατριάρχης. 299, 312.
 Γέρουραι ἐντὸς τῆς τάφρου. 43.
 Γηλδής Δεδὲ μεστζηδὶ. 401.
 Γιάηλα μεστζηδὶ. 399.
 Γκιούλ τζαμί. 320.
 Γότθοι ἐν Κριμαίᾳ. 233.
 Γοθίας ἐπισκοπὴ. 233.
 Γότθων ἐκκλησία ἐν Κ/πόλει. 293.
 Γραῖκοι ἐν Καρῶν. 246.
 Γραικικαὶ ἐκκλησίαι ἐν Γαλατῶν. 271.
 Γουέρκιος Γουλιέλμος. 205.
 Γουλιέλμου Γράσσου πειρατεία. 159.
 Γυναικωνήτης. 292.
 Γυναῖκες ἐκκλησιάζονται ἐν τῷ ὑπερώῳ. 291.
 Γυρολίμνης πόλη. 68, 91, 95, 98.
 Δαλμάτου μονή. 289.
 Δανοί. 184, 185.
 Δαοῦτ-πασά-καπουσοῦ. 209.
 Δεμιρτζηλάρ μεστζηδὶ. 325.
 Δερτὲρ χανέ. 385.
 Δημήτριος ὁ Μακρεμβολίτης. 138, 141.
 Δημοκρανεια. 174.
 Διακρίσεις. 340.
 Διαταφρῖσματα. 8, 10.
 Διέδου ἡ τάφρος. 24.
 Διοσκουριάς. 238.
 Δομνίνου οἱ ἐμβολοί. 189, 365, 369.
 Δουκαγγίλι ἡ Κ/πολις. 281, 315.
 Δούλοι ἐν Γαλατῶν. 273.
 Δρουγγαρίων πόλη. 166.
 Ἐβραῖοι Καραῖται. 167, 246, 306.
 Ἐβραϊκὴ ἀποβάθρα. 164, 166.
 Ἐβραϊκὴ συνοικία ἐν Γαλατῶν. 181.
 Ἐγγρ-καπή. 68.
 Ἐβάν-σεράι-καπουσοῦ. 84, 97.
 Εἰσπρακτορὲς τοῦ βεστικρίου. 227.
 Ἐκκλησίαι τρεῖς ἐν Γαλατῶν. 221.
 Ἐκκλησίαι τρουλωταί. 278.
 Ἐκκλησίαι ζυλόστεγοι. 279, 362.
 Ἐκκλησίαι καθολικαί. 289.
 Ἐκκλησιῶν ἀριθμός. 294, 403.
 Ἐκκλησία Ἀγγλική. 308.
 Ἐκκλησιῶν μεταβολὴ εἰς τέμενη. 405.
 Ἐλευθερίου τὸ νεώριον. 225, 226.
 Ἐμπόριον τῶν Βυζαντινῶν. 223, 228, 249.
 Ἐμπόριον τῶν Ἀράβων. 224.
 Ἐμπορίου γραφεῖς. 243.
 Ἐνδεια ἐκκλησίας. 275, 404.
 Ἐννέα ταγματῶν, μονὴ τῶν. 63, 101.
 Ἐξω τεῖχος. 17.
 Ἐξ Μαυμάρων, συνοικία τῶν. 362.
 Ἐπίλογος. 405.
 Ἐπιγραφαὶ τοῦ Θεοδοσιακοῦ τεύχους. 42.
 Ἐπιγραφαὶ τοῦ Ἡρακλείου τεύχους. 37.

Ἐπιγραφαὶ τοῦ Ἀσυντίου τείχους. 34.
 Ἐπιγραφαὶ ἐπιτύμβιοι. 291.
 Ἐπιγραφαὶ Λατινικαί. 73.
 Ἐπιγραφαὶ μολυβδωταί. 44.
 Ἐπταπόργιον. 77.
 Ἐπτά πύργων, πόλη τῶν. 78.
 Ἐρρίκος αὐτοκράτωρ. 496, 497.
 Ἐρρίκος Δάνδολος. 172, 174.
 Ἐσκή Ἰμαρέτ μεσσηνίδι. 313.
 Ἐσδοκ τοῦ Γαλατᾶ. 252.
 Ἐτ γεμίζ μεσσηνίδι. 397.
 Εὐαγγεῖς οἶκοι ξένων ἰθνῶν. 293.
 Εὐατήρια. 290.
 Εὐατήρια ἄγνωστα. 464.
 Εὐνούχων μοναί. 290.
 Ζεῖρεκ τζαμί. 309.
 Ἡράκλειος τῆς Θράκης. 204, 205, 256.
 Θεόδωρος ὁ Λάσκαρις. 498.
 Θεόδωρος ὁ Μετοχίτης. 328, 331.
 Θεόδωρος σύζυγος τοῦ Θεοφίλου. 346.
 Θεοδοσία. 234.
 Θεοτόκος ἐν τῷ Σίγματι. 378.
 Θύρα Γερμανική ἐν Μπαλατζ. 307.
 Ἰαδάρων πολιορκία. 173.
 Ἰασά-καπού μεσσηνίδι. 361.
 Ἰκανατίσης, πόλη τῆς. 453.
 Ἰκασίας μονή. 397.
 Ἰννοκέντιος ὁ τρίτος. 244.
 Ἰντζιλὴ κίσσκ. 104.
 Ἰουλιανὸς λιμὴν. 412, 423, 424, 226.
 Ἰππόδρομος. 449.
 Ἰσαάκιος ὁ Ἄγγελος. 448, 484.
 Ἰταλοὶ πειραταί. 462.
 Ἰταλοὶ διαβλῶν εἰς Γαλατῶν. 488.
 Ἰωάννης ὁ Παλαιολόγος. 40, 52, 56, 57.
 Καλενδερ χανὲ τζαμί. 354.
 Καλιγρία. 24, 22.
 Καλλινίκου, πόλη τοῦ Ἀγίου. 62, 344, 402.
 Καλλίπολις. 256.
 Καμηλοπέφυρα. 49, 99, 482.
 Κανανὸς Ἰωάννης. 74.
 Καντακουζηνὸς ναυπηγεὶ τριῖρεις. 262.
 Παρχωρεὶ τοῖς Γενουήσις νέον τόπον. 264, 269.
 Καρέα πόλη. 420.
 Κατάνης ἀρχηγὸς τῶν Φωκαέων. 259.
 Κάτερνα-λιμανί. 424, 425, 226.
 Καταδρομὴ κατὰ τῶν ἐκκλησιῶν. 300.
 Καταλάνοι προσκαλοῦνται εἰς Κ/πολιν. 253.

Κατηχομένοι. 292.
 Καφᾶς. 130, 234, 305.
 Καφούρης ὁ Γενουήσιος. 449.
 Καχριε τζαμί. 326.
 Κελισὰ μεσσηνίδι. 314.
 Κεμανκὲς μεσσηνίδι. 363.
 Κερασσοῦς. 240.
 Κεραμιτλή, ὄρη τοῦ. 43.
 Κερκόπορτα. 62, 63, 66, 84, 327, 330.
 Κέρτζιον. 239.
 Κερελή μεσσηνίδι. 304.
 Κινστέρινα τοῦ Ἀντιφωνητοῦ. 456.
 Κινστέρινα Βυζαντινὴ. 382.
 Κινστέρινα μονῶν. 294.
 Κιοιτζόκ Ἁγία Σοφία τζαμί. 332.
 Κληρικῶν ἀριθμὸς ἐν Ἀγίᾳ Σοφίᾳ. 339.
 Κληρικῶν ἀριθμὸς ἐν Βλαχέρναις. 392.
 Κόγχα τῶν ἐκκλησιῶν. 293.
 Κοινόβια μοναχῶν καὶ μοναστηρίων. 290.
 Κολυμβήθραι Βυζαντιναί. 317.
 Κόνσουλός τῶν Πιστίων. 204.
 Κοντασκλίος λιμὴν. 424, 226, 263.
 Κορράδος ὁ Μονεμβάτης. 450.
 Κοσμάδιον. 49, 23, 484.
 Κοτίζ Μουσταφὰ πασὰ τζαμί. 317.
 Κριμαία. 232.
 Κυνηγοὺ πόλη. 2, 228.
 Κύρος τοῦ Φλώρου. 2.
 Λατῖνοι προσφέρουσι τῇ Μ. Ἐκκλησίᾳ. 272.
 Λεϊψανα ἐν Κ/πόλει. 285.
 Λεϊψάνων ἀπώλεια ἐν Εὐρώπῃ. 289.
 Λιθός, μονὴ τοῦ. 325.
 Λογοθετῶν, μονὴ τῶν ἀπό. 454, 402.
 Λογοθετῶν ἀποβάθρα τῶν ἀπό. 455.
 Λόντζα. 92, 94, 96.
 Λόκος ποταμοῦ. 9, 72.
 Μακροχωρίου λόφος. 45.
 Μανουὴλ ὁ Βρυέννιος. 55.
 Μανουὴλ ὁ Ἰάγαρις. 45.
 Μανουὴλ, μονὴ τοῦ. 463, 280, 304.
 Μαργαρίτης τρίκλινος. 404.
 Μαρτιανοῦ τὰ διαβατικά. 420.
 Μαυρόκαστρον. 240.
 Μάχη ἐν Νικοπόλει. 274.
 Μαχμουτ πασὰ τζαμί. 398.
 Μεγαδημητρίου ναός. 109, 424, 403.
 Μελανδησία πόλη. 2, 74.
 Μεσίται. 234.
 Μεχμέτ πασὰ τζαμί. 364.

- Μηναία. 282.
 Μιχαήλ μεσσηνίδι. 343.
 Μιχαήλ Παλαιολόγος. 204, 206, 209, 214, 214, 244.
 Μιχαήλ Στρατηγόπουλος. 202.
 Μιχαήλ ὁ Στρυφνός. 177.
 Μοναὶ ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν. 289.
 Μοναστήρ μεσσηνίδι. 376.
 Μονῶν ἀριθμός. 295.
 Μονότοιχος τῶν Βλαχερνῶν. 3.
 Μόντε Κασσίου μονή. 137.
 Μορρονοῦ ἐρεμία. 137.
 Μούρτζουρλος Δαυὶδ Ἀλέξιος. 190.
 Μπουριγιέρος ὁ Καταλάνος. 256.
 Μπαλαμπάν Ἀγᾶ μεσσηνίδι. 385.
 Μπορδάν σεράι. 361.
 Μυρελαίου μονή. 334.
 Νάρθηξ. 292.
 Ναρλή-καπὶ. 349.
 Νασήφ Χότζα μεσσηνίδι. 303.
 Ναυμαχία ἐν Ῥηγίῳ. 256.
 Ναυμαχία ἐν Σαλί-παζάρ. 267.
 Νεώρια τῶν Βυζαντινῶν. 225.
 Νεωρίου πόλη. 154, 158.
 Νικηφόρου Φωκᾶ θάνατος. 115.
 Νικόλαος Ῥόσσας ὁ Γενουθιστὴς. 478.
 Νόμοι τοῦ Γαλατᾶ. 249.
 Νυμφαίου συνθήκη. 204, 244.
 Ξυλοκέρκου πόλη. 62.
 Ξυλόπορτα. 61, 79.
 Ξυλίνη πόλη. 61.
 Ὀδακάρ μεσσηνίδι. 363.
 Ὀθωμανοὶ μάρτυρες. 300.
 Οἶνοπωλεῖα ἐν Κ/πόλει. 270.
 Ὁρθοδοξίας ἐορτή. 346, 355.
 Ὁρμίσδου μονή. 332.
 Ὁρμίσδου παλάτις. 122, 123.
 Ὅροι τοῦ Γαλατᾶ. 248, 220.
 Οὐάλεντος μονή. 352.
 Οὐτζάνος ἔμπορος. 228.
 Ὀχυρώματα νέα τοῦ Γαλατᾶ. 261.
 Ὀχυρώματα τοῦ Καρᾶ. 245.
 Παμμικαρίστου, μονή τῆς. 298.
 Παναγία ἡ Καρταϊνὴ. 306.
 Παναγία ἡ Μουχλιώτισσα. 388.
 Παναχράντου, μονή τῆς. 194, 322.
 Παντεπόπου, μονή τοῦ. 191, 194, 291, 313.
 Παντοκράτορος, μονή τοῦ. 191, 290, 309.
 Πάπας Βυγίλιος. 333.
 Παρακμή τοῦ Βυζαντινοῦ ναυτικοῦ. 158.
 Παραπήγματα ἐπὶ τῆς παραλίας. 291.
 Πατριαρχεῖον. 337.
 Πατριάρχης Κάλιστος. 270.
 Πατριάρχης τοῖς ἐν Χίῳ Γενουθιστοῖς. 274.
 Πατριάρχης Λατίνος ἐν Κ/πόλει. 195.
 Πατριάρχης τοῦ Γράδου. 166, 196.
 Πατριαρχικὰ ἐγγράφα. 128, 233, 282, 342.
 Πεγολότης ἔμπορος. 228, 231.
 Πέμπτου, πόλη τοῦ. 70, 71, 72, 74.
 Πενθέκτη Ἀγία σύνοδος. 303.
 Περάματος, πόλη τοῦ. 165.
 Περιβόλου, μονή τῆς. 379, 400.
 Περιβόλος τῶν μονῶν. 290, 310, 313, 319.
 Περιβόλος τῶν τειχῶν. 6, 65.
 Πετανοχώριον. 285.
 Πέτρος ὁ ἀρηραίτης. 89.
 Πηγῆς, πόλη τῆς. 76.
 Πισαῖοι ἐν Κ/πόλει. 138.
 Πλάκες ἐπιτάφιοι. 381.
 Πλακωτή. 13.
 Πολιορκία τῶν Ἀράβων. 359.
 Ποτεστάτος τῶν Γενουθιστῶν. 204, 249, 253.
 Πορ κουργιὸ μεσσηνίδι. 381.
 Πρασίαν συνοικία. 373.
 Πραιτώριον. 368, 370, 371.
 Πριγκιπῶννησοι. 447, 175.
 Προξενεῖον τῆς θαλάσσης. 200.
 Πρόξενος τοῦ Καρᾶ. 244.
 Πρωτοδικεῖον. 341.
 Πτερὰ τῆς τάφρου. 7.
 Πτερὸν τῶν Βλαχερνῶν. 61.
 Πτωχοπρόδρομος περὶ Βενετῶν. 164.
 Πύλαι τῶν χερσαίων τειχῶν. 61.
 Πυργία. 18.
 Πύργος Ἀγίου Νικολάου. 35.
 Πύργος Ἰσκακίου Ἀγγέλου. 22, 39, 94.
 Πύργος Λέοντος καὶ Ἀλεξάνδρου. 101.
 Πύργος σεσαθρωμένος. 72.
 Πύργοι στρογγυλοὶ καὶ διτράγωνοι. 20.
 Πύργος τοῦ Χριστοῦ. 180.
 Πύργοι παραπύλιοι. 69, 79.
 Πύργων εἰσοδοὶ. 14, 15.
 Πύργων ἐμβαδόν. 47.
 Πύργων ὅλοι. 16.
 Πύργων θυρίδες. 44.
 Πύργων κλίμακες. 16.

Πυρκαϊὰ ἐν Κ/πόλει. 488.
 Ραιδεστοῦ ὁ σίτος. 230.
 Ῥηγίου, πόλη τοῦ. 77, 78.
 Ῥιάντ, σύγγραμμα τοῦ. 285.
 Ῥοντζέριος ὁ Καταλάνος. 254, 255.
 Ῥυμοτομία τῆς Κ/πόλεως. 293.
 Ῥωμανίας ὑποταγὴ εἰς τὴν Ῥώμην. 485.
 Ῥωμανίας ὁ σίτος. 230.
 Σαντζικδάρ μεστζηδί. 354.
 Σαρακηνῶν τέμενος. 488, 489, 293, 365.
 Σεβαστούπολις. 240.
 Σεῖδ Ἀλῆ, Κήπος τῶν τεμενῶν. 283.
 Σεῖχ Σαλήμ μεστζηδί. 93.
 Σεῖχ Μουράδ μεστζηδί. 382.
 Σεῖχ Σουλεϊμάν μεστζηδί. 352.
 Σεκμπάν μπασῆ μεστζηδί. 375.
 Σηλυμβρίας πόλη. 76, 77.
 Σημεριναὶ ἐκκλησίαι. 298.
 Σιδασῆ, τέμενος τοῦ. 285, 396.
 Σίγμα, συνοικία. 379.
 Σιδηρὰ πόλη. 422, 236.
 Σινάν πασᾶ μεστζηδί. 384.
 Σολδάτα. 237.
 Σολέμνις. 439.
 Σοφίων λιμὴν. 423, 424, 489, 226, 365, 372.
 Σουγδαία. 237, 242.
 Σουλοῦ κουλέ. 9, 15.
 Σουλοῦ μοναστήρ. 379.
 Σουχέδα μεστζηδί. 396.
 Σταῦλος ἑλεφάντων. 284.
 Στράντζας τὰ δάση. 225.
 Στουδίου μονή. 343.
 Συμβόλων, λιμὴν τῶν. 232, 238.
 Συμεὼν ὁ Μεταφραστής. 281, 328.
 Συναξαρισταί. 282.
 Συνθήκη Γενουηνσίων καὶ Καντακουζηνοῦ. 269.
 Συνθήκη Γενουηνσίων καὶ Τατάρων. 238.
 Συνθήκη Βενετίας καὶ Γενούης. 498, 499, 247.
 Συνθήκη Γενούης καὶ Παλαιολόγου. 209.
 Σύνοδος ἐν Βλαχέρναις. 92.
 Συργιάννης Δούξ. 25.
 Ταμίαι ἐν Γαλατῇ. 252.
 Ταρεῖς ἐν τοῖς νκολί. 384.

Τάφοι ἐν τῇ Παμμακαρίστῳ. 301.
 Τάφος. 6, 7.
 Τεῖχος τοῦ Ἀναστασίου. 225.
 Τεῖχος Πράκλειον. 3, 18, 19, 20, 86.
 Τεῖχος Θεοδοσιακόν. 3, 5, 92.
 Τεῖχος Λεόντιον. 3, 37, 184.
 Τεῖχος τῶν Σουλτανικῶν ἀνακτόρων. 419.
 Τεκὴρ σερὰί. 84.
 Τελωνεῖα τῶν Ἰταλῶν. 227, 229.
 Τεμενῶν ἀριθμός. 295.
 Τενέδου, ἡ κατὰκτησις τῆς. 270.
 Τζαμί Ἀγία Σόφια κεμπήρ. 338.
 Τζιμισκῆς Ἰωάννης. 415.
 Τζυκανιστήριον. 404.
 Τιμία ἐσθῆς τῆς Θεοτόκου. 394.
 Τοκλού Δεδε μεστζηδί. 357.
 Ὑγρὸς πύργος. 9, 15, 44.
 Ὑδάτα εἰσφέροντα εἰς Κ/πολιν. 13.
 Ὑπαπαντῆς ἑορτή. 91, 392.
 Ὑπέρπυρα. 229.
 Φανερωτής. 316.
 Φεναρῆ Ἰησᾶ μεστζηδί. 322.
 Φατιχιτέ τζαμί. 298.
 Φθορὰ Βυζαντινῶν πλοίων. 263.
 Φιάλαι τῶν ἐκκλησιῶν. 342.
 Φιλοξένου κινιστέρνα. 366.
 Φιλοπάτιον. 19, 23.
 Φλώρου μονή. 284.
 Φοιδεράτων ἐπιγραφαί. 33.
 Φόροι ἐπὶ τοῦ ζυγίου. 234.
 Φούλλος ὁ μοναχός. 471.
 Φώκαια. 242.
 Φώτιος ὁ πατριάρχης. 304, 305.
 Χαζάρια. 233.
 Χαζάροι. 233.
 Χαζάριας γραφεῖον. 243.
 Χαϊδάρ χανέ μεστζηδί. 397.
 Χαλκηδονησὶα σκάλα. 468.
 Χαμζε πασᾶ μεστζηδί. 397.
 Χαμιδιέ ἱμαρετί. 402.
 Χαρσία πόλη. 68, 72, 74, 80.
 Χοτζᾶ Χαῖρ ἑδδιν μεστζηδί. 396.
 Χρυσὴ πόλη. 75, 77.
 Χρυσόπορτα. 79.
 Χώρας μονή. 294, 326.
 Ψαρέλιον. 335.

ΠΑΡΟΡΑΜΑΤΩΝ ΔΙΟΡΘΩΣΙΣ.

Ἐν σελίδι 430	στίχ. 5	ἀντὶ 4475.	γράφ. 4472.
» 145	» 12 σημ.	» M. Belin	» A. Belin.
» 180	» 26	» ἐντετυχισμένων,	» τετυχισμένων,
» 225	» 21	» Σταυροῦ	» Χριστοῦ
» 298	»	» ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄.	» ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄.
» 300	»	» ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄.	» ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄.
» 302	»	» ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄.	» ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄.
» 304	»	» ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄.	» ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄.
» 304	» 13	» Σαλμάκ τομπρούκ,	» Σαλμά τομπρούκ,
» 376	» 1 ἐν σημ.	» Χ. Τζ.	» Χαδηλάτ,
» 406	» 16	» Κωνσταντίνου	» Κωνσταντίνου

